

آذری

آل دیلی و ادبیاتی

فصلنامه (بین المللی) ترکی - فارسی ، فرهنگی ، اجتماعی ، ادبی و هنری شماره ۵: سال دوم پاییز ۱۳۸۳

استاد کجغلی صباحی

آذری

شماره ۵ پاییز ۱۳۸۳

فصلنامه (بین المللی) به زبان ترکی و فارسی
مجله فرهنگی - اجتماعی - ادبی - هنری
شماره ثبت: ۱۲۴/۳۸۳۸

صاحب امتیاز و مدیر مسئول: بهزاد بهزادی
مدیر داخلی: حشمت حافظی
مدیر اجرایی: حسن ریاضی (ایلدیریم)

ویراستار: فریدون محمدی
حروف نگار: کاوس نصیری
با همکاری هنری: لاجین اسماعیلی - وقار فرشلاف
صفحه آرا: ناهید نقی زاده
چاپ و اجرا: چاپ تصویر، نشر نخستین
بهای تکفروشی: ۱۲۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، سعادت آباد، میدان کاج، چهارراه شهرداری، ساختمان اداری تجاری
سرو - طبقه ۷ - واحد ۲ - دفتر وکالت بهزاد بهزادی. کدپستی: ۱۹۹۷۸۵۵۳۴

تلفن: ۲۰۹۴۹۰۰

فاکس: ۲۳۵۲۲۶۷

پست الکترونیکی: Azari_Eldili@yahoo.com

نشانی در اینترنت: azari@ocaq.net

مجله در حکم و اصلاح مقالات وارده آزاد است.

بسم الله الرحمن الرحيم

فهرست

۳	بهزاد بهزادی	ره آورد یک ساله راهگشای آینده
۶		آجی خبر
۷	انلدار موغانلی	مؤعاصیر دنمؤکراتیک ادیبنا تیمیزین نثر آتاسی
۱۴	گنجعلی صباحی	سون سوز محبت و گذشت
۲۱	کند اوشاغی	قوناق سنوگیلی دیر، آما...
۲۳	حسین عاریف-زینال خلیل حافظ	شعر
۲۵	خسرو سرخای	ایلک عوصیان
۳۱	دکتر حسین محمدزاده صدیق	آذر و آذری (۲)
۴۱	عمران صلاحی	بیردن- بیر
۴۳	دوقتور فیروز رفاهی	آذربایجان ادبی دیلی گوئی آذربایجاندا
۵۱	هاشیم ترلان- علیرضا میتانالی	شعر
۵۳	مرتضی مجدفر	بیر کلمه لی حثکایه لر
۵۸		سیمای معنوی قهرمانان آذربایجان
۶۲	حبیب فرشلاف	دؤرد قارداش
۶۴	حسن ایلدیریم	دوینا شاعیری
۷۲	میرهدایت حصاری	۲۰-نجی عصرین ان بوئوک فاجیه سی
۷۸	قوجامان مؤعلیم	بوش یا بوش
۸۱	هانس کریستین «آندرسن»	کیبریت ساتان قیزجیغاز
۸۷	پروفئسور دوقتور بهروز شکوری	آذربایجانین گؤرکملی اوغلو حسن بی زردابی
۹۴	ناصر داوران- اسماعیل مددی	شعر
۹۵	حسین عباسزاده	فئرچی
۱۰۱	ناظر شرفخانه ای- اسماعیل جمیلی	شعر
۱۰۳	م. رزاقی	هانی بس منیم زنگلریم
۱۰۵		سیمالار، اثرلر، خبرلر
۱۰۵	م. امین مؤید	ماراقلی و فایده لی بیر کیتاب
۱۰۶		اوستاد صباحی، ایران آذربایجانین نثر آتاسی تین آغیرلاما مراسیمی،...
۱۱۰	قادر پاشاپور	اوخوجو مکتوب
۱۱۳	فریبا مرادی- ذ- گوینلر اوغلو	شعر
۱۱۴	حاجی هریسلی	بوئوک فرش اوستاسی اسماعیل بی له
۱۲۴	ای. وئیثو	بیلقامیش
۱۲۸	یوسف فرزانه	یثنی کیتابلارین سیاهیسی

ره آورد یک ساله راهگشای آینده

فصلنامه «آذری» یک سال پربار را با افتخار پشت سر گذاشت. افتخاری که نویسندگان و خوانندگان محترم با آثار قلمی و استقبال تشویق آمیز نصیب این مجله نموده و انگیزه‌ای شد تا مسئولین اجرایی این مجله بتوانند با گام‌های استوارتر در راه نوآوری، تنوع و غنای محتوای آن به کوشش خود بیفزایند و مجله را به یکی از بهترین نشریه‌ای که شایسته نام آذربایجان باشد، ارتقا دهند.

نویسندگان، شعرا، مترجمین و پژوهندگان زبان آذربایجانی با گشاده‌رویی همکاری با مجله را پذیرفتند و مجله مفتخر است که با انتشار آثار اهل قلم آذربایجانی به زبان مادری، رضایت خاطر خوانندگان را فراهم نموده است.

آثار ارزنده و نام این همکاران را در مجله ملاحظه فرموده‌اید. امیدواریم که این شیفتگان با خلق آثار ادبی بیشتر و پربارتر به همکاری خود با مجله ادامه دهند.

چند تن از مترجمین چیره‌دست که آثارشان را به فارسی منتشر می‌کنند، قول داده‌اند که ترجمه‌هایی به زبان آذربایجانی تهیه نموده و در این مجله به چاپ برسانند.

یکی از زمینه‌های سودمند فعالیت ادبی، بازنویسی آثار شعرا و نویسندگان و مترجمین آذربایجان شمالی با الفبای ماست. این آثار نه فقط ما را با نمونه ادبیات جهان و آذربایجان شمالی آشنا می‌کند، بلکه شیوه نگارش درست را در دسترس خوانندگان قرار می‌دهد.

بخش دوم مجله ویژه نشر ادبیات شفاهی و فولکلور ترکان ایران است. پشتکار و همت و همکاری گردآورندگان آثار ماندگار و پرارزش فولکلوریک، ما را برای ادامه این فعالیت و انتشار آنها تشویق می‌کند.

استقبال پرشور خوانندگان از مجله که نشانی از رشد احساسات ملی و علاقه روزافزون آنها به زبان و ادبیات مادری است، غرورانگیز است.

فرهیختگان، روشنفکران و فرهنگ‌دوستان آذربایجانی آن‌چنان تشویق‌آمیز از مجله خود استقبال کردند که ما شماره اول را تجدید چاپ کردیم و تیراژ هر شماره بعدی افزایش چشمگیری داشت.

پخش مجله از طرف دوستداران فرهنگ آذربایجانی جنبه خدمت فرهنگی و ملی گرفته است. علاوه بر پخش‌کنندگان مطبوعات و کتاب‌فروشی‌ها، گروهی از دوستداران زبان و ادبیات آذربایجان داوطلبانه و با شور و شوق زایدالوصفی در پخش مجله همکاری کردند.

ما دست همه خوانندگان و یاری‌دهندگان به پخش مجله را صمیمانه می‌فشاریم و همیاری آنها را پشتوانه واقعی و پرارزش تداوم انتشار مجله می‌شناسیم.

اینک با خوشحالی می‌گوییم که مجله «آذری» از خراسان تا فریدن، از قشقای و همدان و زنجان تا شمال منطقه آذربایجان به دست خوانندگان می‌رسد. تقاضای اشتراک مجله از آذربایجانی‌های مقیم خارج در حال افزایش است.

این همه ناشی از احساسات و شعور ملی هموطنان عزیز بوده و مایه مباهات است. با احساس غرور باید از همکاری داوطلبانه مسئولین اجرایی مجله یاد کنیم که آماده‌سازی مجله برای انتشار اعم از حروف‌نگاری، صفحه‌آرایی، کامپیوتر، امور هنری و ویراستاری، اداری، مالی، حسابداری و بازرگانی را با شاستگی و داوطلبانه انجام می‌دهند. این همکاران قول داده‌اند که برای عرضه بهتر مجله راه‌های مدرنی را بررسی و به مرحله اجرا درآورند.

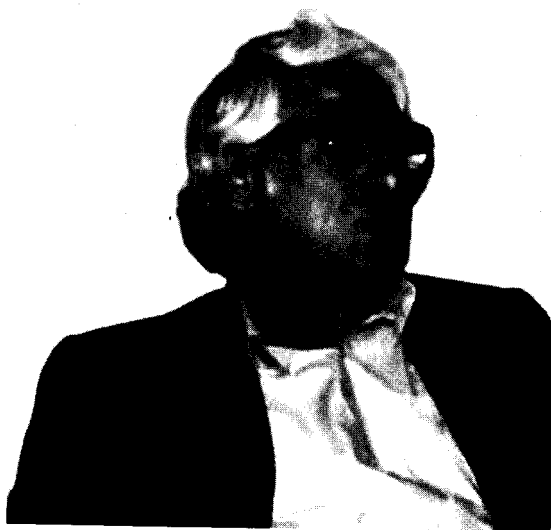
فرصت را مغتنم شمرده، از همه عزیزانی که شفاها و کتب انتشار مجله را تبریک گفته و یا اشعار و آثار قلمی خود را برای ما فرستاده‌اند، تشکر نموده و خاطرنشان سازیم که صفحات فصلنامه گنجایش انتشار این همه نوشته‌ها را ندارد و امیدواریم که پوزش ما را موجه تلقی فرمایند. اگر شعر و مقاله‌ای چاپ نمی‌شود، هرگز به معنای کم بها دادن به آن آثار قلمی نیست. ما نمونه‌هایی را در هر زمینه با توجه به خط‌مشی و ظرفیت مجله چاپ می‌کنیم، در صورت امکان با کمال میل به نشر مقالات رسیده اقدام خواهیم کرد. رجاء واثق داریم که روابط خود را با مجله ادامه خواهند داد.

در خاتمه خاطرنشان می‌سازد که رویدادهای یک‌سال گذشته نشانگر گسترش و تعمق روزافزون جنبش ملی اذربایجان بوده و به ما امید می‌دهد که در این خدمت فرهنگی از آثار نویسندگان، شعرا، مترجمین و محققین آذربایجانی بیش از پیش بهره‌مند شده و در دسترس خوانندگان محترم قرار دهیم و رضایت خاطر آنها را تأمین نماییم. پشتیبانی از این نشریه در هر زمینه، مشارکت در خدمت فرهنگی بوده و دارای ارزش والا و برجسته‌ایست. از همه خوانندگان، همکاران نویسنده و مسئولین اجرایی با قلبی پر از امید به آینده سپاسگزاریم.

با الهام از نوشته نویسنده آذربایجانی، آقای مجدفر، که در شماره قبل مجله چاپ شده است، می‌گوییم که ما و همه عزیزانی که بزرگوارانه به نحوی از انحا در انتشار مجله آذری همکاری می‌فرمایند، اعم از نویسندگان، خوانندگان، مجریان، نه به خاطر «چؤرک»، بلکه به خاطر «اؤرک» و ارضای میل باطنی خود به زبان و فرهنگ مادری بی‌دریغ تلاش می‌کنند. ما ضمن سپاس مجدد از همیاری همه همکاران و آرزوی موفقیت برای آنها به تمام کوشندگان در این راه می‌گوییم: «ساغ اولون»!

بهزاد بهزادی

آجی خبر!

آذربایجان ادبیاتینا آغیر بیر ایتگی اوز وئردی. جوما آخشامی (۸۳/۷/۲۳)
 آذربایجان ادبیاتینین سارسیلماز، یورولماز، فداکار تمیلچیسی، اونودولماز قلم
 صاحبی، یازیچی، ادبیاتشوناس، دیلچی و لوغتشوناس عالیم، شاعیر و
 ترجمهچی، یورولماز مطبوعاتچی اوستاد احمد شایا (آلای) دؤنیاسیندن دیشدی. بو
 مۆناسیبتله، اوستاد آلایون عایله سینه، آذربایجان ادبیاتین و تورغونلارینا، شاعیرین
 قلم دوستلارینا، ائلهجه ده مطبوعات ایشچی لریمیزه و هابئله آذربایجان خالقینا باش
 ساغلیغی وئره رک اوستادین آدی نین ادبیاتیمیزدا، ابدی یاشار اولماسینی
 دیله تیریک!

آزادی

مّو عاصیر
دئمؤکراتیک
ادبیاتیمیزین
نثر آتاسی

اوستاد گنجعلی صباحی (۱۳۶۸ - ۱۲۸۵)

■ ائلدار موغانلی Eldarmoghanli@yahoo.com

مّو عاصیر گۆنئی آذربایجان ادبیاتین نثر قولو، قوجامان یازیچیمیز گنجعلی صباحی نین آدی لا باغلی دیر. آذربایجان دیلی و ادبیاتین اؤزره آکادئمیک تحصیل آلدیغی اؤچون، دیل و ادبیاتین اینجه لیک لرینی و بدیعی خوصوصیت لرینی دریندن بیلن، دوغما خالقین معنوی عالمینی یاخشئی تانیان، جمعیتین داخیلینده کی قاندا- قانونلاری، ایجتیماعی و سیئاسی موباریزه ده اؤیره نن قوجامان ادیب، اوز دؤوزو شرایطینی گؤسترن پارلاق نثر اثرلرینی موللیفی اولموشدور. بو اثرلر، ایجتیماعی قورولوشون گئرجک لیک لرینی شفاف بیر بدیعی گؤزگؤسؤ اولماقلا برابر، عئینی حالدا ایجتیماعی ایسته یین جاوابی کیمی، ادیبین سنت یؤنؤنؤ قاباریق شکیلده نؤمائیش ائتدیره بیلیر.

اوستاد صباحی صنتی نین ان باشلیجا سجه یه سی، دؤوزون ادبی حرکاتینئی یؤنملندیرمک و خوصوصیله نثریمیزی دئمؤکراتیک ماهیتته یینه لندیرمک و ادبی بیر آخیمما جئؤیرمه سی دیر. نجه کی، قوجامان یازیچی نین ادبی- بدیعی تأثیر گؤجؤ بو گؤن ده دئمؤکراتیک نثره مّو راجیعت ائدن یازیچیلاریمیزی اوز شؤالاری آلتینا آلیر و جمعیتین حیاتی ایله علاقه دار مسله لرین نجه حل ائدیلمه سین، یازیچیلاریمیزین اثرلرینده آیدین لاشدیریر.

گنجعلی موعلیمین ادبیات عالمینده آندیغی ایلک آدیملار، آذربایجان خالقئین میلی آزادلیق حرکاتئ عرفه سینده اولوب، یارادیجیلئغئین چیچکلنمه دؤۆرؤ ایسه، نهضتین مغلوبیتیندن سؤنرا باشلامیشدیر. او، اوزون مۆددت حبس و سؤرگۆنده قالسا دا، همیشه خالق و وطن حاقئیندا دؤشۆنۆر، دؤشۆندۆکلرینی بدیعی اثر سۆیته سینه قالدیرماق آرزوسو ایله یاشاییر. تصادؤفی دئیل کی، یازدیغی حئکایه و ادبی تنقیدی مقاله لرینده ده، وطن ایدئال لاری و خالقئیمیزین باشیندان کئچن قانلی- قادی احوالاتین، دیدرگین آذربایجانلی لارین ایجتیماعی طالعی نین و صینفلی جمعیته یاشایان یۆخسول لارین ایجتیماعی عدالت اوغرונدا آپاردیغی مۆباریزه نین شاهیدئ اولوروق. یازیچی تین اثرلری نین اساس مۆوضوعو آذربایجان خالقئین کئچیرتدیی آغیر تاریخی آنلاری و یاشادیغی عذابلی و ایشکنجه لی حیاتئ اولموشدور. قوجامان ادیبین حئکایه ساحه سینده کی قلم محصول لاری، "قارتال" و "حیات فاجیه لریندن" آدلی کیتابلاریندا بیر یشره تۆپلانییدیر.

"قارتال" کیتابنا: "قارتال"، قوجالئقدا یوزغالئق، گۆل دسته سی، "آنا قلبی"، "عارسئز قافار"، "کنفلی"، "اوز آرامئزدا قالسئین"، "حیات آجئلیقلاریندان" و "اوشاق اۆسته ساواش" حئکایه لری داخیل دیر. بۆتۆن بو حئکایه لرده، یازیچی تین عۆمده مۆوضوعولاری: اینسان یاشایئشی، آذربایجان قادینی و آنا سیماسی، ایجتیماعی محرومیتلر و سیخئنتی لار و ان مۆهۆمۆ، فئودالئسم قورولوشونون اخلاقی، ایجتیماعی و مدنی کئفییتلری دیر.

قارتال مجموعه سینده کی حئکایه لرین بدیعی فضا سی ائله جانلی، قهرمانلارین ایجتیماعی مۆناسیبتلری ائله دولغون، ایکی قۆطبلی جمعیته تین اخلاقی آنلاملاری، کندلردن شهره اوز قۇنان یۆخسول عایله لرین عذابلی معیشتی نین بدیعی تصویری ائله ایناندیرئجی و تأثیر اندیجی دیر کی، اوخوجو سانکی اۆزۆ او حادیشه لری گۆرۆب و یاشامیشدیر. بو حئکایه لرین اساس مزیتتی و یۆکسک ادبی دئری اۇنلارداکی طبعی داوارائیش، ایجتیماعی تپلر و جانلی و دولغون دئیالوقلاردیر. بو کئیفیتلر گنجعلی صباحی نین ایجتیماعی گئچرکلیک سنت اۆسلوبوندا باجاریقلی بیر یازیچی اولدوغونو گۆستریر.

"قارتال" حىكايەسى آذربايجان كندلى قادىنى تىن فداكارلىغى ۋە اينسانى دۇيغولارى تىن تىنۇمۇ
ايله ئاناشى، فئۇدال عايەلەسى نىن اخلاقى دۆشگۆن لۆكلىرى نىن، صىنىفىلى جمعىتتە اينسانلىق
دئرلر نە خۇر باخىلماسى تىن ۋە ايجتىماعى فلاكتىن بدىعى تىجسۇمۇدۇر.

"قۇجالىقدا نۇرغالىق" حىكايەسىندە، يازىچى اۇزۇنۇ بازار خۇجرەسىندە امانتدار بىر اينسان
كىمى تاتىتدۇر ماغا چايشان «حاجى فرج» نى سىماسىندا، اۇ كىمى لرىن ايجرى چىركىنلىكلىرىنى ۋە
جىلئز حىسلرىنى ايفشا اندىر ۋە ياراتدىغى تىبىن فئرئىلداقچى بىر عۇنصۇر اولدوغونۇ ۋە يۇخسول
عايەلەلرىن يۇخسولوغوندان ۋار- دۇۋىتى ائعتىبارىلە سۇءاىستىفادە ائتمەسىنى، گىزلى طنز دىلى
ايله قامچىلايتۇر.

كىچىك حىجىلى "گۆل دستەسى" حىكايەسى گىنجىلى نىن اۇز باشىنا گلن ۋە اولموش بىر
حادىيە دىر. يازىچى لۇرىستاتىن "قلعە مظفر" كندىندە سۆرگۆندە اولاركن، فئۇدالىزم قورولوشونون
تاتىدىغى ۋە گۇردۇيۇ سىماسىنا، اۇردا دا شاھىد اولور. كىچىك ياشلى قوللوقچۇ ۋە خاتىم آراسىندا
اولان مۇناسىبىتىن نىجە دە عدالتسىز اولدوغونۇ ۋە زحمت آدمالارى تىن قدىرىلنلىك كىمى
اينسانى بىر سىجىتە مالىك اولدوغونۇ، بدىعى شكىلدە نۇمائىش ائتدىرىر ۋە صىنىفىلى قورولوشدا
خۇكم سۆرن عدالتسىزلىك علئىيەنە جمعىتتىن ناموسلو، زحمتكش آدمالارى تىن ائعتىراض ۋە
قضبلىرىنى ھايتقىرىر.

مجموعەدە "عارسۇز قافار"، "كئفىلى" ۋە "اۇز آرامىزدا قالسىن" كىمى حىكايەلردە، يازىچى مۇۋىزۇ
ائعتىبارىلە يارادىجىلىق اۆسلوبونا صادىق قالماقلا برابر، دئىم طرزىنە چئوئىكلىك، الوائلىق ۋە
شىرىنلىك باغىشلايلاق، صىتى نىن باشقا بىر يۇنۇ ايله اۇخوجوسونۇ تاتىش اندىر؛ اۇ دا قۇجامان
ادىبىن اۇزۇنە مخصوص طنز دىلى دىر. يازىچى تىن بىر چۇخ اثرلىرىندە گىزلى بىر طنزىن اىزىنى ۋە
دادىنى دۇىماق اولار، آنجاق بو حىكايەلردە، بو اىزلر داھا جىغىئىلايتۇر ۋە يازىچى تا مخصوص بىر
سجىتە داشىئىر. بو اۋزللىك، گىنجىلى يارادىجىلىغىندا مۇحتۇا ۋە قالىبىن بىر- بىرىنى
تاماملاماسىندا داھا قابارىق شكىلدە گۇزە چارپىر.

گىنجىلى نىن بىر چۇخ اثرلىرى نىن قهرمانى اونون شىخسن اۇزۇ ۋە مۇۋىزۇسو ايسە ياشايشىندان
دۇغان بدىعى حادىيەلردن عىبارت دىر كى، بونلار اونون قلمىندە بدىعىلشىر ۋە شىخسىلىكدن
چىنخاراق، عۇموم خالق سىجىتەسى داشىئىر.

"قارتال" مجموعه سىندە "حیات آجىلىق لار يىندان" غۇنۇنلىق حىكايە، بىلكە دە قۇجامان ادیبىن ان آغىر گۈنلىرى نىن بدىعى ايفادەسى كىمى دىر. گىنجىلى مۇعللىم بو حىكايەدە آغرىلى- آجىلى گۈنلردە داياغى سايىلان "حىبە" خاتىمىن اولۇم آنلارنى لا برابر، قىرخىنجى اۋن ايل لىشىن باشلاش چاغلار يىندا جىمىيتىدە كى ايجىماعى دىرلرىن پوزولماسىنى ۋ پولون، حىتاتىن بۆتۈن ساحەلرىندە آت اۋىتاتماسىنى اۋخوجوسونا چاتدىرا بىلمىشىدۇر.

"قارتال" مجموعه سى نىن سۇن حىكايەسى "اوشاق اۋستە ساۋاش" آدلانىر. بو كىچىك حىكايەدە يازىچى مۇدروك بابالارىن كلاملار يىندان ۋ خالقىن سۇز خرىنەسىندىن فايدالاناراق، آتالار سۇزۋنۇن بۇيۇكلۇتۇنۇ بىر كىچىك بدىعى ائردە اۋخوجوسونا گۇستىرە بىلمىشىدۇر.

گىنجىلى صباحى نىن ايكىنجى حىكايەلر مجموعه سى "حیات فاجىيەلرىندىن" آدلانىر. بو كىتابدا قۇجامان ادیبىن "حیات فاجىيەلرىندىن"، "خاين"، "اۋۋچو" ۋ "شرفلى اولۇم" كىمى ھم ادبى- بدىعى جەھتدىن ۋ ھم دە حجم ائعتىبارىلە، ان سانباللى ائىرلىرى داخىل ائىلىب دىر.

۱۳۲۹- نچى ايلدە يازىلمىش "حیات فاجىيەلرىندىن" آدلى اوزون حىكايە، ارىاب- رىيىتلىك قورولوشونون تۇرتدىنى فاجىيەلردىن ۋ خالقىن دىمۇكراتىك ايدىئالار اوغرىندا آپاردىغى مۇبارىزەدن بحث ائدىر. يازىچى تىن ياراتدىغى بدىعى فضالاردا، آذربايجان كىندلرىندە حۇكم سۇرن ايتىدائى حیات طرزى، دۇزۈلمز ياشاشش شرايطى ۋ خالقىن ارىابلار طرفىندىن نىجە تحقىر اولونماسى ۋ زحمت آدمالارنى امكلىرى نىن تالانماسى، چۇخ گۇزل بدىعى ايفادەسىنى تاپىر. ظۇلمت دۇنياسى طبعى بۇئالارلا تىقدىم اولور ۋ قارائلىقلار عالمىندىن آيدىن اۋفۇقلرە ۋ ايشىق دۇنيانا چكىلن حیات يۇلو نىشان ۋىرىلىر.

حىكايەدە يارانان تىپلر، مۇاللىفىن ان باشلىجا صىنت اوغورلار يىندان حىساب ائىلىرىر. ايكى قۇطبلى جىمىيتىن نۇمايندەلرىنى تىمىل ائدىن قۇدردت ۋ چىنگىزخان، يازىچى تىن خلىق ائندىنى برىستە تىپلردىر. تحقىر اولونان آذربايجان رىيىتى نىن تىمىئالى قۇدردتە ۋ زۇراكىلىق، ظۇلۇم ۋ فۇدال صىنىفى نىن نۇمايندەسى چىنگىزخان سىماسىنىدا، مۇلكدارلار نۇمايندەسى چىنگىزخان، چۇخ ايتىتارلى آدم كىمى تىقدىم اولونور. قانون، ژاندارما، دۇولت، ايدارەلر ۋ قورولوشون بۆتۈن قايناقلارى اۋنون خىدمىتىندە دىر. چىنگىزخاتىن، رىيىتلىرى تحقىر ائىتمىك، حبسە آلماق، خىرمانلارنىنى داشىماق، ائلەجە دە اۋنلارنى ناموسلارنى خور باخماق ايمكانى ۋاردىر؛ آنچاق بو ايمكانلارلا باخمايئارق، چىنگىزخان معنوى جەھتدىن شىكىست، يۇخسول ۋ قۇرخاق دىر. ياخالانان

واخت، "منی اۆلدۆرمه، اماندیر، آنلامامیشام، غلط ائله میشم" - دئیته، قۆدرته یالواریر. اۆزۆندن گۆجلۆرلر قارشئ سئیندا سیچانا دۆنن بو تیپ، اۆزۆندن عاجیزلری نین قاباغیندا ییترتیجئ قورد کیمی اولور. عکسینه، یازیچئ، قۆدرت تیپسینده، قارانلیقلار عالمینده اینام، صداقت، پاکلیق و اینیلدیک سیمبولو اولان آذربایجانین قئیرتلی اوغلو صورتینی یارادیر. او، ساده کندلی دیر، لاکین بۆتۆن قووه سیله قارشئ سئینا چئخان چنگیزخانلا پنجه لشمکدن ال چکیر و قورخمور. هر آدیئدا چنگیزخانین اۆستۆنه شیغئئیر. فقط اۆزباشینا قانولار اونو زنجیرله ییب، حبس خانالار کۆنچۆنه آتدیقدان سونرا، اۆستۆنلۆک چنگیزخان طرفه کنچیر. لاکین بو دا ظاهیری اۆستۆنلۆک اولور. چۆنکی قۆدرت حبس ده اولاندا دا معنوی و اینسانی کئیفیتلرینه گۆره اۆستۆنلۆک قازانمیشدیر.

گنجعلی صباحی نین بو اوزون حئکایه سی، مۆاللیفین یاراتدیغئ اثرلر سئیراسیندا اۆزۆنه باشلیجا مۆوقع آلان بیر اثر دیر. اثرین خوصوصی کئیفیتی اونون صمیمی دیلی، فضالارین یاراتدیغئ دوغمالیق و عاطیفه یۆکلۆ تصویرلر، شخصیتلرین طبعی لئی، مۆوضونون عئینی لئی و ان باشلیجاسئ، یازیچئ نین یاراتدیجلیق قۆدرتی اولموشدور. حئکایه نی اوخودوقدان سونرا، اوخوجو اوزون مۆددت اۆزۆنۆ حئکایه ده یارانان بدیی فضالاردان آئیرا بیلیمیر.

اوستاد گنجعلی صباحی نین اثرلری سئیراسیندا اۆزۆنه مخصوص دیر قازانان، "خاین" حئکایه سی دیر. بو اۆزللیک اوندان یاراتیر کی، یازیچئ بو اثرینده باجاریغئین و صتکارلیق قاییلیتینی، مۆهۆم بیر تاریخی حادیثه نین بدیی دیلده ایفاده ائتمه سینده اۆزه چکیر. حئکایه ده اوخوجو، واقعی بیر سیئاسی و تاریخی حادیثه نین گئدیشاتئینی و بو حادیثه ده رۆل اوینایان سیئاسی اوتونچولارین داورائیشئ لا تائیش اولور. بدیی دیلده تصویر اولونان بو تاریخی دۆوز، ایران چرچیوه سینده گئدن میللی ایستیقلاال حرکاتئ نین آغئ- قارالئ ادبی سندی دیر. ایمپرنالیستلرین یاراتدیغئ ۲۸ مۆرداد کودئتاسئ و اوندان سونرا قورولان دار آغاجلاری و انعدام مئیدانلاری، خالقئین یادداشئیندان هئچ واخت سیلنمه یین خاطیره نه چئوزیلیب. عئینی حالدا، اوتوزونجو اون ایل لئشین بیرینجی ایلینده ایران سوئیه سینده گئدن میللی ایستیقلاال و آزادلیق حرکاتئ و بو حرکتین نتیجه سینده قولدور شاهین اۆلکه دن قاچماسئ، ایران خالقلاری نین سیئاسی مۆباریزه سینده، یاددان چئخما یان نایلیت لردن دیر. بو نایلیت و مقبولیتئ، مۆاللیف چۆخ بدیی دیلده "خاین" حئکایه سینده اوخوجوسونا چاتدیرا بیلیمیر.

اوستاد گنجعلی صباحی نین حئکایه لری ایچری سینده، "حیات فاجیه لریندن"، "خاین" و "شرفلی اولۆم" حئکایه لری، ادبی اۆچلۆک ماهیتئ داشئئیر. اونا گۆره کی، هر اۆچ حئکایه نین

اساس مؤوضوسو خالقین موباریزه‌سی و باشلیجا قهرمانی خالق دیر. سانکی یازیچی ایران و آذربایجان خالقلاری تین موباریزه تاریخی اؤچ بؤلومده وئیر و یاخود بو تاریخین اؤچ قاتینی آچیر. بیرینجی اثرده خالقین فتودالیزمه قارشئ موباریزه‌سینی گؤستریر، ایکینجی حشکایه‌ده ایستیمارچی حاکیم صنیفلرین باشچیسی، اؤز حؤکمرانلیق خاطیرینه خالقئ ایمپرنالیستلره ساتان خاین شاهین اؤزوندن پرده گؤتورور و اؤچونجوسو- "شرفلی اولوم" حشکایه‌سینده خالقین قدار و ظولم کارلارلا موباریزه‌سینده اولومله اؤز- اؤزه دایانمیش و باشئ اوجاقلقلا شرفلی اولومو، شرف‌سیز یاشاماقدان اؤستون توتان، آذربایجانلی بیر قهرمان دئیوشچونون معنوی اؤستونلویوندن و دوشمانلا باریشماما زلیغیندن داییشیر. "شرفلی اولوم" حشکایه‌سی، گنجعلی‌نین ادبی اؤچلویونون مؤوضو ائعتبارله پارلاق اؤستونلویودور.

اوستادین "حیات فاجیه‌لریندن" عونوانلی حشکایه‌لر مجموعه‌سینه بیر حشکایه ده داخل دیر. او دا یازیچی تین دوستو «حسین جاوید»ین خاطیره‌لری اساسیندا یازیلان "اؤچو" حشکایه‌سی دیر. بو حشکایه‌ده ده مؤالیفی ماراقلاندیران، خاطیره‌نین اینسانی مؤوضوسودور و بو قایه، گنجعلی‌نین باشقا اثرلرینده اولدوغو کیمی، "اؤچو" حشکایه‌سینده ده اؤز اؤخوجوسویلا عئینی و عاطیفی مؤناسیبت قورا بیلیر.

قوجامان ادیبیمیز اوستاد گنجعلی صباحی تکجه حشکایه ساحه‌سینده ادبی جرئاتین سیماسینی مؤعین‌لشدیرن یازیچی یوخ، بلکه ادبیات شؤناس‌لیق ساحه‌سینده ده تأثیر اندیجی صتکارلاردان اولوب و ایغراق سیز دئمک اولار کی، حشکایه کیمی بو ساحه‌ده ده او جنوب ادبیاتیندا ایره‌لی سورولن ادبی- تنقید نظریه‌لری‌نین اساسینی قویانلاردان بیر اولوبدور.

اوستادین "شعریمیز زامانلا آدیملاتیئر" کیتابیندا توبلانمیش مقاله‌لر، گؤنئی آذربایجان شاعیر و یازیچی‌لاریندان سهند، ساهیر، محزون، هاشیم ترلان و سؤنمز کیمی سؤز اوستالاری تین یارادیجی‌لیقلارینا حصر اندیلیمشدیر. بو جهتدن اوستادین «شعریمیز زامانلا آدیملاتیئر» کیتابیندا خالق شاعیرلری سهند و ساهیر یارادیجی‌لیغینا بیر باخیش، محزونون حیات و یارادیجی‌لیغی، سؤنمزین آغیر ایل‌لر و عیسائین سون شامی کیتابلارینا بیر نظر و هاشیم ترلان شعرى حاققیندا یازیلان موباریز شاعیر مقاله‌لری، جنوب ادبیات شؤناس‌لیغیندا خوصوصی عئلمی- ادبی دیره مالیک دیر. اوستادین اولمز ادیب جلیل محمدقلی‌زاده‌نین "آنامین کیتابی" درام اثری‌نین و خالق شاعیری صمد وورغونون "آی‌گؤن" پوئماسی تین تحلیلینه حصر ائتدیئی "ادبیاتین اجتماعی

حیاتدا تأثیری" آدلی مقاله‌سی ده چوخ دیرلی ادبی تنقیددیر. بو کیتابدا، یازیچی‌نین کیلاسیکلریمیزه قارشئ توتدوغو صتکارلیق مؤوقئعی ده، اوخوجولارئنی خوصوصیله راضئ سالتیر.

بیر ادبیئات عالیمی دئییر: "نثر مؤعاصیر طلبلره جاواب وئره بیلیمک اوچون، مؤرگب و چوخ شاخه‌لی حادیثه‌لر عالمینه باش وورمالئ، ایجتیماعی ترقئیه خیدمت ائده بیله‌جک کئیفیت‌لری اؤزه چیخارمالئ، صتکارلیغئین چوخ چالارلی، مین بیر رنگ و بؤئالئ سیرلرینه ئینه‌لنمه‌لی‌دیر. یالشیز یوکسک ایدئالئین صتکار زحمتی ایله، صتکارلیق سیرلری ایله وحدت‌نین گؤزل بدیعئ اثر نؤمونه‌لری یاراداجاغئینا اؤمید باغلاماق اولار. جنوب حیاتئیندا، جنوبون ادبی مؤحیطینده بو طلبه زنگین و عوض‌سیز زمین واردیر".

دوغرودان دا مؤعاصیر ادبیئاتئیمیزئین نثر قولونو نظرده توتاراق، اثرلرینده مؤختلیف شاخه‌لی واقئعی حادیثه‌لر عالمینه باش ووران، ایجتیماعی ترقئیه خیدمت ائدن کئیفیت‌لری بدیعئ دلیلله اؤزه چیخاران و صتئین چوخ چالارلی سیرلرینه ئینه‌لنن شخص، گؤرکملی قوجامان ادبییمیز اوستاد گنجعلی صباحی‌دن باشقا، بیرینجی کیم اولاییلر؟ هله ادبی مؤحیطیمیزین، نئچه- نئچه گنجعلی یاراماغا، گنجعلی بسلمه‌یه زنگین و عوض‌سیز شرایطی واردیر.

قایناق‌لار:

- ۱- قارتال، گنجعلی صباحی، فرزانه نشریئاتئ، تهران - ۱۳۵۷.
- ۲- حیات فاجعه‌لریندن، گنجعلی صباحی، دؤنیا نشریئاتئ، تهران - ۱۳۵۹.
- ۳- شعریمیز زامانلا آددیملا بیر، گنجعلی صباحی، دؤنیا نشریئاتئ، تهران - ۱۳۶۰.
- ۴- اؤتن گؤنلریم، گنجعلی صباحی، دؤنیا نشریئاتئ، تهران - ۱۳۷۲.
- ۵- جنوبی آذربایجان میلی - دئمؤکراتیک ادبیئاتئ، صابیر امیروو، باکی - ۲۰۰۰.
- ۶- ایشیرمینجی عصر جنوبی آذربایجان ادبیئاتئیندا دئمؤکراتیک ایدئال‌لار، مقاله‌لر مجموعه‌سی، باکی - ۱۹۹۰.
- ۷- جنوبی آذربایجان میلی شوّعور، ویدادی مؤصطافائئو، آلمان، ۱۹۹۸.

سۆن سوز محبت و كودشت

■ گنجعلی صباحی

رشید ایتمی یاشا دولموش اوجا بوللو، دولو صیفت، ایری گوزلو، گولر اوزلو و زرشکار بیر جاوان ایدی. او، ایکی یاشیندا ایکن آتادان یتیم قالمیشدی. عمیسی نین سون سوز قایغی سی و پری خاتیمین توکنمز محبتی، یتیم لیئی اونون یادیندان چیخارتمیشدی. ائله جه ده او بو سون سوز عایله نین سونوک حیاتییندا اؤمید دؤغورموش، ائوده شن لیئه سبب اولموشدو. ندنسه سون گونلرده رشیدین رفتار و اخلاقی بوسبوتون دییشیلمیشدی. شادلیق ساچان ایری گوزلری، گولر اوزونو قم- کدر بولودو اورتوموشدو. اونون بو حالی آسلان کیشی ده، داما آرتیق پری ده حثیرت و نیگران لیغا سبب اولموشدو.

آخشام ایدی. هاوا قارالمیش اولسا دا، لامپالارین ایشیغی اوز نورو ایله هر یثری گوندوزه دؤندریمیشدی. رشید ایشردن ائوه دؤننده پری خاتیم گولر اوزله اونو قارشیلادی. نوازیشله حالتینی سوروشدو. او، دوداق اوجو پری نین سواآلینی رد ائده رک، میزین دؤوره سینده دؤزولموش صندلی لردن بیرینین اؤزه رینده اوتوردو. توتقون، کؤسگون حالتینا قلبی سیخیلان آنا دایانا بیلیمه دی. رشیدین قارشى سیندا اوتوروب،

- سنه نه اولوب، قادان آلیم؟ بو گونلر نینه پریشان سان؟ آدام کی، دردینی آناسیندان گیزلتمز. بیر دیء گوزوم اؤره یینی سیخان نه دیر؟ آخی من سنی بئله توتغون، قملی گورنده دؤزه بیلیمیرم. اؤره ییم اود توتوب یاتیر- دندیکده رشید باشینی قالدیریب معنالی باخیشلارلا گوزلرینی آناسی تین گوزلرینه زیلله دی. توتغون سسله:

- ناراحات لیغیمین سببینی بیللمک ایسته ییرسن؟

- البته کی، بیللمک ایسته ییرم.

- چوخ گوزل، دئیهرم. آناجان! من کی، اوشاق دئییلیم. دئییلن لردن معلوم اولور کی، منیم دایئ لاریم، بابام، نهم ده وار دیر. سیجیلیلم ده، آنامین آدی ترلان دیر. دئمک آنام دا وار دیر، ساغ دیر. نه اوچون گرک من اونلاری تائیما یام؟ اونلارین مندن گیزلی ساخلا تیلماسی تین معناسی ندیر؟- دئیهر

آناسىنى سۇالا توتدۇ. بو سۇالدىن پرى خاتىمى بىر توتۇلدۇ. بىدنىدە سۇتۇق بىر گىزىلتى حىس اتىدى. اۋنون اوچۇن بو سادە بىر سۇال دىيىلدى. ھىمىشە اۋنون فىكىرىدىن كىچىردى: «بىر گۆن او دۇغما آناسىنى تاتىسا، مىنى آتاجاق؟ اۋنون آيرىلىغىنا نىجە دۈزەرم؟» - دىئە روحو عذاب چىكىردى. سانكى، او گۆن گىلىب چاتمىشىدى. اينىچىك بىر حالدا:

- بس بىلە!... - دىيىپ، بىر آز فىكرە دالدى. سۇنرا ھىجانلا - آدىنى چىكىدىن قۇھوملارنى سنى ايستەسەيدىلر، بو واختا كىمى داللىنجا گلر، سنى ئۇخلار، فىكىرىدە اولاردىلار. آنان، آنا اولسايدى كۆرپە واختىشدا سنى آتىپ ارە گىتمىزدى. سىنى زىھىتىنى چىكىن، گىنجە - گۆندۈز پروانە تىك باشىنا دولاتىپ اۋدونا يانان ترلان اولمايىپ، مىن اولموشام، مىن! ايندى مىن آنا دىيىلم، ترلانى آختارمىسان؟... - دىيىپ، ھۇنكۆرتۈ ايلە آغلاماغا باشلايدى. ائلە بو آندا آسلان كىشى قايسى دان گىردى. پرى خاتىمى آغلار، رشىدى توتغون، دولغون گۆردۈككە خىتەرلە:

- سىزە نە اولوب، نە خىبردىر؟ - دىئە سۇال وئردى. پرى باش اوڭرتۇتۇن اوچو ايلە گۆزلىرىنى سىلە - سىلە:

- نە اولاجاق، اوغلون ترلان آدىلى آنا آختارمى! - دىدىكىدە آسلان كىشى گۆلۈمسەدى:
- نە عىتىپى وار، قۇي آختارمىن. بوندان اوڭرتۇ آغلاماق، ياس قورماق لازىم دىيىل كى، - دىيىپ، رشىدە دۇغرو يۇنەلدى. مەھرىبان ئىقلا:

- اوغۇلوم! مۇۋىزۇ نىدىر؟ آچ، مەنە دە دى - دىدى. رشىد اوڭرتۇ دۇغرولدراق:
- ائلە بىر مۇھۇم مىسلە ئۇخىدور، عىمى جان! مىن فقط اوڭرتۇ تاتىماق ايستەيمىز. كىچىمىشىمىن مىندىن گىزلى ساخلا تىلماستى بىئىنىمدە مىن جۇر دومانلى فىكىرلر دۇغورور. بابامىن، نەمىن، دائىلارمىن، آنامىن مىندىن گىزلى ساخلا تىلماستىداكى مۇعەن نىدىر؟ آنامىن اولۇمۇندە اونلارنى الى مى اولوب؟ قان دۇشمىن چىلىشىمىز مى وار؟ نىيە گرەك مى بىلمەيم؟ - دىدىكىدە آسلان كىشى قاه - قاه چىكىپ گۆلدۇ.

- ئۇخ گۆلۈم، ئۇخ! - دىدى. بىلە فىكىرلرى باشىندىن چىخارت.
- دۇغرودان مى آنام مىنى آتىپ گىندىپ؟

- ھىچ دە ئۇخ! قولاق آس، مىن قىيىتەنى اولدوغو كىمى سەن سۇنلەيمىز: سىن ايكى ياشىندا ايكن، آنان بىر تىسادۇف دە اليمىزدىن چىخىدى. آنان جاۋان ايدى. بىر مۇددەت اوڭرتۇدوقدان سۇنرا سنى دە گۆتۈرۈپ آتاسى ائۇيە گىتىدى. سىن صاحىب سىز دىيىل ايدىن، بىز سنى اۋنون اليندىن آلدۇق. سىندىن آيرىلماق اۋنون اوچۇن ائلە دە آسان دىيىل، آغىر بىر درد ايدى - دىيىپ گۆزلىرىنى يۇمدۇ. سانكى كۆرپە رشىدى آغلايا - آغلايا ترلان دان آيرىدىقلارنى انلار، ترلانىن گۆزلىرىدىن ياز ياغىشى كىمى آخان

دامالار، اونون پریشان حالئ گوزونون اونونده جانلاندئ. درين بير آه چكهرك، سوزونه بئله ايدامه وئردئ:

- بيزيم اوولاديمئز اولماديغيئدان سنى اوغوللوقا گوتوردوك. پرى خائيم عومرونون ان قيمتلى، جاوانلىق دوزلرلىنى سنىن تربيهنه، راحتليغيئا، بوى آتئب ياشا دولماغيئا صرف اتئدى. سن گولنده گولدى، آغلانئاندا آغلادئ. بير آنا قايعئسى ايله كئشئينده دوردو- دئئيب، الينى جيبينه سالدئ. بير سئغار آئشديريپ موحكم سوزموردو، توستوسونوز هاوئا بوراخدى. مأئوس بير حال آلاراق، - بيز اوميدوار ايدىك كى، سن اونو آنا، منى ده آنا كيمى قبول انده جكسن- دئدى.

آسلان كئشىنين سوزو بو ئثره چاتاندا رشيد تاب گئيرمهدى.

- عمى جان! مگر من سيزين حاققئئئزئ دائئرام؟ ياخود سيزدن آيرئلماق فيكريندهيم؟ من اولندهك سيزدن آيرئلمارام. سيز منه آتادان، آنادان عزيزسينيز. سيزين قايعئ و محبتلرينيزى اونودا بيلهرمى؟ منيم سوزوم بوردادئر كى، نيئه گر ك اوز قان قوهوملاريمئ تائيمائام؟ هم ده بيليرسينيز كى، سربازلىق واختئيمدئر. گئئسم، بو جنگ موؤقئعئنده هاردان معلوم دور كى، ساغ قايدام! آرزئلاريمئ گوزامئ آپارمالئئام؟- دئدىكه آسلان توتولدو، موؤاثير اولدو. بير آئليغا فيكره دالدى. پرى خائيم دوزوم سوز بير حالدا:

- آمان آلا! بو اوغلان دلى اولوبدور، ندير، نهلر دائئئئئز؟- دئدى. البئته بو سوزلرى ايله اؤرشيده اولان درين محبتئنى ئئئيريردى.

آسلان كئشى آلتئمئش ياشئندا اورتابوئلو، ساچلارئ آغارمئش، دولو انداملئ، ساغلام بدن بير آدام ايدى. دؤئئائين ايستى- سوزوغونو دامئش، جاوانليغيئن جوشغون، بارئشماز قورورينى آرخادا قويموش، بلكه ده اونومتوشدو. فيكرينى ياخشئئليغا، خئئره ايشلئتمئه چالئئئئردئ. بير خئئيرخواه شخصئيت كيمى تائئمئشئدى. فيكرينده رشيده حاق وئئريردى.

- دوز دئئيرسن اوغولم! حاق سنىلئدى. من چوخدان قوهوملاريمئزلا سنى تائئش ائئمهلى ايديم. تقصير منيمدئر- دئدىكه رشيدىن توتغون چؤهرهسى قئزئل گول كيمى آچئلدى. ئئرئندن سئچرائئب عمى سبئنى قوجاقلادئ. دؤنه- دؤنه اؤپدو.

- قوربان اولوم عمى جان! الله من ده اونو ايستهئيرم. آئرئ بير سوزوم يوخدور- دئدى. آسلان كئشى الينى اونون كؤرهئينه ووراراق:

- گؤرؤش اوچون حاضئر اول! ساباه سنى حسن بابائئن يائئئا آپاراجاغام- دئدى. آئئنان بو نئئيجهدن پرى خائيم دارئلدى. بئئئئنده ئئر سالمئش ائئئئمادسئزليقلا دولو شؤبهه اؤرهئئنى سئخدى. قهرلنمئش بير حالدا دوروب اؤتاقدان چئخدى.

تبریز قیشی ئین سرت سۆیوقلاریندا خبر یوخ ایدی. باهارین اۆرک آچان سرین نسیمی تئل لری اوتنادیر، آرزی و دیلکلر ساچان ایشیقلی اۆزلری اوخشا ییردی. گۆنش ایلیق، قیزیل شوالارینی هر یتره یایماقدا ایدی. کوچری قوشلار گئری دۆنمۆش، شور و هیجانلا قاناد چالیر، دۆزلر، باغلار، یاماجلار آل یاشیلا بۆرۆنمۆشدۆ. گۆل-چیچکلرین عطری هر یتره یاییلماقدا، بۆلبۆلر شوقه گله رک جهجه وورماقدا، سانکی اینسانلاری روحلاندیرماق، حیاتی سۆمه یه، مهر و محبت عالمینه چاغیریردی.

حسن بابائین ائوینده ده شادلیق ایدی. اؤن سگیز ایل اۆزۆنه حسرت قالمیش، بلکه ده اونودولموش نۆه سی رشید، اؤنون کیچیک کۆمه سیننی ایشیقلا ندیرمیشدی. بو گۆرۆشدن دوداقلاردان تبسۆم، گۆزلردن محبت نورو ساچیلیردی. اورتادا مئیوه لر، شیرنی لر دۆزۆلمۆشدۆ. قاباقلاریندا تزه سۆزۆلمۆش، بوغلانان عطیرلی چایلار اوتورانلارا گۆز وورودو. آنجاق، هیچ کس الینی بیر شئیته اوزاتمیردی. چۆنکی، وورغونون «آذربایجان» ترانه سی نین ناواری قۇیولموشدو.

چوخ کئچمیشم بو داغلاردان،

دورنا گۆزلۆ بولاقلاردان،

انشیمیشم اوزاقلاردان،

ساکیت آخان آرازلاری،

سینامیشام دوستو، یاری

اتل بیلیر کی، سن منیم سن،

یوردوم یووام، مسکنیم سن.

آنام، دوغانا وطنیم سن،

آیریلارمی کۆنۆل جانندان؟

آذربایجان! آذربایجان!

من بیر اوشاق، سن بیر آنا،

اودور کی، باغلی نام سانا،

هانکی سمته هانکی یانا،

هنی اوچسام دا یووام سن سن،

اتلیم، گۆنۆم، اویام سن سن.

- دئیته، اوجالان گۆزل سس اۆرکلری اوخشا ییردی. ترانه تزه جه قوتارمیشدی کی، قاپی دۆیۆلدۆ.

مریم تئز آياغا دوردو.

- حتمن ترلان دیر! - دئیب، قاپی ئا دوغرو یۆتۆردۆ. آخی قیزی تهران دا یاشا ییردی. بۆیۆک قارداشی دۆنمز تئلفونلا داتیشمیش، جریانی سۆیله میس، اونو اوغلو رشید ایله گۆرۆشه دعوت ائتمیشدی. قاپی آچیلدی. قیرخ یاشیندا، اوجا بۆیلۆ، خوش انداملی، گۆزل بیر قادین ایجری گیردی. آنا ایله بالاتین قوللاری آچیلدی. قوجا قلاشیب، گۆرۆشنن سونرا گندیب اوتاغا گیردیلر. ترلان، آنا و قارداشلاری ایله گۆرۆشنن سونرا اۆزۆنۆ یاد بیر جاوان قارشى سیندا گۆرۆب دایاندى. اۆرك چیرپیتى سى آرتمیشدی «یعنی، بو منیم کۆرپه رشیدیم دیر» - دئیته، گۆزلرینه اینانمیردی. رشید ده مات - مات اونا باخیردی. حسن باباتین دوداقلاری قاجدی.

- اوغلو! نیتیه مات قالمیسان، آختاردیغین دوغما آنان دیر دا! - دندیکده، رشید یاز بولودو کیمی دۆلدۆ. گۆزلریندن یاش آخا - آخا، ایشقیریقلا ایجری سینده:

- آنا جان! ... - دئیب، اۆزۆنۆ ترلاتین قوجاغینا آتدی. هینجانا توتولدوغونو گۆرن آنا:

- آغلما، منیم رشیدیم آغلما! - دئیب، اونو باغرینا باسدی. اوغلونون آراسی کسيلمه یین ایشقیریق سسی، اون سکگیز ایل قاباق کۆرپه رشیدی زؤرلا، آغلایا - آغلایا اوندان آتیردیقلاری آنلار گۆزۆنۆن اۇنۇندە جانلاندى. بۆتۆن وۆجودو سارسیلدی. گۆزلریندن آخان ایری دامالار اۆزۆنۆ ایسلاتدی. توتغون سسله:

- سن یتکه اوغلان اولموسان! کیشی ده آغلایارمی؟ - دئیته، رشیدی توختاتماغا چالیشدی. ایلر اوزونو دوغما آنا حسرتيله چیرپینان اۆرك آسانلیقلا توختایا بیلردیمی؟ بو منظره دن اوتاقداکى لارین هامیسی تین اۆره یی کۆز لیدی، گۆزلر دۆلدۆ، اۆرك لر بۇشالدى. بو گۆز یاشلاری قم - کدردن دئیل، وۆصال بولودوندا تۆکۆلن دامالار ایدی.

سحر سات اون اولاردی. رشید یتنه آناسی تین گۆرۆشۆنه گلیمیشدی. آنا ایله بالا اوزون ایلر آیریلیق اودوندا یانا - یانا وۆصالا چاتمیش ایکى سئوگیلی کیمی، اۆز - اۆزه اۆتۆرب بیر - بیرینه تاماشا ائتمکدن دۆیما ییردیلا. ترلاتین باشیندا کئچمیش خاطیره لر قیلملدا تیردی: ایلک اۆدلو عشقی، اسن قارا بیر یتلنن نئجه سۆندۆیۆ، گنج لیلی نین آجی و شیرین آنلاری خیالیندا رقصه گلیمیشدی. درین بیر آه چکه رک:

- دوغرودان دا هره نین بیر سر نیویشتی واریمیش. کیم دئیته بیلردی کی، آتان گۆزله نیلمز بیر تصادوف ده اۆله جک، ائویمیز داغیلاجاق، اۆز جاتیمدان آرتیق سئودیتیم بیرجه بالامی الیمدن آلاجاقلا. اونو گۆرمکدن ده منی محروم ائده جکلر. بیزیم ده آلتیمیزا بئله یازیلیمیش ایمیش ... دیء

گۆرۈم، نىجە اولدۇكى، بىزدىن دۇغما ئانا فېكرىنە دۆشۈدۈن؟ يۇخسا، غەمىندىن، پىرى خاتىمەدان ناراضى
ايدىن؟ - دېتە سۇال وئردىكە، رشىد:

- يۇخ ئاناجان! اولار مىنى اۆز جاتىندىن ارتىق سۇمىش، ھەمىشە نازىملا اۆتينايشىلار. اغلىم
كسەندىن بونا ئاتامىن اولۇمۇنۇ درك اتمىشىدىم. ئانام ساغ اولدوغونا دا ايناتىردىم. سىزى گۆرمەك
ھۈسپىلە اۆرەيىم چىرىشىردى. بو آرزى گۆنۈ- گۆندىن شىددەتلىدى. سۇن گۆنلەردە لاپ دلى كىمى
اولموشدۇم. ناراحاتلىغىمى گۆرن غەمىم مۇعمانى آچدى، مىنى حسن بابائىن ياتىنا آپارىپ تاتىش
اىتتى. دائىلارنىملا گۆرۈشۈدۈم، اۆرەيىم بىر آز تۇختادى. دۇن گەجەيىنى مەنە خبر وئردىلەر. مەنە
حال اۆز وئردىيىنى دېتە بىلمىم - دىدى. ترلان:

- بىزىمە گۆرۈشۈندىن پىرى خاتىمە خوشحال دېر يۇخسا...
- مۇناسىفانە يۇخ! او گۆندىنكى، مەن گۆرۈش فېكرىنە دۆشمۈش، اۇنۇن گۆلر اۆزۈنۇ قەم بولۇدۇ
اۆرتۈبدۇر. مىنى گۆرنە گۆزلىرى دۇلۇر، نە قەدر دائىشدىرېرام، جاۋاب وئرمىز - دىدىكە ترلان فېكرە
گەتتى. سانكى اۇنۇن ناراحاتلىغى ئېن غەللىتىنى دۇيدۇ.

- يۇخ! - دىدى. مەن گرەك اۇنۇن نىگرانلىقدان چىخاردام. دور اۇغۇلۇم! دور گەتەك سىزە. مەن اۇنۇنلا
دائىشمالى ئام - دېتەپ آياغا دوردۇ. رشىد ئاناسى ئېن تەسەمىمىندىن خەتەرە دۆشە دە بىر سۇز دېمەدى.
دورۇب ئاناسىلا يۇلا دۆشۈدۇ.

يۇل اوزۇنۇ ترلاننى بېتىنىدە جۆرەجۆر قارىشىق فېكىرلەر قايناشماغا باشلادى. بىلكە پىرى مەن ايلە
گۆرۈشە ھازىر اولمادى. مەنمە اۆز - اۆزە گەجەكىمى؟ رەتارنى نىجە اولاجاق؟ بىلكە دە ھىچ ائۇيە
يۇل وئرمەدى. كىم بىلىر ايدىنى اۇنە دۆشۈنۇر، فېكرى ھارادادىر. و سايەرە... چۇخ فېكىردىن سۇنرا، بو
قارار گەلدىكى، اول بۇيۇك قاينى خاتۇنۇن ياتىنا گەتسىن. اۇنۇنلا بىرلىكە پىرىنىن ياتىنا، گۆرۈشۈنە
گەتسىنلەر. بىلىردىكى، زىنەب خاتىمىن اۇنۇن ياتىندا چۇخ ائەتىرامى وادىر. ائە دە ائىدى. رشىد بىن
اۈچ غەمىسى وادى. ائۇلۇرى بىر - بىرىنە ياخشىن ايدى. ترلان اۈچ ايل بو خانوادەنىن كىچىك گەلىنى
اولدوغۇ، اۇز اخلاق و رەتارنى ايلە ھامىسى ئېن مەجەبىنى قازانا بىلمىشىدى. اۇنۇ سۇيىردىلەر. زىنەب خاتىمە
اۇنۇ گۆرنە ائە بىل اوزۇن ايل لىر آيرى دۆشمۈش دۇغما باجى سىنى گۆردۇ.

- آي قىز ترلان!... دېتەپ، اۇنۇ قوجاقلادى. اۈپۇش - گۆرۈشۈدنى سۇنرا:

- سەن ھارا، بورا ھارا؟ باجى دا بىلە وفاقىز اولارمىش؟ ھە دە گۆرۈم، نە غەجە بىزى ياد
اىتمىسەن؟ - دېتە، بىلمىردى نە ائىسىن. اۈتاغا كەچدىلەر، اۈتوراندىن سۇنرا ترلان گەلىنىنى سىبىنى اۈنا
سۇيىلەدى. زىنەب اۇنۇن پاك، اىنسانى نېيتىندىن خوشحال اولدۇ، - آفرىن باجى - دىدى. سەن بونۇنلا
اۇنۇن تەلەۈمە توتولموش قەلبىنى تۇختادا بىلرسەن. اۈزۈن بىلىرسەنكى، اۇنۇن بو دۇنيادا ھىچ كىسى

يۇخدور. بۆتۆن محببىنى رشيدە ساليب دىر. ياشايشى اونا باغلى دىر. اونسوز، او دلى اولار- دئىب، چادراسىنى باشىنا سالدئ. هر اوچو يولا دۆشدولر. رشيد قايىنى دۆندو. پرى قايىنى آچدئقدا زينب، ترلان و رشيدله اۆز- اۆزه گلدئ. اونا عجيب بير حال اوز وئردى. قليبىندە ترلانا قارشى نيفرت حيسى دويسا دا، اوزونو اله آلدئ. ترلان گولر اوزله اونو قوجاقلايىب اوپدو. آنجاق پرىنين توتقون، دومانلى اوزو آچىلمادئ. اوتاغا كىچىدلر. زينب گولر اوزله:

- آى قىز! نه يامان قاش- قاباغىنى ساللاميسان؟ ترلان باجى ائوينه گليب- دندىكده، پرى كۆسكۆن بير حالدا،

- خوش گليبدىر. آما نه يه گليبدىر؟...- دندىكده، ترلان اونا ياخين لاشارق،

- باجى جان! سن نه فيكىر انديرسن؟ خيال انديرسن كى، من رشيدى سنيين اليندن آلماغا گلميشم؟ منيم نه حاققيم وار ائله بير فيكره دوشم؟ او گۆندن كى، اونو منيم اليمدن آلدئلار، اونو اولدۇيه قويوموشدوم، ديرى ليىينه باغيث سن اولموسان. گىجه- گۆندۆز ناز ايله اوينايىب، زحمتينه قاتلاشان من اولماميشام، سن اولموسان! آيرىلدئغيثم كۆرپه رشيدى ايندى بير ايىتد اوغلان گۆردۆكده سئوينديم. گلديم قايغى و زحمتلرينيز اوچون سيزدن تشككۆر ائدم. من دوعما آناسى اولسام دا، حقيقى آنا سيزسينيز. گلنده، يولدا اونا دئميشم: «منى ترلان، سيزى آنا سىلمهلى دىر. سيز ايجازه وئرمه سەنيز، منيمله گۆرۆشه گلمه يه ده حاققى يۇخدور. او، هميشه سيزينله ياشا ياجاقدير»- دندىكده، پرىنين قم بولودو ايله اورتولموش اوزو آچىلدئ. سئوينجىنين شيددتيندن گۆزلىرى دولدو. دوروب دۇنه- دۇنه ترلانى اوپدو.

- قوربان اولوم سەنە ترلان! گرک منى باغيثلاسان. حاققيشزدا پيس قضاوت ائتميشم- دندى. زينب: - آى خاتىم! من سەنە دئمە ديمىمى، ترلان كيشى قىزدىر. حالال سۆد اميب، هئىچ واخت سنيين زحمتينه گۆز يوموب حاققىنى پايمال ائتمز. خوش رشيد بالائين حائىنا كى، قىلبلى سون سوز محبت و گۆدشتله دولو آنالارى واردير.

رشيدىن دوداقلاريندا تىسۆم، گۆزلىرىندە راضى لئيق قىمىلداندى.

قوناق سۇگىلى دىر، آمما! ...

قارداش بو اليف - بئى مسلهسى بيزده قوتاران دئىيل، خبريز اولسون! بيز ئالان ئىره اومود باغلامىشئىق كى، ئاخىندا دىر، چوخ قالمادى، اينشاللاھ بو گۆن، اينشاللاھ ساباه... خئىير. باخ من اولۇ - سىز دىرى، دۆنيانين قويروغو اوزون دور، بير گۆن گلر بۆتۆن سولار دورورلار، گۆره سىز. عرب - ايسرائىل ساواشئى بىتر، آمىرىكانئىن قولدورلوغو دا، اثرمنى نين خالقئىن تۇرپاغىندان پائى ايسته مەسى ده (آدى گوزلين لىشردن ددهسى نين قانىئى ايسته دىئى كىمى!)... بونلار هامىسى باشا چاتار گئدر. آمما بو اوچ - جۆت، بير تك حرف داواسئى بيزده بىتمىز، گىتمىز! هله اليف - بئى داواسئى بس دئىيلمىش سانكى، گىرىب حرف لرىن اۆستۆنه ايكى - اوچ علامت ده آرتىردىق. دئىه سن اليفامىزدا نۇقطه - مۇقطه آز ايمىش كى، بير نىچە سىنى ده بىز واجىب گۆردۆك. «گۆزل آغا چوخ گۆزل ايدى، ووردو بير ده بير چىچىك چىخارتدى»، گۆزۆمۆز آيدىن! ايندى آلاھ ئامان گۆزدن ساخلاستىن، گۆل كىمى اليفامىز وار، ھىمى ده فونئىك. آمما اۆز - گۆزۆ خان نەم كىمى سېگىللى. ائله بىل سۆپۆرگەنى باسئىب جۆۋهره چىلەمىشسن اۆزۆنە. نئىلەمك؟ علامت قۇتمازسان دۆز اوخونماز، قۇئارسان دا بئله چىخار دا. چاره ندىر؟ گىنە دۆز چىركىن؛ غلط گۆزلدن ئاخىش دىر!

آمما ايش بورادا بىتمىر. هله ئىنىچى - گىرىچى داواسئى ھىچ باشا گلن دئىيل! بونلاردان بعضى لرى حتا مسله تە دىنى - سىئاسى بۆيۆت ده آرتىرئىرلار كى: آلاھ ائله مەمىشدن، گلە سۆزلەر ال وورسانئىز، نە بىلىم نە اولار:

- خان دايى ئىن قلىبنە گلر، تاريخ آلت - اۆست اولار، دىن الدن گئدر. داش - داش اۆستە قالماز، آرادان اولۇ الى چىخار، من قارنىمى جىرارام.

نە بىلىم، ايمانئىمىز آللاھ آمانائى، بلكە دە بەزىلىرى ادبى ئۇلارلا سۆزۈ كىچىمە دىكە
 بىلە تۈز - دومان سالماقلا زۇراكىلىق ائىتمەك اىستەيىرلەر؟ البتە خالقىن بابالىنى ئوماق
 اولماز، بونلاردان چۇخو دىدىكلرىنە اۆركىدن دە ايتانىرلار. ھەر حالدا عادتدن چىخماق آسان
 دىشىل!

عۈشىندە ئىشچىلر اللە بالتا - پىچاق دوروب، گىلمە سۆزلەر ھە - قۇرخو گىلرلر كى، يا
 آراتا گىرمەيىن، يا دا دىلىم - دىلىم دۇغرايۇ! دىلىمىزە گىرسەنيز اول اۈنون قايدا - قانونو قبول
 اندىب، دىيرمانىدىن كىچىمەلى سىنىزا! ھەر زادىن بىر ئۇلو - ئۇنىمى ۋار. گىمى دە اۈتوروب،
 گىمىچى گۇزۇ چىخارتماق اولماز. قۇناق قىچىنى ئۇرغانىنا گۇرە اوزاتمالى، ئىشنى
 بىلمەلى دىر. بىز دە قۇناغا حدىدىن آرتىق اۆز وئرمەلى ئىك، ئۇخسا بىلى دىر، قۇناغا اۆز
 وئرسن اۈزۈنۈ قۇنار ئوخارنى تاقچانا، بىزىم قۇناقلا دا كى، ماشاللاھ اولدىن اركۇيۇن اولوب،
 ئوخارنى تاقچادادىرلار. خالاسى ائولرى كىمى قىچىلارنى دا ائلە اوزادىيلار كى، ھىچ ائۇ
 ئىتەسى اۈزۈ اۈتورماغا ئىش قالمايىشىدىر. ايندى اۈغلانسان گل بونلار «بويۇرون ئىرىنىزە!»
 دى، گۇر سە نىچە قان قوسدورارلار! ھلە اۈنلاردان قاباق اۈزۈمۈزۈنكۈلر «آئى ۋاى،
 قۇناغىن گۇزۇنۈ پىلە دىز، اۈزۈز قارا اولسون!» دىتە، دۇنيانى داغىدارلار.

نە بىلىم ۋاللە بىرى ساغا چكىر، بىرى سۇلا. بىز ئازىق دا قالمايىشۇق اۈد ايلە سو آراسىندا.
 ئوخارنى قالخىرسان ئىغ دىر، آشاغى انىرسن ساققال. بىرى «تۈكۈنە ال وورساز، دۇنيا داغىلار!»
 دىتىر، اۈ بىرى «من دۇغرامام گىدر، اول آللاھ، ھىچ نە دە اولمازا».

قۇرخورام بىلە كى، گىدىر، بو چكىش - بركىش دە گىنە دە آرادا بىزىم كۇنە ئىمىز جىرىلا.
 آخى دىشىلر كى: آرادا كاسىيىن قۇلو سىنارا

كىند اوشاغى

اۆرەيىم

شعر دئىيلىمى؟!

■ زىنال خلیل

ھاردا بىر اوجاق سۇندۇ
 دۈنۈب اۈگۈن بىر شاما
 اۈرادا ياندۇ اۆرەيىم!
 كىم دۈشۈدۈ فلاكتە
 اۈزۈنۈ فلاكتە
 اۈددا ساندۇ اۆرەيىم!
 دۈن دۈيۈش زامانى-
 دۈشمەن قىلچ اولدو،
 دۈستا- قالخان اۆرەيىم!
 عۈمۈر بۈيۈ شۈمەدى،
 شۈمەدى مۇھارېبە،
 شۈمەدى قان اۆرەيىم!
 يىتىم لره بىر آتا
 قارداش سىز باجى لارا
 اولدو قارداش اۆرەيىم!
 چكىب عصرىن يۈكۈنۈ
 اۈز چىيىنەندە... عصرىمە
 اولدو سىرداش اۆرەيىم!
 آمما ندىن دىرسە
 ماجال تاپىب منىم لہ
 تەك قالمايۇ اۆرەيىم!
 سىغال لايىب باشىمۇ
 كۈلگەسىنى اۈستۈمە
 ھىچ سالمايۇ اۆرەيىم!

■ حسين عاريف

مىندن تزه شعر خبر آلان دۈست،
 بس يازىن گلەسى شعر دئىيلىمى؟!
 گزمەنە چىخاندا چۈلۈ، چمنى
 اۈزۈنە گۈلەسى شعر دئىيلىمى؟!
 يىننە گۈزۈم قالىب باغچادا، باغدا،
 مىن- مىن گۈل آچىلدۇ آراند، داغدا
 ائىوانا ائىلن چارپاز بوداغدا
 بۈلبۈلۈن نغمەسى شعر دئىيلىمى؟!
 سىئر ائلە حۈسنىۈ گۈندە دورنائىن،
 قايتادا ككلىيىن، گۈلدە سۈنائىن،
 آيتابند اۈتاقدا گلین آنائىن
 شىيرىن لاىلا سسى شعر دئىيلىمى؟!
 درەدە مۈروق^۱ در، دۈشدە چىيەلک^۲
 گاه ياغىش خوش گلير، گاه سرىن كۈلک،
 ياش اۈتۈر، دۈيمايىر دۈنيادان اۈرک،
 ياشاماق ھۈسى شعر دئىيلىمى؟!
 كىم دئىير، شىيرىن مئيدانى داردير؟
 سۈنۈ گۈزۈنمەن بىر ايلک باھاردىر.
 نىجە كى، حىيات وار، شعر دە واردىر،
 حىياتىن نفسى شعر دئىيلىمى؟!

^۱- مۈروق: تمشک.

^۲- چىيەلک: تۈت فرنگى.

حافظ

■ چنۆیرن: محمدنقی ناصرالفقرا (آذربویا)

نفس باد صبا مشک‌فشان خواهد شد.
عالم پیر دگر باره جوان خواهد شد.
ارغوان جام عقیقی به سمن خواهد داد،
چشم نرگس به شقایق نگران خواهد شد.
زین تطاول که کشید از غم هجران بلبل
تا سراپرده گل نعره‌زنان خواهد شد.
گر ز مسجد به خرابات شدم خرده مگیر
مجلس وعظ دراز است و زمان خواهد شد.
ای دل ار عشرت امروز به فردا فکنی
مایه نقد بقا را که ضمان خواهد شد.
ماه شعبان مده از دست قدح کاین خورشید
از نظر تا شب عید رمضان خواهد شد.
گل عزیز است غنیمت شمردش صحبت
که به باغ آمد از این راه و از آن خواهد شد.
مطربا مجلس انس است غزل خوان و سرود
چندگویی که چنین رفت و چنان خواهد شد.
حافظ از بهر تو آمد سوی اقلیم وجود
قدمی نه به وداعش که روان خواهد شد.

ساچاجاق یئل نفسی مۆشگلی هر یان اولاجاق.
گنجلیک باشلی جهانیه یسنه انحسان اولاجاق.
ارغوان باغدا عقیق جامی وثریب یاسمنه
آل‌بنیز لاله‌یه نرگیز گوزو حسیران اولاجاق.
بئیله کی، بۆلبۆلۆ یاخمییش گۆلۆن هیجران آلوو
بللی‌دیر یاره یشتینجه ایشی افغان اولاجاق.
ترک اندیب مسجیدی مئینخانه‌یه گتسم، قسیناما
بیر عزیز عۆمر او اوزون وعظ ایله تالان اولاجاق.
بو گۆنۆن شنلیشین ساخلاسان ائی جان ساباها
کیم بیلیر قالماغینا دۆنیادا ایمکان اولاجاق.
قۆیما شعبان آئی جامی یثره، گۆزدن بو گۆنش
فیطر بائیرامینادک عرصه‌ده پۆنهان اولاجاق.
گۆل عزیزدیر قونوشاق اونلا قنیمت‌دی کۆنۆل
هر گلیب گتتمه‌ده بش گۆن باغامنهمان اولاجاق.
چال آشیق عشقلی مجلس‌دی اوخو ماهنی غزل
نه دئیسرن کی، قیلان اولمادی، بهمان اولاجاق.
وارلیق ابقلمینه «آذر» ده گلیدیر سن اوچۆن
گل ویدالاش، او دا «حافظ» کیمی دستان اولاجاق.

ايكى- اوچ كىلومىتىرلىككە، «چاي قارىشان» كۆشەنەن دە سوۋارانلار ئىسسىق بىلە سۆكۈتۈن بىر ھىصەسىنە چىقىرىلمايدى. كىندىن دۇرد طرفىدىن گلن دۇرد نىر اۋزلىرىنى دوۋار ئىن سۇلغۇن كۆلگەسىنە ۋىترەك سىتە- سىتە تاران گىلە گىدىرىدىلر.

تاران گىل ھلە قاش قارالاندا شام ائلەمىش ۋ چۈلۈق- جۈجۈغۇ ياتىتىرىتىشىدىلار. گۆلگىز خالا سامۋارا اۋد سالاندا اوشاقلار ئىن سۇرغۇ دۇلو باخشىلار ئىنا جاۋاب ۋىترەك، «ساباھ ايمەجىمىز اۋلاچاق» دىمىشىدى. اوشاقلار ايسە ائرتەسى گۆن سۇدۇلۇ پىلۋۇن يا دا خشىل ئىتتەجىلرىنى بىلدىكىدىن سۇنرا فرح ھىسى ايلە مۇرگۈلمەنە باشلامىشىدىلار.

ارۋاد يۈنۈن يۈمشاق ھىصەسىندىن سىچىب دارا ئىر ۋ الچىملىرى اۋزۈنە مەخسۇس سلىقە ايلە بىر- بىرىنىن اۋستۈنە ئىغىرىدى. بۇيرۇنە سىغىنان پىشىنى دىرەنى ايلە نە قدر ۋىرۈب قۇتسا دا باجارا بىلمەمىشىدى. كىشى ايسە اوشاقلار ئىن چارىغى ئىن شىرىلرىنى دىشىدىرىر، چارىق باغىلار ئىن يۇخلايتىر. ھردن دە اۋز- اۋزۈنە داتىشىرىمىش كىمى «يازىق اوشاق ئىتلەسىن، چارىقدا چارىقلىق قالمايتىب آآآ... آتاسى ئانىنى

ايلك عۆصيان

■ خسرو سرخاي

كىندىن جنوب اوجقار ئىندا، بائىخلى ئىن اۋزەرىنە سالىنىمىش تاختا كۆرپۈنۈن قولايغىندا تىكىلىمىش مۇھرە دوۋارلى ئۈن اۋاملار ئى ھلە دە ياتمامىشىدىلار. گۆنۈن دىك اۋرتاسىندىن قىرىب- قىرىب باخان اۋن دۇرد گىجەلىك آى گۆمۈشۈ ايشىغى ايلە قارائلىغى سارسىتسا دا اشىلار مۇبەھم فىقۇرلار كىمى گۆرسەنىردى. خۇرداد آنى ئىن قىسا گىجەلرىندە اۋغرودان- ائىرىدىن آرخابىن اۋلان ايتلىرىن ھردن بىر ۋ يالىز بىر آغىز ھۇرمەسى طىبەتە چۈكن سۆكۈتۈ ھتە دىكىسىندىر مىردى.

ايلك آخشامدىن قورولتۇ يارىشىنا گىرمىش قورباغالار گىجەنىن يارىدان كىچىدىنى دوتاراق سىلىرىنى تامام كىمىشىدىلر.

اکین لرین دولو ووروب یتړله یتکسان امله یتنده تارائین بوغازیندان سو دا گنتمه دی. کیشی اولوم حالینا گل میښدی. گولگر اړینی خلوته سالیب «کیشی، اوشاقلاری قورخوتما، اوزونو الدن سالما، نه خبردی؟ یوز فیکیر بیر قایغی ئی اوده مز» دتمیښدی. تاران ایسه بوتون آجیغینی آروادا توکوب اوره یینی بو شالتمیښدی. او بیرجه بونو بیلمیردی کی، گولگر خالا کیمی قادینلار اوره یینی آچیب، آغارتمیر. گیزلی جه آغلاسالار، کیشی نه، اوشاغا یناسالار دا ظاهرین اوزلرینی توختاق آپاریولار.

یوخسوللوغون، حیثیتین بوتون آغری و آجیلار ئین، حتا طبیعی بلالارین بله اصل سبیکاری ئین مولکه دار اولدوغونو کسکین لیکله قبول ائدن تاران «آغلارین» ظولمونو ستیر اتمه ته باشلادی.

«یوخ، اولدو وار، دوندو یوخدو» عیاره سینی قطعی ایناملا لاپ اوجادان دئنه ده اته یینی عنعنه وی شکیلده داراغین آلتینا سردینی پالازا چیریشب چای دلمه ته دوران گولگر خالا بیر آنلیغا یتیرنده دوزروخدو. ارینه نسه دتمک ایسته دی، لاکین خان وثردی اوغلو عوضین سسی اونون فیکرینی یتیندیردی.

- آئی ائو یتنه سی، قوناق ایسته میرسیز؟

یوخسوللوغون»- دئیر و هیرسیندن الدری اسیردی.

قایناماق اوزره اولان سامو وئارین سیز ئیلتی سی، یونون دارانماسیندا توره نن کار سس و پیشین خورولتوسو نجه ده بیر- بیرنه او یغون گلیردی. ائوین یوخاری باشیندا شیرا ایله و پالتارلی یتان اوشاقلارین یوخوسونا بیر ده حارام قاتا بیلمیردی.

تاران کیشی نین اوره ییندن مین بیر فیکیر کتچیردی. بش لیک لامپاتین خودو چکلمه سه یدی، آلی ئین بعضن سیخلاشان بعضن ایسه آجیلان درین قیریشلاریندان، پیریشلی قاشلارین آلتیندا کی گوزلرینین قیشیلما سیندان و ان چوخ بوتوندا کی دامارین قابارماسیندان و بورنونون ایسیلتی سیندان اوره یینده کی فیکیر- ختالی آسانلیقلا اوخوماق اولاردی. بارماقلاری دا بئیننه تابع اولاراق بعضن دایاتیر، بعضن ایسه سورعتله چالیشیردی.

کیشی هردن آلتدان- آلتدان گولگره باخیر و اونون سیماسیندان هنج شئین سز یلمه سینی گوروب، «بلکه آروادلار قایغی چک میر، بلکه اونلارین هنج و ثجینه ده دئیل، یوخسا... یوخ، اولای بیلمز. عایله معیشتی نی و ثجینه آلمایان آدم آغیللی سوزلر داتیشا بیلر می؟»- دئیه دوشوندو و آغیر گونلرده آروادی ئین اونا هایان اولدوغونو خاطیرلادی.

کیسه سینی چیشخاریب چوبوغو دۆلدورا-
دۆلدورا دیللندی:

- بیز بورا بوش یتره یتیلمایشیق آ،
دئین گۆرک نه ائله ملییک؟

هامیسی درین نفس آلیب تارائین اوزونه
باخذیلار.

- نه اۆچون یتیشماغیمیزی هامیمیز
بیلیریک. بو حاقدا بیر- بیر، ایک- بیر

دائیشمیشتیق. هامیمیز دئیشیک کی، بو ایل
آغایا بهره وثرمه یه جه تیک. گینه ده سوزو

اولان دئسین...

هامی راضی اولدوغونو باشیتلا
بیلدیردیکدن سونرا سوزونو داوام اتدیردی:

- بیرجه قالیب آند ایچمه ییمیز. من اوز
فیکریمی چوخدان ائله میشم. اولدو وار،

دوندو یوخدو.

- ائله ایسه، یوناماغا گلمز، نه یه دئسز آند
ایچک.

- نه یه آند ایچمه جه تیک، قرآنا، قرآندان
سووائی نه یه آند ایچرلر!

- قرآنا آند ایچمک نجه دئیهرلر، بیر آز
چتین دیر. بیردن ضررین چکهریک...

تاران کسکین بیر ایفاده ایله سوزونو
کسدی.

- فقط قۇرخاقلار ضررین چکر.

خان وثردی اوغلو ایجلاسا چوکن شوبه
دوماتینی آرادان قالدیردی:

آرودا سوزعتله حیطه چیشخیب قابیئین یان
طرفینده دایاندی و «کئچین ایچری، کئچین
ایچری، کیشی سیزی گۆدۆر» دئییب، اولارا
یول گۆستردی.

هر دۆرد نفر ال لرینده کی آغاجی دهلیز
دووارینا سؤیکه ییب «ئاللاه» دئییه ایچری
کئچدیلر.

تاران اولارای ائوین جنوب دووارینداکی
بوجاقدا، یان باجائین گۆرۆش دایره سیندن

کناردا ایلشیدردی. گۆلگز خالا ایسه حیط-
باجانی سۆزدۆکدن و هئچ کیمین اولارای

گۆرمه دییندن آرخائین اولدوقدان سونرا
دهلیز قایسیئین دالئغینی سالیب، قایینی

برکیتدی و ائوه گیردی. «ائوه ده خوش
گلیب سیز» دئییه اولارا دیل- آغیز ائله ییب

چای دمله دی. سونرا لامپا تاخچاسینداکی
بشلی یین خۆدونو آرتیراراق «آیشیغی دیر،

ائشیکدن هئچ نه بللنمیر» دئدی و اؤنو بو
ایشیدن چکیندیرمک ایسته یین تارانی آرخائین

اتندی.

بئله لیکله کندین بشش تائفاسیئین
باشچیلاری سون قرارا یتیشمک اۆچون

دیرمی شکیلده ایلشیدیلر. گۆلگز دمله دیی
عۆقاب چائیدان آرمودو ایستکانلارا سۆزۆب

قوناقلارین قاباغینا قوئدو.

چایلار ایچیلدی. ایکینجی چای قاباقلارینا
قوئولدوقدان سونرا خان وثردی اوغلو تۆتۆن

قالان دۇرد نەردە ئەندى تەكرار اندىب،
ئوتۇن چىخىدىلار. ئىرتەسى گۈن بىلە بىر خىر
آغىزلار دۆشمۈشۈدۇ:

«آغ ساققاللار ال قرآن ائله ئىب، آغايا بەرە
وئرمە ئەجەبىك».

خاشائىن گەمەسىنى ئىغىردىلار. گەمە
ئىغىلىپ باغلاندىقدان سۇنرا آغا نۇكرى
ھاردانسا پىئىدا اولدۇ. «آلاھ قوۋات وئرسىن»
دەنە دە جاۋاب وئرن اولمادى. اوت
باغلارنى سايماغا باشلادى. نۇكرىن
ھىمىشەكى آمىرانەلىنى ئۇخ ايدى. ۋەسىيەتتىن
خىرى اولسا دا اۆزە گىتىرمىدى. باغلارنى
سايىپ قورتاردىقدان سۇنرا ايسە گلدىنى
كىمى دە گىتىدى. تاران ھەدۋەرە باغىنى داللىنا
آتىپ بىرىنى دە اۆستۈنە قۇئا- قۇئا سۇن
درجە لىتە ۋە فاتىھەسىنە دىللىدى: «آناۋون
خۇروزو اولسۇن، گۇر بەرە آلمائىب سان...».

ھاۋا مە اولدوغوندىن آغا نۇكرىنە خىر
وئرمەن آرابانى قوشوب اوت باغلارنى
كەندە داشىماغا باشلادىلار. تاران اىلك آرابانى
كاللاۋا بوشالدىب تايان قوراندا آغانۇكرى ئىنە
تاپىلدى. او چۇخ انىتتىپلا تارانان ياناشدى:

«ھىچ عىنىي ئۇخدور. ئىقېن كى، ھاۋائىن
مە اولدوغونۇ قىنىت بىلىپ، مە خىر
وئرمە ئىب سىنىز...»

تاران اونون سۇزۇنۇ كسدى ۋە سۇن درجە
اىستىھزالى بىر جاۋاب وئردى:

- قۇرخائىن بوردە نە ايشى ۋار اشى؟
گىتىرىن ئەندە اىچك.

تاران گۈلگەزە خىطابن «گىتىر كىتابى آرواد»
دەنە امر اتتى. گۈلگەزە خالا قرانى مەخمل
پارچادان تىكىپ قىراغىنى قاتىنلا بىزە دىنى
قۇتۇقدان چىخارىپ اۋىدۇكەن سۇنرا ارىنە
وئردى ۋە باشىنى قالدۇرىپ گۈنە باخدى. او،
بو باخشى اىلە «اىلاھى، اۋزۇن بو ايشىن
آخىرىن خىتەر ائلە» دەنە دۇعا اتتى.

تاران قرانى آلىپ عىنەۋى شىكىلدە
اۋىۋىپ گۈزۈنە قۇتۇقدان سۇنرا درىن
خۇرمەتە دىزى- دىزى اىلشدى ۋە قاباغىنا
قۇتۇدۇ. سۇنرا ايشىرا كچىلار خىطابن دندى:

- بو كىتاب شاھىد اولسون كى، قاسىملى
تايىفاسىندىن امراھ اوغلو تاران، كاظملى
تايىفاسىندىن خان وئردى اوغلو عۇض، اىبلىلى
تايىفاسىندىن گۇۋۇش اوغلو خودۇ،
اىسكندىرلى تايىفاسىندىن قولاش اوغلو
خان كىشى، اوروستاملى تايىفاسىندىن آلى
اوغلو بالاش آغايا بەرە وئرمە ئەجەبىك سۇز
وئىرلىر.

سۇنرا دىستماز آلدى ۋە اۋزۇ قىلە ئە
داياناراق اىنى قرانا باسىپ دندى:

- مەن، امراھ اوغلو تاران بو آلاھ كلامىنا ۋە
اۋز شرفىمە ئەندە اىچىرم كى، آغايا بەرە
وئرمە ئەجەبىك.

ييارانميشدى. او داھا چوڭ اوندان قورخوردو

داۋام اتتىدىرىدى. تاران سۇن سۇزۇنۇ دىنمەلى
اولدو:

- اولدۇ ۋار، دۇندۇ يۇخدو.

ھەدە - قۇرخودان ھىچ بىر نىتىجە آلمانان
كۇماندثر آغا نۇكرىنى چاغئىردى:

- گل ھر تايادان بھرەنى چىخ، گۇرۇم سە
كىم مانئع اولور.

بىلەلىكلە امنىيەلر كىندىن بۇتۇن تايالارنى
سۇكۇب آغا ئىن بھرەسىنى چىخىدىلار ۋ
نۇكرىن گۇستىرىشى ايلە خارمان ئىرىندە ئىكە
بىر تايان قوردولار، كۇماندثر ايسە امنىيەلرىنى
گۇتۇرۇپ كىندىن چىخىدى.

گىجە ئارىسى ايت ھۇردۇ ۋ دىشى عوض
قاپى ئا چىخىب ئان - دۇرەنى سۇزەركىن
دۇرد نقرىن تاران گىلە گىتىدىشىنى گۇردۇ.

سحر چاغى گۇنش اۋفۇقدىن باخاندا
كىندە آيرى بىر گۇنشىن چىخىدىغىنى
گۇردۇلر. آغا ئىن تاياسى اۋد توتوب
ئائىردى...

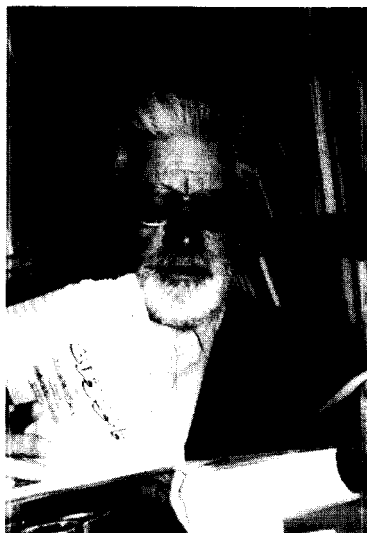
كى، امنىيەلر اۋنلارنى بىر - بىر دىندىرسىن ۋ
تايغا باشچىلارنى سارسىداراق يوشالتىش.
لاكىن رەيىتلەردە بىرىنجى دىفە بىلە بىر تىمرۇد
گۇرن كۇماندثرىن اۋزۇنۇ الە آلا بىلمەمەسى
تارانى چۇخ سۇيىندىرىدى. اۋ آرتىق ھىچ
نەدىن قۇرخموردو. ايشىن بو جۇر گىتمەسى
دىگر تايغا باشچىلارنى دا
جسارت لىندىرمىشىدى. اۋنلار كۇماندثرلە
ائعتىراض ائىمك ايسەدىلر. اۋنلارنى
ائعتىراضى داۋام ائىسەئىدى سۇرغۇ - سۇال
باشلاناجاقىدى ۋ بو دا ئىنە آغا ئىن خىتيرىنە
قورتارا بىلدى. اۋنا گۇرە دە تاران بىر داھا
دىل لىنمەلى اولدو:

- ھىچ كىمىن بو اجلافلارلا دائىشماق
حاققى يۇخدور.

كۇماندثر بو دىفە سىللى ۋ تىپىكلە دۇئىمەئە
باشلادى. نھايت سۇن اۋخونو آتمالى اولدو.
تۇپانچاسىنى چىخارىپ تارانى نىشان آلدى:

- چىخ تايانا، ۋتر آغا ئىن بھرەسىنى.

تاران نە دىندى، نە دە دائىشىدى،
ئىرىندەجە داينادى. كۇماندثر ھەدە - قۇرخونو

"آذر" و "آذری"

(۲)

▪ دکتر حسین محمدزاده صدیق

در بخش نخست این گفتار نشان دادیم که تکواژ «آذر» مرکب از دو جزء az و ar، ریشه‌ی کهن ترکی دارد و در معنای «آزمرد» یا «آس مرد» فروزه‌ای است که ترکان آذربایجان از ماوراء تاریخ، خود را چنین نامیده‌اند. آویزش این تکواژ با «آذر» یا «آتھر» athar در معنای «آتش» را نیز روشن ساختیم و گفتیم که تکواژ «آتش» atış- هم که در قاموس‌های فارسی با کسر دوم ضبط شده است، ریشه‌ی ترکی دارد و روند سیر اتیمولوژیک آن را نشان دادیم. همچنین با تکیه بر اصل منشا ترکی پی افزوده‌ی منسوبیت چهار شکلی d/ı/u/ü گفتیم که ترکیب‌هایی مانند «آذری» (Azər+i) و «تورشو» (turş+u) نیز، با همین پی‌افزوده ساخته شده‌اند و بی‌گمان سازه‌ی ترکی دارند. از تأثیر و نفوذ این پی‌افزوده‌ی کاربرددار به گویش‌های همجوار ترکی نظیر: اردو، فارسی، سغدی، افغانی، پشتون و جز آن اندکی سخن گفتیم. اینک در بخش دوم این گفتار، با بحث پیرامون سوءاستفاده‌های به ظاهر عالمانه با اغراض سیاسی گوناگون از روند پیدایی این تکواژ و خوارداشتن دانش زبان‌شناسی و واژه‌پژوهی، به بررسی برخی فرضیه‌ها خواهیم پرداخت.

دو گونه نگرش بیمارگونه وجود دارد که تکواژ «آذر» و ترکیب «آذری» را از ریشه‌ی فارسی (!) می‌انگارند.

گونه‌ی نخست، نگرش ترکی‌پژوهانی است که دوران کهن فرهنگ ترکی آذربایجان را انکار می‌کنند و طبق فرضیه‌ی جعلی «ذکی ولیدی طوغان»، اصرار دارند که ثابت کنند عنصر ترک از سده‌ی هفتم به این سوی وارد ایران شده است و زبان ترکی پس از حمله‌ی مغول و بویژه پس از تشکیل حکومت صفوی در خاور میانه گسترش یافته است.

این ترکی‌پژوهان، تاریخ ادبیات آذربایجان را از «عزالدین پورحسن اسفراینی» شروع می‌کنند و دو غزل ترکی بازمانده از او با تخلص «حسن اوغلو» را نخستین نمونه (!) ادبیات ترکی آذربایجان به حساب می‌آورند و آثار عدیده‌ای مانند قوتادغو بیلغ، عتبه الحقایق، دیوان لغات‌الترک، نهج‌الفرادیس، دیوان جوجی، دیوان تورکی کیشی، تفاسیر و تراجم بازمانده از سده‌های چهارم و پنجم هجری، فتوت‌نامه‌ها، سلجوق‌نامه‌ها، سالتوق‌نامه‌ها و ده‌ها میراث فرهنگی ترکی پیش از مغول را جزو تاریخ فرهنگ آذربایجان نمی‌شمارند! کتیبه‌ها و سنگ‌نبشته‌های یافته شده در خراسان بزرگ را نیز بیرون از این مقوله به حساب می‌آورند، مایل به کنکاش در ترکی سومری و ترکی آذری کهن نیز نیستند و می‌گویند: «سومریان چه ارتباطی با ما دارند!» و یافته‌های نوین جهان ترکی‌پژوهی را هم به پیشیزی نمی‌گیرند و طبق فرضیه‌ی ارتجاعی طوغان-کسروی، دوران کهن آذربایجان را به غیر ترکان می‌بخشند.

این گروه ترکی‌پژوهان، عثمانی‌زدگانی هستند که تاریخ فرهنگ ترکی در ایران و خاور میانه را، از تاریخ فتح «ملازگرد» توسط البارسلان سلجوقی شروع می‌کنند. البته شکی نیست که تاریخ حضور فعال نظامی و فرهنگی عنصر ترک در آسیای صغیر و آناتولی از همین حادثه‌ی مبارک شروع می‌شود. اما نباید از نظر دور داشت که «غزان» و «آذان» که به چنین فتحی توفیق یافتند، قرن‌ها پیش از آن، در دو سوی خاور و باختر دریای خزر، پیدایش و تکوین یافته بودند و با بومیان و اقوام گوناگون سوی‌های خود در تعامل بودند و فرجامین جهان‌گشایی آنان در آن روزگار، فتح آناتولی بود و با این کار توانستند آسیای صغیر را از ید تصرف روم و بیزانس به در آورند و فرجام دوران کهن تاریخ شرق را به آغاز قرون وسطی با فتح استانبول به دست سلطان محمد فاتح پیوند زنند.

بنابراین باید گفت این آسیای صغیر است که تاریخش تابع تاریخ آذربایجان است نه آذربایجان که ترکی‌پژوهان مرتجع، تاریخ این دیار را تابعی از تاریخ عثمانی به حساب می‌آورند.

در سرزمین آذربایجان قرن‌ها پیش از اسلام، گرچه اقوام گوناگونی می‌زیستند، اما، ترکان، پیوسته بر همه تغلب داشته‌اند و اکثریت به حساب می‌آمده‌اند. مرحوم میر علی سیدوف در کتاب باارزش خود با عنوان «آذربایجان خالق‌تین سوئی‌کوکونو دوشونرکن» و شادروان محمدتقی زهتابی در

پژوهش توان‌فرسای خود با عنوان «ایران تورک‌لری نین اسکی تاریخی»، به این‌گونه نگرش نوین به کاوش در دوران کهن تاریخ آذربایجان، سمت و سوی علمی داده‌اند و امروزه جوانان دانش‌پژوه ما، با گام‌های استوار خود، داده‌های نوین دانش دیرین‌شناسی را نظم و نسق می‌دهند و کشف رازهای گذشته‌ی پرافتخار اجداد و نیاکان خود را در آن پی‌جویی می‌کنند.

کشف ده‌ها کتیبه با الفبای «گوی تورک» و صدها چرم‌نبشته با الفبای «اویغوری» و چندین متن «گاسی» با الفبای «آپوستاق» و انبوهی از یافته‌های باستان‌شناسی درکناره‌های «گوی مجید» در تبریز و دیرین‌کاوی در نمونه‌های منظوم و منثور فولکلور آذربایجان، و دقت عالمانه در دقائق زبان‌شناسی و نیز غور در اسرار اسماء جغرافیایی این سرزمین، اکنون نظریه‌ی ارتجاعی با اغراض سیاسی ذکی ولیدی طوغان را بازپس نهاده است.

با توجه به اینکه ما اکنون در عصر انفجار اطلاعات هستیم، دیگر بر آن نیستیم که «هر نوشته‌ای به یک‌بار خواندن می‌ارزد» و یا «هیچ سیاهه‌ای خالی از فایده نیست» (لا یخلو سواد عن منفعته). از این رو، به دلیل آنکه نگاشته‌های این پژوهش‌گران از آنجا که ساختار و بافتار منطقی ندارد و فاقد غنای علمی و تتبع با ارزش و روزآمد، جامعیت استناد به منابع معتبر روز، ابتکار و تحلیل به سامان نیز است، ذکر آنها شایسته تحلیل در این گفتار نیست. ما اندیشناک نیستیم که مبادا جوانانمان در دام این کم‌سوادان خودنگر گرفتار آیند و مباحثه با آنان را نیز ضرور نمی‌شماریم.

اما، گونه‌ی دوم، نگرش خصمانه و موزیانه‌ی کج‌روانی است که در فرایند تدوین و تنسیق فعالیت‌های خود و برآیند استنتاجات بیمارگونه‌ی خویش، به القائات شبه‌عالمانه می‌پردازند و تئوری پوچ و درهم تنیده و برهم‌ریخته‌ی کسروی را اساس کار خود قرار می‌دهند.

اصطلاح «آذری» را کسروی و همپالکی‌های او جعل نکردند، بلکه آن را به نفع ترکی‌ستیزان مصادره کردند. این اصطلاح قرن‌ها پیش از ظهور نامیمون آنها وجود داشت و به کار می‌رفت و در معانی گوناگون کاربرد داشت که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱- «آذری» در معنای ترکان آذربایجان:

در قرون اولیه‌ی اسلام، در بسیاری از کتب تاریخ و جغرافیا، اصطلاح «آذری» در معنای «ترکان آذربایجان» به کار رفته است، مثلاً احمد بن ابی‌یعقوب یعقوبی صاحب (کتاب البلدان) در سخن از مردم، اهالی و ساکنان آذربایجان گوید:

«فمن اراد الی اذربيجان خرج من زنجان فصار اربع مراحل الی مدینه اردبیل و هی اول یلقاء من مدن اذربيجان و من اردبیل الی ... و اهل مدن اذربيجان و کورها اخلاط من العجم و الاذریه و الجاودانیه القدم اصحاب مدینه البذ التي كان فیها بابک تم نزلتها العرب الما افتتحت»^۱

پیداست که در متن فوق، احمد بن ابی یعقوب الیعقوبی از چهار قوم: ۱- عجم (=تالش و تات)، ۲- آذری (= ترکان)، جاودانیه (= اکراد) و ۴- عرب، سخن به میان می‌آورد.

بلاذری، ابن حوقل، مسعودی، المقدسی و دیگران نیز مانند یعقوبی، تعبیر و اصطلاح «آذری» را در معنای گروه قومی ساکن آذربایجان که با گونه‌های گوناگون عجم، عرب و اکراد فرق داشته‌اند به کار برده‌اند و هم‌دوش با این معنا، زبان رایج و غالب و فراگیر ترکی آذربایجان را نیز چنین نامیده‌اند و حتی یاقوت حموی تاکید کرده است که این زبان (=لاذریه) را عجم و عرب و اکراد نمی‌فهمند. ابن مقفع، حمزه اصفهانی و خوارزمی نیز هرکدام از وجود زبانی در آذربایجان یاد می‌کنند که «زبان ادبی دوره اشکانیان» بوده است و پارسیان آن را نمی‌فهمند. بر همین اساس است که ژ. مارکوارت نتیجه می‌گیرد که «زبان ادبی دوره‌ی اشکانیان، زبان ترکی موجود در آذربایجان بوده است».^۲

۲- «آذری» در معنای زبان ترکی رایج در آذربایجان

گذشته از متون کهن فوق، در آثار تحقیقی دو قرن اخیر نیز که صبغهی دانش‌نامه (Cyclopedia) و یا دایرةالمعارف (Encyclopedia) داشته‌اند، هنگام سخن از مدخل «آذری»، آن را به عنوان اصطلاحی برای نامیدن زبان ترکی آذربایجان به کار برده‌اند. مثلاً در دایرةالمعارف «نامه‌ی دانشوران» که در زمان ناصرالدین شاه قاجار از سوی تنی چند از بزرگان ادب از جمله مرحوم عبدالوهاب قزوینی تألیف شده، در ماده‌ی «آذری» از داستان ملاقات خطیب تبریزی و ابوالعلاء معری سخن به میان آمده، تاکید می‌شود که زبان مورد بحث در این ماجرا، «آذری یا زبان ترکان» بوده است و در اولین تعریف از این اصطلاح نیز می‌نویسد:

«آذری - زبان ترکی رایج در آذربایجان ...»^۳

^۱ - احمد ابن ابی یعقوب یعقوبی، کتاب البلدان، چاپ لیدن ص ۲۷۲.

^۲ - J. Markwart. Eranshahr nach der Geographie des ps. Moses xoremaci, Abh. G.W Gott., Berlin, P. ۱۲۳.

^۳ - نامه دانشوران، ج ۱، ماده آذری.

گ. لسترنج محقق معروف تاریخ ایران در مقدمه‌ای که بر ترجمه‌ی انگلیسی نزهةالقلوب حمدالله مستوفی نوشته، در سخن از زبان سرزمین آذربایجان، آن را «آذری» می‌نامد و می‌گوید که: «زبان آذری، عبارت از لهجه‌ی کهن ترکی در آذربایجان بوده است».^۱

میرزا کاظم بیگ دربندی، در «دانش‌نامه‌ی ترکی» که برای دانشگاه پطروگراد تعریف کرده، در سخن از زبان آذربایجان، آن را «آذری» نامیده و دارای دو لهجه‌ی اصلی شمالی و جنوبی دانسته است که بی‌گمان منظور او از «لهجه‌ی شمالی» گویش‌های ترکی موجود در قفقاز و شمال رود ارس و مراد از «لهجه‌ی جنوبی» گویش‌های ترکی موجود در ایران بوده است.^۱

همین گونه، دانشمندان و آذربایجان‌پژوهان بیگانه نظیر: آدولف برگه (Adolph Berge)، آدولف دیر (Adolph Dirr)، و. بارتولد (W. Bartold)، گیهسه (F. Giese)، کارل فوی (Karl Foy)، وامبری (H. Vambry)، باسکاکوف و ژیرکوف نیز، این نام را به زبان ترکی موجود در آذربایجان داده‌اند.

ترکی پژوهان و اساتید بلندآوازه‌ی این فن نیز در ترکیه و جمهوری آذربایجان و ایران و جز آن، ترکی آذربایجان را به عنوان شاخه‌ی گسترده‌ای از «ترکی غربی» چنین نامیده‌اند و آن را چون اصطلاح علمی برگشت‌ناپذیری در جهان ترکی‌پژوهی شناخته‌اند. مرحوم پروفیسور دکتر محرم ارگین، درسی تحت عنوان «ترکی آذری» داشتند و کتاب درسی آن را نیز با عنوان «آذری تورکجه‌سی» خود چاپ کرده بودند و در مقطع دکترا (Ph.D) رشته‌ی «زبان شناسی ترکی»، گرایش «ترکی آذری» تاسیس کرده بودند. اکنون در همه دانشگاه‌های دنیا که در آنها «رشته زبان و ادبیات ترکی» موجود است، گرایش «ترکی آذری» نیز وجود دارد. اصطلاحاتی نظیر: موسیقی آذری، ادبیات آذری، رمان آذری، شعر آذری، فولکلور آذری و غیره، جزو لاینفک اصطلاحات نمایگان گسترده‌ی اصطلاح‌شناسی جهان تورکولوژی است و مراد از کاربرد آن، پیوسته نامیدن «ترکی آذری» است.

۳- «آذری» در معنای ترکی غربی:

^۱ - نزهةالقلوب (ترجمه انگلیسی از G. L. Strange) ۱۹۱۹، ص ۸۷

^۱ - این کتاب در سال ۱۸۳۹ در شهر قازان و به زبان روسی چاپ شده و در سال ۱۸۴۸ از سوی J. The Zenker به زبان آلمانی ترجمه و در لایپزیک طبع شده است.

J. The. Zenker. Allgem. Gram. Der Turkish Sprache, Leipzig, ۱۸۴۸.

در میان ترکی‌پژوهان جهان، گرایش کلاسیک قابل اعتنایی نیز وجود دارد که این اصطلاح را به ترکی اوغوزی و شاخه‌های متعدد و خویشاوند آن که از خراسان تا آناتولی شرقی گسترده است، می‌دهند.

طبق این نظریه، شیوهی مکتوب و ادبی ترکی در جهان به سه شیوهی اصلی تقسیم می‌شود:

۱- شیوهی مکتوب چغتایی

۲- شیوهی مکتوب عثمانی

۳- شیوهی مکتوب آذری

شیوهی نخست در برگیرندهی لهجه‌های اویغوری، قازاخی، قیرقیزی، اوزبکی و غیره است، شیوهی دوم منحصر به لهجهی مکتوب عثمانی می‌شود که دوران آن اکنون سرآمده است و شیوهی سوم مجموعه‌ی آثار ادبی و فرهنگی ترکی از خراسان تا ارض‌روم و از دربند تا بغداد را دربر می‌گیرد.

مرحوم پروفیسور محمدفؤاد کؤپرولو از مدافعان این نظریه است، آن مرحوم می‌نویسد:

«... شو جهتی بالحصه تصریح انده‌لیم کی، بیز بورادا آذری ایصطیلاحینی، فرقلی بیر معنادا قوللانیوروز. بیزیم فیکریمیزه کؤره، بو ایصطیلاح یالنیز بو گونکو ایران آذربایجانی و جنوبی قافقازیا تورکلری‌نین قونوشدوقلاری تورک دلی شؤعه‌سینه و یا شؤعه‌لرینه دگیل، داها گئیش اولاراق، عومومیته ایران، قافقازیا، حتا شرقی آنادولو و عراق تورکلری آراسیندا اوزون عصرلردن بری زنگین بیر ادبییات ووجودا گتیرن ادبی لهجه‌یه اطلاق اولونماق ایجاب ائدر ... تورکجه‌نین ایکی بؤیوک ادبی لهجه‌سی اولان چاغاتای و عثمانلی لهجه‌لری یانیندا، خوراساندان آنادولویو و قافقازیادان باغدادا قدهر گئیش بیر ساحه‌ده، ۱۴ (م). عصردن بری حاکیم اولوب، قووتلی بیر ادبی اینکیشاف گؤستریش بولونان اوچونجو بیر ادبی لهجه داها واردیر کی، ایشته بیز آذری ایصطیلاحی ایله بالحصه بونو قئید ائدیوروز. عثمانلیجا دئییلن غربی اوغوز ادبی لهجه‌سی ایله چوخ یاخین و چوخ سیخی موناسیبتلری بولونان بو آذری ادبی لهجه‌سی، حقیقته، شرقی اوغوز ادبی لهجه‌سیندن باشقا بیر شی دگیلدر»^۱.

بنابر این باید گفت که لفظ «آذری» مأنوس‌ترین اصطلاح علمی برای نامیدن زبان فراگیر ترکی غربی به شمار می‌رود و حقیقی‌ترین نام برای نامیدن آن است.

^۱ - İslam Ansiklopedisi, İstanbul. C, ۲. ۱۹۷۰. ۲, s. ۱۱۹.

۴- «آذری» در معنایی من درآوردی

از اصطلاح ترکی «آذری» ظاهراً^۱ نخستین بار سید احمد کسروی معنای من درآوردی عجیبی درآورد، بدین گونه که بتوان آن را به هر لهجه‌ی غیرترکی رایج در آذربایجان اطلاق کرد، چنانکه یکی از کسروی‌گرایان، در تعریف این اصطلاح نوشت: «لهجه‌های مختلف محلی آذربایجان که به مجموع آنها نام آذری اطلاق می‌شود».^۱

سیاست ترکی‌ستیزی شاهنشاهی در ایران اغلب زبان‌پژوهان را از صغیر و کبیر گرفتار درهم‌گویی‌هایی در این زمینه ساخت. مثلاً مرحوم دکتر محمد معین اگرچه از وجدان علمی برخوردار بود، اما در مقدمه‌ای که بر چاپ «برهان قاطع» نگاشته، ضمن شمردن ۵۶ لهجه از لهجه‌های فارسی نظیر شوشتری، دزفولی، لری، کردی، گیلکی، تالشی و جز آن، «آذری» را در بیست و پنجمین ردیف قرار می‌دهد و می‌گوید:

«آذری، لهجه‌ی قدیم آذربایجان که نباید این لهجه را با «آذری» مصطلح ترکان به معنای لهجه‌ی ترکی مستعمل در آذربایجان اشتباه کرد. اینک در آذربایجان، بقایای آذری کهن به عنوان هرزندی، حسنو، قره‌جولی، خلخال و تاتی تکلم می‌شود».

آن مرحوم در این افاضات سر تا پا غلط، از لهجه‌ی ناشناخته و مجهولی به نام خلخال (!) نام می‌برد که گویا گویشی شبیه گیلکی و تالشی بوده است و گویش ترکی «قارا چورلو» را قره‌جولی (?) می‌نامد و فارسی می‌انگارد. دو اصطلاح «هرزندی» و «حسنلو» را جعل می‌کند و سپس نیم زبان «تاتی» را هم لهجه‌ای از این دو لهجه به حساب می‌آورد! اما بلافاصله همه‌ی این کژیافته‌ها را فراموش می‌کند و در بیست و ششمین ردیف «تاتی» را قرار می‌دهد!^۲

این نمونه‌ای از سردرگمی‌های زبان‌پژوهان دوره‌ی شاهنشاهی پهلوی است که نخواسته‌اند با تنوری بی‌پشتوانی کسروی به معارضه برخیزند و همگی هم در ادعاهای خود، فقط به کسروی استناد کرده‌اند. از سال ۱۳۱۷ شمسی به این سوی، در صدها مقاله و جزوه و رساله و کتابچه‌ای که در شرح این نظریه غیرعلمی نگاشته شد، از یحیی ذکا تا منوچهر مرتضوی، از محمود افشار تا رضازاده ملک، کسی نتوانست حرف تازه‌ای بر ادعاها و جعلیات کسروی، بیفزاید و همه به شارحان و مفسران ادعای بی‌پایه‌ی وی بدل شدند. از میان اروپائیان «و. هنینگ» در معرفی جزوه‌ی کسروی

^۱ - عبدالعلی کارنگ، تاتی و هرزنی، ص ۲۴.

^۲ - محمدحسین بن خلف تبریزی، برهان قاطع، به اهتمام دکتر محمد معین، تهران، ۱۳۶۳، مقدمه ص سی و نه.

مقاله‌ی با عنوان «زبان قدیمی آذربایجان» (The Ancient Language of Azerbaidjan) نگاشت. این مقاله را منوچهر مرتضوی به نام خود انتشار داد و بعد از آنکه دیگران آن را ترجمه کردند، وی خود را «شاگرد هنینگ» نامید و جزوه‌ی «فعل در زبان هرزنی» خود را نیز به روح او تقدیم کرد!

چکیده‌ی سخن هنینگ این بود که بنا به یافته‌های سیداحمد کسروی، گویا مردم آذربایجان پهلوی‌زبانانی بوده‌اند که به لهجه‌ی «آذری» این زبان سخن گفته‌اند و این گویش در مناطق دیگر از ایران قابل فهم نبوده است و از این رو به راحتی بعدها «ترکی‌زبان» شدند! و تنها سند مکتوب به این گویش نیز چند دو بیت از کشفی و هفده بیت منسوب به شیخ صفی‌الدین اردبیلی است. این ابیات که «گیلکی» بودن آنها، اکنون بر ما مکشوف است به بازیچه‌ی دست اینان بدل شد. اینان سال‌ها با این دوبیتی‌ها بازی کردند و تحلیل‌های به اصطلاح زبان‌شناسانه‌ی عجیب و غریبی از آنها به دست دادند. یکی از مدافعان تئوری آذری کسروی در تحلیل به اصطلاح علمی از این اشعار می‌نویسد:

«تغییرات صوتی این اشعار، تا حد زیادی شبیه به زبان تاتی است و از حیث مفاهیم نیز تا حد زیادی به لغات کردی بستگی دارد ولی مربوط به کردستان نیست. در مورد صرف افعال، اثراتی از زبان لری موجود است و از حیث لغت به تاتی نزدیک‌تر می‌باشد و در حالی که لهجه دومی از حیث صرف افعال کاملاً شمالی است و...»^۱

این پراکنده‌گویی‌ها، گونه‌ای از به اصطلاح تحقیقات علمی زبان‌پژوهان پیرو کسروی است که صفحات بی‌مایه‌ی نشریات شاهنشاهی را پر کرده است.

یکی از لطایف مورد توجه در این بازی، تحریف اسناد و جعل گفته‌های پیشینیان بود. مثلاً در کتاب «گویش آذری» عبارتی بدین صورت آمده است:

«و قال عبدالله بن مقفع لغات الفارسیه: الفهلویه و الذریه و الخوزیه و السریانیه...».

در این عبارت نویسنده با اصطلاح محقق، اصطلاح «الذریه» (= گویش دری یا افغانی) را به اصرار الذریه (= الآذریه) خوانده است.^۲ وی در تعیین مسقط‌الراس مولف رساله‌ی مستهجن معروف: «رساله‌ی روحی» که به گویش گیلکی نوشته شده، با پریشان‌گویی حدس می‌زند که روحی اهل بستان‌آباد تبریز یا اسکوی تبریز و یا اطراف سبلان و یا اطراف اهر بوده است (!)

^۱ - ادیب طوسی، لهجه آذری، نشریه دانشکده ادبیات دانشگاه تبریز، ۱۳۳۷، ص ۴۱۷.

^۲ - رحیم رضا زاده ملک، گویش آذری، ص. سیزده.

یکی دیگر از اینان، این زبان موهوم را به «لهجات متنوعه و متکثره» از جمله «آذری ایرانی» و «ارانی ایرانی»^۱ تقسیم می‌کند. در جایی آن را «پهلوی»^۲ می‌نامد و در جای دیگر می‌گوید: «پس، آذربایجانی از قدیمی‌ترین عهد تاریخی به زبان «مادی» تکلم می‌کرده...»^۳.

این بازیگران میدان سیاست شاهنشاهی، در این بررسی‌ها هیچ انگیزه‌ی علمی و قصد و نیت پژوهشی نداشتند و تنها غرض آنان تعمیم ترکی‌ستیزی و القاء آن به آحاد مردم از جوانان و نوجوانان بوده است. یکی از اینان در مقایسه‌ی زبان ترکی آذری با زبان موهوم «آذری کسروی ساخته» می‌گوید:

«در زبان ترکی، نه مانند فارسی ظریف‌کاری و تقید به قواعد سهولت و انسجام و زیبایی موجود است و نه مانند عربی اعلال و اعراب... زبان ترکی ادبیات و قواعد نحوی ندارد و... اگر یک رشته لغات مختلف را پهلوی هم چیده و در آخر جمله فعل (است) و یا (نیست) به ترکی گفته شود، جمله ترکی سلیسی ایراد شده...»^۴.

میزان ادب و دانش این فرهیختگان ملک زبان‌شناسی شاهنشاهی بیش از این نیست. آنچه را هم که جعل و تحریف کرده‌اند، مفهومی مجهول و ناشناخته، ناپیدا و غیرقابل هضم و درک است که بر تکه‌تکه‌ی ترکی‌الاصل «آذر» و ترکیب کهن و زیبای «آذری» داده‌اند. برماست که این لفظ زیبا و برازنده را در معنای اصلی خود به کار ببریم و بیش از این، آن را در معرض تهاجم و سوءاستفاده‌ی بداندیشان قرار ندهیم و خود را در بازی‌های سیاسی وارد نسازیم.

کسروی، هنگام سفر به خوزستان با کنسول‌گری انگلیس ارتباط پیدا کرد و به سفارش کنسول انگلیس جزوه‌ی «آذری یا زبان باستان آذربایجان» را نوشت. این جزوه قبل از انتشار در ایران در روزنامه‌ی «تایمز» Times چاپ شد و خود کسروی به پیشنهاد سفارت انگلیس در ایران، به عضویت در «انجمن آسیایی همایونی» پذیرفته شد.^۵ این پذیرش نه تنها دیپلم و درجه‌ی علمی کسروی بود که آن را بارها و به صورت گوناگون نظیر «عضو انجمن پادشاهی لندن»، «عضو انجمن

^۱ - آتورپاتکان و نهضت ادبی از عهد باستان، روزگار نظامی... تهران، ۱۳۴۶، ص ۱۸۱.

^۲ - همان، ص ۱۷۹.

^۳ - همان، ص ۱۷۵.

^۴ - ناصح ناطق، زبان آذربایجان و وحدت ملی ایران، تهران، ۱۳۵۸، ص ۳۵.

^۵ - نیمه پنهان، انتشارات کیهان، ۱۳۸۰، ص ۵۷.

زبان‌شناسی سلطنتی بریتانیا، «عضو زبان‌شناسان امپراتوری بریتانیای کبیر» بر روی جلد جزوات خود به کار می‌برد.

میزان دانش پیروان وی در این مقوله، بیشتر از خود وی نبوده است و پیوسته نیز همدیگر را متهم به سرقت ادبی و انتحال نیز کرده‌اند.

کسروی در همه‌ی آثاری که از خود بر جای گذاشته، به دروغ‌بافی و تناقض‌نویسی و درهم‌گویی روی آورده بود. اغلب به وقایع‌نگاری وی از تاریخ مشروطه تاکید می‌شود و اهمیت کارش را پیروانش به رخ می‌کشند. در حالی که در همان کار به ظاهر علمی نیز، اقسام تحریف‌ها و غرض‌ورزی‌ها به کار رفته و تاریخ نهضت‌ها با نگرشی مرعوبانه نسبت به غرب نگاشته شده است. برخی از آثارش نظیر «تاریخچه چپق و قلیان»، «تاریخ شیر و خورشید»، «شیخ صفی و تبارش»، «ورجاوند بنیاد» و جز آن نیز در رده‌ی جزوات نقالی قابل تعریف است و فاقد هرگونه ارزش علمی و پژوهشی می‌باشد. وی حتی با اندیشه‌ی انتزاعی و تجربیدی خود، دست به اختراع قواعد و اصول گفتاری و نگارشی برای فارسی و در نتیجه تخریب زبان فارسی هم زد که با صبغه‌ی علمی زبان‌پژوهی فرسنگ‌ها دور بود.

ثوری «زبان آذری» و جعل مفهوم برای آن ناشی از روحیه‌ی ارباب و جسارت منفی، خوش‌رقصی و خودنمایی و شیرین‌کاری‌های کودکانه‌ی کسروی بود و دریغ است که ما این دولفت اصیل و کهن تاریخ سرزمین خود را به او ببخشیم و از «آذری» نامیدن زبان و فرهنگ خویشتن عار داشته باشیم. این کلمه را کسروی جعل نکرده است، بلکه مفهوم آن را تحریف کرده است. ما همگی در برخورد با مسائل فرهنگی آذربایجان مسئول هستیم. اگر دچار پژوهش ناقص و یا کم‌کاری در بررسی‌های علمی خود گردیم، گرفتار کبر و خودبینی و باندبازی خواهیم شد و نخواهیم توانست توقعات و انتظارات تاریخی مردم سرافراز و مظلوم خود را برآورده سازیم و فردا:

چگونه سر ز خجالت برآورم بر دوست، که خدمتی بسزا برنیامد از دستم!

• بىردن-بىرە

كۆسۈلۈ

■ عمران صلاحى

اصغرى ۋاكبرى كۆسۈلۈپتۇر. البتە اصغرى اكبرى ايله كۆسۈلۈپتۇر. ھىچ كىم بىلمىدى نىيە.

اصغرى دىئىردى ئىلان ئىردە من دائىشىردىم، اكبرى اسەنئىردى. اكبرى دە دىئىردى: من اسەنمىردىم، تەجۋىب دن آغزىم آچىق قالمىشىدۇ. ھر حال دا اصغرى تەمىم توتۇشىدۇ قىيامتە جن اكبرى ايله كۆسۈلۈپتۇر.

بىر گىجە دۇستلار ئىن بىرى ئۆيىدە قۇناقلىق وئردى. ھم اصغرى نى دعوت ائەلەدى، ھم اكبرى نى. بىلمىدى كى، اۇنلار كۆسۈلۈپتۇر. اصغرى تىز ئىتتىشىمىشىدۇ ۋاۋزۇنە ئىتتىشىردى. آيرى قۇناقلار دا گىلمىشىدۇ. اكبرى ھامى دان بۇاخت ئىتتىشىدۇ. قۇناقلار آياغا دورىدولار كى، اكبرى ايله ال وئرسىنلر ۋاۋپۇشسۇنلر. اصغرى مات قالمىشىدۇ. بىلمىدى اۇتورا يا دا ئانا، يا ائىلى قالا يا قۇنا گىدە.

بىر گۆندىن سۇنرا اصغرى نىن عايلەسى اۋنو سۇرغۇئا توتدولار:

- نىيە اكبرى ايله ال وئردىن ۋاۋپۇشسۇن؟

- اۋ منلە ال وئردى ۋاۋپۇشسۇن، من بو ايشى گۇرمەدىم.

- ھر حالدا سنلە ال وئرىپ ۋاۋپۇشۇپ.

- بىلە دىئىل. من الەمە، آغزىما قاتىق ئاخذىم كى، اۋ ائەلە يە بىلمەسىن ال وئره يا اۋپۇشە.

۱- آمما گۇرنلر دئىيرلر بو جور دئىيل.

اۋ منىم كۆتومون قولوندان توتدو، باشىمى اۋېدو. ھر حالدا ائله يە بىلمەدى من له تماس توتا. ھم كۆتومون قولو قاباغىن توتموشدو، ھم دە باشىمىن تۆكۆ.

- سىن كى، باشىن خلوت دىر.

- اۋ تۆكلۆ يتردن اۋېدو. بىر ئانىيە دە چكەدى.

- سن گرک يوموروقلا وئرايدىن انگينە، چىخايدىن انشىيە.

- اولماز ايدى. چۆنكى اۋۇجۇمدا نۇخودچى وار ايدى. قۇرخدوم دئىلر اۋنا نۇخودچى

تعارۇف ائله مىشم.

- ائله بىل باھم دستە جمعى عكس دە سالمىشىشيز؟

- من ايستەدىم قاچام، يىخىلدىم يترە، سۇنرا دۆشدۆم عكسىن ايچينە. تازا اۋ جور دە

كى، سىز فيكىر ائلىرسىز، دۆشمە مىشم. فقط قولاقلايمىن بىرى عكس دە دۆشۆب.

- ايشى كۆرلامىسان. مۆمكۆن دۆر دئىلر طرف قاچىب، قولاغى اليمىزدە قالىب.

- بىر ايشى يۇخدور. سىز قايچى گۇتۆرۆن، بو قولاغى دا كسىن.

داھا بىلمەدىك اصغرى نىن عايلىسى اۋنا نە دئىلر و اۋ اۋنلارا نە جاۋاب وئردى.

آذربایجان ادبی دیلی کؤنئی آذربایجاندا

سس - یازی معیارلاری^۱

■ دوکتور فیروز رفاهی

Firuzrefahi@yahoo.com

بیرینجی مقاله ده قئید ائتدیشیمیز کیمی ادبی دیلین یارانماسی اؤچون اساس اوصوللاردان بیرى و ان اؤنجه سی معیارلارین یارانماسی دیر. معیار نه دنمکدیر؟ دیلچیلیک ادبیاتیندا معیار ائله بیر جریان دیر کی، اونون نتیجه سی دیر. هر هانسی بیر دیل قایداسی ثابت لشر و بوتون اهالی طرفیندن واحید بیر شکیلده ایشله نیلیر. "ایضاحلی دیلچیلیک ایصطیلاح لاری تین موالیف لرینه گؤره " معیار دیلده عئینی و اختدا مؤوجود اولان نطق بؤلوک لری نین اؤز وظیفه سینى ان نؤمونه وى شکیلده یثرینه یثتیرمه باخیمیندان فرقلندیریلیب سچیلن و ایشله دیلن بؤلوک" ساییلیر. بو جریان موقایسه و سچمه نتیجه سینده باش وئیریر. موقایسه و سچمه جریانى اوزون موددتلى بیر فعالیت دیر. هر هانسی بیر وضعیت و اوصول بورادا معیار حوقوقونو قازاندیقدان سونرا بیر چرچیوه داخیلینده سیستم شکلینی آلیر. معیار دیلین باشقا خصوصیتلری کیمی جانلی دیر و زامان کئچدیکجه یثنی لشر و کؤهنه معیارلار دیلین طلباتینا گؤره یثرینی یثنی سچیلیمیش معیارلارا وئره بیلر. بو ایضاحا اساسلانا راق دئیته

^۱ - حؤرمتملى عالیمین یازی سیندا بیر پارا دیلچیلیک ایصطیلاح لاری و آذربایجان منشألى سؤزلر ایشلنمیشدیر کی، ایراندا رایج اولان سؤزلرله عوض ائدیلمیشدیر. او جؤمله دن: نؤرما: معیار، پروسه، پروسس: جریان، فونکسیئا: وظیفه، فونکسیک: سس قایدالاری، اؤرفوقرافیک: یازی قایدالاری، وارثانت: بؤلوک، پرنسیپ: اوصول، اساس، خاراکتر: ماهیت، سچیمه، فونکسیک - اؤرفوقرافیک نؤرما: سس - یازی معیارلاری، دیاکرتیک ایشاره لر: علاوه ایشاره لر، فورمالاشما: تشککول تاپما، قرافیک: رسم الخط، پارالل: یاناشی، موزای و...

بیلریک، سس- یازی معیار ائله چرچیوه دیر کی، اونا تابع اولماق و اونون طلباتسی کیمی یازیب دائیشماق دیلین استانداردلارینا رعایت ائتمکدیر و عکس تقدیرده یازیب دائیشماق معیاردان کنار و شخصی داوارائیشدیر. البتّه نظرده آساق کی، معیارلارین تشکول تاپماسیندا همین دیلی ایشلهدن بۆتون دیلداشلار ایشتیراک ائدیب و اونون ثابت لشمه سینده تأثیرلری اولور بو، او دئمکدیر کی، معیاردان کنار حاللارین موجودلوغو بیر نۆز یثنی آددیم و تشبۆث سایشلمامالی دیر. میثال اۆچۆن، بو گۆن آهنگ قانونو بیر دمیر قانون کیمی بیزیم دیلین بیر معیارینا تبدیل اولوب و اونو رعایت ائتمک همین دیلین طلبی دیر و هر کس بونو رعایت ائتمه سه، بو نه اینکی بیر تشبۆث سایشلمایئیر، بلکه دیلین وظیفه سینه زیان یئتیریر. میثال اۆچۆن بیز قالئین سسلردن سؤنرا قالئین و اینجه سسلردن سؤنرا اینجه سسی اؤز سؤزلیمیزده ایشلتمه یه مجبوروق. بو قاندا بیزیم سؤزلرده ایستیشنا یا یۆل وئرمه ملی دیر. آنجاق آئینما سؤزلرده وضعیت باشقا شکیلده اولاییلر.

بو گۆن آذربایجان ادبی دیلی شیمالدا مؤحکم سس- یازئی معیارینا مالیک دیر و بۆتون وئنداشلار طرفیندن منیمسه لیب و ایشلنیلیر. اؤزادا رسم الخط و الیفبائین بیر نئجه دفة دیشیلمه سینه باخمایاراق یازئی قاندا لاریندا هر بیر دؤۆرده سیستماتیک چرچیوه موجود اولوبدور. قوزئی آذربایجاندا رسم الخط ایشاره لرین دقیق لیئی ایمكان وئیرر کی، بیز سؤزلری نئجه دئیریک، ائله یازاق و نئجه یازیریق ائله ده اوخویاق. بو بؤیۆک نایلیت دیر. چۆنکی الیفبائین کئیفییتی و بیرینجی وظیفه سی اوخویوب، یازماغی راحت لاشدیرماق و نتیجه ده ساوادلانمانی گئئیشلندیرمکدیر. رسم الخط ایشاره لری گرک مؤختصر و دقیق اولسون. سس معیارینا گلینجه او، دیلدن کنار عامیللر و شخصی سلیقه لرین تأثیرینده اولما مالی دیر.

گۆئی آذربایجانا گلینجه بیز اوزون مۆددت دئیل کی، دیلی میلی سؤیئده ایشله دیریک و بونا گۆره ده یازیلاریمیزدا معیاردان کنار حاللارا راستلا شیریق. مئیارلارین ایشلنمه سی میلی بیر خصوصیت دیر و بونا گۆره ده اونو رعایت ائتمه مک میلی لیکدن اوزاقلاشماقدیر. هرگاه بیر نفر آتاسینا بیر مکتوب یازیرسا اونو دائیشیق شکلینده یازا بیلر. آتاسی دا اونو اوخویارکن

اونداه داخیلی و شخصی حیستلر یارانا بیلر. آنجاق اگر بیر یازمدا بوتون جاماآت نظره آلیئیرسا و یازمدا یالتیز شخصی شیوه و لهجه گودولورسه - یعنی هئچ بیر معیار رعایت اولونماییرسا، او زامان کوتله او یازمدا قریبه حاللارلا راستلاشاجاق و بئله یازماغی طبیعی ساینما یاجاق.

بیز گونئی آذربایجان ادبی دیلینده معیاردان کنار حاللارلا تئز- تئز راستلاشیرئق. بورادا بیر یاندان رسم الخطده، باشقا بیر یاندان سسده بئله حاللاری موشاهیده ائتمک مومکوندور. رسم الخطده یارانان معیارسیزلیق حاللاری بیر باشا عرب الیفباسی تین تأثیرینده عمله گلیر. بیز بو حاللاری بئله قروپلاشدیرا بیلرئک:

۱- تۆرک سۆزلری نین یازیئیندا.

۲- آلیئما سۆزلری نین یازیئیندا.

تۆرک سۆزلری نین یازیئیندا بئله حاللار چوخ آزدير. بورادا اساسن صایتلرین یازیلما ماسی داها قبارئق گوروئور. عرب الیفباسی تین محدود ایمکانی بئله نتیجه نی اورتایا قوئور و بیز سۆزلری نجه دئییریک یازا بیلیمیریک. صامیتلرده «س» و «ص» سسلرین یاناشی ایشلنمه سی نین شاهی دی تیک. بو دا کلاسیک عنعنه نین تأثیری نتیجه سینده دیر. قدیم و اورتا عصر یازیلا ریمیزدا قالین صایتلرله «ص» حرفی ایشله نیب دیر. میثال:

«اهل عشقک آهینی گل عاشق جانانه صور»

خسرو حسنک مقامین روضه ی رضوانه صور» (حقیقی)

«صولو یاقوتنه مرجان صوصدیه نه عجب،

که عقیق یمنه لعل بدخشان صوصدی» (نسیمی)

«دون سایه صالدی باشمه بر سرو سربلند،

کیم قدی دلربا ایدی رفتاری دلپسند» (فضولی)

همین دؤورده «ت» و «ط»، «خ» و «ق» سسلری ده قالین و اینجه اولاراق سۆزلرده ایکی شکیلده یازیلیدیر. بو عنعنه کئچمیشه سؤیکه نیر و بئله قایدانی اورخون - یتنی سئی یازیلا ریمدا موشاهیده ائدیریک.

مۇعەسسیر دۇۋردە گۇنئیۋە بو سسلر اۋز ایشارەلرلە یازیلماق دیر. آنجاق، یازیلاریمیزدا ثابت بیر سیستم اولمادیغی اۋچون مۆختلیف سلیقلر یازیمیزی دولاشیق بیر حالا سالیب و متعیاردان کنار حاللار تئز- تئز راستلاشماق مۆمکوندور. بورادا ز- ذ، ت- د، ح- ه، س- ص، ا- ع، گ- ی، ق- غ و سائر مۆۋازی شکیلده یازیلماق سئین شاهییدییک. بیر پارا سۆزلردە بیر حرفی باشقا بیر سینه چئویریریک. باشقا سۆزلردە همین ایشارەنی کسیریک. آشاغیداکى مىثاللار گۆستیریکى، بیزیم ان چتین ایشیمیز و بیزی چاشباش سالان حال آئینما سۆزلرین ایملاسی دیر. من باشا دۆشمۆرم نیته بیز گرک ذ ایشارە سینی ز ایله، ص ایشارە سینی س ایله، عوض اندەک و مثلى ط، ظ، ض، ث ایشارەلریندە بو ایشە بیگانه یاناشاق. بیر دە نیته یالئیز سۆزۆن باشیندا؟ بس سۆزۆن اورتاسیندا و سونوندا نئجە اولسون؟ دۇغروسو آئینما سۆزلردە گرک یالئیز صایتلر علاوه ایشارەلر ایله بیر- بیریندن فرقلنسین و تلفۇظو آیدین لاشدیرسین. صامیت سسلرین دیشیلیمەسی یانلیش بیر عملدیر. آشاغیداکى مىثاللار گۆز گزدریک.

ساباه، صاباحیسی، صوب، ساین، صاین، رۆخست، هیرسلنسین، هیرسلندی، دفه، نیگار رفی بئلی، نوولریندە، بوغ، اۋرگەنرەم، اۋیرن، دۋیەم، توکائینی، زیرۋەسی، زۋوقو، دۋوقونو، آزوقە، آغامن، ایگید، اییدلیک، ائەر- ائەرسە، مگر، عاغیلا، ساھات (زامان معناسیندا)، ساحات (زامان معناسیندا)، سآت، سیگار، سیغار، دگیشیلیب، دگیشیلیر، دگسە، شوآلاریشین (ایشیق معناسیندا)، شۋعلە، جوما، تاروف، خلت، داوا (دالاشماق معناسیندا، آیدەلریمیزین، آئییب، املى، خان اثیۋازین، تشبۆسو، تشبۆتو، تايغالاری، قوتوسو، تۋولە، طیارە، تلاتوملى، تیلیسیملرینی، شئیتان، حیئەط، حیط، حیاطلاری، چشیدلی، یاشیدلاری، سۇراقلى، اوغودا، اوغۇچوئا، زارافاتدان، خندەک دە، خندەیە، دۆشمینی، دۆشمان، واقت، واختدان، دوتا (توتماقدان).

بو مىثاللار گۆستیریکى، ثابت بیر سیستمە چاتماق اۋچون یا عئلمى اۋصوللاردان یارارلانماق ییق یا دا باشقا میللتلرین تجرۋەلرینە مۇراجیعت ائتمک لازیمدیر.

بدیعی یارادیجیلٹیغیمیزین موقاییسهلی تحلیلی گؤستریر کی، سسده معیاردان کنار حاللار داها چوخ شعر دیلینده اوزونو گؤستریر و نثر دیلیمیزده بئله حاللار چوخ آزدیر. بونون دا سببی بودور کی، بیز بئله حاللارا کلاسیک ادبیاتیمیزدا دا چوخ راستلاشیریق و بو گونه قدر کلاسیک ادبیاتیمیز بو تاندا اسکی شکیلده نشر اولونوبدور. بو نشرلرین ان بؤیوک چاتمامازلیقلاری بوندان عیبارتدیر کی، اونلار ایضاح سیز نشر اولونوبلار و کیتابدا اوخوجولار اوچون بو فرقلره هنج بیر ایضاح یوخدور. نثره گلدیکده بیزیم یازیچیلا شیمالدا چیخان نثر اثرلرینی اوخویوب، یازماق قایدالارینی اونلاردان اویره نیرلر. بو دا سبب اولور کی، بیز نثر اثرلرینده معیاردان کنار حاللارا داها آز راستلاشیریق.

پروفنسور نظامی جعفر و جنوبی آذربایجان ادبی دیلینی تحلیل ائدرکن چوخ دوزگون قئتید ائدیر کی، «جنوبدا ادبی دیلین سس قایداسی معیارینا تأثیر ائدن قوه لر اساسن انکسترا یلقویستیک (دیل خاریجی) ماهیتلی دیر؛ بورایا موختلیف مطبوعات اوزقانلاری تین اساسلانديغی عئینی ایملار اساسلاری تین اولماماسی، هر کسین ایسته دیی شکیلده یازماسی داخیلدر. «آنجا بیر شی آیدین دیر و او دا بودور کی، بیزیم یازیلا ریمیزدا و معیارلارین ثابیت لشمه سینده ایره لی له ییش گوزه چارپیر. رسم الخطی قایدایا سالماق مثیلی گونو- گوندن گوجلنیر و پروفنسور جعفر وون سوزوتله دئسک «زامان کئچدیکجه موختلیف لیک آرادان قالخیر، اینکیشاف تاریخی اولان معیار معیارلا ضید اولان تظاهورلردن تمیزلنیر».

رسم الخط ایشاره لرین دوزه لیشی و موختلیف علاوه ایشاره لردن ایستیفاده ائتمک تشبوتو اون دوققوزونجو عصره عاید دیر. بو ایللرده قازاندا، داشکنده و اورتا آسیا تین تورک شهرلرینده یازماغی راحتلاشدیرماق اوچون موختلیف یوللاردان و متودلاردان ایستیفاده ائتدیلر. بیزیم ان بؤیوک چتین لیمیز بودور کی، اونلارین گئتدی یولدا بیز تکرار آددیملاشیریق و ایشی راحتلاشدیرماق عوضینده اونو داها دا دولاشدیریریق.

سس معیاریندان کنار حاللارین ان قباریق شکلی داتیشیق طرزین ادبی یازی یا ائتدینی تأثیر دیر. بو ان چوخ شعر دیلینده باش وئریر. شاعیرلریمیزین شعرلرینده یئرلی شیوه لرین نوفوذو معیاردان کنار شرایطه یول وئریر. یادا سالمالی یام کی، نثر دیلی و نثر یازی بدیعی

اۆسلوبدان ساواڭنى باشقا اۆسلوبلاردا دا ایشله نیلیر و بونا گۆره ده نثر یازى اۆصولوندا
مئتیارلارنى گۆزلمک داها واجب ساییلیر. شعر دیلینده مئتیاردان کنار حاللار گۆز یومماق
اولار و بئله حاللارنى بیز قوزنى آذربایجان شاعیرلرنى دیلینده ده مۆشاهیده اندیریک. بو
تايدا بئله حاللارنى آشاغیداکى شکیلده بۆلمک اولار:

۱- تبریز، گۆنى، مرند و سائر اوخشار شیوه لرده یازانلارنى دیلینده منسوبیت حائین
ایکینجى شخصینده صایته باشلانان شکیلچیلرده «ن» عوضینه «و» سسیندن ایستیفاده ائتمک
داها چۆخ یائیلمیش بیر مئتیاردان کنار حالدیر. بئله حائین کلاسیک عنعنه سی اولسا دا
آرتیق بو گۆن مقبول ساییلمایشیر و عۆموم ایشلک بیر قایدا ساییلمایشیر. میثال: گۆزله
اۆزۆن، گلسه باشیوا، باشیوا، بارماغیوی، قوربانووم، لای لایوون.

۲- ایکینجى مئتیاردان کنار حال «گ» سسینى ایکی صایت آراسینا دۆشمه سی دیر کی،
بو شرایطده «گ» سسى «ی» سسینه چئوریلمه لی دیر. اسکی یازیلاریمیزدا «گ» یازیلب
«ی» اۆخونوردو. بو دا بیلمه نلری چاش باش ساییب و بونا گۆره هله ده «گ» ایشاره سینی
بعضى یازیلاردا ساخلانمیش گۆرۆرۆک.

ذوق عشقونک که غمی دنی و عقبه دگر

بو کونکل تختنه سلطان دیدیلر گرچکمش

عشقی یولنده دلبرنک باشنکی قوی حقیقا

کیم که بو یولده باشنى قویمدی جانفشان دگل (حقیقی)

میثاللار: منلیگى نی، کیم لیگى نی، اگر، اگیلب، گۆرمه دیگیم، بیلمه دیگیم، گۆردۆگۆندن،
ائشیکى نین، گۆندر دیکى، دندیکى، بشرى لیگى، اینسانى لیگى، ایگیرمى، دندیکى، نیگران،
کتیر دیکى، انده جه گى نی، سسسیز لیگه، جیگرینه، دیکر.

بو میثاللاردا یالئیز جیگر، اگر، مگر، دۆگمه کیمى سۆزلر آئینما اولدوقلارنى اۆچۆن
مۆباحیته دۆغورا بیلر. منیم فیکریمجه بونلاردا دا «گ» سسینى مؤوقتعى بیزی اۆنو «ی»
سسینه چئویرمه تیمیزه ایمکان وثریر.

۳- سۆزده گلن «ق» سسی داتیشیق تلفوظه اوینون «خ» ایله یازیلماستی. بو حالین دا کلاسیک عنعنەسی اولوب و کلاسیک اثرلریمیزده ده بئله حالا راستلاشماق مۆمکۆندۆر.

موندن ایروخ من داخی جوره تحمل قلمزم

گرچه من صد جورایلن اول یاره اقرار ایتشم (حقیقی)

شاهسن ملک ملاحظده سکا قولار چوق

بری اولدور که واروب مصرده سلطان اولموش

یاقمه جانیم ناله بی اختیارمدن صقن،

دوکمه قانیم اب چشم اشکباریمدن صقن. (فضولی)

میثال‌لار: آچتیق - آچتیخ، دۆنوق - دۆنوخ، اوینخو - اوینقو، تۆرپاق - تۆرپاخ، واخت - وافت،

بوروق - بوروخ، خالق - خالغ.

بئله سۆزلر لهجه‌لریمیزین تأثیرینده داها چوخ شعرلریمیزده اۆزه چیخیلار.

۴- معنئاردان کنار یائیلمیش بیر حال دا «ی» سسین ایندیکی زاماندا اۆچۆنجۆ شخصه

علاوه اولونماستی. بو شکلی داها چوخ تبریز و اونا بنزر شیوه‌لریمیزده راستلاشیریق. بو

حالین عنعنەسی همین شیوه‌ده یارادان راجی و باشقالاریندا گۆرمک مۆمکۆندۆر.

فۆرصت داتیشینجا گزیری ال یتری تاپسا،

ویران قوئاجاق یوردونو آئی کۆننه‌ئی ساری.

قم - قوصه کیچیک قلبینی گر دؤیسه شیخیلما،

بو گۆن ده کشچیر آخیری قملر ده قوتاری. (قورتارار)

اوندا کی چیخار گۆن یائییلار عالمه بیردن،

اوندا کی، قارا دان یتری صوّیح اولجاق آغاری. (اغارار) (شیدا)

۵- معنئاردان کنار بیر حال دا دؤداق آهنگی یا دا داماق آهنگی رعایت ائتمه‌مکدیر. بئله

حاللاردا داتیشیق دیلین تأثیرینده یازیدا دا داتیشیق آهنگی داها چوخ رعایت اولونور.

آچوب، داتیشدیقون، گۆزین، چنخوب، اویاندوق، سیزون، چینلیوم، یاتوب، دیسکینمیوم،

دینمیوم، شانوز، شهرتۆز، حرمتۆز، ورتانوی، گنچوب (چۆرکچی شعر، عدالت کوهی‌دن)؛

اوتانوب، بگنمۆرم، اگمدۆن، يازسیدوق، اينانمیوب، دگشوب، آچئیدی، تاپلئیدی، قالب، سالوبسان، چئخوب، اولموئوب، تانیوب، قایغوسئنا، تۆولیوب (ھریسدن بیرسس، حق بیگی).
 ۶- معئاردان کنار بیر حال دا سس قایدالاری حادیهلرین یازی یا تأثیری دیر. سس ده باش وئرن حادیهلر دائیشیق دیلی اوچون سچینهوی دیر و یازیدا اولمالی دیر. سس حادیهلرینی داھا چوخ بیر سسین باشقا سسه چئوزیلمهسی، سسلرین ئثر دئشمهسی، سسین اولکی یا سؤنراکی سسه دؤنمهسی، بیر سسین یا هیجائین دؤشمهسی و سایره ده گؤرؤرؤک. مثلن: مچیدی، گؤمیز، بیر دیلی ده بو (دور) کی، دسمالا، دسبندلهدی، کتدی، کتلی، اولارین، اویخوتا، ایستادیر، چابالیر، تۆپراق، اولو («ر» سسی دؤشمهسی)، چئخاریب، پیسیدیک، بوئاقلی، بوئنوزادیر، بوئورورسوز.

ادبی دیل معئاردان کنار حالا ضید اولان بیر وارئیق دئشیل، جمعیتده هر زامان دیلین مؤختلیف بؤلؤکلری مؤوجود اولور. بئله حال عکسینه دیلین گئیش قابیلیت و داھا چئویک اولماسینی گؤستریر. آنجاق بئله مؤختلیفلیکدن یالئیز ادبی دیلین بدیعی اؤسلوبوندا ایستیفاده ائتمک دیله بوئا وئیریر. بونون اوچون بدیعی دیلین شیفاھی تظاهورؤنده دیلی باشقا حاللارلا قارئشیدیرماق اونا اؤسلوبی گؤزللیک بخش اندیر. آنجاق خاطیرلاتماق لازیمدیر کی، یازی و سس معئاری بیر تاریخی جریان دیر کی، اونون نتیجهسینده شخصی لیک و عؤمومی لیک قارشى- قارشى یا دورور.

دوئیانیئن اوشاقلاری

«بئین الخالق اوشاق گونۆ مۆناسبتیله»

■ هاشیم ترلان

ائی دوئیانیئن الوان چوجوقلاری!

سیز ائی گلهجهیین پارلاق اولدوزلاری!

آغلی، قارالی،

آللی، ساریلی!-

گونونوز موبارک!

باشیئیز اؤستوندن اسن کۆلک لردن،

الچیم-الچیم آخان بولودلاردان

سیزه سلام گوندهریم

قوجاق-قوجاق، اتک-اتک!

ساباهئین نبضی الینیزده،

عدالت کلمهسی دیلینیزده

ایره لی!

الینیزدن توتاجاقدیر زاماتین الی،

ساباه سیزیندیر

سیز ده ساباهئین.

دوئیانی امانت وثریریک سیزه،

قوی ایبلیس لر یؤل تاہماسئین قلبینیزه!

گونونوز موبارک!

سلام گوندهریم سیزه

قوجاق-قوجاق، اتک-اتک!

کودکان جهان

«به مناسبت روز جهانی کودک»

■ ترجمه: ائلدار موغانلی

ای کودکان رنگارنگ دنیا!

شما، ای ستارگان درخشان فردا!-

سفید، سیاه،

سرخ، زرد!-

روزتان مبارک!

برایتان درود می فرستم-

آغوش-آغوش، دامن-دامن

با بادهای وزان

و ابرهای پاره-پاره

که جاریست بر فراز سرتان.

به پیش!

با نبض فردا در دستانتان،

و کلمه عدالت بر زبانانتان!

فردا از آن شماست

و شما از آن فردا.

زمان دستان را خواهد گرفت.

ما دنیا را به شما می سپاریم،

شیاطین را به قلب هایتان راه ندهید!

روزتان مبارک!

برایتان درود می فرستم

آغوش-آغوش، دامن-دامن.

■ ەلىرزا مىنانالى

بو دا بىلە ناغىلدى

يىغىلانلار داغىلدئ

بىر يۇلدان نىچە يۇلا،

اغلئىمىز اولال- اولال.

باخىرام ساغا- سۇلا

عئىنى اۆزلر گۇرۇرم،

عئىنى گۇزلر گۇرۇرم.

ھارداسا بىر زامان

گئىدىر دىلر قۇل- قۇلا،

نىچە يۇلدان بىر يۇلا.

يىغىلانلار داغىلدئ

نە اىز قالدئ، نە نىشان؛

من دە ناغىل دائىشان...

اىندى ياشا

سالام وئرمەيە

چۇخ آدام وار بو دۇنيادا!

كۇنۇل وئرمەيە-

بىر آز چتىن.

سۇز دئمەيە-

چۇخ آدام وار يئر اۆزۈندە؛

سىر دئمەيە-

بىر آز چتىن!

اىندى ياشا،

باجارسان-

كۇنۇل سۇز يئر اۆزۈندە،

سىرداش سىز بو دۇنيادا.

بىر

كلمەلى

حكايلار

■ مرتضى مجدفر

ايندىتە قدر بىر پاراقراف ۋە ياخود بىر جۆملەدن عىبارت اولان بىر حكايلە اوخوموشسونوز؟
بىر كلمەلى حكايلەلرلە تاتىش سىئىز؟! بىلىرسىنيزمى بۇ قىسا حكايلەلر، بو گۆنلر نە سبب اۆزرە
يارايتىرلار؟

واختىلە، عظمتلى ۋە نىچە قاتىن جيلدى اثحتىوا ائدن رومانلار ئىن يارانماسى ايلە برابر، قىسا
حكايلەلر ئىن دە اۆزۈنە خاص گۆركمى وار ايدى. اوخوجو، تۇلستۇيۇن قاتىن ۋە نىچە جيلدىلى
«دۇيۇش ۋە بارىش» كىتابىنى اوخويۇپ، ماراقلانماقلا برابر چىخۇۋۇن ان گۆزل سىتكارلىقلا
يازىلان قىسا حكايلەلر ئىن دە لذت آپارىدى. دىمك، رومان (اىسترسە نىچە جيلدىلى اوزون
رومانلار اولسون، اىسترسە ايكى جيلدىلى ۋە يا قىسا رومانلار) ۋە حكايلە (اىسترسە ان قىسا، قىسا ۋە
اوزون حكايلە اولسون)، هر بىر زامان، سىنت سۇر ۋە دۇيغوسو اولان اىنسانلار طرفىنن ماراقلا
قارشى لانمىشىدىر ۋە تارىخ بۇيۇ رومان ۋە حكايلە يۇلو ايلە اۇزلىرىنى معنوى جەتدن يۇكسەلدن
اىنسانلار ئىن سايى آز اولمامىشىدىر.

كىچمىش نىچە ايلدە «ان قىسا حكايلە» آدى ايلە تاتىنان، ئىنى قىسا حكايلەلر نۇۋۇ ايلە اۆز-
اۆزە دوروردوق. بو حكايلەلر ئىن ياراتىش اۆلكەلرى، قرب اۆلكەلرى، خۇۋۋىيەلە آمىرىكا ۋە
آلمانىيا اولموشدور ۋە حكايلە اوخوجولارنى طرفىنن يۇخارنى درجەدە قارشى لانمىشىدىر.
ايندى ليكدە بىلە- بىلە ان قىسا حكايلەلر ئىن مۇختىلف فۇرمالارنى، آمىرىكادا بوراخىلان ادبى

نشرىيەلەردە، چۈنچ- چۈنچ گۇرمەك اولور. بو قىسا حىكايەلەر «فلاش فېكشن»^۱ دئىيىلر. مۇعاصىر دۇنيا ادبىياتى مسەلەلەرلە علاقەدار اولان ادىب ۋ جامىيە تائىياتلار، بو حىكايەلەرنى يارانماستىن مۇعاصىر اينساتىن، صىتىن آغىر بۇيالاتلار ايله بولاشان ۋ اونون حرىكتىن دۈشمەن چىرخلرى آراسىندا فىرلانان حىياتى ايله باغلى بىلىلر.

«رولان بارت»^۲ بدىيى نثر ۋ حىكايە- رومان مۇنتقىدى، بو سىكەدە ياراتىلان حىكايەلرى مۇستقىم اولاراق، يوخارى درجەلى صىتى جامىيەنن، سۈرەت، تلەسىكىلىك ۋ حۇۋسەلسىزلىشىندن آسلىلى بىلىر ۋ دئىيىر: «اىنتىرنىت واسىطەسىلە بىر ئانىيەنن اوندان ۋ يا يۈزدن بىر زامانىدا اۋز معلوماتىنى اۋتان- بوئان ائىدن اينسان، يقىن كى، نىچە مەن صىفىلەلىك بىر رومانى، قىسا بىر حىكايە ۋ ياخود نىچە صىفىلەلىك بىر بالاجا حىكايەنن اۋخوماغا واخت الدە ائدە بىلمەيەجكدىر...».

ادىبلر دئىيىلر، فلاش فېكشن، «مىنى مالىسم»^۳ مەكتىبىنن آردىندا يارانان ادبى سىكلردندىر. مىنى مالىسم، ۷۰-۱۹۶۰-نجى مىلادى ايللرىندە يارانان خاص ادبى سىك ايدى. بو سىك اۋزەر، كىنىفىت باخىمىندان ان آز كەلمەلر ۋ ان آز حىجىم ايله يازىلان حىكايەلر ۋ بدىيى نثرلر، اۋخوجو ايله ان چۈنچ يوخارى سۈيىلەلى ايرىتباط قورولور. مىنى مالىسم ۋ فلاش فېكشن فۇرمالارىندا يازىلان حىكايەلر، اىنتىرنىت دۈۈرۈنۈن تلەسن، باشىشولوق، ماشىنلار آراسىندا بۇغولان ۋ زامان دوستاغىندا اسىر اولان اينساتىن حىكايەلرىدىر.

«آز دى، تىز دى، دۈلغون دى!» بو اۋچ شۇعار، اىنتىرنىت عصرىنن، فلاش فېكشن حىكايەلرى دۇنياسىندان اىستەنىدىر. بو عصرىن اۋخوجوسو، داها آز زامان اىختىيارىندا اولدوغو اۋچۈن، اۋخوماق كىمى، دۈشۈنمەك قىصدىندەدىر ۋ فېكىر دۇنياسى، زامان دارلىغىنا گۈرە، چۈنچ مەدوددور.

بو حىكايەلەردە، فۇرمالىستى اۋتونبازلىقلار قىراغا قۇيولور ۋ «مۇحتۇا» هر بىر زاددان اۋستۈن سايلىيىر. كۈللى مەفوملار ۋ ھەم دە فىلسفى ۋ يا شىبە-فىلسفى مضمونلارلا گۇرەملى نثر وئىلىر ۋ

^۱ - Flash fiction

^۲ - Roland Bart

^۳ - Mini Malism

نهایت، ایضاً تَوْصِیفِ لَر، حُکَايَه نین چَرچیوَه سِیْنَدَن اَنشِیْنَه آتِیْلِر. دَنمک بو حُکَايَه لَرده هِنچ آرْتِیق بیر زَادِی گُورْمک اولْمَاز.

منجه، بیز آذربایجان ادبیاتیندا، بو قِیْسَا حُکَايَه لَری «بایاتِی سَایاق حُکَايَه لَر» و «بایاتِی کیمی حُکَايَه لَر» آدی ایله آدلاندیرساق، کُتْچَمِشِیْمِز و مدنیّتِیْمِز ایله اوْیغون اولاراق، بو حُکَايَه لَرین آذربایجان ادبیاتیندا منیمسه لمه سینه یاردِیم ائده جکدیر. دَنمک، بیز «آز دی»، تنز دی، دولغون دی!» سۆزلَرینی هم بایاتِی دا، هم مَوَاصِیر فلاش فیکشن و مینی مالیستی حُکَايَه لَرده گُورُورُوک. بوندان علاوه، بعضی ادیبلر، مینی مالیستی حُکَايَه لَرین باشلائیشین، کُتْچَمِش شرق ادبیاتیندا، اوْ جۆملَه دن فارسجا و تۆرکجه یازیلان حُکَايَه لَرده و شُعرلَرده آراییلار. دده قورقود کِیتاییمِزدا، بیر بۆیون آراسیندا گتیریلن بیر قِیْسَا مینی مال دائیشیقدا و یاخود شاه ایسمائیلین دیواتیندا، یۆزلرله بئیتین آراسیندا یازیلان «کُتْچَمه نامرد کُورپُوسُوندن، قوی آپارسین سو سنی» میصراعیندا، بیز فلاش فیکشن و یا مینی مال حُکَايَه لَرینی گُورُورُوک. فارس ادبیاتِی تین میثیل سیز اوستادئ «سعدی» نین ده قِیْسَا حُکَايَه لَر یاراتماقدا قودرتینی، ایلر بۆیو اوخویوب، آلفیشلامیشیق.

دَنمک، بیز مین ایلدن آرْتِیق دِیر کی، ایندی لیکده قریده اوچ- دُرد خط ایله یازیلان و اوزونه آلفیش قازانان قِیْسَا حُکَايَه لَرین نۆمونه لَرینی شرق ادبیاتیندا گُورُوب و اوخوموشوق. بو سۆز اوزره، دئمهلّی یک کی، مینی مالیستی حُکَايَه لَر، صنتی جامعیه نین اساس ایستکلری و خوصوصیتلری چَرچیوَه سِیْنَدَه یازیلاراق، یارادیجی سئوین خَلْاقِیْتلی قلمی، درین باخیشی، فلسفی گُورُوش و کئیفی تحلیل ایله ده باغلی دِیر. باشقا سۆزله دئسک، تکجه «آز دی»، تنز دی، دولغون دی!» شوعارینی و ثرمکله، آز حَجْملی و تنز مقصده چاتان، بیر دولغون یازینی الله ائده بیلمه تهجه تیک.

بورادا، اوز یازدیغیم مینی مال و فلاش فیکشن حُکَايَه لَردن، بیر نئچه نۆمونه سینی حؤرمتلی اوخوجولارا تقدیم ائدیرم و بۆیوک اوستادلاریمیزین ایذنی ایله، بو کیمی حُکَايَه لَرین آدینی، ایلک دفعه اولاراق، آذربایجان ادبیاتیندا «بایاتِی کیمی حُکَايَه لَر» آدلاندیریرام. بو آدقوما موبارک اولسون!

ان اوزاقلاردا قالمیش بیر پاییز آخشامی- آذر آیی

حسرت.

باغبان

ایکی نفر کیشی، بیر خیتاواندان کچرکن؛ داتیشماقدا ایدیلر:
- یوخ! ائله دئیل! سن ایشتیباهداسان. برق چیراغی ئین آغاچینا سو وثرن او کیشی، هئج ده
دلی دئیل، او باغبان دیر، باغبان؛ آنجاق گله جه نه چوخ- چوخ اؤمید بسله ئین باغبان.

او

ماشین خیتاوانین قیراغیندان گئیدردی؛ آرواد دا. ماشین سیغنال ووردو؛ آرواد چارقادینئ
دۆزلتدی.

ماشین یئنه ده سیغنال ووردو؛ آرواد محلله لرینده کی چورکچی تۆکائینا، دؤقتور مطینه و
اوشاغی ئین ایکی گنجه بوندان قاباق تب ائتمه سینه فیکیرلشدی.

ماشین سیغنال ووردو؛ آرواد دۆشوندو: «آیین سونونا اۆچ گۆن آرتیق قالما ییب دیر».

ماشین سیغنال ووردو؛ آرواد ماشینا میندی و ماشین آردیندان گلن فیلسوف، «بشریت»

قوسدو.

ائلین دیلی

اوشاغین آتاسی سئوینج دن گۆیلره اوچماقدا ایدی. اونون اوغلو، بو گۆن سحر دۆنیایا گۆز
آچمیشدی. او، ائلی نین، دیلی نین و ورغونو ایدی. ائله اونا گۆره، بالاجا اوغلونون آدینئ، او،
دۆنیایا گلمه میشدن قویموشدو: «ائلین دیلی».

ائلین دیلی بؤیۆمۆشدۆ. اۆچ، دۆرد، بئش یاشیندا اولموشدور، آنجاق دیل آچما میشدیر. آلتی،
یئددی، سگگیز... یئنه ده دیل آچما میشدیر. داوا- درمان دا فایدا سیز اولموشدو و ائلین دیلی، لال
قالمیشدی.

تانیماز

قوناقلیقدا، قارئ آرواد چوخ ایفتیخارلا دئدی: منیم بو ایکی بالام، دۆنیایا گلن گۆندن تایی-
توش سوز، میثالی تاپیلما یان و بیر- بیرلرینه اوخشاردیرلار.

قوناقلارین بیر، یاتیندا اوتوران باشقا قوناغین قولاغیندا پیچیلدادی: قوجا دۆز دئییر. اونون اوشاقلاری اوردادا اوتوران، او ایکی اورتا باشلی کیشی لردیر. اونلار تائی- توش سوز، میثالی تاپیلمايان و بیر- بیرلرینه اوششاردیولار. بیر دۆزگۆن ایش گۆرن و دۆز داتیشان سییاست آدامی دیر؛ باشقاسی ایسه شرافتلی اوغرو.

آبریلیق

اونلار ایکی نفر دیرلر. بیر دئییر: «ایسته تیرم یثره دۆشم». قارانیق گنجهدیر؛ آئی دا بولدون دالیسیندا اوزونو گیزله دیب. هر بیر یتر قارانیق دیر. گۆز ایشله دیکجه، جاداتین هنده وری ده قارانیق دیر. قارانیق اینسانی یثیر. اونلار ایکی نفر دیرلر. او بیرسی دئییر: «گتتمک ایسته تیرم». آنجاق نه اوچون و هارایا گتتمه یینه، هنج ده دلیلی یوخدور و یثره دۆشمک ایسته یین دوستونا، هاپان و نجه مقصده چاتماق اوچون یاردیم گۆسترمدن عاجیز دیر. یثره دۆشمک ایسته یین دئییر: «جادا ایله مقصدین هنج نه فرقلری یوخدور، ائله اونا گۆره سفری ایدامه و ثرمک، هنج ده آغیل اوزو ایله دئییل». بیر دۆشور و باشقاسی تکلیکده یولونا گئدیر. اونلار بیر- بیرلریندن اوزاقلاشیولار و اوزاقلیق چوخالماقلا، جادا ایله مقصدین فرقلری، داها آرتیق، هم گنده نه، هم ده قالانا آنلاشیولر.

قایب

مؤعلیم، کیلاسا گیره رکن، اوشاقلارین آدلارینی اوخویاردی و اونلار «بلی» دئمکله اوزلری نین کیلاسا اولدوقلارینی بیلدیره دیلر. مؤعلیم دندی: «آزری!»

آنجاق بیر سس گلمه دی و مؤعلیم، عادت اوزره، آدلار دتیریندن یوخاری باخمایاراق، بیر داها دندی: «آزری!»

یثنه ده بیر سس چیخمادی. کیلاسا هنج بیر سس- سمیر ائشیدیلیمردی. مؤعلیم گۆزلرینی آدلار دتیرنه تیکه رک، اوجا سسله دندی: «آزری ته دئیین قئییتی چوخدور، چوخ- چوخ. داها گلمه سین. اونون یثری بورا دئییل!»

اوشاقلارین بیر، کیلاستین ان دال طرفیندن، ائشیدیب- ائشیدیلیمه یین سسله دندی: «او بیر داها بورایا گلمه ته جکدیر».

ائله بیل، مؤعلیم، آذری نین اولۆم خبرینی ائشیتمه میشدی.

• سیمای معنوی قهرمانان آذربایجان

قربانعلی (قلی) صبحی نوری^۱

بابک کیمی اولۆم و جلالدا خور باخان

فدایی کارگر

(۱۲۸۶-۱۳۲۶)

بابک ایشیری ایل ایشیدجه سینه خالق مۆباریزه سینی خلیفه ته قارشئ باشچیلئق ائتدیکدن سونرا، خاین کیمسه نین الی ایله توتولدو، باغداد شهرینه خلیفه نین یانئینا آپاریلدی. خلیفه بیر نچه سؤرغو جاوابئیندا، بابک دن ائشیتدیی سارسیدییجئ جاواب دان هیرسلنه رک جلالدا امر ائتدی اونون بیر قولونو کسین. بابک کسک قولون دان فیئشیلئ ایله آخان قانیئنی اۆزۆنه سؤرتدۆ.

خلیفه شاشقین لئقلا سؤروشدو: بو نه ایشدی؟!

ئینیلمز قهرمان، بابک، دئدی کی، قان آخدیقجا اۆز سارالار، دۆشمن بئله بیلر کی، بابکین رنگی قورخودان قاچیب، اۆزۆمۆ قانیئم لا قیزارتدیم کی، بيله سیز بابک قورخمازدیر! بابکین اۆلۆم آياغئیندا ایتی ذنھین لیکله، ساییق لئقلا وئردیی ایشیدجه سینه جاوابئ، بیر قوچاق لاما اولاراق تاریخده یاشادی.

بابک سۆی- کۆکۆندن اولان چاغداش قهرمانئیمیز سرھنگ «قلی صبحی»- ده اۆلۆم آياغئیندا بابک قوچاقلاماسئنی دیرچلتدی.

^۱ - قلی صبحی مشهور خاندنه «گورگوش» عون آنا باباسی دیر.

۱۳۲۵-نجی ایل آذر آیشندا، باسقینچی «ارتش شاهنشاهی» طرفیندن، قلی صبحی ده، بابک کیمی، بیر خاینین الی ایله «گوگان»-دا توتدورولدو. آغیر و یشیرتیجی ایشکنجه لر اونون یشنیلمز ایراده سیننی قیرا بیلمه دی. قان ایچن قولدورلار، فیئرلداقچیلغا ال آتدیلار. قهرمانی «عفو» دیله مک اوچون اولمازین شیختیتی لار، ایچی بوش شیرین وعده لر وثرمه یه باشلادیلار. قهرمان ایشدجه سینه بله رد جاواب وثردی:

«خالق ایسته یی اوغروندا، ایستقلال و آزادلیق یولوندا اولوم، ابدی شرف قازانماقدیر. آلچاقلیقلا یاشاماقدان مین دونه اوستون دور!»

قلی صبحی قوندارما «حربی محکمه» طرفیندن اولوم جراسینا محکوم اولدو. آذربایجانین میللی قهرمانی، خالق ایستکلی اوغروندا موباریزه یه گیریش زاماندان، بیلرکدن حتا جانینی فدا ائتمه یه آند ایچمیشدی. ایندی قیریلماز آندینی یشرینه یشیرمه یه حاضیرلانیر.

اولوم عرفه سینده اوشاقلیق چاغلارینی خاطیرلائییر. یوخسول بیر عایله ده تبریزده دوغولوب، آتا، ایشلمک اوچون «قوربته» گئدیر. یشنی یشتمه «قلی» مکتبی بوراخیر. عایله سینه مالی یاردیم گؤستمک مجبوریتینده فهله لیک ائدیر. آنجاق مکتب دن دیشاری درس لرینه داوام وثریر و اورتا مکتبی قورتارییر. قهرمان سئوینجله خاطیرلائییر کی، نئجه ایلک ایش گونو، «کیشی» کیمی ائودن چیخدی و ایلک قازانجینی آناسینا وثره رکن، نئجه اوزونه گوندی!

اولومو گوزله یین صبحی، بیرینجی دفة اولاراق ان گنج یاشیندا تهرانا سفرینی ختالیندا جانلاندیریر. آناسی اونو قرآن آلتیندان کئچیریر و گوزیاشلارینی یایلیغی نین اوجوايله سیلیر. اوغلو دا اری کیمی اولوم- دیریم موباریزه سینده بیر تیکه چورک اوچون «قوربته» کؤچدو.

گنج قلی صبحی، رضاخان حاکیمیتی نین سون ایل لرینده، تهراندا کیچیک دسته ده اولسا، اینقیلاب چی کارگرلرین گیزلی تشکیلاتلارینا قوشولدوغو گونو دونه- دونه گوزدن کئچیردیر. دهشتلی، قورخونج و تهلوکه لی بیر شرایطده ایشدجه سینه موباریزه یه گیریشرکن زحمت کئش لر یولوندا اولومه خور باخماغا آلیشیر.

اینسانلارین یاشاییشیندا گونمه لی گونلرین سیرا ایله کئچیدی، گئتدی یی یولون دوزگونلو یونه اینامینی قات- قات آرتییراراق ایلقارینی مؤحکم لندیریر.

قلى صبحى بو گۈنلىرى خىتالىنىدا سىرالاندىرۇر: ۱۳۲۰-نجى ايلده ميانداۋاب قند كارخاناىنىدا ايشە باشلايىر. «آذربايجان جمعيتى» سە قاتىلىر، آذربايجان روزنامەسى نىن مۇخبىرى ۋ نۆماتىندەسى اولور، ۱۳۲۱-نجى ايلده بيرىنجى لىر سىراسىنىدا «حزب توده» تشكىلاتىنا قوشولور، ميانداۋاب كۆمىتەسى نىن باش كاتىبى سىچىلىر. سۇنرا ماراغا ۋىلايتى كۇنفرانسىنىدا «حيزبين ۋىلايتى كۆمىتەسى» عۆۋۋۋ اولور. تېرىزدە ائالتى كۇنفرانس طرفىندىن ائالتى كۆمىتە ۋ تهراندا كىچىرىلەجك حيزبين قورولتايىنى نۆماتىندە سىچىلىر.

۱۳۲۴-نجى ايلده حيزبين آذربايجان تشكىلاتى ئىن، آذربايجان دىئوكرات فىرقەسىلە بىرلشمە ئىنە سس ۋ تىرىر. ائلە ۋ ايلده مەر آئى ئىن ۱۰-نجو گۈنۋ فىرقە نىن بيرىنجى قورولتايىنىدا مركزى كۆمىتەسىنە سىچىلىر.

آذربايجان مىللى قورولتايى (۲۹ آبان ۲۴) ۋ آذربايجان مىللى مجلسى (۲۴/۹/۲۱) نۆماتىندەلىك مقامىنىدا يۇرولمادان چايشىر.

هله آبان آيىنىدا اۋزۋنۋ مۇدافىعە فدايى لىر تشكىلاتى ئىن ميانداۋاب، ماراغا بۇلگەلرىندە فعال قوروجوسو ۋ باشچىسى اولور.

قهرمان مىللى مجلس طرفىندىن مىللى قوشوندا سرهنگلىك درجەسى آلدىغى مراسىمى دۇنە-دۇنە هىجانلا خاطىرلايىر، دۇنمز ايلقارنى يادىنا دوشور كى، بو پالتارنى گىئىتەركن اۋز-اۋزۋنە دىمىشىدى: «خالقنى اوغروندا مۇبارىزەدە، دۇيۇشلردە بو پالتار منىم قالخانىم اولاجاق، يۇخسا قانلى كىنىم!...».

سحر آلاقارانلىقىدا «سرهنگلىك» پالتارنى گىئىندى، يۇلداشلارنى دوستاغىن دارىسقال اوتاغىنىدا دئۈرەسىنە تۇپلاشدىلار، يالنىز باخىشلار داتىشدىلار. دۇيۇنلىمىش يۇمروقلار قالدۇرۇلدى، «پاشاسىن آذربايجان»، «پاشاسىن آزادلىق» سىرلىرى گۇنلرە قالخدى، يۇلداشلار گۇرۇشۇدلر، اۋپۇشۇدلر، ابدى آيىرىلدىلار.

«سرهنگ» فدايى قلى صبحى سانكى بىر كىچىدە، يا خالقى مېتىنگدە ايشتىراك ائتمەيە گىندىر، اوجابۇنى، دۇلغون گۇۋدەلى، ائىلى كۆركلى، سانباللى، آغىر آدىملارلا، دار آغاچىنا ياخىنلايىر، ماراغانىن هر بىر گۇرۇنۇشۇ اونو هىجانا گىتىر. شەر ۋ كىندلرېن آبادانلىغىنا گۇردۇيۇ ايشلر، تىكدىردىنى مەكتبلر،... كىندچىلرە ۋ تىردىنى يىر بۇلگۇسۇندىن پاي ۋ خالقىنا

گۆستردینی تاریخی قوللوقلار قانئینی جوشا گتیریر، اۆره‌ینی قیزدیریر، کئچیردیگی مۆباریزه‌لریندن داوارانئیشیندا راضی قالیر. ایتی آددیملارلا ایره‌لی‌له‌ئیر. یئریشی یۆرۆشه چئۆریلیر.

داراآغچیندان آسئیلی ایپ حالقاسی دان‌ئشلی ایله قۇرخموش‌لار کیمی اسیم-اسیم اسیر، قهرمانئین باخئیشی حالقادات کئچیر، قوجامان سهند داغلارئنا ساتاشیر، اوجا، یئخیلماز، دایانئیشلی، سهند زیره‌سینه گۆز تیکیر، یئننه ده اوندان ایلهام آلیر. داراآغچئین دیینده وئارلا دوروب، کۆکسۆنۆ قابارداناجاق هاوا آلیر، باشئینی قالدیریر، ان اوجا سسی ایله، اۆرک آرزوسونو سهند تاپشیریر: «بو چۆرۆمۆش قارا رنؤیم چۆخ داوام تاپما‌یاجاق دیر! یئخیلاجاق! بو اوزاق گۆرنلیک تنزلیکله اۆزۆنۆ دۇغرولتدو، ایسلامی خالق اینقیلابی، شاهنشاهی رنؤیمی کۆکۆندن کسدی.

جلالدار تله‌سیک، تیتراک‌لرله حالقانی قهرمانئین بۇغازئنا کئچیرتدیلر، اۆنون آياغی یئردن اۆزۆلدۆ، اۆلۆم-دیریم دورومدا ایپ یاری‌یۆلدا قئیریلدئ و قهرمانئین جمده‌یی یئرہ سریلدی. دئیہ سن آنا‌تۆرپاغی اونا قۆوت وئردی. «دده قۇرقود کیتابی»-ئین ارن‌لری تک «تنز-قیوزاق اۆزۆنۆ یئغیشدیردئ»، «قبا دیزی اوزره» دایاندئ، یئریندن دوردو. بابک کیمی ایتی‌ذئہینلی، سایشیق‌ئیقلا اوجادان وارگۆجۆ ایله چئیمخیردئ: «اوباش‌لارا من دئدیم سۆزلره ایناندیم؟ سیزین ایپ ده رنؤیمیز کیمی چۆرۆک‌دۆرا»

بیر داها بابک اؤولادئینئین باشقا قهرمانی آتا-بابالار ساینغی اۆز خالقی یۆلوندا، اۆز اینامی یۆلوندا جانئینی فدا قیلدئ.

قدرشؤناس آذربایجان خالقئ ۱۲۰۰ یلدن سؤنرا بابک قالخیشماسئنا حاق قازاندیراق اۆنو ائللکله آغیرلاماق اۆچۆن ساز-سۆزله میلی مراسیم کئچیرتدیکلری کیمی، یاخئین گله‌جکده میلی قهرمانلارئین آدئنا بوست و آبیده‌لر قوروب قئز و اوغلانلاری گۆل-چیچک چلنگ‌لرله اۆنلارئین گۆرۆشۆنه گئدیپ، ساینغی ایله اۆنلارئین خاطیره‌سینی یادا سالاجاقلار! یاشاداجاقلار!

دۆرد قارداش

■ حبيب فرشباڤ

يونان اساتيرينه گۆره، يئر اۆزۆنده كى بىرىنجى ساتيلان قادين «پاندورا» تىن بىر ساندېقچاسى وئارمىش. بو ساندېقچا تىن آچماغى اونا قاداغان اولونسا دا، پاندورا امره ايطاعت ائتمه يىب ساندېقچا تى آچتىر و اينسا تىن بو گۆنه قدر بۆتۆن چكديشى بلالار تىن هامىسى بائىرا چىختىر. آنچاق ساندېقچا تىن تكىنده اينسا تىن تۇختا قلىغى اۆچۆن ئالشىز بىرجه اۆمىد قالمىش مئش. (دايرقال معارف فارسى مصاحب)

بىر شىخ مئشه نىن درىن لىشىنده حىات بۆتۆن گۆزل لىكلرىله اۆز آخارىندا ايدى. سولار شىر- شىر آخىر، قوشلار نغمه دئىر، آغاجلار موچور- موچور باهارلا تىردى... بورا ايشىقلار دۇنياسى ايدى.

دۆرد يانار اوجاق، دۆرد قارداش كىمى بو مئشه نىن دۆرد كۆنجۆنده اۆز قىزىل شفقلىرىله ايشىقلار دۇنياسى تىن كئشىشىنده دا ئانمىشىدىلار. هر شى اۆز قايدا سىندا ايدى...

گۆنلرىن بىر گۆنۆ قارائلىق دۇنياسى تىن حۆكمدارى تىن يۆلو بو يتردن دۆشدۆ. او، ايشىقلار دۇنياسى تىن گۆره ركن قضىبىدن هوشدان گئدىب، آرخاسى اۆسته يتره سرىلدى. اثرته سى گۆن او قارائلىق دۇنياسى تىن حۆكمدارى، بۆتۆن قارا قۆوه لرىنى باشىنا تۇپلايىب، ايشىقلار دۇنياسىنا هۆجوما كئچدى.

قارا قوۋەلەرىن اۋن سىراسىنىدا ھۆجوما كىچىن ايبلىس - سئوگىيە اولۇم- دئىتە، بۇيۇك قارداشى ھەف آلىب، قاب- قارا قانادلارنىڭ دھشتلى بىر سىسلە بىر- بىرىنە چالاراق، قۇرخولو بىر توفان قۇپاردى. سئوگى شفقلىرى توفاندىن تىترەسە دە، ھەلە سئوگى اۋز يىترىندە مۇھكىم دايانمىشىدى. بو دۇيۇش اوچ مېن ايل داۋام ائتدى. نھايت، اونلار دۇرد طرفدن سئوگىنى دۈۋرەلەيىپ، اونو تۈستۈلەيە- تۈستۈلەيە اۋز قارداشلارنىڭدان آيىردىلار.

سئوگى اۋجاغى سۈندۈككە ايشىقلار دۇنياسى سارسىلدى. ايكىنجى ھۆجۇمدا ايمان اۋجاغى، اوچۇنچۇ ھەملەدە آرزى اۋجاغى دا قارا قوۋەلەرىن اۋنۇندە تسلىم اولدولار. سئوگىنىن، ايماننىن ۋ آرزىنىن ايشىغى، حرارتى كسىلدىككە سولارنىن ۋ قوشلارنىن نغمەسى دە كسىلدى. بىلەجە دە بۇتۇن چىچىكلر سۇلوب، ئارپاقلارسا بىرەبىر خىزلىشىپتە اوغرايدى. قارائلىق گىت- گىتدە بۇتۇن گۈزلىكلرى آرادان آپارىپ، مۇھىتتە قارائىنا گىلدى. نە ئاخشى كى، اۋمىد ھىچ زامان قارا قوۋەلەرىن گۈزۈنە گۈرۈنمەيىپ، اۋرەيىنە ئۇل تاپمايىر. اونلار بۇتۇن اۋجاقلارنى سۇنمۇش گۇمان ائىدىپ، گىرى چكىلمىشىدىرلر.

آرتىق دۇردۇنچۇ اوچ مېن ايل گىلىپ چاتىدى. ايشىقلىق ھۆكمدارى دىزلىرىن قوجاقلانمىپ:

- دۇۋران بىلە گىندرسە، قارائلىق بۇتۇن عالمە ھاكىم اولوب، داھا بىر قىيغىلىچىم دا گۈزە گۈرۈنمەيەجك- دئىتە، درىن- درىن دۈشۈنۈردۈ.

بو آندا ايشىقلىق ھۆكمدارى اوزاقلاردان گىلىپ قولاغىنا چاتان بىر سىس ائىشتىدى:

- آياغا قالخ! اۋتورماق زامانى دئىيل. مېن ھەلە سۇنمەمىشم، مېن ايلنە آل، سئوگى ۋ باشقا قارداشلارنىمى ئىنە دە آلۇۋلاندىر!

اۋمىد اۋجاغىنىڭدا گىلن بو سىس اۋنۇن اۋرەيىندە شۇعلەلىنىردى. ايشىقلىق ھۆكمدارى درحال آياغا قالخىدى ۋ ايلك اۋنچە سئوگى اۋجاغىنى، سۇنرا ايسە ايمان ۋ آرزى اۋجاقلارنىڭدا ئاندىردى. ئىنە بۇتۇن عالم نورا بۇياندى، ھەر شىئى اۋز قايداسىنا قايتىدى...

دۇنيا شاعىرى

عبدالوھاب البىاتى
(۱۹۹۹-۱۹۲۶)

سئۇگىم اۇزۇمدىن بۇيۇك،
سئۇگىم دۇنيادان اولودور.
چۈنكى مەن
يۇخسول عاشىقلار مەن
رۇوتياسى تەين
شاھى نام.
چۈنكى مەن
قىرىقلار مەن، سۆرگۈنلەر مەن
اۋنچۇلۇ، پناھى نام.

■ حسن ايلدۇرۇم

«عبدالوھاب البىاتى» مۇعاصىر عرب شەئرى نىن گۇركەملى نۇمايندەلرەندىن بىرى دىر. اۇ، مۇعاصىر عرب شەئرىنى اۇز باجارىغۇ ۋ يارادىچىلىق قابىلىيىتى ايله دۇنيا شەئرى سۈنئەسىنە قالدۇرۇش ۋ اۋنو مۇعاصىر حىياتلا، مۇعاصىر اينساتىن مەنۇيىياتى ۋ ايسىتىكلىرى ايله آھنگدار سىلىندىرە بىلىمىشىدۇر. دۇنيا شەئرى نىن عرب بۇغازلى، عرب نەسلى، گۈچلۈ بىر قۇلۇنۇنۇن آپارىغۇلارنى ۋ قورۇجولارنى تەين بىرى دە البىاتى دۇر.

البىاتى ايللر اوزونۇ اۆلكەلرى، شەھەرلى بىر قاقچىق ۋ سۆرگۈن كىمى دۇلاشمىش، عرب خالقى تەين ھابىلە، بۇتۇن اينسانلىقنى، محروملارنى، مظلۇملارنى آغرى- آجىلارنى اۆرەينىدە گزىدىرمىشىدۇر؛ آما بو سىخىتىلار، عذابلار دۇز مۇش، حىيات تەجرۇبەلەرنى زىنگىنلىشىدىمىش

الياننى ۱۹۲۶- دا باغداد شىرىندە دۇغولموش ۱۹۹۹- دا دمشق دە دۇنياسىنى دۇشمىشىدۇر. اوشاقلىق، يىنى يىتمەلىك ايل لرىنى دۇغما شىرىندە ياشامىش ۱۹۵۰- دە باغداد دانىشگاهىندان عرب ادبىياتىندا لىسانس آلدىقدان سۇنرا مۇعللىملىكلە مشغول اولموشدۇر. انلە اۇ ايللردە اۆلكەسىندە گئىدن مۇبارىزەنىن سىرالارىنا قۇشولموش، يۇلداسلارايلا بىرلىكدە «يىنى مدنيت» آدلى درگى بوراخمىشىدۇر. نورى السعيد عىراق حاكىمىنىن امنىيت مأمورلارنىن تضييقى ۋ يۇرۇشۇ نتيجهسىندە ۱۹۵۴- دە يوردونو ترك اتتمىش ۋ «بيروت»-ا كۇچمۇشۇر. بىر مۇددەت دن سۇنرا مىصر دە مپبوعاتى فعالىيتىنىن آردىنى تۇتموشدۇر. ۱۹۵۸ اينقىلايىندان سۇنرا وطنە دۇنموش ۋ اۆلكەسىنىن مدنيت تمشىلچىسى عۇناتىندا مۇسكۇۋاغا كۇندىرلىمىشىدۇر ۋ يىنە بىر مۇددەت دن سۇنرا وظيفەسىنى بوراخىپ، مۇسكۇۋا دانىشگاهىندا عرب

۱- انلیمیا علم زاده، «عبدالوهاب الساتی» تین حیات و یرادیجیلینی، ۱۹۶۳، باکی دانیشگاهی.

دیلی و ادبیاتی تدریس اتمیشدیر. مۆسکۆوا ایل لیرینده دۆنیاتین بیر چۆخ یازغچی و شاعیرلرله گۆرۆشمۆش، او جۆمله دن ناظم حیکمت له تائیش و دوست اولموشدور. شاعیر بیر قاقچقین و کۆچگۆن کیمی دۆنیاتین بیر چۆخ شهرلری و اۆلکه لری، او جۆمله دن: آلمانیا، میصر، ایسپانیا، سوریا، لؤبنان، شوروی و... ده یاشامیشدیر.

الاهرام روزنامه سی نین مشهور یازغچی سئی عبدالعزیز شرف، شاعیر حاققیندا گۆزل بیر کیتاب یازمیشدیر. او یازغچی نین بیر یثرینده «عبدالوهاب البیاتی» نین صورتینی، سیماسینی بئله جانلاندیرماغا جان آتمیشدیر: «قدیم بینالار کیمی اونون اوزوندن قم ایزی وار. تاریخین عظمتی له، اسکی بینالارین قدیم لیشی بیر- بیرینه قووشاندا اینسان اۆزه یینده نسه بیر کدر حیسئی اؤبادان کیمی اونونلا قارشلاشاندا من بئله بیر حیس کنجیردیم. اونون اوزونو زحمتله، آغری و کدرین یوغرولماسیندان تۆره ن بیر قوبار توزو بۆرۆمۆشدۆر. آخی او بیزیم اۆچۆن قاقچقین لارین، سۆرگۆن لرین عزیز یادیگاریدیر. اونون باشینی یوموشاق و اینجه چال تۆکلر بزمه میشدیر. آغ تئل لرله قارا تئل لر بیر- بیرین یاتیندا ائله نیظام لا دۆزۆلمۆشدۆر کی، اونلارین بیر- بیرینی تامام لاماسی و بیر- بیرینی گۆزل لشدیرمه سی، اونون ساچلارینا ایلاهی بیر یاراشیق و گۆزل لیک باغیشلامیشدیر. او گۆزل باش، آریق، آنجاق مۆحکم گۆده سی اۆستۆنده مغرور و قودرتلی گۆرۆنۆردۆ. سانکی فیرعونلارین مۆحتشم بورجلاری نین گۆرکمینی آندیریردی. باخیش لاریم اونون اوزوندن سۆرۆنۆرکن بیر آنداجا اونون گۆزلرینده کی بیر آنلیق جا گۆلۆمسه مه سینی سنجیر، او گۆلۆمسه مه بیر آن ایچینده پارلائیئر و سۆنۆر و منه ائله گلیر کی، او آنجاق مۆقددس بیر تیمثال دیر...»^۱

البیاتی نین عرب شعرى اۆزه رینده کی تأثیری چۆخ گۆرۆملۆ و گۆجلۆدۆر. چۆنکی اونون شخصی حیاتی، عرب خالقئ نین ایجتیماعی- سییاسی و هابئله معنوی حیاتی لا شیخ باغلی دیر. اودور کی، هارادا عرب دۆنیاسیندان، عرب معنویاتیندان، عرب ادبیاتی و صتیندن سۆز گئدیر، البیاتی اواردا حاضیردیر. بیر ده کی، البیاتی اۆزۆ یثنی بیر سس دیر. و او یثنی سس عربین معنوی دۆنیاسینا داخیل اولموشدور. عرب بوغازیندا سسله ن، عرب دیلی ایله

^۱ - شعرهای تبعید، عبدالوهاب البیاتی، ترجمه عدنان غریبی، نشر رواق، تهران، ۱۳۵۹.

سؤیله‌نن یئنی دۆنیاتین: عدالت، دوستلوق، قارداشلیق، صولح و سعادت اوغروندا موباریزه‌سی‌نین عکس صداسی‌دیر.

البیاتی تکجه مضمون و مؤحتوا باخیمیندان دئییل، شعرین دلی، ایفاده‌سی، توخونوشو، قورولوشو ایله ده عرب شعرینه یئنی لیک گتیرمیشدیر. مشهور عرب عالیمی، ادبیات‌شوناس دوقتور «احسان عباس» «البیاتی و یئنی عرب شعر» کیتابیندا یازیر: «...او زامان کی، دویبدو سوز (کلمه) عرب دیلینده قورو، یالخی و جان‌سیزدیر، چالیشدی کی، سوزه یئنی دن حیثات باغیشلاستین و بونو باجارا بیلدی. سوزه بیر نقاش پرده‌سی بیچیمینده مؤختلیف معنا چالارلاری، سوزآلتی دویم‌لار، یوزوم‌لار، تداعی‌لی آتیم‌لار یۆکلهدی کی، او معنalar بیر یتره ییغیشاندا لفظی (سس و حرف پرده‌سینی) ییترتیب و تصویرین اوزونو جانلی شکیلده جیلوه‌لندیره بیلدی...»^۱

اونون دۆنیا باخیشی دا شعرده یئنی‌دیر. او باخیش اوتری، بیر یۆنلو و عادی باخیش‌دیر. چوخ مۆرکّب، فلسفی و بدیعی باخیش‌دیر. فلسفه‌نین، بدیعی‌لیش و آرزولارین بیر یتره قووشدوغو و یئنی بیر مؤقتعیّت یاراتدیغی بیر باخیش‌دیر. او موعاصیر سنت تکنیکاسی اؤسلوب‌لاریندان، یۆکسک بدیعی سؤییه‌لی شعر قوروجولوغوندان یارارلائیپ و عرب شعرینده تام معنادا یئنی بیر شعر اؤسلوبو یارادا بیلدی. بو اؤسلوب تکجه عرب شعرینده دئییل، عئینی حالدا موعاصیر دۆنیا شعرینده ده البیاتی اؤسلوبو آدلانا ییلر. محی‌الدین صبحی، عرب ادبیات‌شوناسی، یازیر: «او ایندی دن دئییل، دۆن دن دۆنیایا باخان شاعیر‌دیر. ایندینی کتچیب، کتچمیشی یئنی‌لشدیرمک، البیاتی اؤسلوبونون عۆمده سچییه‌لریندن بیر، بلکه یارادیجیلیغی‌نین باشلیجا خصوصیتی‌دیر. دنمک اولار کی، او دۆن‌لردن بو گۆنره، ساباه‌لارا بۆیلائیپ باخان و گۆردۆکلری شاعیرلیک رۆیتالارینی یوزان شاعیر‌دیر»^۲.

اوستاد دوقتور شفیمی کدکنی عبدالوهاب البیاتی شعرینین اساس جۆوه‌رینی، مایاسینی کۆچرلیکله معنالاندیریر. گۆرکملی عالیم یازیر: «... البیاتی دایما سفرده‌دیر. زامان سفری، مکان سفری. اونون بو سفرلری بۆتۆن تاریخی و دۆنیانی اوزوندن جمع‌لشدیریر و اونلاری قاپسایثیر. بئله کی، تاریخ و دۆنیا اونون وطنینه چئویریلیر. بو وطنده شاعیر یئنه ده نه ایسه

^۱ - شعر معاصر عرب، دکتر شفیمی کدکنی، انتشارات توس، تهران، ۱۳۵۹.

^۲ - ترانه‌های عاشق آواره، عبدالوهاب البیاتی، ترجمه عبدالرضا رضایی، نشر قو، تهران، ۱۳۸۱.

گوزله ئير. ايښتظاردادير. اونون بير چوخ اثرى نين اساس مؤوضوسو آختاريش دير. شاعيرين حياتى بونونلا معنالائير، آختاريش، دئمك البياتى حياتى تين اوزه ئى دير...».

بو فيكرى باشقا بير عرب شاعيرى، البياتى ايله سويو بير آرخا گئتمه نين شاعير، انسى الحاج بيروت دا نشر اولونان «شعر» درگى سينده بئله تصديق له ئير: «... بو هفته من بير چوخ شهره عيراقدان، فلسطين دن توتوموش مارسى، شيكاگو، چين، تهران، سوريه، تونس، مراکش، الجزايره سفر اتتديم. اوره ئيم ايسته ئيردى كى، «وزشو» دا داها چوخ قاليم. منيم بو سفرلريم البياتى تين شعرلرى نين قانادىلا باش توتا بيلميشدير. البياتى تين شعرلرينده كى دؤنيوى ليك، عؤمومى ليك قؤوه سى چوخ گؤجلؤدؤر. اونون شعرلرى نين عطرى، رايحه سى، سنى شيمالى آفريقا، چينه چكيب آپاردى. - آزاد اولسا- سن ده بو اولكه لر ين آب- هاواسى ايله نفس آئيرسان. بو «عبدالوهاب البياتى» تين سىتاسى و ايجتماعى قاورائيشى، دؤنيا گؤرؤشو، دؤنيا دويومو، دؤشؤنؤشؤن محصولدور. او زنگين مدنيتته ماليك شاعيردير. عئنى حالدا اونون تخبؤل گؤجو، تاثير دايره سى، شعرلرينده كى تصويرلرين توتارليغي چوخ بؤيؤك و يوكسك درجه ده دير. بو دا اونون ياراديجيلىق قؤوه سيندن، شعرى نين ماهيتيندن آسيلي دير».^۱

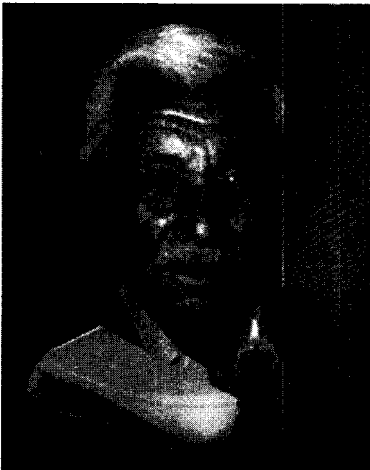
بؤيؤك ناظيم حيكمت، البياتى نين ۱۹۶۳- ده مۆسكؤۋادا، روسجا، نشر اولونان «ياشيل آى» آدلى سنجيلميش لرى حاققيندا يازديغي كيچيك امما چوخ دولغون يازى سيندا- قئند ائديم كى، بو يازى ناظيم حيكمتين اولومؤندن ايكي جه گؤن قاباق يازيلميش دير و اونون سؤن يازى سى دير- دئير: «... البياتى حقيقى شاعيردير. دويغو و دؤشؤنجه سيني سؤز اويونلارنى ايله دئيل، آچيق، آيدىن بير صنت دىلى ايله اوخوجوسونا چاتدئيران شاعيردير. او شعر هر آخيمئندان بير پاي گؤتورن، دبده اولماغا جان آتان شاعيرلر سئراسيندا دئيلدير. بيروت، مۆسكؤۋا، ميصير و باشقا يئرلرده اونون شعرلرينى بيلن لر، اوخوتانلار و اونا قارشى سئوگى و محبت بسله نين آدام لارا چوخ راست لاشميشام. منيم اونون شعرلرينده چوخ خوشلادىغيم و بيه نديشيم جهتلردن بيرى بودور كى، اونون سىتاسى شعرلرينده بئله اينسان اوره ئينه يؤل تاپان،

^۱ - آوازاى سندا، عبدالوهاب البياتى، ترجمه م. سرشك، تهران، انتشارات نيل، ۱۳۴۸.

اونو اوخشايتان بير صميمي ليک و دوعمالتيق، بير سئوگي و اينام پائي واز. بونلارئين هامئيسي
اونون اوزک يانغئيسي و حيات سئوگي سيندن دوعولور...^۱

سوزومو اولو شاعيرين سوزلري ايله بيتيرمک ايسته ييرم. تکجه بونو علاوه ائتمه لي يم کي،
او جيسمن بو دؤنيادان کؤچسه ده، آنجاق يئنه شعرلري ايله خالقئئين دؤنيائين عذابئيني
چکمک ده دير. اونون شعرلريني اوخويارکن منه ائله گلير کي، بو شعرلر تزه يازئييب، هله
مؤرگي قورومائييب. منجه اصيل سنت اثری، حقيقي شعر بئله اولمالی دير. بو اوزدن ده بيز
البياتي نئ اوز دوعما شاعيريميز کيمي سئوه بيليرک:

«... اگر اصحاب-ی کهف، قرآن کریم ده گلديئي کيمي- بير موعجوزه ايتتپزارئ ايله
اويوموشلار، من ده بير موعجوزه ايتتپزارئ ايله دايمآ اختارئشدا، يوروشده اولموشام.
ياندئيرديغيم اودلاري سؤنمه يه قويمامئشام. بئله دير کي، منيم جيسمي و رويي حوجئيره لريم
هميشه ايتتپزارلا دولموشدور. نئجه تۇخوم تورپاغئين قوتئوندا ايتتپزاردادئر کي، هاچان سا
تورپاغئ ياريب، جوجريب، بؤي آتيب و دؤنيا ايشيغئين قوجاقلایاجاق. من ده اوز گؤنشمين
ايتتپزارئندا يام...»^۲ البياتي دان بير نئچه شعرين ترجمه سينی آناديليميزده اوخوياق: (ص ۷۰ و ۷۱)

وطنيم!
آواره ليشم گؤزلرين اوچوندور.
يالقئيزليشم گؤزلرين اوچوندور.
بو قارا دؤنرگه ده
گؤزله ييرم.
قارا توفانلار ياتا،
قاسيرغالار سوسا،
ماوي گؤيلرين آچيلا.
دوشمانلاري ئين گؤرو
انولادلاري ئين يورد يئري
وطنيم منيم!

^۱ - Nazim Hikmet Yazıları (Sant, Edebiyat, Kültür, Dil) Yapı Kredi Yayınları
İstanbul ۲۰۰۲.

^۲ - شاعري در جستجوی نيشابور، سعيد شهرتاش، مجله کيان، سال اول، شماره ۲.

اوشاقلار ۋە باھار

كۆللەر بلەنپ، ساختالاردا قۇۋرولوب؛
دۈنۈزلار، قوردلار، تاپداغىندا
ازىلن تۇخوم!
جۇجر، جۇجر...
قۇي سىندى تۇرەسىن
چىچىكلەر، كىچىكلەر، مۇشەلەر.

اۋلۇ گۈزلىرى كىمى
تىكىلى قالمىش بىغداد يۇلونا
اوشاقلار، باھار سۇراقلىق، آغلار گۈزلىرى:
يۈردۈموزا باھار گىلمىش
چىچىك سىز، كىچىك سىز باھار
قائىتمىش يىتە دە بو چۆللەر، دۆزلەر.
ايندى بوردى

بو شەھىر شىرابلار
اۋلۇلار، گۈز ياشىدىن، اوشاقلار، آل قاشىدىن

عۇنۋان

سائىتىر.

گۈزلىرىمى اۋىدولار
چىخارتىدىلار.
قاش داشىنا آدىنى قازدىغىم اۋزۇيۇمۇ.
بارماغىمدىن اۋزۇلەر.
كۆكسۇمۇ دە ياردىلار،
اۋرەيىمدە تىكجە سنى آرادىلار،
گزدىلەر.
گۈلۈمسەيە - گۈلۈمسەيە دىدىم،.....
اۋ، اۋردادىر
دان اولدۇزۇندا!

يۈل - يۇلاغى باغلىق قالمىش
بو شەھىر مۇتەئەتتە
چارمىخا چىكىلەر، ھەر سحر گۈنش
ايندى بىغداد شەھرىندە
شەلىك سىز، سۇيىچ سىز بۇز گۈنلىرى
قارشىلايىر اوشاقلار.
سانما كى، باھار گىلىپ
دۇغما يۈردۈن چۆللەرنە، دۆزۈنە،
ايندى بوردى
اۋلۇلار اۋچۇن
نە چىچىك، نە كىچىك، نە گۈز ياشى ۋار.
فقط اۋزۇسۇيۇق تۇرپاغا گۈمۈلۈر اۋنلار
اوشاقلار، اۋزۇنۇن قاقچىش قانى
چىلەنپ قىزارىر گۈنلىرىمىزدە
سەين كۆز دۈلۈ، عذاب دۈلۈ گۈزلىرى كىمى.

خالىقۇم اوچۇن ماھنى

سۆز گۆندە اۇلن،

من، بوردا، يالقۇز جا

چكىلمىش چارمىخا

سۇيقونچولار، يىرتىجىلار

چىنىنە ئىرلر اتمى.

ائى سۇگىمىن آتشى

ائى سۇيىملى مىللىتىم.

من بوردا، يالقۇز جا،

چكىلمىش چارمىخا.

اوشاقلار تالا ئىرلار بۇستاتىمى

آھىل لار داشلا ئىرلار جاتىمى

آما

اولدوزلار قوجاق آچمىش

كۆلگەمە باخ

گۇرۇرسن مى، نىجە سىلير قم تۇزونو

اۆزۈندىن؟

دۇغما يوردو دوستاغىنا چىۋىلەنمى

قاپىلار دۇن گۆنشە سارى بۇلا ئىب گۆلەنمى:

مىللىتىم منمى.

يالقۇز ئىغىمدا من دە

بو قانلى كۆنمە ئىمە

اۆ يۇرغون گۇزلىرىندىن يۇخولار ئى سىلەرم،

ائى سۇگىمىن آتشى

ائى سۇيىملى مىللىتىم.

سۆز گۆندە اۇلن،

شەھىد اۇلر، شەھىد اۇلار؛

جىسىمنى،

تۇرپاق سۇگىلە آلار قۇيىنونا.

روحو،

گۆنشە سارى اوچان قوشون

جىلدىنە گىرەر.

گۆندۈزلىرى

دان اولدوزو تىك

گىزلى - گىزلى ايشىق ئىقدا اريشەر؛

اۇلن لىرىن دىتار ئىندان

دىرى لىرىن دىتار ئىنا آخىب گلر؛

گۇز ياشلا ئىندا

دىنچەلر

ۋ قوشلار ئىن نغمەسى تىك

اويۇنار

ماوىلىشىندە گۇزلىرىن.

۲۰-نجى عصرىن

ان بوئوك

فاجيعهسى

■ مير ھدايت حصارى

۱۹۴۵-جى ايلين آوقۇست آيىنىڭ ئالتىنچى كۈنى، سحر چاغى ۋاپۇن واختى ايله سآت ۱۵/۸ دقيقه دىر. ئىاى گۇنۇنۇن گۇنشى شىددت له پارلايىر و اىستى سىنى وار گۇجۇ ايله يئر كۆرەسىنە ساچىردى. ايكىنچى دۇنيا مۇحارېبەسى نىن سۇن گۇنلرى ايدى. آلمان و اىتاليا تسليم اولوب، آنجاق اولنلار ئىن مۇتھىدى اولان ۋاپۇن ھلە دە مذبوحانە حالدا چابالا يىر و ساواش ئىنا داوام ائدىردى. مۇتھىقلرىن حربى طيارەلرى دستە-دستە ۋاپۇنا ھۇجۇم آپارىب، مۇدافىعە سىز شەرلرى و كندلرى بۇمباردمان ائدىردىلر.

گۇرۇزۇر كى، ۋاپۇن اىمپىرناسى و اونون اىمپىراتۇرو «ھىروھىتو»-نون دا عۇمۇرلرىندىن چۇخ قالمامىشىدىر. ۱۵-دقيقە اۇنچە يىرلى واخت ايله سحر سآت ۸-دە آۇير لغۇ اولمۇشدور. چۇنكى آمىرىكانىن حربى طيارەلرى، آنجاق گۇجەلر ھۇجۇم كىتىرېب، بۇمبارلار ئىنى

آماجلاړئ نښن اوستونه توكوردولر. آز سونرا ژاپون رادارلارې آمريكائين اوچ «ب ۲۹» حربي طياره سى نين ياخين لاشديغيښي گوستردى. امما اوچ طياره نين اليندن نه گله بيلردى؟

هر گنجه يوزلرجه آمريكا و اينگيليس طياره لرى هوجوم گتيريب، بومبالاريني توكوردولر. بو اوچ طياره نين يقين كى، بومباردمان نيستلرى يوخ ايدى. اولسون كى، اولار كشفينات اوچون اوچوردولار. اونا گوره سحرين ايشلرينى باشلان چاغى ازيړ چكهميه انحتيياج گورونموردو.

امما او گون عصرين ان بويوك فاجيعه سى دوغولمادا ايدى. او اوچ طياره نين بيرى او زامانادك ميثلې گورونمهن و ايشله ديلمهن، افسانه يه بنزهر بير سيلاحى اوو ايله حمل انديردى. ايكي سى ايسه اونو ايسكورت انديرديلر. بله بير سيلاح كى، كيلاسيك سيلاح لارن هنج بيرى ايله موقايسه اولان بيلمهن و تمام سيلاح لارن هاميسى نښن جمعى قدر قودرتى اولان ميثل سيز بير سيلاح ايدى. اونون نظيرى نه گورونموش و نه ده ائشيديلميشدير. اونون تخريب قودرتى نه اغيلا گلن و نه فيكيړه سيغيستان و نه ده تجسوم اولونا بيلن ايدى.

انچاق آمريكائين جومهور رئيسى «ترومن» و بير نچه اونون ياخين مسول لارې او سيلاحين نه اندازه دهشتلى اولدوغونو و نه جهنم يارادا بيله جهينى و قاباقدا اولان فاجيعه نين درين ليښنى بيليرديلر.

بو ميثل سيز و ايلك دغه ايشلنملى اولان سيلاحا اماچ اوچون آلتى هدف (شهر) تعين اولموشدور. هر هانسئنى كى، خلبان مونسيب گورسه ايدى، سچملى و اولوم بومباسئنى اورانين خبرسيز و گونا سيز اينسانلار نښن باشينا سالمالى ايدى.

او سآتدا او اماجلاردان، كيچيك و بويوك آدالاردان انچاق بيرى نين يعنى «هيروشيما» نښن هاواسى صاف و گونشين قشزل رنگلى شوالارې آلتيندا بويالى بير تابلو كيمي گورونمده ايدى.

اوقيانوسون ياشيل سولار نښن قونوندا ياتان بو گوزل شهر تازه اوفوقدن باش قوزامادا اولان گونشين شوالارې موقابيلينده پارلايئردى. اونا گوره ده اولوم يوكو داشتيان بو طياره نين اماچى اوچون آرتيق مونسيب ايدى.

ھىروشىما ژاپونون بىر نەچچە بۇيۇك شەھەرلىرىدىن بىرى، گۇرچىكەدە بىر آدا ايدى كى، «اوتا» چايسى ئىش ۷- نىچى قۇلو اۋنو مۇختەلىف تىكەلەر بۇلمۇش ۋە شكىل لردە ۋە فىلم لردە گۇردۇيۇمۇز ژاپون گۇزۇللىرى نىن اللىرىدە اولان ئېلىكلەر بىزە يىردى.

شەھرىن تىجارەت مەركىزى ۋە اصلى حىصەسى ۋە ان جەمئىيەتلى يىرى شەھرىن اورتاسى ايدى. اۋ سالتدا ايشلر باشلامادا اولدوغو اۋچۇن جەمئىيەت داھا چۇخ ايدى. اۋ زامان بو شەھرىن تەقريباً ۳۸۰- مىن نفر نۇفوسو واريدى. لاکىن گىجەلر دائىمىي حالدا اۋز وئرن بۇمباردمانلار گۇرە بىر عىددەسى دۇۋلت طرفىندىن كۇچۇرۇلمۇش ۋە اۋ زامان تەقريباً ۲۴۵- مىن نفر شەھردە قالماقدا ايدىلر.

بو شەھرىن اۋچ طرفىنى داغلار احاطە ائتمىش ۋە يالنىز ساحىلەدە لىمان ۋە طيارە مئيدانى ۋە درىئا دوروردو.

ھەر حالدا گىجەلر بۇمباردمان نەتىجەسىندە ياتا بىلمەينلر بۇچۇخو سحرىن دىنچ ۋاخىتىندا شىرىن يۇخۇيا گىتمىشىدىلر. بىر عىددە دە ايشدە يا ايشە گىتمەدە ايدىلر. اىستى پارلاق گۇنش دە اۋز نورونو اسىرگەمەن سخاۋتلە پايتلايىرىدى. بو حالدا طيارەلر شەھرىن اۋستۇنە چاتىپ، اۋ قۇرخولو سىلاحى شەھرىن مەركىزىنە سالاراق، سۇرعت ايلە آرادان چىخىدىلار. آز كىچىمەن دۇنيانىن ايلەك دەفە ايشلىنمەدە اولان آتۇم بۇمباسى پارتلاياراق تارىخىن ان بۇيۇك اينسانى فاجىيەسىنى ۋەجۇدە گىتىردى.

بو جەھنم اۋدوندان اوزاقدا اولدوقلارنا گۇرە مۇعجۇزە كىمى جان قوتارىپ، ساغ قالان آلتى نفر تەحقىقات اۋچۇن آمىرىكادان گلن مۇخبىرلر حادىئەنى بىلە تەرىفلەمىشىدىلر. اۋنلار اولجە بو حادىئەنىن ۋە خارابلىغىن عەظمتى نەتىجەسىندە چاشىپ قالمىشىدىلار. اۋنلار ھىچ بىر پاتلايىش سسى ائىتمەدەن بىردن شىددەتلى بىر آغ رەنگلى ايشىغىن ھەر يانى چولغالادىغىنى گۇردۇلر. بىلە ايشىق كى، مىللىنى اۋ زامانادە گۇرمەمىشىدىلر. سانكى گۇنشىن كۆرەسى بۇتۇن عەظمتى ۋە قۇدرتى ۋە شۇۋەكتى ايلە گۇيدىن يىرە - ائەرك شەھرىن اۋستۇنۇ آلمىش يا قوجاغىنا باسمىشىدىر. ھەر شى اۋ گۇز قاماشدىران آغ رەنگلى ايشىقلا قرق اولوب ۋە بو ايشىق ھەر لىظە بىر رەنگە دۇشەرك گۇزۇل شكىلدە جىلۋەلىرىدى. اۋنون دالىسىغا تۇرپاقدان دۇزلىمىش، قىوزىلماقدا اولان عەظىم بىر سۇتون گۇيە قاۋزاناراق، يۇخارىدا گىنىشلىپ، بىر چىتەر تەشكىل ائىدىپ ۋە بىر گۇبەلەك

شكلىنى تاپدى. بىلافاصيله عظيم، قودرتلى و چوڭ سۆرعتلى بىر توفان هر طرفدن يولا دۆشدۆ. پاتلايشش ئالدىدىن بىر زاد قالسايدى دا بو توفاننىڭ الى ايله آلت- اۆست اولدو. دائىسجا او گۆبەلەين سۆتونوندا يىشردن سۆزولوب، گۆبە آپارىلان اشيالارنى و داش، كسكلرىن تىكە- پارەلرى گۆيىدىن يىشە ياغماغا باشلادى. هاوا ظولومات كىمى قارائىقلايدى. او عظيم گۆبەلەك رفع اولدوقدان سونرا هاوا ايشىلاندىقدا، اونلار گۆزلى ايله گۆردۆكلرى منظرەيە اينانا بىلمەيىردىلر.

بىر دىقە اوندان قاباق گۆرۈنن گۆزل بينالار و تر- تمىز اولان خىياوانلار و ياشىل زۆمۈد كىمى پارلاماقدا اولان پاركلار، ايندى ائله داغىلىب، يىر ايله يىكسان اولموشدور، سانكى بۆيۈك و عظيم بىر تۇخماق ايله شەرى دۆيۈب، تاپدايىب، هامارلامىشدىلار. حتا ايكي كرپىچ بىر- بىرىنىن اۆستە قالمايىشدى.

طيارە اولۇم يۈكۈنۈ سايىب اوزاقلاشدىقدا، بىر زاماندىن سونرا شىددەتلى تىرەدى. سونرالار «آتۇم بۇمباسى» آدى ايله مشهور اولان بو بۇمبانىن ماسورەسى ائله تنظيم اولموشدور كى،

بوراخیلاندان سونرا بیر مایل (۱۶۰۰ متر) اوجالیغینا چاتدیقدقا چاشنی سئی چاخیب و بومبا هاوادا پاتلامیشدیر.

نتیجه ده طیاره خطر منطقه سیندن چیخمیش و هم بومبانین تخریب قووه سی نجه قات آرتمیش ایدی. چونکی بو اوجالیقدقا «نۆوه بومباسی» پارتلایارکن اولجه بویوک بیر اود کۆره سی تشکیل اولور. اونون آلتیندا بوشلوق نتیجه سینده یئر اوزوندده اولان هر نه گۆیه ساری چکیلیر و سونرا گۆندن یئر تۆکولور. یئردن قاوانان تورپاق و اشیلار بیر سوتون کیمی او اود کۆره سینده یاپیشدیقدقا عظیم بیر گۆبه لک شکلینی تاثیر. او اود کۆره سی نین آلتیندا و چئوره سینده اولان هر شئی اونون ایستی سیندن بوخار اولوب، یاناراق محو اولور. هر طرفه یولا دوشن «رادئو اکتیو» توفانی دا چوخ اوزاقلارا گنده رک هر نوؤ یاشاییشی آرادان آپاریر. اوزون ایل لر اوزادا اولوم خطرینی ساخلائییر.

طیاره نین خلبانی سرگۆرد «کلود اترلی» هله هاوادا قانییدارکن «سرهنگ» لیک درجه سینده نایل اولدو. او آپاردیغی سیلاحین دهشتلی اولدوغونو بیلیردی، لاکین بو اندازه تخریب اندیجی اولدوغونو بیلیمه ییردی. اونا گۆره ده سونرالار ویجدان دوشگون لویونه و روحی خسته لیته دوچار اولدو.

بئله لیکله هیروشیما بیر نجه ثانیه ده یئر اوزوندن محو اولدو. سانکی بئله بیر شهر دنیاددا یوخ ایمیش. رسمی آمارلارا گۆره (گترچک سائی هئچ واخت اعلان اولمادی) ایلک لحظه ده ۱۰۰- مین نفر توستو اولوب گۆیه گئتدیلر. آز سونرا اولن لرین سائی ۲۷۰- مین نفره چاتدی. یعنی شهرین تامام اهالی سئی و چئوره سینده کیلر.

شهردن اوزاقدقا یاشایانلاردان دا تقریب ۱۰۰- مین نفر رادئو اکتیودن زیان گوردولر. حتا سونرالار آیری شهرلردن، قوهوم لاریندان خبردار اولماق اوچون اوریا گئدنلر ده رادئو اکتیودن تهلوکه لی حالدا زیان گوردولر. اورادا، آرتیق قالانلار ساغالماز خسته لیکلر تاپدییلار. ایل لر ایله یاتاقدا قالیب، اولوم ایله البه یاخا اولدولار. بیر حالدا کی، او زمان رادئو اکتیوین خطری هله یاشخشی تانینمیش ایدی. هله سونرالار دا قئیر- ی طبیعی دوغوملار، دری و قان سرطانی (کانسر) او بؤلگه ده آرتدی.

ژاپون ۋە حتا دۇنيا اينسانلارنى بو عجيب حادىيەنىن ضربه سىندىن هله آئيىلمايىشدىلار كى،
 اۆچ گۆن اوندان سۇنرا (آقۇستون ۹- ندا) ژاپونون بىر آيرى شەهرى ده (ناكازاكى) بىر آيرى آتۇم
 بۇمباسى ايله ھىروشىمانىن سرنوشتىنە دۇچار اولدۇ. آمريكا يىنى بىر سىلاھىن بو ايكي
 شەھردە ايشلندىيىنى اعلان ائتدىكىدە دۇنيانى حىترتە قرق ائتدى ۋە ژاپون قىتدىسىز ۋە شرطسىز
 اولاراق تسليم اولدۇ. ايكىنچى دۇنيا مۇھارېبەسى بو آجى ۋە قىترى-ى اينسانى حادىيە ايله سۇنا
 چاتدى. بىر حالدا كى، بونا ائحتىياج يۇخ ايدى. چۇنكى ژاپون سۇن نفسلرىنى چكىردى ۋە
 اۇن سوز دا تسليم اولاجاقدى. لايىن آمريكا فۇرستى الدن ۋىرمە-ىرك، بو يىنى سىلاھىنى
 حقيقى بىر حالدا ايمىتھان ائتمك اىستەيىردى. ھم ده دۇنيادا اۇستۇن بىر «اىرۇدورت»
 اولدوغونو اۇ بىرى اۆلكەلرە خۇصوصى ايله (كئچمىش) شوروى حۇكۇمىتىنە بىلدىرمك
 اىستەيىردى.

لايىن ھىمىن ۋەضىيەت سبب اولدۇ كى، اۇنون رقىيى اولان شوروى ده ھر نه جۇر ايدى نۆۋە
 سىلاھىنا ال تاپدى. اۇنون داللىسچا دا بىر نىچە آيرى دۇۋىتلىر بو سىلاھى الە كىتىرمە-يە
 چاللىشدىلار. تەلۋكەلى بىر يارىش باشلاندى. نۆۋە سىلاھلارنى ايمىتھان ائتمك دە دۇنيا
 فۇساسى كىفەرلندى. بو يارىشلار نىتىجە سىندە آتۇم بۇمباسى كامىل لىشەرك، داھا قۇۋەلى ۋە دىشتلى
 سىلاھلار ۋۇجۇدە گلدى. ھىدروژىن بۇمباسى، كۇبالت بۇمباسى، ۋە سايرەلەر كى، ھىروشىمادا
 ايشلەنن آتۇم بۇمباسى اۇنلارنى ياتىندا بىر اۋيۇنچاق سايىشلا بىلدى. نه قدر پوللار كى،
 اينسانلارنى خۇشبىختلىكلرى اوغروندا خىرجلە بىلدى، بو يۇلدا ھدرە گىتىدى؛ امن- امانلىق
 خىطرە دۇشۇدۇ.

اۋدور كى، ھر ايل ھىروشىمانىن اھالىسى ۋە ژاپون خالقى اۇ فاجىيەنى خاھىرلاداراق، اۇ
 حادىيەنىن بىر داھا تىكرار اولماماسى خاھىرىنە تظاھۇرات ائدىب، ۋە دۇنيا اۆلكەلرىنە سىر ائدىرك
 دۇۋىتلىرە اىخطار ائدىرلەر.

بو گۇنۇ ھىچ سۇلخ سۇن اينسانلار اونودامالى ۋە ھر ايل اۇنو خاھىرلامالى دىلار. بلكە
 دۇنيامىز امن- امان اولسون، مىللىتلىر قۇرخوسوز ۋە دىنچ- ياشاشىنلار.

بوش

يا

بوش

■ قوجامان موعلىم

... ايش گۈنلىرى ھامى ايشە ۋە يا مدرسە يە گئدير. نەچە سائەت تەك قائىرسەن، گىرك دۈزەمك، بىر جۆر باشى قارىشىدۇرماق.

دۈمك اۋلار كى، چۇخ دا تەك دىئىلىك. تىلئۇيۇن، بىر ايت كۆچۈيۈ ۋە ايكى پىشىك دە ائودە ۋاردى. پىشىك لىرىن بىرى قارا ۋە اۋ بىرىسى بۇز تۆكلۈدۆر. ائودە حنىۋان ساخلا ماغا ھىچ ۋاخت راضى لاشا بىلمەمىش، آما تەك قائىب دارىخاندا نەچە؟

تىلئۇيۇن قوتوسونو دا گۈرندە رحمت لىك حالام يادىما دۆشۈر. اۋ دىئەردى كى، بو بايقوش قفسى دىر ۋە درىن ۋە اۋزۈنتۈ ايله آرئىرادى كى، خىئىر ۋە ياخشى لىق دۈنىادا آرادان گئدىب. بايقوش قوتوسو ھامىسى ايتدى - باتدى، باسدى - كسدى، اۋغورلوق، جىنايت، باسقۇن، قىرغۇن لاردان دائىشىر؛ سىئاست چىلرىن يالان سۈزلىرىنى ياثير... دۈنىانى پىس لىك بۆرۈيۈب دۆر. خالامىن سۈزلىرىن دانا بىلمەيىرسەن سە، ئىنە دە بايقوش قفسىن دىندىر مە يە تەلە سىرسەن.

تىلئۇيۇن خىر ئايمىغا باشلايىر:

- ايسرائىل قۇشونلارنى ھاۋادان ۋە قورودان فىلىسطين لى لىرىن دۆشەرگە لىرىنە، كندلرىنە باسقۇن ائدىب، ائولرىن تەنك ايله اوچوردوب، ئىخىب، اوشاقلارنى دا قىرىب... آنالارنى

آغلار قۇيۇبلار. (تەلۈكەسىزلىك شۇراسى ۋە دۇۋىتلىرىن لال سوسقونلۇغو گۇستىرى كى، دىئەسن ئىلە بىلە دە ئۆلمالى دىر).

- آمىرىكانىن بۇيۇك ئورتاشى خرىپەسى ئۆزى، بو بۇلگەلردە گۇرۇلەجىك سىياسى، اىقتىسادى ۋە مدنى دىئىشلىكلىكلىرى خىتتا كىچىرىلمەلى دىر... خىتتا مەكتەپلىرىن درسلىكلىرى دە آمىرىكانىن گۇستىرىشى ۋە تاپشۇرىشى ئۆزى يازىلمالى دىر.

- آمىرىكا ۋە اىنگىلىس باسقۇنچىلارنى تۇپ- تۇنگى ئۆدۈ اىلە «دەموكراسى» سۇۋقاتىنى باشقا ئۆلكەلەردە ئايتىرلار ۋە ئايتاقلا.

(ئۆزۈڭۈمدە دۆشۈنۈرم، كىچىمىشلەردە اىستىمارچىلار خام مال ۋە بازار الدە ائتمەك مقصدىلە «مدنىت» ۋە «آۋادانلىق» بايرىغى ئالتىندا ئۆلكەلە باسقۇنچىلارنى دىر).

- بو زامان بايقۇش قوتوسو ايتىرىچ، چىركىن بىر مەنپەئەت گۇستىرىمەيە باشلايتىر. عىراقدا آمىرىكا ۋە اىنگىلىس باسقۇنچى قوتۇلۇرى توتدوقلارنى مەجسۇس اسىرلىرىن ايشىكنە ئىدىلمەسىنى گۇستىرىلر.

بو قىتتى- اىنسانى ۋە آلچاق ايشىكنەلەردىن چىمچىشىدىم، ئۆزىم بولاندى. تەلۈيۇنو باغلادىم. آمىرىكانىن بو چىركىن دەموكراسى سۇۋقاتىنى گۇرمەك اىستەمىردىم.

نەفىرتلە ئۆزۈم ئانا چىقىرىدىم. ماراقلىق بىر سەھنە گۇردۇم، اىنانا بىلمىردىم. قرە پىشلىك ال- آياغىنى ئوزادىپ گۈزلىرىنى يۇمۇپ، مۇرگۈلەيتىردى، آنچاق قویروغونو قالدۇرىپ ھاۋادا تەپەدىردى. ايت كۆچۈيۈ ئانا مۇرىتلاشدى. ياۋاش- ياۋاش ئانا ياخشىلاشدى ۋە پىشلىق قویروغونو آغزىنا آلدى، باشلادى ئونۇلا ئايتماغا. پىشلىك گىرىشىدى، گۈزلىرىنى آچدى. ئۇلار مازاقلاشدىلار. پىشلىك دىكسىنىمىش كىمى آياغا قالدۇدى، كۆچۈك قاجدى، پىشلىك ئۇنو قۇۋۋالادى. «گىزلىن پاچ، گىلدىم قاچ» ئۇنو قىزىشىدى. بو دۇنە كۆچۈك داياندى، سەرت باخشىلا پىشلىقنى يۇخلادى. پىشلىك قاجدى، كۆچۈك لۇھلۇيە- لۇھلۇيە دىلىنى چىخارداراق پىشلىقنى ايزلەدى...

ايتلە پىشلىقنى قاجدى- توتدو ئۇنو قورتاران دىئىلدى ۋە مەن ماراقلاندىمىشىدى...

آخې اينانميشدېق كې، ايت ايله پيشيك باريشمار دوشمن ديرلر؟!

قېزيم ښدېدې ياشيندا اوغلونو مدرسه دن گوتوروب ائوه قايتنديغې ايله تكلينه سون
قوتولدو.

آيدين سلام وئردې، باشماقلاړينې چيخاردېب، حېطه قاچدې. زاغار-زاغار توبونو
باسكت بال حالقاسينا آتماغا چاليشدې.

آناسې هيجانلا سوزه باشلادې. هر آنا كيمي اوغلونا گووه نرك دندې:

- گنتدم آيديني مدرسه دن گوتورم، گوردوم كې، كيلاس لاري ئين قايي سينا نچه نفر
آنالاردان دورويلار. اويره ديچي بير وركه نې گوستره رك درين سوينجله دندې: من بو گون
اوشاقلارا تكليف ائله ديم كې، بو سورغويا بير سطرليك جاواب يازسينلار: اگر جادو
چيراغې سيزين الينزه دوشسه و هر نه آرزئ ائتسز درحال يثرينه يثتيرسه، سيز اوندان نه
ايسترسينيز؟ اوشاقلارين هره سي بير شئ يازميشدې. بيرى فيلان اويونجاغې، او بيرى
دوغوم گونو مونسيتيله فيلان يترده شن ليك قورماق و... ايسته ميشلر. يالئيز آيدين
يازميشدې: بوتون اينسانلا دينج ياشايش و ريفاه!

كيچيك نوه مين اينسان سئورليك ايسته يينه گووه نرك، اونا، ايت-پيشين
مازاقلنماسينا، بوش بئتين موحاربه قيزيشديران «بوش» ون دوتادا آت اويتناتماسينا
فيكيرلشيم....

H. C. Andersen

کیریت ساتان

قیز جیغاز

■ هانس کریستین «آندرسن»

چنوبرن: ع. آغ گونئیلی

«هانس کریستین آندرسن» ۱۸۰۵-نجی ایلده دانمارکدا پینهچی لیکله گوزران ائدن یوخسول و فاغیر بیر عایلهده دۇنیایه گلیر و ۱۸۷۵-نجی ایلده ایسه دۇنیادان کوچور. او، لاپ اوشاق یاشلاریندان ختال باف و درین انحساسلی بیر اوشاق ایمیش... «آندرسن» یارادیجیلیق دۇنیاسینا قدم قویمازدان اول واختیله موغنی لیک و آکتیوزلوق ساحه لرینده ده ایشله ییرمیش.

«هانس کریستین آندرسن» یارادیجیلیق حیاتییندا چوخلو درام، نؤمایش نامه، سفرنامه و... کیمی دیرلی- بدیمی اثرلر یازیب- یاراتسا دا، اونو دۇنیائین ان بویوک و ابدی یاشار صتکارلار سۆینه سینه یوکسلدن اونون اوشاق ادبیاتسی ساحه سینده یازیب- یاراتدیغی چوخلو بدیمی و دیرلی اثرلری دیر.

«آندرسن» بو اثرلرده بویوک بیر باجاریقلا انلهیه ییлідیر اینسانا هاید اولان مۆناسیبت لرین ان درین قاتلاریندا گۆزه گۆرۆنمه یین چیرکین لیکلری و عتیبه جریکلری و یاخود اینسانین شأنینده اولان گۆزل مۆناسیبت لرین بدیمی شکلینی اوشاقلارین آنلایشش سۆینه سینده عکس اتدیره بیلسین.

صوحبی گئدن اثرلردن نۆمونه و میثال اولاراق «کیریت ساتان قیز جیغاز» تقدیم اولونور.

کۆهنه ایلین سۆنونجو گئجه سی، ژانویه بایرامی ئین آخشامی ایدی. هاوا گت-گئده قارالیردی. یاندیریجی ساختا هاوائین جاتینا هۆپوردو. ایلک آخشامدان باشلان قار شیددت لئرک هر یانی آغ اۆرپه یه بۆرۆیۆردۆ. ساختالی و قاراللیق هاوادا، شیددتله یاغان قارین

آلئیندا، شهرین کۆچه‌لری نین بیرینده، چیین لری چاتیلیمیش، بۆینونو قیشنا چکیب بۆزۆشموش، باشی، آياقلاری ئالین، فاغیر بیر قیز جیغاز یاواش- یاواش گئیدیدی. او، سحر چاغی ائوون چیشاندا آناسیندان قالان کۆهنه بۆیۆک «شپیک»^۱- لر آياغیندا ایدی. آنجاق خیناواندا دۆردنالا چاپان فایتۆن آتلائی تین قاباغیندان قاجاندا شپیک لر آياغیندان چیخمیشدی. شپیک لرین بیر تایشی بیر اوغلان جیغاز ئیردن قاییب، چیغیرا- چیغیرا- به به، بتر نئی لیئی چیغار، اوشاغیم اولاندا بونو اونون اوچۆن نئی ائده‌رم... دئیته قاجیب گتمیشدی. او بیر تایشی ایسه آختارسا دا تاپا بیللمه‌میش، اونا گۆره قیز جیغاز آياق ئالین ایدی. ئاندیرجی ساختا قیز جیغازین لاپ ایلیشینه ایشله‌تیردی. اونون آياقلاری شیشیب گۆرتمیشدی.

قیز جیغاز، نیمداش دۆشلۆیۆنۆن جییینه دۆلدوردوغو کیریت لری، سحر دن ایندییه‌دک شهرین بۆتۆن خیناوانلارینی و کۆچه‌لرینی دۆلاندیراراق یۆلدان اۆتن خاتیمالار و آغلارانه قدر ئالواریب- یاخارسا دا بیر قوتوسونو دا ساتا بیللمه‌میشدی.

قیز جیغاز ساختادانمی یۇخسا قارانلیقدا، تکیلیش قۇرخوسونانمی، یۆل گئدرکن تیر- تیر تیره‌تیردی. کۆلک اووولدا یاراق، قار پارچالارین اونون اۆز- گۆزۆنه و آچتیق یاخاسیندان بۆتۆن بۆیۆن- بۇغازینا چیرپسا دا ائله بیل قیز جیغازین وئجینه دئیلدی.

بۆتۆن ائولترین اورتولۆ پنجره‌لریندن چیراقلارین ایلیق ایشیغی انشیته سۆزۆردۆ. جۆربه‌جۆر خۆرکلرین و قیزاردیلمیش قازلارین ایشتهانی آچان ایی هر تیری بۆزۆمۆشدۆ. یازیق قیز جیغازین اۆره‌نی آجیندان اویولوردو. یۆرغونلوق اونو لاپ طاقتدن سالمیشدی، یۆل گئتمه‌یه قیچلاریندا داها هئی قالمامیشدی. بیر ئیره سیغینماق مثیلی، قیز جیغازین بۆتۆن وارلیغینی بۆزۆمۆشدۆ. بیر آن اونون سۆلغون باخیشلاری ایکی بینائین بیر- بیرینه قۇوشموش بوجاغیندا ایلیشيب قالدی.

^۱ - شپیک یاخود سۆرۆتمه باشماق: کچن زامانلاردا فاغیر و یۇخسول عایله‌لرده چۆخ گئیلیب، ایشدن دۆشموش رنژین باشماقلارین داییشینی کسب شپیک ائلمیشلر.

قیزجیغاز چوخ چتین لیکله اوزونو او بوجاغا چکیب، یشره اوتوروب، اوزونده بوزوشهرک، نیمداش دونونون اته نیله چیلپاق قیچلارینی بوزویوب دیزلرین قوجاقلاییر. سحر چاغی دوشلویونون جییینه ییغدیغی کیریت لردن هنج نه ساتا بیلمه دییندن، بیر ده کی، پیان آتاسی تین دویه جهیی قورخوسوندان، قیزجیغازین ائولرینه گنتمهیی گلمیردی. آخی اون سوز دا شیروانی آلتینداکی ائو دئیلن کومالاری تین هاواسی، انشیین هاواسی ایله چوخ دا فرق لیمیردی. کومالاری تین دلیک- دئشینی نه قدر باسدیرسالار دا، اوندان بئله انشیکده کولک اسن کیمی اونون سوتوغو و کوشولتوسو اونلارین کومالاریندا ایدی. اونا گوره ده اونلارین کومالاری هنج و اخت ایستی اوزو گورمزدی...

قیزجیغازین خیردا و آریق ال لری ساختادان ائله قوزولموشدو کی، داها اونلاردا توتار قالمامیشدی. او فیکیرلشدی: «بیر کیریت چوپو یاندیرا بیلسم، ال لیریمی بیر آز قیزدیرارام...» چوخ چتین لیکله، ال لری توتار- توتماز بیر کیریت چوپو چیخاریب یاندیرا بیلدی... کیریت چوپو آلیشارکن اونونده کی دووارین قیرمیزی کریچ لری پار- پار پارلادی... «گور نه گوزل، اوره یه یاتیملی ایستی شوعله دیر...» کیریت چوپو بیر شام تکی شوعله چکیب یاتیردی. قیزجیغاز الینی قیزیندیرماق اوچون کیریتین شوعله سینه توتموشدو. اونا ائله گلدی کی، اودونلاری کوزه رمیش، اوره یه یاتیملی ایستی یانان، چوتوندن دوزلمیش بیر اودون پشچینی یاتیندا ائله شیب دیر. پشچین بوتون اوزه ری آلتین رنگلی دمی رلرله ناخیشلانمیش ایدی و پشچین کوزلرینی انشیه چیخارتماق اوچون، آلتین رنگلی بیر ماشا دا اونون یاتیندادی.

قیزجیغاز آیاقلارینی قیزیندیرماق اوچون خیالیندا جانلاندیران پشچه ساری اوزاداندا کیریت سونوب، پشچ هر زاد ایله یوخ اولدو. قیزجیغاز اوزونه گلنده، سوتوق بیر بوجاقدان بوزوشموشدو. الینده ده یاتیب سونموش کیریت چوپوندن باشقا بیر زاد یوخ ایدی.

قیزجیغاز تله سه- تله سه باشقا بیر کیریت چوپونو آلیشدیردی. کیریتین شوعله سی دووئارا دوشن کیمی دووارین اوزه ری آغ- آپیاق آغاراراق، آغ اییه چئوریلیب پار- پار پارلادی، گشت- گنده قیزجیغازین گوزلرینی اونونده تام تاراقلا بزیمیش بویوک بیر اوتاق جانلاندی... اوتاغین اورتاسیندا آغ و پارلاق اوزلویو اولان بویوک بیر یتمک میزی، میزین اوستونده چینی

بو شقاب لارین ایچینده آدامین اۆرهی ایسته دیی و ایشتیها یا گتیرن خورک لردن هر بیر شی گۆزل قایدا ایله دۆزۆلمۆشدۆ. میزین اۆستۆنده دۆزۆلمۆش خورک لری اورتاسیندا بۆیۆک بیر دۆوری ده قیزاریلیپ بیشمیش و بئلینه پیچاق- چنگل تاختیلیمیش بۆیۆک بیر قاز قۇیولموشدو. میزین دۆۆره سینده خنئلی صندل دۆزۆلمۆشدۆ. قیزجیغازین اۆرهی آجیندان لاپ اویولوردو. بئلینه پیچاق- چنگل تاختیلیمیش قاز آناغا قالخیب و میزین اۆستۆندن ئترة هویاتیپ و نازلانا- نازلانا قیزا ساری گلدی. قیز سئوینه رک الینی اوزادیپ قازئ توتماق ایسته ینده بیردن اونون الی بوزلامیش و سرت دووارا چیرئیلیپ و الینده کی کیریت سؤندۆ ... قیزجیغاز گۆردۆ کی، سیغیندیغی نملی بوجا قدا بۆزۆش رکن اوتوروب دور...

قیزجیغاز بو دۆنه اۆچۆنچۆ کیریت چۆپۆنۆ یاندیردی. کیریت آلیشارکن هاوانئ ایشیقلا ندیردی. کیریتین ایشیغیندا اوجا بیر کریسمس آغاجی جانلاندی. قیز اۆزۆ ده اۆ آغاجین آلتیندا ایدی. بو آغاج، ژانویه باتیرامئ ئین آخشامیندا بیر وارلی- کارلی آدامین حیطینده گۆردۆیۆ کریسمس آغاجیندان داها بۆیۆک، داها اوجا و مینلرجه اوندان گۆزل و برلی- بزکلی ایدی. بو آغاجین یام- یاشیل یارپاقلی بوداقلاریندا آلتین رنگلی شامدانلاردان نئچه مینلرجه شام اۆرهی اؤخشار نور سۆزۆردۆ. دووارلاردان آسیلان شکیل لر شام لارین پارلاق ایشیغیندا پار- پار پارلائیردیلار و شکیل لرین ایندیکي گۆرکم لری ماغازا ویتیرینی نین دالیسیندا کی گۆرکم لریندن داها دا گۆزل جیلوه لنیردی. بو شکیل لر سانکی هامیسی قیزجیغازئ سۆزۆردۆلر و اۆ ایسه شکیل لره باخیب زووق لاناراق گۆلۆمسه ییردی. بو کیریت چۆپۆنۆ شوعله سی سؤنن کیمی کیریمس آغاجیندا کی شام لار سماتین درین لیшінده مینلرجه پارلاق اولدوزلارا چنۆز یلدیلر...

دای قار یاغمیردی، گۆنۆن اۆزۆ دوم- دورو ایدی، دورولوغون درین لیшінده بیر عالم اولدوز پارلائیپ، سائرئشارکن ئتر اۆزه رینه نور ساجیردی لار... بیردن- بیره گۆنۆن درین لیшінده اولدوزلارین بیرى آخیب، دالیسجی آغ- آپاق، اوزون بیر ایز چکدی... قیزجیغاز بئنین دن کئچدی کی، «مۆطلق، بیر کیمسه اۆله جکدیر...» اۆ، بونو دۆنیادان کۆچۆب گئتمیش ان چۆخ سئودی نی ننه سیندن اؤیرنمیشدی. واختیلا اۆ دئیرمیش: «گۆن ده اولدوز آخسا، بیل کی، کیمسه

دۇنيادان كۈچۈب ئاللاھىن ياتىنا گىتمەلى دىر...». آرتىق قىز جىغازىن آجلىغى دا، اۆشۈتمەسى دە
ۋ... بۆسۈتۈن يادىندىن چىخمىشىدۇ...

قىز جىغاز باشقا بىر كىبرىت چۈپۈۋ ئلىشىدۇردى- كىبرىت شۇعلەسى نىن ايشىغىنىدا، سئۇدىنى
نەسى آغ- آپاق اىپك بىر گىنىمدە، قاباقتىندان دا داھا گۈزل، گۈنچك ۋ نورانى بىر
گۈركمدە اۋنون گۈزلىرى نىن قاباغىندا جىلۋەلندى. او، نەسىنى گۈرن كىمى بىردن- بىرە
چىغىردى:

- آى نە! آى نە! سىن ئاللاھ مىنى دە اۋزۈنلە آپار، قۇى بو دۈندۈرۈجو شاختادان، اۆرەنىمى
ھىىدن سالان آجلىقدان جاتىم قورتارسىن... سىن ئاللاھ مىنى آپارمايش گىتمە. بىلىرم كى، بو
كىبرىتىن دە شۇعلەسى سۇنا چاتسا سىنى دە ايتىرەجەيم. ائىلە كى، او تام تاراقلى اۋتاغى،

اۋتاقداكى خۇرك مىزىن، بىلىنە
پىچاق- چىنگىل سانجىلمىش قازى،
دوۋاردىكى اۆرەنى اۋخشايتان
شىكىللىرى، او گۈزل، گۈنچك
كىرىسمىس آغاجىنى تاپش،
ايتىردىم. بىلىرم كى، كىبرىت
سۇنسە سىنى دە ايتىرەجەيم.
قىز جىغاز نەسىنە يالۋارا- يالۋارا
دۈشلۈتۈن جىبىندەكى كىبرىتلردن
تت- تىز چىخارىپ ياندۇرۇردى.
كىبرىتىن شۇعلەسى گۈرلاشىپ ھر
يىرى ايشىقلاندۇرۇردى... بو گۈر
ايشىغىن اچىنىدە نەسى
گۈلۈمسەيرك اۋنا سارى گىلىپ

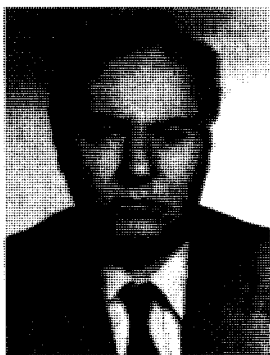

قوللارنىڭ ئاچىپ، نەرسىنى باغرىغا باسىپ قوجاقلاندىلار... قىز جىغا نەرسى بىلە بىرلىككە
گۈللەر سارىيى گىتىلەر. ئۇلار ئۇ سايىرىش ئۇ پارلاق اولدوزلاردان دا ئوخشايدۇ، گۈزەل بىر
ئىزدە ئىدىلەر كى، ئۇرادا ئاجايىق، سۈيۈك ۋە ئىنسانى ئىنجىدىن باشقا بىر زاد ئۇخايدۇ. ئۇلار
ئاللاھنىڭ ئاتىدا ئىدىلەر.

ئىرتەسى گۈزەل سىر ئاچىلغاندا شاختالى بىر ھاۋادا شەھىر ئىچىدىن بىرىندە خىتاۋاتىن
گۈزەلچىسى ئىملى بىر بوجاقدا خىردا بىر قىزىن ئۇلۇسۇنۇ تاپىدۇ. بىر ئاز سۇنرا كۆچەدىن گۈل-
گۈل ئىدىلەر قىز جىغا ئۇلۇسۇنۇ دۈۋرەسىنە تۇپلاشدىلار... قىز جىغا ئۇ ئاناقلارنى گۈل
كىمى قىپ- قىرئىزى ئىدى. دۇداقلار ئىدا خىزىن بىر گۈلۈش دۇنۇب قالمىشىدۇ. بۇ قىز جىغا
كۆھنە ئىلىن سۇنۇنۇ گۈجەسىندە شاختادان دۇنۇب ئۇلۇمۇشۇدۇ ۋە ئىندىسە تىزە ئىلىن ئىلىك
گۈنۈندە دۇغان گۈنۈش ئىلىق شۇلار بىلە قىز جىغا ئۇ جىزەسىنى ئۇخشايدۇ. قىز جىغا ئۇ
ئىمداش ئاتىنى ئاتىق كىرىت چۇپلىرى بىلە دۇلو ئىدى...

قىز جىغا ئۇ جىزەسىنى تۇپلاش ئۇلار دىئىدىلەر: «ئازىق ئۇشاق ئۇزۇنۇ
ئىسىندىرىپ شاختادان قۇرۇماق ئۇچۇن گۈزەل نە قىر كىرىت ئاندىرىپ دىر...»
ئىچاق بىر كىمە دە بىلمىدى قىز جىغا نەرسى بىلە بىرلىككە دۇنۇن گۈجە تىزە ئىلى نىچە
ئام تاراقلا قارشىلاش، بايرام ئىدىلەر.

ئىندى ئۇلار ئىككىسى دە ئاللاھنىڭ ئاتىدا ئىدىلەر..

آذربایجانین کۆرکملی اوغلو

حسن بی زردابی

■ پروفئسور دوكتور بهروز شکوری

حسن بی زردابی ۱۸۳۷- نجی میلادی ایلی نین نوْئابری آئی ۲۴- ده شاماخی ویلایتی نین گۆیچای منطقەسی نین زرداب کندینده ماعاریف پروژ، لاکین یۇخسول لاشمیش بی عایله سینده آنادان اولموشدور. اونون اوشاقلیق دؤورۆ کندینده کئچمیشدیر. ایلک تحصیلی نی اۇزۇنۆن ماعاریف پروژلییی ایله مشهور اولان آتاسی سلیم بی دن و زرداب کندینده کی مدرسه ده آلمیشدیر. ۱۵ یاشیندا اولارکن ۶ ایل مۆددتینده (۱۸۵۲-۱۸۵۸) شاماخی شهرینده یثنی آچیلمیش روس مکتبینه اوخوموشدور.

همین ایلده (۱۸۵۸) حسن بی بیرینجی تیفلیس دانیش سراسی ۲۲- وؤرودی ایمتیحانلاردا ایشتیراک اندهرک بۇیۆک مۆوققییتله بیتیریر و گۆمۆش میدال ایله تلطیف اولونور. حسن بی داها یۆکسک سۆئیته ده تحصیل آلماق آرزوسوندا ایدی. بو آرزوسون حیثاتا کئچیرمک اوچۆن ۱۸۶۱- نجی ایلده ایمتیحان سیز مۆسکۆوا دانیشگاه ی ۲۲- فیزیک و ریاضیات دانیشکده سینده طبیعت شۆناسلیق شۆعبه سینده داخیل اولور. مۆسکۆوا دانیشگاهیندا تحصیل آلدیغی دؤور حسن بی زردابی نین دۇنیا گۆرۆشۆنۆن تشکۆلۆنده مۆهۆم رۆل اوینامیشدیر. بو دؤورده او مۆترقی فیکیرلی روس ضیئالیلاری ایله تانیش اولموش و اونلاردان درس آلمیشدیر.

حسن بی زردابی ۱۸۶۵-نجی ایلهده او دانشگاهی اعلا قییمت لرله بیتیمیش دیر. او دانشگاهین عئلمی شوراسی اخلاق نؤمونه سی اولان بو گنجه عئلملر نامیزدی (PHD) عئلمی درجه سی وئرمیشدیر.

دانشگاهین رهبرلیتی حسن بی زردابی نین عئلمی باجاریغی و قابیلیتی نی نظره آلاق اونو دانشکده ایستیکدام ائتمک قرائینی وئرمیشدیر. لاکین بؤیوک ایدئال لار و آمال لار صاحبی اولان زردابی، دانشکده قالیب تدریس ائتمه یی قبول ائتمه میشدی. او بئله حئساب اندیردی کی، «وطندن، آذربایجانلی لاردان، کنار قالماق اونون اوچون اولومدور».

مؤسکؤ وادان قایئتدیکدان سؤنرا حسن بی زردابی بیر موددت تیفلیس شهرینده ایشله تیر و سؤنرا اورادان آذربایجانین قوبا شهرینه گلیر و اورادا محکمه ده چالیشتیر. بو دؤورده حسن بی یترلی بی لرین، خانلارین و بؤیوک مۆلک دارلارین ایمپئرنا قوللوقچولاری تین کندلی لره قارشئ عدالت سیزلیک ائتدیکلرینه گؤره اونلارلا جیددی موباریزه آپاریر، کندلی لرین منافعی مودافیه چی سی کیمی چخیش اندیر. کندلی لره اؤز حؤقوقلارین مودافیه ائتمک یوللارین اؤیره دیر.

طبیعتی ائعتباریله جسور و بؤیوک وطن پروژلیک حیستینه مالیک اولان حسن بی زردابی چوخ تنزلیکله باشا دؤشور کی، دؤولت ایداره لرینده چالیشماقلا خالقا دیرلی خیدمت ائده بیلمز و قطعیتله بئله بیر قارار گلیر کی، ماعاریف سیستمینده چالیشتین. اولجه او باکی دا یتنی تپیلی و قاباقچیل مکتب اولان اورتا مکتبده طبیعت تاریخی موعلیمی کیمی چالیشتیر. بونولا علاقه دار او دئییر: «بیزیم زمانه میزده عئلم سیز قالان میللتین موزور ايله پوچ اولماغی معلوم و آشیکاردیر». محض بونا گؤره ده بؤتون گؤجونو خالقین ماعاریف لنمه سینه صرف اندیر.

زردابی خالق کوتله لرینی مکتبه جلب ائتمک و بعضی مدنی تدبیرلری حیاتا کئچیرمک اوچون ۱۸۷۲-نجی ایلهده «جمعیت-ی خئیریه» تشکیل اندیر. بو قصدله آذربایجانین شهر و قصبه لرینی گزیر. خالق بو خئتیر ایشه جلب اندیر و بونولا الله اولونان مادی و سایطی خالق ماعاریفی یولوندا خرجه تیر. لاکین بؤیوک تأسؤفله دئمک اولار کی، عئلم دؤشمن لری

بو جمعیتین اوزون مۆددتلی فعالیتینه ایمکان وئرمه‌دی. بو ایسه زردابی‌نی ناؤمید ائتمه‌دی. آذربایجانین مکتب‌لرینه کۆمک ائتمک مقصدیله ۱۸۷۳-نجی ایلدە او آذربایجانین گۆرکملی ادیبی و درام‌نویسی «نجف بی‌ وزیراؤو» لا بیرلیکده آذربایجانین بۆیۆک یازیچی‌سی، مۆتفکیری «میرزا فتحعلی آخوندزاده (آخوندو)» نین مشهور اثری اولان «حاجی قارا» کۆمندیاسی‌نین صحنه‌یه چیخاریر. بو اثرین مۆفقیتلی صحنه‌یه چیخماسی گۆنۆ آذربایجان میللی تئاتری‌نین اساسی قۇیولور و بو تاریخدن اعتیارن مۆسلمان شرقینده آوروپا سبکلی تئاتر یاراتیب فعالیتیه باشلاییر. بونولا علاقه‌دار آذربایجانین گۆرکملی ایجتیماعی خادیمی «نریمان نریمانو» یازییر: «حسن بی‌ بیرینجی مۆسلمان درام گۆروهونون (تیروپاسی‌نین) ایلك تشکیلاتچی‌سی و مۆعلیمی دیر».

حسن بی‌ زردابی‌نین یاشادیغی ۱۹-نجی عصر خۆصوصیله ایکینجی یاری‌سی آذربایجاندا رۇنسانس (اینتیپاه) دۆزۆ حۇساب اندیلەرک خالقین اینکیشاف تاریخینده خۆصوصی بیر اثر توتور. بو دۆزده عثلم، مدنیت، اینجه‌صنّت و ادبیات ساحه‌لرینده بۆیۆک اینکیشاف یارانمیش و بۆتۆن بونلار اۆچۆن خالقیمیز آذربایجان تاریخینین گۆرکملی شخصیت‌لری اولان باکی‌خانو، ذاکیر، میرزه فتحعلی آخوندزاده (آخوندو)، حسن بی‌ زردابی، نجف بی‌ وزیراؤو، میرزه علی‌اکبر صابیر، جلیل محمدقلی‌زاده، نریمان نریمانو و باشقالارینا مینتدادریر. آدلارین چکدیشیمیز تاریخین شخصیت‌لر خالقیمیزین مدنیت تاریخینده اۆزۆنه مخصوص اثر توتورلار. همین دۆزده میرزه فتحعلی آخوندو و حسن بی‌ زردابی‌نین یارادیجی‌لیغی داها چۆخ دیقته لاییق حۇساب اندیلمله‌لی دیر.

حسن بی‌ زردابی‌ ایلك آذربایجان قزئتین «اکینچی» آدی ایله آذربایجان دیلینده نشر اندیر و بئله‌لیک‌له آذربایجاندا میللی مطبوعاتین بانئ‌سی کیمی تاریخین صحیفه‌لرینده اۆزۆنه اثر تاپیر. ایلك نۆمره‌سیندن اعتیارن اکینچی قزتی اۆز صحیفه‌لرینده چۆخلو عثلمی، سییاسی، ایجتیماعی و ایقتیصادی مسله‌لری ایشیق‌لاندیریر و آذربایجانین عثلم و مدنیتی تاریخینده خۆصوصی اثر توتاراق، خالقین فرهنگ تاریخینده دیرلی صحیفه‌لر آچیر. قزئت صحیفه‌لرینده

خالقینى دۆشدۆيۆ وضعيت، اونون تاريخى، دىلى، ايتىصادياتى حاقدا دىرلى مقاله لر درج اندىلير دى.

حسن‌بئی زردابی‌نین تاریخی خیدمتلریندن بیرى ده اؤز روزنامه‌سی‌نین صحیفه‌لرینده آذربایجاندا کند تصرّفاتئی مدنیّتی‌نی یۆکسک‌لتمک لۆزومو وّ یۆللاری ایشیق‌لاندیریلیردی. حسن‌بئی زردابی بونولا علاقه‌دار «اکینجی» قزتی‌نین ایلک نۆمره‌سینده یازیردی: «... ایکینجی فصل‌ده اکین وّ زیراعت خبرلری» اولاجاق‌دیر، یعنی بیزیم یا قئیر ویلاّیت‌لرده اولان اکینلردن، اولنلاری اکیب بنجرمکدن... اکین‌لرینی شوخوم ائتمکدن، اکین یئرینی قووتلی ائتمکدن، او یثره قئیری شئی‌لر قاریشدیرماقدان... داتیشیق اولاجاق‌دیر. (حسن‌بئی زردابی کۆلیتائی - باکی - آذرشر، ۱۹۶۰) بئله‌لیکله حسن‌بئی زردابی‌نین فعالیت دایره‌سی گنیش‌لیردی. اونون ایجتیماعی-سیاسی فعالیتئی ایستعمارچی حاکیم‌لری او جوّمله‌دن باکی‌ئین فرماندارئنی قضب‌لندیریر وّ زردابی اوچون سیّاسی جهتدن تهلوکه‌لی وّ ائعتبارسیز دامغاسی حاضیرلانمیش‌دیر، بونون دا نتیجه‌سینده آذربایجان‌ین ایلک روزنامه‌سی اولان «اکینجی» روزنامه‌سی دؤولت طرفیندن ۱۸۷۷-نجی ایلهده باغلانمیش‌دیر.

۱۸۷۸-نجى ايلده زردابى مۆعللیم ليکدن ده آزاد انديلير و بئله ليکله اونون حياتيندا چتين بير دؤور باشلاتير. او ايکى ايل ايش سيز قالديقدان سونرا ۱۸۸۰-نجى ايلده اوزونون دوغما كندى زردابا گلير و ۱۸۹۶-نجى ايله قدر يعنى ۱۶ ايل موددتينده كنده ياشايشير. كند حياتى اونو كندلى لرله ياخين لاشديرير. بئله كى، كندلى لرین شادليقلاريندا و آغير گونلرينده اونلارين ياتيندا اولموشدور. كنده ياشاديغى دؤورده زردابى تيفليس ده نشر اولونان «يئنى گله جك» و «ضيئا» روزنامه لرى و باكى دا چيخان «كاسپى» و سايره روزنامه لرله ياخيندان فعاليت اندير و كندلى لرین حياتينى، اونلارا اولونان حق سيزليك لرى ايشيقلاندديرير. ائله همين ايللرده كندلى لرین منافيعين مودافيعه اتدييئنه گؤره ۵ دفة محكمه مسوليتينه جلب اتديلميشدير.

حسن بئی زردابی ۱۹۰۶-نجی ایلده باکی دوماستی (مجلسیستین) عۆضۆؤ اۆلموش و
اؤرادا زحمت کش لرین منافعی نین مۆدافیعه چی سی عئلم و مدنیت جارچی سی اۆلموشدور.
حسن بئی زردابی و اونون هم فیکیرلری نین بۆیۆک سعی و زحمتی نتیجه سینده ۱۹۰۶-نجی

ایلدە باکی‌دا مۆعللیم‌لرین بیرینجی قورولتائی چاغیریلمیشدیر. حسن‌بی زردابی‌نین بۆیۆک فعالیتتی نتیجە‌سیندە تشکیل اولونان قورولتائی آذربایجاندا ماعاریفین اینکیشافیندا چۆخ بۆیۆک رول اوینامیشدیر. حسن‌بی زردابی ۱۹۰۷-نجی ایلین نوآبر آئی‌تین ۱۸-دە باکی شهریندە وفات اتمیش و باکی‌تین داغ اۆستۆ فخری قبرستانیندا دفن ائدیلمیشدیر. آذربایجانین بۆیۆک و اۆلمز شاعیری میرزە علی اکبر صابیر زردابی‌نین وفاتی مۆناسیبتی‌لە دئمیشدیر: «او بیزیم معنوی آتامیز ایدی».

حسن‌بی زردابی، فعالیتتی‌نین چۆخ جهت‌لی‌لیینی ایله فرق‌لیردی. بونون باشلیجا سببی اونون اۆز وطنیندە بۆتۆن عئلم‌لری هر طرفلی و سۆرعتله اینکیشاف ائتدیرمک ایسته‌یی اولموشدور. او یازیردی: «دامجی، دامجی ایله یارانیر. ساغالاسی یارا دئییل، سئل واختی‌دیر. عئلم گرک سئل کیمی آخسین کی، هر ایسته‌ین اوندان ایچیب دویا بیلسین».

حسن‌بی زردابی چۆخ شاخه‌لی عئلم‌لری بیلیمه مالیک بیر عالم ایدی. او آذربایجاندا دۆرۆ مطبوعات و تئاترین بانی‌سی اولماقلا یاناشی هم ده ماعاریف، فلسفه، بیئولوژی، اکین‌چیلیک، تۆرپاق‌شۆناسلیق، بیتگی‌چی‌لیک، باتارلیق، آناتومی، فیزیولوژی، مثنه‌چی‌لیک، جوغرافیا، نۆجوم، ژئولوژی، شیمی، طب، ایقتیصادیات ساحه‌سیندە ده بۆیۆک نایلیت‌لره مالیک اولموش بۆتۆن بونلار اونو تنها روس ایمپراتۆرلوغو دئییل حتا دۆنیا میقتاسیندا دا تائیتدیرمیشدی. زردابی‌نین عئلمی ایرتیندە بیئولوژی و کند تصرؤفاتی عئلم‌لری اؤنملی یثر توتور. زردابی بیر شیرا یثنی بیتگی‌لر او جۆملەدن بوغدا، آرپا، یولاف گۆنەلری ده یتیشدیرمیشدیر. ۱۹-نجی عصرین آخیرلاریندا نشر اولونان «اکینچی» قزتی آذربایجان مطبوعات‌تین اۆلی حساب اولوناراق میللتین مدنی تاریخیندە ایفتیخارلی یثرلردن بیرینی توتدو. قئید ائتمک لازیم‌دیر کی، همین دۆۆردە اۆلکەدە ایجتیماعی، سیناسی، مدنی جریان‌لار چۆخ گرگین وضعیت‌دە ایدی کی، بو دا مطبوعاتین یارانماسینا الوثریشلی شرایط و بۆیۆک معنوی احتیاج یارادیردی. قئید ائتمک لازیم‌دیر کی، روس چار حۆکۆمتی‌نین یاراتدیغی بۆیۆک ایختیناق شرایطیندە یثنی تیپ‌لی روزنامه یارادیب، اورادا میللتین دردینی، اونون مادی و معنوی سیخیتی‌سین، مدنی و عئلمی اوجاقلارین اولماماسی و خالقین کۆلەلیک‌دە

اوشاق لارین حوقوقلارین نئین تأمین اندیلمه سی حاقدا دا فایدالی مؤذاکیره لر کتچیریدی. خالق لار دوستلوغو، حسن بی زردابی نین روزنامه صحیفه لرینده چوخ جیددی مسله کیمی مؤذاکیره اندیلیدی. او خالق لار آراسیندا نیفاق یارادانلاری تنقید آتشینه توتوردو. او، بۆتون میللت لردن اولان خالق لاری قارداشلیغا، دوستلوغا دعوت اندیردی. او هم ده آیری- آیری میللت لر نو ماینده لرینی بیر- بیرینی دیلینی اؤیرنمه یه چاغیریردی.

حسن بی زردابی اؤز دؤورونون ایجتیماعی - سیناسی شرایطینده یتیشمیش اصل ضیالی ایدی. بو ضیالی ئیق اؤنو معاریف پرور بیر شخصیت کیمی فورمالاشدیرمیشدی، او هم چوخ بؤیوک ایستعدادا مالیک مطبوعاتچی کیمی یتیشمیشدی. او آذربایجانین ادبی و ایجتیماعی موحیطینده مطبوعاتدا مقاله یازیچی ئیق نوونو قویموشدور.

حسن بی باکی دا دانش سرادا درس دئییردی. او آذری بالالارینا روس دیلینده درس دئییردی، چونکو او دؤورده آذربایجان دیلینده هنج یترده مکتب یوخ ایدی. «اکینجی» روزنامه سی نشر اولونان کیمی روزنامه نین صحیفه لرینده آذربایجان خالقینا آنا دیلینده درس دنمه یه باشلادی. حسن بی مۆسکؤ و ادا اولارکن او موحیطده تربیه لیب و یتیشمیشدی. او، دؤنیا شؤهرتلی شخصیت لرین: نکراسوف، چریشوفسکی، گرتسن و باشقالارین مۆترقی ایدئال لارینا یتیه لنمیش دیر. زردابی درک اندیردی کی، روزنامه درویش کیمی ناغیل دئییه بیلمز، اونون بؤرجودور ایشلرین جمعیت ده یاخشی و یامانلیغین گؤزگؤ کیمی خالقا گؤسترین تا خالق اؤز نیکیبتیندن خبردار اولوب، اونون علاجی تین دالینجا اولسون.

آذربایجان خالق اؤز بؤیوک اوغلونون خاطیره سین عزیز توتور. اونون حیات فعالیتی، دؤنیا و فلسفی گؤرؤشلی باشقا عئلם ساحه لرینده رولو اونلارلا کیتابلاردا ایشیق لاندیرلمیشدیر. اونون آدین آذربایجان جومهوریتینده اونلارلا کؤچه و مدنیّت ائولری، قصبه و آیری بینالار داشیشیر. گنجه شهرینده ۵ ایل دیر کی، تعلیم و تربیه دانشگاه ی زردابی آدینا دیر. گنجه شهرینده زردابی آدینا بؤیوک ادبیات و مدنیّت موزئی فعالیت اندیر.

فەرچى

■ حسين عباسزادە

اوجا ئىردە تىكدىرمىشىدى كى، آخىاملار
بورادان باخاندا قىصبەنىن ھەر طرفى
گۈرۈنسۈن. فەرلەرنىن ھاياتىدا ياندۇغىنى،
ھانىسى سىمىدە سۇندۇقۇنۇ بىلىسىن.

عباد كىشىنىن باباسى بۇ قىصبەنىن
فەرچىسىنى ئۆلمۈشۈدۈ. سۇنرا باباسىنى
آتاسىنى ئۆزى ئاتىمىشىدى... اينىدى بۇ ئۆللا
ئۇ گىدىردى. فەرچىلىك ئۇنلارنىن عايلە
پىشەسى اينىدى. ئىككەنە ئۇغلۇ ھىبب ايسە

عباد كىشى ساآتا باخماسا دا ئىچە ايل
عرضىندە ھىمىشە عىتىنى وختا اوتاتىب
ئىرىندىن قالخماغا عادت ائلمىشىدى. ئۇ
داخماسىنىن قىباغىنداكى دارىسقال
آرتىرمايا چىخىدى. بائىر قارائلىق اينىدى.
پايتىزىن گىلىشى ايلە گۈندۈزلەر گۈدلىمىش،
گىجەلەر اوزانمىشىدى. قۇجاتىن ئاۋى
قىصبەنىن ئوخارنى سىنداكى تەپەنىن اۋستۈندە
اينىدى. اۋنون مرحوم آتاسىنى ئاۋىنى قىصدىن

عیباد كىشى نامازى قورتاردى. ھاۋا سۈيۈك ايدى. بو ايل پايتىز سرت باشلامىشىدى. گۈنلر كۈلگەلى، بولودلو كىچىردى. قۇجا قىزىنماق اوچۇن چايدانى دۈلدورۇب پىلتەننن اۆستۈنە قويدۇ. ئىننە دە او تىك چاى ايچەجكدى... «حبيب، حبيب آخى نىيە قۇجا آتانا قولاق آسمادىن؟».

معدندەكى سۈن تعطيل زامانى حبيب ايزديحامىن ايچىندن چىخىپ صاحىيكارين اۆزۈنە دىمىشىدى كى، سن جاماآتى اينجىدىرسن. بوندان ايكي گۈن سۈنرا، سحر تىزدن ايشە گىندە قىصبە ايله معدن آراسىنداكى يۇلدا اوغلانى آرخادان گۈللە ايله وورموشدولار. حىبىن قاتىلى تاپىلمايىشىدى.

ايندى عىباد كىشى قۇجا واخىنىدا تىك- تىنھا قالمىشىدى. بىرچە نفر اليندن توتانى يۇخ ايدى. ھر گۈن ھاۋا ايشىقلاندا عىباد كىشى چاى ايچىپ ائۇدن چىخىر، قىصبەنن كۆچەلرىندە ئانان فىرلىرى سۇندۇرۇر، لامپالارن بعضىلرىنە آغ نىفت تۈكۈر، شۈشەلرىن ھىسىنى جىندىر ايله سىلىردى. آخىشاملار ايسە ئىننە فىرلىرى ياندىرىدى. بو نىچە ايلدە او قدر آخىشام اۆستۈ فىر

نسلن عنعنەسىنى پۈزمۈش، ياخىنداكى معدندە ايشە گىرمىشىدى.

اۋتن ايلدن سۈيۈك داخماسىندا تىك قالمىش عىباد كىشى ھلە دە اوغلونون معدندە ايشىلمەسىنە ئىننە راضىلىق وئرمەسىنن پىشمانلىغىنى چىكىردى. اۆزۈنۈ ھىچ جۈرە باغىشلامايدى.

«حبيب معدندە ايشە گىرمەستىدى باشىما بو مۈصىبىت گىلمزدى...» عىباد كىشى آرتىرماتىن سىراھى سىنە سۈنكەنىب قىصبەنى سىتر ائەلەدى. آخىشامدان ياندىردىغى فىرلرىن ھامىسى ايشىقلاندى. او آرتىرماتىن دىرەينىن مېخىندان آسىلان ال- اۆز يۇناندا يۇيۇندۇ، ايچرى كىچىدى. ناماز قىلماق اوچۇن جانامازى داخماىن يارىسىنى توتموش سۇلغون رىنگلى كىلىمىن اۆستۈندە آچاندا ياخىنداكى مچىددن آزانچى ئىن سىسى ائىشىدىلدى.

قۇجا، جانامازى ئىن قارشىسىندا دىز اۆستۈندە اۋتوردۇ. نامازا باشلامازدان اوّل آزانن ملاحىلى سىسە قولاق وئردى. او، آلتىمىش ئىددى ايللىك عۇمرۈندە سحر، گۈن اۋرتا و آخىشام بو سىسى نە قدر دىنلەمىشىدى...

ياندۇرىپ، سحر سۇندۇرمۇشۇ كى،
 اۆستۈ- باشىندان هيس و آغ نفت ايى
 گليردى. لامپا شۆشەسى سيلمكدن
 بارماقلارئىن اوجو قارا توتوموشدو.
 يوماقلا دا گنتيمردى. چايدان قاينادى. قۇجا
 آرتيرمايا چىخدى. رنگ چاينىكىنە سو
 تۇكۇب ياخالادى. گنتجەدن اونون ايچىندە
 قالمىش چاى خكەسىنى تميزلەندە
 قۇجاتىن گۇزۇ قصبەنىن آشاغى طرفىنە
 تۇخوندو. اورادا فنرلر سۇنمۇشۇ. نيئە
 اونلار يانمىردىلار؟ كۆلك سۇندۇرمۇشۇ؟
 آخى اوزالارئىل توتموردو... عيباد كىشى
 دۇنۇب قصبەنىن كۆلك توتان سمتىنە
 باخدى. اوزاداكى فنرلر ياتىردى...
 «گۇرەجك ايشدير. گىلاوار ووران يترىن
 فنرلر ياتىر، آما يىل توتمايان يترىنكى
 يۇخ. بايقا اونلار يانمىردىلار؟ بىردن- بىرە
 نە اولدو كى، هامىسى سۇندۇ...»
 سۇندۇرۇلن فنرلرلر هامىسى قصبەنىن
 معدنە گئدن اساس يۇلونون قىراغىندا كى
 فنرلر ايدى. بىر آزدان فەلەلر بو يۇللا
 قصبەدن ايشە گندەجكلر.
 عيباد كىشى شۆبەتە دۇشۇدۇ. «قريبەدير.
 گۇرۇنۇر يۇل اۆستۇندەكى فنرلر كىمسە

بىلە- بىلە كىچىرىپ. سن وورمادىن، من
 يىخىلمادىم. اونلار نە اولدو؟ فنرلر هامىسى
 بىردن سۇنمزلر. بىر دە، نيئە باشقا يترىنكى
 يۇخ، آنجاق معدنە گئدن يۇلون فنرلر
 يانمىر...» حىيىن وورولماسى، اۇندان بىر
 ايل قاباق كۇھنە بوروق اوستاسى ئىن
 پىچاقلا يارالانماسى قۇجاتىن يادىنا دۇشۇدۇ.
 قىصدىن هر ايكىسى معدنە گئدن بو يۇلدا
 اندىلمىشىدى. حادىئەلرلر ايكىسى دە
 سحرە ياخىن، قارائلىقدا فەلەلر ايشە گئندە
 اولموشدور.

بو آرا عيباد كىشى جۇمە آخشامى
 مچىددە ائشىندىكلرىنى خاطىرلادى. قۇجالار
 دائىشيدىلار كى، ئىنە معدنىن فەلەلر ايشە
 چىخماقدان بۇيۇن قاچىرىپ. «مسەلە
 آيدىن دىر. آغاتىن كىسەسىندن بىش- اۇن
 قوروش چىخىپ جاتىنى آزار آلىپ. بونون
 حايفىنى آلماسا، قان تۇكۇلمەسە ساكىت
 اولماز».

قۇجالارئىن دندىكلرىنى يادىنا سالىنجا
 عيباد كىشىنىن اۇوقاتى تلخ اولدو. «بو
 ايشىرىمىنچى عصر نىجە آغىر باشلايىپ. او
 گلەمىشدىن جاماآت ائلە اۆمىد اندىردى
 كى، عصر دىيىشە ھىچ اولماسا گۇذران دا

سېنار، نىفت داغىلاردى، آنجاق عىباد كىشى تەسىردى. يۈلۈن انىش - يۈخوشلارنى، دار كۆچەلەرنى - اۆرۈلۈيۈۋىر كىشى چىنلەشدىرىدى. «دۆز آدام فىرلىرى سۈندۈرمىز. قارائلىق قاتىلەر لازىمدۇر. آرخادان گۈللە آتان نامرد باشقا يىردە قاقچىب، آرادان چىخا بىلمىز. بورا درەلى - تەلىدىر. گۈرەسنى يىنە ھانسى يازىغىن بالالارنى يىتتىم، آناسىنى آغلار قوينماق نىيىتىدەدىلر».

اۋ يىتىن - يىتىن يىرىدىنى اۋچۈن نەسى دارىخىردى. آغ نىفت قابدا چالخالايىب قايىن قىراقلارىندان دامجىلايىردى. قۇجائىن شالۋارىنى ساغ بۇيرۇ، اوزون بۇغاز چىكىمەسىنى ساغ تايى نىفتە بولانمىشىدى. «گرگ ائودە نۇۋۇتۇن يارىسىنى بوشالدايدىم. نىچە آغلىما گىلمەيىب، داھا كىچىب. تەسىمە سىندىم گىرى قايىداردىم».

قەبە ايلە مەدن آراسىنداكى يۈل ھىرىسىز ايدى. يۈخارىلاردا كۆلك اسىردىسە بورادا چۈپ باشى دا تەپنىرىدى. يۈلۈن ھەر ايكى تەرىپىندەكى يۈخوشلار كۆلكلەرنى قاباغىنى تۇتمۇشۇلار. يۈكۈ آغىر اولان عىباد كىشى يۈلۈ تەسىك

بىر آز دۆزەلەر. آما قەدى چۈخ پىس اولدۇ. آلتى ايلدىر كى، باشلايىب. يىنە دە آجلىق باشدان آشۇر، اينسانلار ال - آتاق آلتىندا قايىب قىرلىلار. بونون آخىرى نىچە اولاجاق؟ ايلە بىندەلەرنە يازىغىن گىلىن...».

عىباد كىشى اۋزۇ ايلە داتىشا - داتىشا تىز اىچرى گىردى. «بىردن لامپالارنى شۈشەلەرنى سىندىرلار. آ. قۇي ائىتتات اۋچۈن شۈشە دە گۈتۈرۈم» اۋ، داخمايىن رەنە دۆزۈلمۈش لامپا شۈشەلەرنى بىر نىچەسىنى گۈتۈرۈپ ائىمالجا چانتاسىنا يىغدى، اىچىندە فىرلىرىن ۋ لامپالارنى شۈشەلەرنى سىلمەك اۋچۈن جىر - جىندىر اولان مەشىن چانتاسىنى چىتىنە كىچىردى. آغ نىفتە دۈلۈ قايى ۋ نەدىۋانى گۈتۈرۈپ ائۇدن چىخىدى.

قەبەنىن آشاغى تەرىپىنە اۋز تۇتدۇ. يۈخارى حەسەسىنى بۇتۇن فىرلىرى ياتىردى.

كۆچەلەر يارى قارائلىق، يۈل انىش اولدۇغۇ اۋچۈن قۇجا يىتىن گىلدە بىلمىردى. بۇدۈرەيىب يۈلا دۈشەمەنىن داشلارنى اۋستۈنە يىخىلار، چانتاسىنداكى شۈشەلەر

اۋ، لامپانىڭ يىنە گۆتۈرۈپ سىلكەلەدى «ھە، دېتەسن ايچىنە دۈشۈپ. چىخاردىب آپارسايدى ئايىمدا ئىختىياپ اۋچون پىلتە گۆتۈرمەمىشم. گرگ بىر دە گىرى دۈنئىدىم».

عباد كىشى لامپانى گۆتۈرۈپ آشاغى دۈشدۈ. ائە داشلىق داجا بارداش قوروب لامپانين بوغازىنى آچىپ چىخارتىدى. ايچرىدن پىلتەنى گۆتۈردۈ. اۋنو مۇحكەم جە سىخىپ ئىقتىن تزدن قابا آخىتىدى. «گۈرەسن بونو هانسى مردۈم آزار اۋغلو ائەئىپ؟ بىلىتىدىم كىمدىر آبىرىنى وئەردىم. اگر اۋ بىرى لامپالارنن دا پىلتەلرنى ايچىنە سالىپ سا اۋندا ھىچ نە، خىئلى ايشىم وار».

اۋ لامپانى قايدا ئا سالدى، آلىشىدىرىدى. ائختىياپلا نردىوانا قالىخىپ فەرنن ايچىنە قۇيدۇ.

قۇجا، شىئىلرنى گۆتۈرۈپ ئۇلۇن اۋ تايىنا كىچىدى. سو آخماق اۋچون ئۇل بۇنو اوزانان آرختىن ايچىندە ابرى بىر قوتو وادى. لامپالارنى سۇندۇرمىك اۋچون گرگ آياغى آلتىنا بىر شى قۇتايىدى كى، الى فەزە چاتىشەن. دۈنن آخشام عباد كىشى فەزەلرى

گلدىشى اۋچون بدننى سۈيۈن ايچىندە ايدى. نفسى تىگىمىشىدى، سىنەسى خىشىلدايىردى. اۋ معدن ئۇلونا چىخىنجا نردىواننى و قابى ئىرە قۇيدۇ. اۋزۇنۇن، آلى ئىن تىرنى سىلدى. آخشام اۋستۇ ئاندىردىغى سىگىز فەرنن ھامىسى دا سۇنمۇشۇدۇ. ئۇل ظۇلمت ايدى. اۋباشدان دا گۇيۇن اۋزۇنۇ تۇپا بولۇتلار توتدوغۇندان ھاۋا دا قارانلىق اولمۇشۇدۇ. قۇجا نردىواننى ئاخىنداكى فەرنن دىرەئىنە دايائىپ ئوخارنى قالىخدى. كىبرىت چىخارىپ آلىشىدىرىدى. فەرنن قابى سىنى آچىپ اۋنون ايچىندەكى لامپانا باخدى. شۇشەسى سىنمىشىدى. «ائە من دۈشۈندۈيۈمدۈر. قىصدن سۇندۇرۇبلەر». عباد كىشى نىن اىندەكى كىبرىت چۇپۇ ئايىپ قورتاردى، تزدە سىنى آلىشىدىرىدى. لامپانين شۇشەسىنى گۆتۈردۈ. شۇشە ھە دە اىستى ايدى. «تزدە سۇندۇرۇبلەر». اۋ لامپانى ئاندىرماق اىستەدى، آنجاق پىلتە ئىرىندە گۇرۇنمەدى. «بونا نە اولوب، بئە ئۇخا چىخىپ». عباد كىشى پىلتەننن اۋخونو اۋنان- بۇنانا فەزەلادى. اۋخ لاخ ايدى، سىرەست ھەزەلەردى. «زىيانكار اۋغلو ئا چىخارىپ ئا دا لامپانين ايچىنە سالىپ»

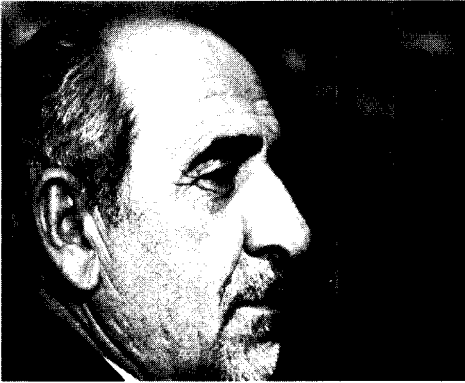
بۆرۈدۆ. نىقت قايى ۋ نردىوان دا اود
تومتوشدو.

ائله بيل يۈلون قيراغىندا ابرى بير تونقال
قالامىشدىلار. آلۇردان توتقون سمايا
قىيغىلجىم ساچىردى. ايندى معدن يۈلو
سكگيز فترين ايشىغىندان داها آرتىق
ايشىقلانمىشدى. بير آزادان قصبه نين
فهلەلى ايشە گندندە آلۇوۋو ضعيفلەين بير
تونقال گۆردۆلر. اونلار اۇدو سۇندۆردۆلر.
يالىز رنگى قىزاران نىقت قاينىدان ۋ
نردىوانىن تۆستۆلەنن كۆسۈۋلرىندىن بيلدىلر
كى، يانان ادام فرچى عيباد كىشى دىر...

بۆتۈن قصبە عيباد كىشى نين دىنىندە
ايشتىراك اتتى. سۆكۆتلۆ، لاكىن قىزىلى
اينسان آخىنى اۋنواللرى اۋستۈندە آپاردى.
قۇجانى اۋغلونون ياتىندا باسدىردىلار.

ياندىراندە همىن قوتونو بورادا
گۆرمەمىشدى. ايتى ترپىمك لازىم ايدى،
بير آزادان فهلەلر يۈلا چىخاچاقدىر. ايكىنچى
لامپاين دا پىلتەسىنى ايچرى سالمىشدىلار.
عيباد كىشى لامپانى گۆتۈرۈپ دۆزلىدى.
آلىشدىردى. نردىوانا قالخىب يترىنە قۇيماق
ايستەندە آرخادان گۆللە آچىلدى. قۇجا
كۆرەتىندە دىشتىلى آغرى حىس ائلەدى.
نردىوانىن اۋستۈندە قىچلارنى بۆدۈرەدى.
دىركدن ياتىشماغا چاچىشاندا بير دە آتش
آچىلدى. بۇ دىفە گۆللە اۋنون باشىنا دىدى.

عيباد كىشى نردىواندان تاپىللىتى ايله
داشلىغا يىخىلدى. اليندن چىخان لامپا ائله
ياتىنداچا داشلار دىدى، شۆشەسى چىلىك-
چىلىك اۋلدو، نىقتى يترە سىپەلدى. پىلتە نين
اۋدو نىقت داغىلان يترلىرى آلىشدىردى. آلۇوۋ
قىزىشدى. عيباد كىشى نين بۆتۈن پالتارىنى

بوغولان گۆنش دن دوغولان گۆنش

■ ناظر شرفخانه‌ای

آخسام دیر، ظولوماتین قانلی پنجه‌سی،
یاپیشیب گۆنشین بوغازین سیخیر.
ایستی جان چىخاراق سۆیوق بدنن،
اۆره‌نیم سیخیلییر، قلییم دارىخیر.

قارانیق گمجه‌نین توتقون گۆلۈنده،
تۆشۈیه- تۆشۈیه بوغولور گۆنش.
اۆفوق ده اسنه‌ییر قارا دئۆکیمی،
قۇخوموش آغزیندا یۇخ اولور گۆنش.

هر یانی بۆرۈیۆر دهشتلی سۆکوت،
بوزلايیر طبیعت، اوشویۆر حیات.
دال‌بادال، بیربه‌بیر چیراقلار سۇنۆر،
چاره‌سیز یوخویا جومور کاینات.

جومورام یوخویا من ده خالق کیمی،
آجیسا نئیله‌مک، چارامیز ندیر؟
او آجی یوخونون شیرین چاغئیندا،
منی بیر اینیلتی سسی آتیلدیر.

دئییرم گۆره‌سن بو سس نه سسی دیر؟
بوغونتو سسی دیر، اولۆم سسی دیر؟
اولمایا بیر قوش وار گۆیدن آسئیل،
او قوشون اینجارسئیز سون نفسی دیر؟

گاه ساغا دۇنۆرم، گاه سۇلا آنجاق،
تیریمین ایچینده من بو فیکیردن.
قول- قیچیم کئیییب، گرنشمه قۇنمور،
دان یتری او زامان سوكۇلۆر بیردن.

بیر اولدوز هايلايیر: موشتلوق اولسون،
گۆنش بۇیلودور گمجه‌میز یتنه.
بو دۇغوم سسی دیر، اینیلتی دئیل،
حیات نغمه‌سی دیر گله‌جک گۆنۆ.

حئیرتله باخیرام اۆفوقه ساری،
گۆرۆرم هر یانی بۆرۈیۆر شافاق.
بیر قیزیل قانادلی، یاشیل نفسلی،
یۆکسه‌لیر گۆنلره اوچماغا آنجاق.

اوندان من یازیرام بو ترانه‌نی،
قم یتمه بیر زامان بوغولار گۆنش.
دۆزگیلن، دۆزگیلن، سارسئلما، گیلهم!
بوغولان گۆنش دن دوغولار گۆنش.

تیریزی صائب‌دن تک‌بئیت‌لر

▪ چئویرن: اسماعیل جمیلی

قوئوندا یاتیب‌دیر گنجه‌نین، صوبحون اؤمیدی
بختین آچیلار دان‌یشری تک کۆنلۆنۆ سئخما.

دۆشمین اولسا مۆلاییم یئنه ده سن سائیق اول
گیزلی آلداتماسی وئردیر سامان آلتیندا سویون.

کیمسه یالوارسا اگر ظالیم سارساقلیق ائدیر
کبائین گۆزیاشی آخدیئقجا اؤد آرتیق قودورار

ییز قارا گۆنلۆلره باخمائین آلچاق گۆز ایلن
بیر اؤووج کۆل‌دن اولور گۆزگۆلرین پارلاماسی

تکجه دالفا دئییلی اؤز دورومون آنلامایان
کیمسه بیلیمیر هارا کلمیش هارایا گتمه‌لی‌دیر.

ائتسن آج گۆزلۆلۆک آچسان الینی اوز‌گه‌سینه،
سانکی بیر کۆرپۆ سائیرسان کئچه‌سن آبریندان.

دینله‌ین‌دیر گتیرن شۆوقه سۆزۆن صاحیبینی
قۇنچه‌نین سوسماسی‌دیر بۆلبۆلۆ فریاده سالان.

چکمه‌ریک ال هۆرمه-هۆرمه قارا زۆلفۆندن سۆزۆن
سۆز یۆلۆندا ئنی‌قلم تک گر یاریلسا باشیمیز.

تیتیره‌رلر اولای اولسا سراپدا یاشایانلار
یؤخ قۇرخو ییز انوتسیرلره سئل‌لر بئله آخسا.

صبح امیددی که پنهانست در دل‌های شب
می‌شود طالع از آن چاک گریبان غم مخور.

چون شود دشمن ملایم احتیاط از کف مده
مکرها در پرده باشد آب زیرکاه را.

اظهار عجز پیش ستمگر ز ابلهی است
اشک کباب موجب طغیان آتش است.

به چشم بد مبین ای ساده‌دل ما تیره‌روزان را
که صد آینه از یک مشت خاکستر شود بینا.

همین موج ز آمد شد خود بی‌خبر است.
هیچ کس را خبر از آمدن و رفتن نیست.

دست طمع که پیش کسان می‌کنی دراز
پل بسته‌ای که بگذری از آبروی خویش.

مستمع صاحب‌سخن را بر سر شوق آورد
غنچه خاموش بلبل را به فریاد آورد.

بر نمی‌داریم دست از زلف مشکین سخن
چون قلم چندان‌که زخم تیغ بر سر می‌خوریم.

از حادثه لرزند به خود قصرنشینان
ما خانه‌به‌دوشان غم سیلاب نداریم.

ھانى بىس منىم زىنگلرېم

■ م. رزاقى

قىبىلەدن چىخاندا اۈزۈمۈن بىن دولوسو قىزىل - جۈھىرات گىتىرمىشىدىم. بىنىمىن ھەر عۆسۈرۈندىن بىر جۈھىر آسلانمىشىدى. آددىم آتان كىمى جىرىنگ - جىرىنگ سسى دۇنيانى گۈتۈرۈردۈ. ايندى اۈچ - دۈرد ايلدى بو قىرىبە قىبىلەدە ياشايتىرام. بالا - بالا باشا دۈشۈرم كى، اۈ قىزىل - گۈمۈش دىن اثر يۈخدور. اليمى ھەر يانا آتيرام بۇشا چىخىر. بىلىمىم بىر بىلە قىزىل - جۈھىراتى من نە وخت ايتىردىم. آخى من قىبىلەمە سۈز ورمىشىدىم اۈنلاردان مۇغايات اولام. بورادا آيرى زادلار اۈزلىرىنە آسىرلار، من دە مەجبۇرام اۈنلار قارىشام. اۈنلار تاخانلاردان تاخام. آمما ائلە بىل لۈتم. آخى جۈھىراتىمى ايتىرمىش.

درىئان چىخان تىسباغا كىمى شىرىن آسفالت خىئاۋنلارنىدا آزمىشىدىم. ات اللىم شىرىن آسفالتىندا كارا گلمىردى. ماشىنلارنى آراسىندا گىجەلمىش اۈنلارنى فىشارى ايلە ايرەلى گىدىردىم. اۈزۈ قولى سۈرۈنمەكەن چىشىنلىرىم دە يارالاتىب، دىزلىرىم دە. ايندى داھا يارا يىرلىرىم پىنە باغلاتىب، قالىنلاشقىلار. پىنەلر قالىنلاشقىچە راحاتلاشقىرام. داھا ماشىنلار ايتەلەندە اينىمىم. بىلىم نىھائىت پىنەلر ماشىنلارنى لاستىكىلرى كىمى ايرىلىشىپ يۈمۈرۈلاشچاق. بۈندەن بىلە شىرە سۈرۈنەندە اۈ يۈمۈرۈ، گىلدىر پىنەلرىن اۈستۈندە گىدەجەيم. اللىم، آياقلارنىم، آرتىق اعضا حىسابا گلىر، ھەرچەند كى، نىزىمدە اۈنلارنى قدر - قىيمى چۈخ آغىردىر. گىتىدىكە دىشىلىر. بالا - بالا دۈرد تىكرلى ماشىنلار اۈخشا ماقدايتام.

منىم جۈھىرلىرىم نىجە اولدۇ؟ بىر كىس كى، اۈنلارنى مىندەن آلمادى. حىمەن اۈزلىرى آچىلىپ دۈشۈپلر، سانچاق كىمى. حىمەن قىللىرى مىندەن سىتىپ، اينىچىتىپلر. گۈردۈلر اۈنلارنى قىبىلەنىن

اينىندەكى جواهىر يۇلداشلار ئىندىن آيىردىم، مىندىن كۆسدۈلەر. مىنى بىيۇفا گۇرۇب، مىندىن ال اۆزدۈلەر. بىر- بىر وىدالاشىپ گىتىدىلەر.

نەتىجە بىر جۇدامىنىن اينىندىن قوردلار تۇكۇلەر، مىنىم دە قوردلار ئىم يىرە دۈشۈرلەر. داللىمجا سۆرۈنسەلەر دە ئۇمۇرلىرى قوتارىپ، گۈن اۇنلارنى قوروداچاق.

بو قىيىلە آدامىن قوردلارنىنى آيىرماق اۆچۈن اۇنون قوردلارنىنى اللىرى ايله بدىنىندىن قۇپارمىر. اۇنو ائىل- تايفاسىندىن آيىرىپ، گىتيرىر اۆز ايجىنە. اۇندىن سۇنرا اۇ شىخىن قىيىللىرىنى ايسىر- ايسىستەمز آچىلىر، جواهىرلىرى آيىرلىرى ۈ قوردلارنى تۇكۇلۇر. اۇنلار تۇكۇلدۇكجە اۇنون لۇتلىۈيۇ گۇزە چارپىر، آخىردا قوردلارنى قورتولۇر. بشرىن درىسى گۈن قاباغىندا چاتىداق- چاتىداق اولۇر. بشرىن بو قىيىلە دە آخىرتى يۇخ. اللىنى سۆرتە- سۆرتە كۆچەلەردە، خىيىللىرىدا دۇلاناچاق، اۆزۈ دە بىلىمىر هارا گىندەجىك.

ايندى قىيىلە دە اولسا ئىدىم، جواهىرلىرىم جىنگىلدە ئىردى. يۇلداشلار ئىم، ائىل داشلار ئىمىن جواهىر زىنگىلىرى ايله سىس- سىسە وئىرىپ، سىسلىرى دۇننىنى تۇتموشىدۇ. ائىلە بىل بو زىنگىلەر بىر- بىرىنى سىسلىرى ايله ئاشا ئىرلار.

• سیمالار، اثرلر، خبرلر

ماراقلی و فایدالی بیر کیتاب

■ م. امین مؤید

چوخ اوزاق گونلردن بری آذربایجان ادبیاتئی و خصوصیه آذربایجان شعرى حاققیندا فیکرلشیب و تأسوف اندیردیم کی، بیزیم یاخشئی ایستعدادلی جاوانلاریمیز یارادیجیلیق اوغروندا چالیشیرلار، آما بو گونکو شعریمیز نقد اولونمور کی، صتکارلاریمیز اؤز ایشلری نین قووه تی، ضعفی باره سینده دقیق نتیجه لره چاتیب و هونرلری نین سوتیه سینی داها دا اوجا یا قالدیر سینلار و اگر ده موطالیعه لری و ایستعدادلاری اونلارا کومک اندیب و ایره لی ته آددیم آتیرلار سا، بو آغیر ایش ایمتحان- سهو یول لارینئی گنتمکله اونلارا مومکون اولور. بئله لیکله دنمک اولار شعرلریمیزی نقد اتمک بوئوک دیرلی بیر وظیفه دیر و بیلیکلی شعر سئو ب تاثیران دوستلاریمیزا وظیفه دیر کی، بو بوش صحنه نی دولدوروب و ادبیات و شعریمیزین زنگین لشمه سینه یاردیم گؤستر سینلر. بو یاردیم ان عالی درجه ده بیر خیدمت سائیلا بیلر و آذربایجان ضیائی لاری بو خیدمتی اونودمازلار.

ایندی گرک «همت شهبازی» جنابلاریندان تشککور اندک کی، بو ساحه ته قدم قوئوب و خطری قبول اندیبلر. «نقد شعر معاصر آذربایجان»، آقای همت شهبازی نین اثری نشر اولویدور. بو اثر ایکی بؤلگوده اوخوجولارا تقدیم اولوب. بیرینجی حیصه سی آذربایجان موعاصیر شعرى نین فورملاری باره سینده بحث اندیر و ایکینجی بؤلگوده «حبیب ساهر»، «سهند»، «باریشماز» و «سحر» نین شعرلریندن نومونه لر گؤستریلیب و نقد و تحلیل اولونوبدور. کیتاب دیرلی و عالیمانه ایضاحلارلا عزیز صتکار شاعیرلریمیز و هونرسونلر اوچون چوخ ماراقلی اولا بیلر. اونو اوخوماغی و دریندن دوشونمه یینی و اونون حاققیندا بحث آچماغی مؤحترم اوخوجولارا تؤولصینه اندیریک.

امینیک کی، شعریمیزین زنگین لشمه سینده بو اثر فایدالی تاثیر بوراخاجاق. حورمتلی مؤالیف و اختر نشریاتینا تبریک دئییب و اونلارا موقوفیت آرزولا تیریق.

اوستاد صباحی، ایران آذربایجانی ٹین نثر آتاسی ٹین آغیرلاما مراسیمی

منہر آئی ٹین ۱۷- سینده جوما گونو آخشام چاغی، تہرائین بہمن مدنیت سرائیندا آذربایجانی گورکملی یازچی و ادیبی اوستاد گنجعلی صباحی نین آغیرلاما مراسیمی کنچیریلدی۔
مراسیم، اوستاد صباحی نین عایله سی و ساهر، صابر، نباتی آدینا ادبی انجمن لری، آذری فصلنامہ سی ایله برابر خداآفرین و عصر آزادی، بہارزنجان، آراز اردبیل ہفتہ لیک لری و بیر سیرا آذربایجان یازچی و شاعر لری و ہابنلہ «خانہ فرزندان آذربایجان» جمعیتی، اینجہ صنت خادیم لری، موسیقی گوروہلاری و... قورولموشدو۔ بو گوروہلار صباحی نین آغیرلاما مراسیمی نین «آپاریچی ہیتی» نی سچمیش و مراسیمین قورولماسینی و ایجرائینی اونلار تاپشیرمیشدیلار۔

«اوستاد صباحی نین آغیرلاما مراسیمی نین آپاریچی ہیتی»، آذربایجان صنت سئور و ادبیات پروژلرینی، تہراندا یاشایان آذربایجانلی لاری، ہابنلہ اولکہ میز ایراتین بیر نتجہ ادبی و ہونری شخصیت لرینی بو مراسیمہ دعوت ائتمیش ایدیلر۔ تبریز، اردبیل، زنجان، ارومہ، تہراندا یاشایان بیر چوخ یازچی، شاعر، ایجتیماعی خادیم، صتکارلا بو چاغیریشا مؤثبت جاواب و ثریب و مجلس دہ ایشتراک ائتمیش ایدیلر۔ مراسیم چوخ طنطنہ لی شکیل دہ کنچیریلدی۔ شہید آوینی سالونو، اونون اطرافینداکی زال لار، سالونون حیطی قوناقلارلا دولموشدو۔ او آخشام اولکہ میز ایراتین، آذربایجانیمیزین سانکی صنت بائرامینا چئوریلیمیشدی۔

مراسیم قرآن مجیدین تلاوتیندن و ایران اسلام جو مہوریسی نین مارشیندان سوئرا، اوستاد صباحی نین حیاتیئندان بحث ائدن فیلم لہ باشلانندی۔ فیلمی «ایشیق گنج لری» تدوین ائتمیشدیلر۔ سوئرا آپاریچی ہیتی نین دبیری (حسن ایلدیریم) ہتتین بیان نامہ سینی اوخویارکن، ہتت طرفیندن ایرہ لی سورولن «ساهر» و «صباحی» آدینا ادبی «مؤکافات» لاری نین یاراتیلماسی تکلیفی، ایشتراکچی لار طرفیندن سوروکلی آلقیشلارلا قارشیلایب، تصدیق لندی۔ سوئرا مجلسین آپاریچی سی، گورکملی یازچی مرتضی مجدفر، ہتتین دبیرینی آپاریچی لئق میکروفونونون آرخاسینا دعوت ائدہ رک مجلسی رسمی اعلان ائتدی۔

مجلسی رسمی صورت دہ اوستاد بہزاد بہزادی جنابلاری اچدی۔ اوستاد ایلک آنادیلی مؤعلیمی، گنجعلی صباحی حاققیندا ییغجام شکیل دہ چیخیش ائتدی۔ اوستاد درفشی، دوقتور صدیق، اوستاد سوئمز، اوستاد ترلان، اوستاد محسنی، اوستاد حصاری، محمدرضا کریمی اوستاد

صباحی نین یارادیجیلق و اینسانی سچیله لی حاققیندا سوز آجدیلار و «آپاریجی هئیت» طرفیندن ایره لی سورولن «مؤکافات» لارین قورولماسینی تصدیق له دیلر.

ادبی انجمن لرین بیانییه سینی، صابر انجمنی نین دبیری، حورمتلی کاویانی جنابلاری، «خانه فرزندان آذربایجان» ین بیان نامه سینی حورمتلی ایلقار مرندلی جنابلاری اوخودولار. ایلقار مرندلی، صباحی مؤکافاتنی باره ده «انو» طرفیندن یازیلیمیش اساس نامه نی و ادبی ایجتیماعیئاتیمیز طرفیندن سسه قویولماسی اوچون چوخ حورمت و نزاکت له اوستاد بهزادی جنابلارینا تقدیم ائتدی. مطبوعات طرفیندن آقای صدیار وظیفه (اغل اوغلو) جنابلاری چیخیش ائتدی. او دا اوز بیانییه لرینده مؤکافاتلاری تصدیق له دی. مراسیمین چیخیش حیصه سی اوستاد صباحی نین عایله سی نین بیان نامه سینی اوستادین حورمتلی نوه سی، حوقوق شوناس آیدین صباحی جنابلاری اوخودو. او اوز سوزلرینده مراسیمین آپاریجی هئیتیندن، مجلس ده کی ادیب، یازیچی، شاعیر، صستکارلاردان، بهمن مدنیت سارائی تین ایشچی لریندن اوز تشککورو نو بیلدیردی. سونرا «مؤکافات» لاری تصدیق له یرک، آپاریجی هئیت له بو باره ده ایش بیرلیشی اتمه لرینی بیلدیردی.

مراسیمین موسیقی حیصه سی آذربایجائین گورکملی آشیغی، اوستاد حسن اسکندری ایله باشلادی. اوستاد «آشیق حسن» ین چیخیشی مجلسه گوزل بیر آب-هاوا باغیشلادی. سونرا آقای قربان زاده «آیلار» موسیقی گوروو نو صحنه یه دعوت ائتدی. اونلار زنجان دان گلیمشیدیلر. چوخ گوزل موسیقی قطعه لری ایفا ائتدیلر و ایشتیراکچی، قوناقلار طرفیندن چوخ گوزل آلفیشلاندیلار. سونراکی موسیقی گوروو تبریز شهریندن گلیمشیدیلر. گورکملی تار اوستاسی شهریار صدیق، قارمؤن اوستاسی یعقوب اسفندی، پینانو اوستاسی افشین حقیقی، ناغارا اوستاسی بابک اسفندی جنابلاری بو گوروو تشکیل اتمیشیدیلر. مؤغنی حورمتلی موهنیدیس تفضلی جنابلاری ایدیلر. اونلار دا چوخ گوزل قطعه لر ایفا ائده رک، خوصوصیله اوستاد صباحی نین دوستو، مرحوم شاعیریمیز محمدعلی محزونون بیر غزلی نین ایفاسی ایله مجلسه داها گوزل احوال-روحیه باغیشلادیلار.

دان اولدوزو گوروو دا اوز نغمه لری ایله تاماشاچی لار طرفیندن آلفیش لاندیلار. موسیقی حیصه سی نین ان ماراقلی حیصه سی «اغلدار» گورووونون یوکسک صحنه مدنییتینه مالیک اولدوقلاری نئین نؤمایشی اولدو. اونلار واختین آزیغینی نظره آلاق برنامه ده نظره آلینمیش نؤبه لرینی باشقا بیر گوروو وئردیلر و اوزلری برنامه ایجرا اتمه دیلر. آنجاق صحنه یه چیخیب و قوناقلارا احتیراملارینی بیلدیردیلر. قوناقلار طرفیندن بو صحنه مدنییتی، بو فداکارلیق یوکسک سؤنیته ده آلفیش لاندی.

مراسیم چوخ گوزل و نیظام لا کئچیریلدی. بو نظم و اینتیظام آپاریجی هئیتین مجلسی ایداره ائدن مودیرلری ایله، بهمن مدنیت سارائی تین ایشچی لری و مودیری، مجلسین آپاریجی هئیتینه کؤمک

اندن بوتون دوستلار، دانیسجولار، ایستظامات گوروو و باشقالار ئین ایش بیرلیشی سایه سینده یارانمیشدیر. بو آغیرلامانی تکجه موعاصیر نثریمیزین آتاسی اوستاد صباحی نین دئییل، بلکه ده ادبیاتیمیزین، داها دوغروسو نثریمیزین آغیرلانما مراسیمی ایدی.

نباتی ادبی انجمنی نین آچیلشی

مورداد آئیندا شهریار شهریار نین یاخین لیغیندا یئرلشن اندیشه شهرجینی نین، «ایثار» آدلی مدنیت ساراآیندا، نباتی آدینا ادبی انجمنین آچیلش مراسیمی قئید اولوندو. مراسیمده بیر چوخ ادبی انجمن لرین مودیره هیئت لری، موسیقی گوروهلاری، ایشتیراک اتمیشدیلر. نباتی انجمنی اوستاد بهزادی نین ختیر دوعاسی ایله آچیلدی و «انلدار» موسیقی گورووونون گوزل نغمه لریله سونا چاتدی. اوغورلار اولسون.

احمد سلیمی فرین آغیرلاما مراسیمی

حضرت علی (ع) دوغوم گونو ایله برابر احمد سلیمی فر جنابلاری ئین آغیرلاما مراسیمی تهراندا یاشایان دیزج خلیلی لرین فرهنگی، مذهبی، ورزیشی موجمع لری طرفیندن قئید اولوندو. مراسیمده، بیر چوخ آذربایجان یازیچی، شاعیر، صتکارلاری، ایجتیماعی خادیم لری و دانیسجولار چاغیریلیمیشدی. چوخ طنطنه لی بیر مراسیم کچیریلدی و چخیش اندن لر آقای سلیمی فر و اونون «نگاهی به تاریخ شبستر» کتابی حاققیندا اوز سوزلرینی ایفاده اتمیدیلر. آقای سلیمی فر جنابلارینا اوزون عومور و اوغورلار آرزولاییریق.

اوستاد موسی هریس نژادین آغیرلاما مراسیمی

نیمه ی شعبان گونو، مهر آئی ئین ۱۰ دا آذربایجانین موعاصیر شاعیر و تدقیقاتچی سی اوستاد موسی هریس نژادین آغیرلاما مراسیمی «انجمن دوستداران میراث فرهنگی سردری» طرفیندن طنطنه لی شکیلده قئید اولوندو. تدبیره بیر چوخ شاعیر و یازیچی ایشتیراک اتمیشدیلر. او جومله دن مشهور آذربایجان آشیغی اوستاد چنگیز مهدی پور جنابلاری اوز سازایلا مجلسه گوزل بیر احوال-روحیه باغیشلامیشدی. اوستاد هریس نژاد جنابلارینا اوزون عومور و اوغورلار آرزولاییریق.

تبریک ائدیریک

ادبیاتیمیزین گورکملی نوماتنده لری: اوستاد عزیز محسنی و اوستاد میرهدایت حصاری جنابلاری آذربایجان جوهوری سی نین باکی دوولت دانیسگاهی طرفیندن فخری دوقتورلوق عونوانینا

لائیق گورو لموشلر. بو مؤناسیبتله آذری مجله‌سی حؤرمتملی قلمداشلاریمیز: دوكتور عزيز محسنی و دوكتور میرهدایت حصارى جنابلارینی تبریک اندیر!

بشیر آینده روزنامه‌سی نین مسول مؤدیری «**باقر دیانت**» ین شاهلیق رئیزی نین نظامی محکمه‌سینده کی دیفاعیته سیندن بیر پارچا.

روزنامه بشیر آینده وارفت آن مایه‌ی بشیر آتار
ملکه مایه‌ی سرحد سرحد فرزند شهید در آن سطح
عمومی فرهنگ آنقدر بالا رفته است که در آن سطح
بزرگ خیط هم تقوایه و تقی زده رفته و آنرا
زنت دیدیم و قسمتی از این تقی آزاد و سرحد را
بر سر سرحد و تقی هم دست گرفته و تقی را
ملت در خوش سحر و اقسام و جبهه به نایه و فصله
لغت هم صحت زانده و تقی و تقی را بر سطح
مفصل را و تقی را و تقی را و تقی را و تقی را
و تقی را و تقی را و تقی را و تقی را

روزنامه بشیر آینده و انتشار آن مایه‌ی بسی افتخار من و بلکه مایه‌ی سربلندی میهن عزیزم می‌باشد که در آن سطح عمومی فرهنگ آنقدر بالا رفته است که در آن یک نفر کارگر خیاط هم می‌تواند امتیاز روزنامه گرفته و آن را انتشار می‌دهد و قسمتی از بار سنگین آزادی و مشروطیت را بر دوش کشیده و خلاصه قلم به دست گرفته و در تنویر افکار عمومی ملت و کشور خویش سعی و اهتمام و مجاهدت بنماید و فعلاً "بعثت عدم صلاحیت ذاتی دادگاه حاضر در امر مطبوعات بحث مفصل را درباره‌ی روزنامه بشیر آینده و مقالات آن زاید و بی‌مورد می‌دانم.

اوخوجو مکتوبو

■ قادر پاشاپور

(قاضی دادگستری)

یتیم اوشاق کیمی هردن بیرینین قۇلتوغونا گیریردیک، بو دره‌نین سویونو او دره‌نین سویونا قاتماق ایله اؤزوموزه چای دؤزلدیب، خیال گؤلونه توکۆردۆک. تزه بیر آرخا سو گلیمه‌میش او بیرسی قورویوردو. آرخلارا سو گلیمک و اونلارین سسینی انشیتیمک باشقا بیر حسرت اولموشدو. تزه گؤلۆمۆزۆ دۆلو گۆرمه‌میش قورویوردو، امما بیلیردیم پیس گۆنۆن عۆمرو آزا اولار.

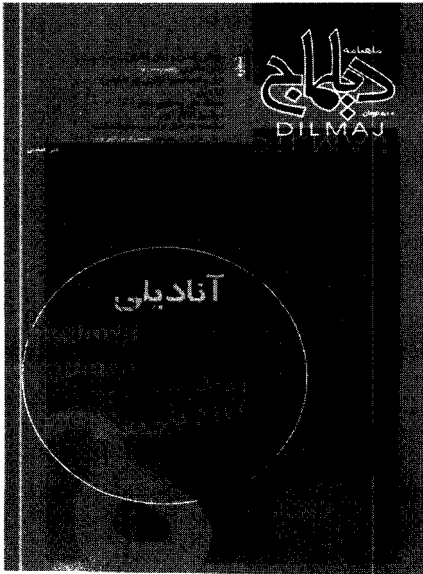
۸۲-نجی ایلین پاییزین سۆن گۆنلرینده زمی میزه دۆن سویو وئرندن سؤنرا یئر گۆلله کیمی برکیمیشدی، آنجاق بونونلا دۆنموش یترده بیر ساری گؤلۆن چیخماسی بیر تاپیلیمیش بایرام اولدو. دنمک بیر ایستی بوخچائین یتیشمه‌سی جائیمی قیزدیریردی. بوخچانی آچماقلا هر یان عطیرلندی، بوزچیچه‌نی تک بیر گۆل اؤزۆمه گۆلدۆ؛ آی کیمی شافاق لایتردی و واراق کیمی ماراقلی و سۆیندیرجی ایدی.

یورولمایاسییش و ال لرینیز وار اولسون. بسله‌دیشینیز گۆل گۆزل دیر، آنجاق عۆمرو گۆل عۆمرو اولماسین. آتالاریمیز دۆز دئییر: «بیر آرخا سو گلسه، اومود وار بیر ده گله». اینشاللا به اوخیمیز هنج و اخت قوروماسین و کۆوشنیمیز بیر داها یاشیل لانسین. آنا دیلیمیزی یازاق، اوخوناق، اؤیره‌نک و اؤیره‌دک. نئیله‌مک ایشین چتینی سیزین دیر و بۆیۆکلۆک بئله‌دیر. آدینى قۇندون دئییرمانچی، چاغیر گل سین دن کؤراوغلو...

دیلماج بوراخیلدى:

مۇھر آئیئى مطبوعاتىمىزىن عابىلەسىنە دیلماج آئىلىق درگىسى دە آرئىرئىلدى. دیلماج (ایجتىماعى - تحقیقى) آئىلىق درگىسى مۇھندىس علیرضا صرافىنین صاحب ایمتیاز و مۇدیر

مسول لوغو ايله ئايىلماغا باشلادى. درگى دە، ادبى ایجتىماعىياتىمىز تائىنمىش شخصىت لردن، تېرىزدە كىچىرىلن بىرىنچى «آنادىلى» سىمىنارئىندا چىخىشلار ئايله برابر آقاي صرافىنین بىر مۇصاحىبەسى داخیل دیر. آذرى درگىسى بو درگىنین بوراخیلماسى مۇناسىبتى ايله مطبوعاتىمىزى و علیرضا صرافى جنابلار ئ و اونون امكداشلار ئىنى تېرىك اندىر و اونلارا اوغورلار آرزولائىشیر.

ایپای

سازمان جهانی انجمن‌های اسلامی

تبریز تاریخی آینده لری نین

آجینا جاقلی طالعی

دوستان عزیز! تبریز در روزهای آینده شاهد یک تحول بزرگ خواهد بود. این شهر تاریخی با معماریهای کهن و طبیعتی زیبا، آماده پذیرش آینده درخشان خود است. ما در انجمن‌های اسلامی تبریز، با همکاری نهادهای محلی و بین‌المللی، در پی احیای این شهر و ارتقای سطح زندگی شهروندان هستیم. در این راستا، اقدامات مهمی در زمینه عمران، معارف و رفاه اجتماعی در نظر گرفته شده است. ما به شما می‌خوانیم که در این مسیر همراه ما باشید و با مشارکت خود، در ساختن آینده بهتر تبریز سهیم شوید.

طالع تبریز تاریخی و آینده لری نین

طالع تبریز تاریخی و آینده لری نین

مهرضولی و اینگیلیس شرقی و ناص لعلی

مهرضولی و اینگیلیس شرقی و ناص لعلی

منشی ایک و علیغی ایک

منشی ایک و علیغی ایک

**يارپاق
بوراخیلدى:**

منھر آئی مطبوعاتیمیز اۆچۆن اوغورلو بیر آى اولدو. بو آيدا، خداآفرين آيتلىق درگيسى، ديلماج آيتلىق درگيسى ايله برابر يارپاق هفتهليينى ده نشره بوراخيلدئى و بيزى سئويندirdى. يارپاغئين صاحب ايمتيازئ و مودير مسولو واختيله ۷۰-نجى ايل لرده نشر اولونان «يول» مجله-سى نين باش كاتيبى «ايواز طه»، عظيم عبادپور جنابلارئ دئر. هفتهليكده بير چوخ قلم صاحبلارئ نين شعر و نازيلائرى و هابئله «طه» تين باش نازئ سئ و فلسفى بير مقاله سى ده درج اولونوب.

يارپاق هفتهليينى نين مودير مسولو و اونون ياخين امكداشئ، دوستوموز و قلمداشيميز رضا كاظمى و نازيچئ لار هئيتئ و بوتون امكداشلارئنا تودوغو يول لاريندا اوغورلار آرزولاييرئق.

يَارَاقَ هَفْتِلهِیْیَ نینِ مَوْحَرَمِ مَسُولِ مَوْدِیرِی دَوْقَتورِ عِبَادِپورِ جَنَابَلاری، رَحْمَتلی
 آتَانِیْزِینِ وَفَاتِی مَوْنَسِیْبِتِیلَه سِیزَه وَ حَوْرْمَتلی عَائِلَه نِیزَه بَاش سَاغْلِیغِی وَ ثِرَه رِکِ اُولو
 تَانِری دَانِ دَوْزَوْمِ دِیلَه یِیرِک.

آذری

گنجینه نین سیوری

▪ فریبا مرادی

گنجینه نین ایچیندن،

بیر سس چاغئیر.

او سس،

نه - تاتیش دیر،

نه ده کی، یاددیر!

او سس،

نه بیر کیشی،

نه ده - آرواددیر!...

گنجینه نین ایچیندن،

بیر داملا ایشیق،

گوزومده یورد سالیب،

یانماق ایسته ییر!

گنجینه نین ایچیندن،

قاوزانان سؤکوت،

حزین - حزین منه:

- دورما، گل دئییر!

گنجهنی،

بئله سی دوشونورم من.

سؤندا -

مین جه فریاد،

قوپور ایچیمدن...

بو فریاد نندن دیر،

ایلاهی...

ندیر؟!...

بو فریاد هارایا،

یول آلیب گئدیر؟!...

گنجهنین ایچیندن،

آچیلیر سحر...

بو دا بیر سیور اولور - منه،

بیر تهر!...

سؤن شئعر

▪ ذ - گوئلراوغلو

سؤن شئعیریمده

کلمه سیز سؤیله دین منی!

من ده سس سیز

کلمه لر آراسینداکی شئعیریمله سنی ایسته ییرم!

زامان دیییندن چیخان

داماریمداکی درد چایلاریندا

چیمیب

چاپدین!

گورمه دیم!

اشیتمه دیم!

دادما دیم!

کؤهنه حیسلریم له یوخ

یثنی حیسلریمده سؤیله دین منی!

هئج بیر سسه شیغیشا ییلمیرم سنه ساری!

باخیشی تین

چکیلیمیش دری سینه ال چکنده!

زاماتین گوزل لیک سیمفونی سنین

ایتمیش نوتلاری

گوزلریمده چالیر!

هر بیر یانا آددیم آتاندا

باخیش چمن لیتمده

یثنی چیچکلر بیتیر!

گوزلریمده

بارماقلار حیسی ایسته ییرم!

سوزلریمده

اولدوزلار!

اولدوزلار آراسیندا

سن!

قوی کهکشانلار دا

سنینله دولسون!

آلاهدان

آلاها جان!...

بۆتۈن خاريجى فرش مۆزىلرىدە سۆزسۆز اۆچ- دۇرد يۆز ياشى اولان ھريس خالىلارنى بو ماحاللىن باشىندان كىچىن حادىشەلىرى حىكايت ائدىر.

امىنم كى، بو اينجه صئتنن داتىشساق و اونون تارىخىندن سۆز آچساق، دئمەيە سۆز چۈخ اولاجاق. «اوستاد اسماعىل بى»لە آپاردىغىمىز داتىشىغا يۇل اوزاناجاقدىر. نىجە كى، بىلىرسىنىز، ھريس دە خالى اۆزەرىندە چالاشانلار و دۇنيانى حىتران قۇتالار بو يىرىن شىرفلى، قىتيرلى قادىنلارنى و قىزلارنى اولموشدور. آنچاق بىر كىشى بو مىقدانا آتاق قۇيموش و باش اوجا چىنجا بىلمىشىدىر. او دا باشقاسى دىتىل، بىزىم اوستاد «اسماعىل بى» نىرمانى»دن سۆنرا. «اسماعىل بى»ىن خالىلارنى ناخىش و بۇئا باخىمىندىلە بديعى اولدوغونا كۆرە دۇنيا سۈيەسىندە اونو اۆز آدىلا تاتىنىمىشلار. «اسماعىل بى» خالىسى».

دنىك اولار كى، «اسماعىل بى»دن اۆنجه بۇيۇك ھۆنرلى قادىنلار دا بو بۇيۇك ھۆنر دۇنياسىندا اۆز آدىنى ابدىلىشىدىمىشلر. حىيات خانىم، راحىلە خانىم، خاتىن و... آما «اسماعىل بى»ى اۆز ياراتدىغى بديعى و جۆرىجە جۆر ناخىشلارلا تۇخودوغو خالىلار ھامىدان فرقلندىرىر.

بش ابل بوندان اول بو بۇيۇك اوستادلا ھريس بازارىندا راستلاشدىم. كىف- احوالدىن سۆنرا، اوستادىن قۇجالماسى، اولسە اۆندەن ھىچ بىر اثر تاپىلماماسى، اپچرىمدە جانلاندى. اۆنولنا بىر داتىشلىق آپارماق و اونون بىر تارىخى سىند كىمى اللە ساخلاماق قارارنا گلدىم و بو يۇلدا تىزنەسى احد سلىمى جنابلارنىشىن ياردىملارنىندان فايدالاندىم، نىجەسى آشاغى دا گلن داتىشلىقلار اولدو. «اسماعىل بى» بىر ابل بو داتىشلىقتان سۆنرا حىياتا كۆز يۈمۈب، ابدىتتە قۇيوشدو. روحو شاد اولسون.

حاجى- ھرىسلى

ح- سالام، كىف- احوال. وختىنىشىزنى آلماقدان و سىزى ايشىنىزدن قۇتماقدان قرض بو ابدى كى، نىجە كى، بىلىرسىنىز، بىزىم ھرىسى قدىم ايامدان فرشى ايله تاتىشىلار و اونون دۇنيالىق شۇھرىتى واردىر. دنىك اولار بو صئتتە آدى- سانلى آدمالار دا اولوب و او آدى- سانلى آدمالاردان بىرى دە انلە سىزسىنىز. منىم يادىما گلن «اسماعىل بى» فرشىنى چىراغىنان آختاراردىلار. اونا كۆرە دە، ايستەدىك بىر آز وختىشىزنى آلاق كى، بو بارەدە بىر آز صۇجبت انلەيەسىنىز، بلكە سىزدن بىر يادىگارلىق اولسون. سىزىن ھۆنرىنىزى گلەجك نىسبلە تاتىتىدىرماق اوچۇن دندىك، خىدمىتىزدە اولاق.

اس- لۇطف انلەيىبسىز، خاھىش انلەيىم.

ح- من سندن ايستەيەجم كى، اولدە بىر آز اۆز آدىندان، شۇھرىتىدن، آتاۋىن آدىندان و بۆتۈنلۈكدە ياشايشىندان بىزە داتىشاسان.

اس - ئاتامىن آدى رحمت بى ايدى. اوزومۇن دە آدىم اسماعىل. ئاشىم ۸۰ جۇدودوندا اولار. لاپ كىچىك وختىمدان انلە ھر ايشە شۇقۇم وئار ايدى. آنجاق فرش ايشىنە ھر نەدن آرتىق ماراقلۇ ايدىم. آمما باجىملا آنام قۇنمازدىلار كى، بو ايشىن دالىشىن توتام. دئىرىدىلر: «كىشى فرش تۇخوماز...».

قدىم زامان، محمد آدى بىر كىشى وئار ايدى كى، فرش تۇخوتارمىش. اونون آدىنى «قۇز مى» قۇتموشدولار و قۇجالاندان سۇنرا بو آدىلا اونون سىسلەتدىلر. آنا- باجىم دا منە دئىرىدىلر: گۇرمۇرسن اۇ كىشى نە آد قۇتوبلار؟

من دئىرىدىم: «منە ھر نە دىسەلر دە من تۇخوتاجاغام». خۇلاصە اونلارنى بىرىكىدىرىم و تۇخودوم. بىر زامان دا نقشە اۆستۈندە چاللىشىم. نىيە كى، منى نقشەتە باخماقدان دا اوزاقلاشدىرىدىلار. آنجاق بىر گۇن انوى خلوتلەدىم. آنام گىل ئاسا گىتمىشىدىلر. گىرىب انو، قاپىنى باغلادىم و چىخدىم فرش دزگاھىنى اۆستۈنە. چىشىنى دىزىمىن اۆستۈنە قۇتوب، قۇتراق تۇخودوم. خىتلىك تۇخوتاندان سۇنرا آنام گىل گىلدىلر و گۇردۇلر قاپى باغلىدى. قاپىنى ووردولار. دوروب آچدىم. دندىلر: گىلە، بە نە قاتىرىرسان؟

دندىم: فرش تۇخوتورام دا... دندىلر: دىنن كۇرلايىرام دا فرشى...

دندىم: باخىن كۇرلاسام، سۇكرسىز. باخدىلار، گۇردۇلر انلە نە جۇر تۇخومالى ايدى، انلە اۇ جۇر دە تۇخوموشام. بو شۇق و علاقە ايلە فرش تۇخوماغى كامىل اۇتىرىدىم و بىلەلىكلە نقشەنى - زادى بوراخدىم. مىثال اۆچۇن «تاجىرى» بىر نقشە ايدى. اۇ بىرى نقشەلر دە اۇز يىرىندە نقشەدىلر. من تاجىرى نقشە تۇخوردوم، آمما نە تاجىرىنىن اۇز اۆزۈتلە؛ فقط من تاجىرى نقشەسىنى گۇرمۇشۇم.

ح - چرچىۋەسى تاجىرى ايدى. سن اىچرىسىندە اۆزۈن ايشلردىن!... اۆزۈن بايقىلار - زاد سالاردىن...

اس - بلى، سن بوئوران كىمى تاجىرىنى من اۆز فىكرىملە، اۇ جۇر كى، دۇغرولتمالى ايدى من دە دۇغرولتدوم.

ح - اۆزۈن مۇستقىل باشلادىن؟

اس - بلى، مۇستقىل باشلادىم.

ح - منىم انشىتىيىمە گۇرە، اۇ زامانلار فرشىلر معمولن اۆزگەتە فرش تۇخوتاردىلار... نە شرايطدە تۇخوتاردىلار؟

اس- بلی، بیز اربابا فرش تۆخوردوق. مثلن داتیشاردیق کی، ایشین ایشین، بۇئاغئین و آئیری و ساییلین ارباب وئهریدی، آنجاق هر آرشیئیندا ۲۰ تۆمن پول آلاردیق یا مثلن ۱۰ تۆمن. آما بونلار میثال اوچون دندیم ها. ۱۰ تۆمن، ۲۰ تۆمن سوزو یوخ ایدی. چوخ آز وئهریدیلر، بلکه ده ۹ آرشین فرشده ائله ۲۰ تۆمن بیزه قالایدی.

ح- انشیتدیشمه گۆره، هنج اونو دا نقد وئرمزدیلر.

اس- یوخ بابا، نقد وئرمزدیلر. ائله قنددن، چایدان، دویودن و بئله آیین- اوئوندان.

ح- یانی، فرشچی ائله همیشه اربابا بوزجلو قالاردی!

اس- بلی، مثلن بیر فرش تۆخویوب وئهریدی و او بیرر سین ده ایجاره وئهریدی.

ح- اسماعیل بی، او زامان کی، سیز فرش تۆخوماغا باشلادیز، اونداهر سده بۇناق خانا وئریدی؟

اس- بۇناق خانا وئریدی، البته آدینا «کۆپ» دئییردیلر. مثلن، سۆرمه یی رنگ، آبی رنگ و یاشیل رنگ، بونلار انشیکده بۇتاناردی. آما او بیرر رنگلر ائله ائوده بۇتاناردی. هر کس اوزو اوز ائوینده بۇتاردی... تیرمه یینی، چۆهره یینی و...

ح- سن اوزون فرشه باشلایاندا، ائله رنگه ده اوزون باشلادین؟

اس- بلی، اوزوم باشلادیم.

ح- بو رنگلرین باره سینده بیر آز آرتیق داتیشاسیز کی، مثلن بو فرشین متنینی تیرمه یی

ائله ییب سیز. شیمیائی رنگلردن قابق بو رنگی یا قیرمیزی رنگی نجه بۇتاردیز؟

اس- تیرمه یینی نار قابیغی ایله بۇتاردیق. خالیص قاراداغ ناری، نه اینکی بو معمولی نازلار یا مثلن ساوا ناری، یوخ، اونداهونلار قاراداغ ناری دئییردیلر. زئینونی رنگی و یاشیلی گرک قاقجا ساری بۇتاییش و ایپی ساری ائله یه تیدیک کی، بو ساری رنگی الده ائتمک اوچون چولدن «ساری چۆپ» گتیره ردیک.

ح- هامان «سوتتی یان»؟

اس- بلی، هامان سوتتی یانی گتیره ردیک، قایناداردیق، اولاردی ساری رنگ. ساری رنگی اله

گتیره ندن سونرا ایپی وئهره دیک انشیکده، کۆپده یاشیل یا زئینونی ائلردیلر. قالدی آل- چۆهره یی رنگ. آل- چۆهره یی رنگی ده بۇناق و آیران لا و بیر ده زئی ایله دۆزهلدریک. قاقجا زئینی قایناداردیق. ایپی زئی ده قایناداندان سونرا چیخاردیب آپاریب یوئاردیق. سونرا گتیره ردیک تزه دن اونو دیدر دیک و سپر دیک قازانا. مثلن چۆهره یی رنگی آیران و سو ایله قاریشدیراردیق. آما من اوزوم

چۆھرەيىنى تىۋى آيران ايله بۇياردىم. تەقريبەن يارىم گۆن قازاندا قالاردى، سۇنرا چىخاردىب آپاراردىق
آخار سۇيا سالاردىق. بىر آزادان سۇنرا چۆھرەيىنى گىتەرەردىك، آمما آل گرک بىر گۆن تامام سودا
قالايدى.

ح- او زىنى آيراتىلا بۇيواندا رنگ نه آرتىراردىز؟

اس- رنگ هامان بۇياق آرتىراردىق.

ح- بۇياغىن رنگى ائله قىرمىزى اولاردى ۋ بۇ بۇياغى فقط قىرمىزى رنگە ايسىفاده ائله ىردىز؟

اس- بلى، آل رنگى ۋ چۆھرەيىنى اله گىتىرمك اوچۇن بۇياقدان ايسىفاده ائىردىك.

ح- تىرمەيى رنگى ده نار قابىغى ايله ۋ آبى رنگى ده كۆپده بۇياردىز؟

اس- بلى، اونلار دا وئەردىك ائشيكده «كف» ايله، يانى «كل كفى» ايله بۇياردىلار.

ح- بعضى قديم رنگلر وار ايدى، مثلىن «سامان رنگى» اونلار نه جور بۇياردىز؟

اس- انۇدەكى زىتتونى رنگى بۇياردىق. گرک قاباقجا سۆتىيان اوتونو گىتريب ۋ ايبى اونونلا

قاينادايديق. ايب زىتونى اولاندان سۇنرا اونو قازاندان چىخاردىب ۋ قازاندا قالان رنگە آغ ايبى بىر

سالىب، قارىشىدرايدىق ۋ چىخارداردىق كى، بىر قولاي رنگى دۇندى. نىيە كى، ايبى قۇيمازدىق چۇخ

قالا قازاندا ۋ رنگى تۇندلشە. بو اولاردى هامان سامان رنگى.

ح- بىزىم يادىمىزا گلن، قديم هريسده نۇقطەلى نقشەلر وار ايدى يا دىسمال نقشەلر... گۆرەردىن

مثلىن ال بۇيۇكلۇكده دىسمالا فرشىن دۇردىن بىرىنى چكىلر. آمما قالاىنى ائله سىنەلرىندىن

تۇخۇنارمىشلار. ايسەتەيىرم گۆرەم، سىن بو نقشەلرى سىنەدن تۇخوردون يا دىسمالدىن ۋ يا نەدن؟

اس- اولدە بىر آز دىسمالدىن تۇخودوم، بىر ۋ يا ايكى فرش. آمما سۇنرا داها سىنەدن تۇخوياردىم

ۋ اوز ذىنەم نه يىتتەرەردى ائله اونو دا تۇخوردوم ۋ آتري بىر شىئە ائحتىياجىم اولمازدى، مثلىن

دىسمالا- قىلانا.

ح- سىز بو رنگلرى نه حىسايبىنان بۇياردىز ۋ نه جور بىلردىز كى، هر رنگدن نه قدر لازىمدى، بىر

كلف، ايكى كلف... بو قدر آبى، بو قدر قىرمىزى. بونلار نىجە حىساب ائىردىز؟

اس- من اولدە حىسابلاردىم كى، بو فرشىن حاشىيەسى مثلىن سۆرمەيى اولاندا بونون كىللە طرفى

آپارار ايكى كلف. او ايكى كلف آپاراندا بو ايكى يان طرفلر دۇرد كلف آپاراجاق. دۇرد، دۇرد،

ايكى، اولدو اون. ايكى ده بو بىرى كىللە اولار اون ايكى كلف. بو عىارانان مثلىن بۇيۇك فرشە بىر آز

آرتىق، كىچىك فرشە بىر آز اسگىك، بو جور حىسابلاردىم.

- ح- سىز بويۇر دوز كى، داها سۇنرا دىمالدان- قىلاندا نەشە غۇنۇشۇندا اىستىفاده ائلمەدەم ۋ سىنەمدن تۇخودوم. بس سىز قاباقچا دۇنەنەدە فرشىن نەشەسىن چىكىپ، رنگىن حاضىر اندردىز؟
- اس- بلى، من فرشى خىتايلىمدا ائله جانلاداردىم كى، سانكى بۇ فرش كى، سالىمىشۇق بورا ۋ اۋنو گۇرۇرۇك ۋ بىلىرىك رنگى نەدىر، حاشىيەسى نە رنگەدى، مەنى نە رنگەدى. من دە فرشى تۇخومايشىدان قاباق اۋنو دۇنەنەدە بۇ جۇر مۇجسەم ائلردىم. ھلە، فرشى دارا چىكمەمىش اۋنون چىشنىسىن، رنگىن قىلىمەدە حاضىرلاردىم ۋ سۇنرا باشلايشۇ تۇخوردوم.
- ح- قەدىم رنگلەدە بىر آيرى مۇددان دا اىستىفاده ائلردىلر. بىلىمىز سىز دە اۋنلاردان فايدالاندىز تا يۇخ. مىثلن «مال سۇدۇيۇ» كى، جاماآت يىغاردى. اۋندان نەجە فايدالاناردىلار؟
- اس- مال سۇدۇيۇ تىرمەنى رنگى بىر آز تۇخالداردى. آمما من اۋزۇم اۋندان اىستىفاده ائلمەمىش. دۇنەنە كىمى، اۋرنگى بىر آز تۇخالدىپ ۋ بىر آز دا شافاق لاندىراردى.
- ح- قاباق زامان ايبى آيراندا قايناداندان سۇنرا اۋنو تۇرپاغىن اۋستۇنە آتاردىلار. تۇرپاق اۋنون رنگىنە بىر اثر قۇناردى؟
- اس- يۇخ، تۇرپاق فقط ايبىن سۇيۇن دەرەدى. رنگىن دە اثر قۇنمازدى.
- ح- سىزىن اۋ جاۋان ۋاخت لارىزىن ۋ شۇھرتلى چاغلاريزىن فرشلىرى بۇيۇك اولجۇدە اۋلاردى.
- اس- بلى، اۋ فرشلىر چۇخلۇق ۱۲ آرشىن اۋلاردى ۋ آز- ماز دا ۹ آرشىن.
- ح- حىسابلايا بىلرسىز كى، غۇمۇرۇزدە نە قدر اۋ بۇيۇك فرشلىردن تۇخويۇب سوز. ھامان ۱۲ آرشىن كى، ۱۶ مۇتر اۋلوردۇ؟
- اس- بلى، عرض ائلىتىم، منىم دۇنەنە گلن ۷۰-۶۰ جۇدودوندا تۇخوموشام اۋ بۇيۇك فرشلىردن.
- ح- ھىچ بىلىرسن ايندى سىنن اۋ فرشلىرىۋىن بىرى تاپىلسا، نەجەتە گۇدر؟
- اس- من بىلىمىز، خىتىر. بىلىمىز نەجەتە گۇدر (گۇلۇر...).
- ح- ايندى اۋ عىتار كى، سىن ۋتردىن، اۋ فرشلىرىۋىن بىرى تاپىلسا، ۱۵ مىلىۋنا، بلكە دە يۇخارى گۇدر. ياننى اۋ حىسابىنان سىن بۇ مەملەكتە ۲۰۰ مىلىۋنلۇق فرش تۇخويۇب تەۋىل ۋترىب سىن. ايندى اۋنلاردان اۋزۇۋۇن نەيىن ۋار؟
- اس- اۋنلاردان ايندى ھىچ، ھىچ زادىم يۇخدۇ.
- ح- نىيەتە يۇخدۇ آخى؟

اس - ساخلايانمادیم دا، نښلیم.

ح - ساخلايانمادین یا بیر شئی وئرمه دیلر؟

اس - بیر شئی وئرمه دیلر. نښه کی، دئیه لر «جولغا کفن سیز اولر» بیز ده، ائله هامینی بزه دیک، اوزوموز لوت قالدیق.

ح - یازیقلار اولسون کی، ایندی یتنه هریس ده چوخلو زحمت کئش فرش توخوئانلارین انوینه گئدنده اونلارین اوز توخودوغو فرشلریندن اوز ائولرینده بیرین ده تاپماق اولمور. توخوجولارا بو مسئله چتین اولور. اما آلاها شوکور کی، سیز ۶-۵ فرش اوز ال ایشلریزدن ساخلائیپ سیز. بونلار دئمک سون زامانلار توخودوغونوز ایشلردی؟

اس - بلی، بونلار لاپ سون ایشلریمدی. (اوتاقداکی فرشله ایشاره اندیر)

ح - اسماعیل بی، من اوزوم ده بیر آز فرشچی لیک ائله میشم. باخ، بو فرشلرین حاشیه دن باشقا ایچری گوللری، هم گوشه لری، گول، ناجاقلاری هریس ده توخونمائیپ. بونلار سیزین اوز ایبتیکاریزدیر؟

اس - بلی، من بونلاری اوز ذهنیمدن یاراتمیشام.

ح - یانی، هریس نقشه سی دئیل؟

اس - یوخ، هریس نقشه سی دئمک اولماز. اما من ایسته سم کی، بو نقشه آدلانا، گرک وئرم بونون اوزون گوتوره لر و بیر-ایکی نفر توخوتا. سونرا بو نقشه نی دئیه لر کی، مثلن قیلان کسین نقشه سی دیر.

ح - قدیم نقشه لر ده ائله بو جور اولوب، مثلن حیثات نقشه، صمدخان نقشه و... بیر ده بو کی، بیر نښه نقشه ده کیشی آدلاری وار، مثلن صمدخان، بو صمدخان اوزو ده فرش توخورموش؟
اس - صمدخان اوزو فرش توخومازدی، آروادی توخوئاردی. او زامان آروادی تین آدینی وئرمه مک اوچون فرش اونون اری نین آدینا آدلائیپ.

ح - یاخش، اوندانیه منیم بویوک ننه مین آدین وئریلر؟

اس - آخی، بعضی سی نین آدی دئیلمه یه چئخاری وئریدی. آلا، رحمت ائله سین، مثلن «آسی خاتیم» یادیزا گلر؟ حاجی حیدر قولونون خالاسی. یاخش آرواد ایدی. دوقتور کیمی الیندن هر ایش گلردی. او جور آداملارین آدی دئیلیر دا...

ح - یا مثلن «راحیله نقشه» وار...

اس - بلى، ائله او دا اۈز زامانىدا اوستاد ايميش. فرشى ياخشى دۇغرولدارمىش. آخى بىر وار كى، بىر آدام نقشەنى اۈزۈ ايختىراع ائله، بىر دە وار كى، بىر آدام او نقشە كى، اونا وئربىلر اۈنو صحيح دۇغرولدا. آما بعضى سى دە وار كى، نقشەنى ازىر، تۇكۆر، ايير، ئىيلەيىر... راحىلە ياخشى تۇخويوب دۇغرولدارمىش، اۈدو كى، آدى قايىب.

ح - يانى، او آداملار هامىسى ھۆنرمند آداملارمىش و اۈزلىرى نىن ھۆنرى، چىخارنى وارىمىش، نقشەنى فۇتۇكۇپو ائله مزىمىشلر؟

اس - بلى، ھۆنرى، چىخارلارنى وارىمىش. آنجاق ائله او زامانلاردا او ايشلر چتىن ايمىش. قديم نقشەلردە نۇقلەدن - ئيلاندان يۇخ ايمىش. نقشەنى قلم ايلە چكرمىشلر و اۈنون اۈزۈيلە تۇخوماق دا اۈزۈ بۇيۇك بىر ھۆنر ايمىش.

ح - سنىن بو تۇخودوغون فرش قديم ھرىس دە تۇخونان او «مىتان سادە» فرشلىرى آدامىن يادىنا سالىر. او زامان سن دە او مىتان سادە فرشلردن تۇخوموشدون؟ آخى بىر زامان او فرشلىر مۇد اولموشدو.

اس - يۇخ. من مىتان سادە تۇخومازدىم، آما هامى سىنا باش چكرديم و فرشىن گۈلۈنۈن - ئيلانى ئىن اندازە سىن من وئەردىم.

ح - ايندى داھا بو ائودە فرش تۇخومورسان؟ يا اوشاق لار ئىندان - زائىندان بو صتى اۈيرنەيىب؟

اس - يۇخ، داھا من فرش تۇخومورام. اوشاق لار دا اۈيرنەدلىر. عۆدۆر ايستەيىرم.

ح - آخى بو صنت ھرىس دە فقط قىزلار، گللىنلر و خاتىملار مخصوص دو. سن كىشى اولار - اولار بو صنتدە اوستادلىغا يىتىشىپ سن!

اس - بو كىشى، آرودا دىيىل كى، قايىب شۇوقا، علاقه.

ح - اسماعىل بى، بو شىمىتايى داوالار نە وختىدان چىخدى. سن دە بونلاردان ايستيفادە ائلەدىن؟

اس - شىمىتايى داوالار دىمك اولار، ۳۵ ايلە ياخىن دى چىخىب. من دە بو داوالاردان ايستيفادە

ائەلمىش و بو آخىر ايشلىرىمى دە شىمىتايى رنگلە بۇيامىشام.

ح - بو شىمىتايى رنگلىرىن دىيىرلر بۇياغى راحات دىر، آما ائله بىل، رنگى ثابت قالمايىر. خوصوصى

ايلە گۆنش تۇخونان يىرلىرىن...

اس - ايستە سن بونلارنى رنگى ثابت قالا، گرگ اسىد ايلە بۇياياسان.

ح - شىمىتايى رنگى اسىد ايلە نىچە بۇتاماق اولار؟ سن نىچە ايستيفادە ائەلمىش سن بو اسىددن؟

اس- من قازاتىن يىترىنە تىرىن بىر معمولى ايستىكان قىدرى آسىد تۇكرىدىم.

ح- او آسىدلر ائله هامان قالايتچىلار ايشلەدن آسىدلر ايدى؟ اونلارنى هاردان آلاردىز؟

اس- بلى، هامان آسىدلر ايدى. من تىزىدن آلاردىم، رىنگ ساتانلاردان.

ح- ايندى آما بۇياقچىلار آسىدەن ايستىفادە ائلەمىرلار!

اس- يۇخ، آما ايستىفادە ائلەسەلر رىنگ ئايىت قالار.

ح- بىر دە ايندى ھرىس فرىشلىرىندە ائلە بىر جۇرە آبى ايشلەنر، آما من سىزىن بو فرىشەدە نىچە

جۇر آبى گۇرۇرم... فىروزەنى آبى، معمولى آبى و... بونلارنى سىز نىچە ايدىدەك اندىب سىز و نە جۇر بۇيايتىب سىز؟

اس- بونلارنى آيرى- آيرى بۇتارىق. بونلارنى ھرەسى بىر رىنگەندى. ھامىنى آبىدى، آما ھرەسى بىر آيرى رىنگەن توتولوب.

ح- يانى، بونلار او داوا كى، ووروب سوز آز- چۇخ ووروب سوز يا نىچە؟

اس- يۇخ، اونلارنى جۇتەرلى آيرىدى.

ح- اسماعىل بى، ايندى سن بو فرىش صىتىنىن ياخشىلاشماسىنا، بو صىتىن دۆزلىمەسىنە گۇرە

نظرىز نەدىر؟ بو جاماآت نىئەلەسىن كى، ھرىس فرىشى ئىنىدن او قىدىم شۇھرىتىن، قىدىم آيرىنىتىن الە گىتىرسن؟

اس- واللە ائلە ھرىس دە ايندى دە ياخشى فرىش تۇخوتانلار وار. مثلىن سىزىن اۋز فرىشلىرىز دە ياخشىدى آقاي ھرىس نژاد.

ح- بىر ياخشىلىق وار، بىر دە ايتىكار. يانى بو ايتىكار كى، سن فرىش دە يارادىب سان، داھا يۇخىدو. اوستاد شىرىار دىمىشكىن «گۇزىللىرىن آخىرا قالمىشى ايدى». ائلە سن دە گۇزىللىرىن آخىرا قالمىشى سان. چۇنكى ايندىكى فرىش تۇخوتانلار نىقىشەنى قۇتور قاباغىنا تۇخوتور، آما اۋزۇنۇن دىنھى خىلاق دىئىل كى، من بو فرىش دە بىر دىشىكىلىك، بىر تىخۇل يارادىم. بىر گۇل آرتىرىم، بىر گۇل اسكىلدىم.

اس- بو دا ائلە شاعىرلىك كىمىدىر. ھامىيا الوثرىشلى دىئىل. نىچە كى، ھامى شىر دىئە بىلىم.

دىئەرھا، آما داھا شىرىار اولماز. بودا او جۇردۇ. ھامى ائلەنىمىز اۋزۇندىن بىرىشى يارادا.

ح- بلى، دندىيىم كىمى، ايندى گۆزلەرىن آخىرا قالمىشى سەن. بو ايشلارنى ۋە بو ايداعلارنى ياخشىسى سەن بىلەن اولوب. سەن ۸۰ ياشىن ۋار. ۸۰ ايل بارماغىن لا ايلمە چاچىبسان، گۆز دۇيۇب سەن، ھۈە ۋەربسان. آنداق ايندى كىچىنەجەيىن ھاردان دۇير؟
اس- ايندى، ۋاللاھ ائەلە ۋە قاباقداكى آرتىردىغىم پەندازدان اىستىفادە اندىرم. اونو خىردا- خىردا خەرلەيىرم.

ح- آمما، كاش ۋە زامان بىمە اولادىن. دىمك ايندى سەن قەغەدە چاچىبسان دا.
اس- بلى، آمما ۋە زامانلار بو سۆزلەر يۇخ ايدى كى، ايندى بو سۆزلەر چىخىپ. ۋە زامان بىرى دىمزدى كى، فرىش تۇخوتانى بىمە ائەلەسەنلەر.
ح- بىز چۇخ سۆيىندىك سەن زىتارتىندىن.
اس- مەبەت ائەلەدەز، لۇطف ائەلەدەز.

ح- آرزوموز بودو كى، جامائەت ۋە ھۆنەندەر سەن دىرىلىشىندە تاتىشىنلار. سەن ارزىشىۋى دىرىلىشىندە بىلىسەنلەر. سەن بۇيۇك اوستادسان ۋە ھەيسەن ايفتىخارىسان.
اس- مەبەت ائەلەدەز، آمما مەن دە سەز دىتەن كىمى ۋە قدر دە دىتەلم. لۇطفۇز ۋار.
ح- سەن ۋە قدر غۇمۇر اىستەيىرىك كى، ۋەز دىرىلىشىندە ھۆنەرنى، سەتەن ھامىيە تاتىنا. بو آرزۇنى اندىرىك.

اس- آلاھ سەزە غۇمۇر ۋەرسەن. عىزەتلىرى آرتىرسەن.

بیلقامئیس

هر شئی بیلن آدامئین داستانی

■ چنۆیرن: ای. ولی یتۆ

کوچۆرن: اتل اوغلو

۶-نجی لۆوحه

یویونون سیغاللاندی،
 بدنی پار- پار یاندی،
 ساچلارینی آلتیندان کۆرهینه توللادی
 تۆکدۆ کیر- پاچاغینی، تمیزلیته چیخدی او
 پالتارینی گئیندی، کمرینی باغلادی،
 بیلقامئیس تاج گئینیپ اتله بیل سیغال ووردو،
 ملتیکه ایشتار اونون تاماشاسینا دوردو.
 دندی: «ایشید بیلقامئیس گل سن منیم اریم اول،
 او یتتگین بدنینی منه باغیشلا گینان!
 یتگانه ار اولارسان، من آرواد اوللام سنه،
 دۆزلتدیرهرم، سنه آلتون جنگ آراباسی،
 قوللاری کهربادان، تکرری قیزیل اولار.
 اونا گۆجلۆ قاتیر یۆخ، توفانلاری قوشارلار.
 سیدر عطری ساچا- ساچا قدم قوی ائویمیزه
 سن اتوه بوئوراندا، داخیل اولاندا بیزه،
 اوپسون آناقلا رینی دۆشه مم، ائویم، تاختیم
 قارشیندا دیز چۆکسون سنین دؤولت لر، آغلار،

سەنە مزاج وئىزىلىسىن بۇل مەھسۇللۇ دۆزلىرىن،
نەئەمتى تېلەلەين.

كەچىلەين اۆچ بالا
قۇيۇنۇن اكىز دۇغسۇن،
يۈك داشىئان انىشەتەين

قاتىرا چاتىئەن سەين

جەنگ آراباسىئىدا آتلاز يۈرۈشەدە دۇنەز اولسۇن،
بۇيۇندۇرۇق آلتىئىدا گەندەن اۈكۈزلىرىنەن عەزىزلىرى تاپىلماسىن.

يىلقامىس سۇجەت آچىب ايشتارا بىلە دىئە:

«نەتە ايسەتەيىرسەن كى، مەن سەينلە انۇلەنەم؟»

جائىنا سۆرتەك اۈچۈن زىئەن ياغى وئەرم.

سەنە گەتتەم آلام.

مەن سەنە ات وئەرم، خۇرك، يىتەك يۇللارام.

ايلەلەرە لايتىق چۇرك، يىتەيزەرەم.

آنبارىنى مەن سەين تاختىل لا دۇلدۇرارام.

مەن سەين بۇتلىرىنە پالتار گەتتەندەرەم.

آنجاق سەنى اۈزۈمە آرواد انلەمەرم مەن

سەن اۈدلو بىر كۆرەسەن، سۇيۇق اولسا اۈلرسەن.

بىر قارا قابى سان كى،

ساخلا مەيسان توفاتىن، كۆلەتەن قارشى سەينى

قەرماتىن باشىنا تۈكۈل بىر ساراي سان

اۈزۈ اۈز پالاتىنى آتاقلايان فىل سەن سەن

زەمەتتىن چەككى، ياندەيران قۇران سان سەن

داشىئاتىن اۈستۈنە سۇ چەلەتەن تولۇق سان سەن.

سەن ھۇرۇيۇنۇ ساخلايا بىلەتەن تاۋا داشى

مۇستەبەد سەن خالقينى دۈشمەنلەر ساتار سان

سەندەل سەن، صاخابىش آتاغىنى سىخار سان

ھانسى ئەمەل سەن شۇھرت لندەيرە سەنى؟

قۇي سەتتەم نەچە سەلە غەتتە - غەشەرت ائەتتەينى!

(.....)

گنجلیښنده ایلک ارین دیموزی ته او کی وار،
 نصیب اتدین گوزیاشی، ناله لر، هیچقیرتی لار.
 گنج بیر چوبانی سئودین، او کوربه ته سن قیتدین
 سونرا ضربه اندیریپ قانادلارینی قیردین،
 او هله ده چول لرده قیشقیریر: «وای قانادیم!»
 ان گوجلؤ آسلانی دا سئویب باغرینا باسدین.
 سن اونا یتددی دفه، یتددی قوئو قازدین
 دؤیۆشده آد قازانان بیر آتی دا سئومیسن.
 بیر زامانلار سئومیسن بیر کنچی اوتارانی
 او گتیریپ سؤفره نه گوللؤ گۆمه دۆزه ردی
 او سنه هر گۆن کۆرپه املیک لردن کسردی.
 سن اونا ضربه ووروب دؤندر دین جاناوارا
 اؤزۆنۆنکۆلر اؤنو ایندی سالیب داغلارا
 اؤز ایتلری یازمیغن بودلارینی پارچالاییر
 سن او باغبان بابانی ایشوللانؤ سئودین
 او سنه سالخیم - سالخیم خورما ییغاردی هر واخت.
 محبتله او سنین اوستولونو [تاختینی] بزه ردی.
 سن اونا یاخینلاشدین،
 فیکرینی اونا آچدین:
 ایشیللانوم، یتگین لیینی داداق،
 سؤیونوب قوئنوما گیر، سنینله بیرگه یاتاق!..
 او سنه جاواب وئریپ دئدی:
 «ایسته یین نه دیر؟
 یتمه میشم هیچ زامان انام بیشرمه یه نی،
 من یتیه بیلهرم می نامحرم خۆره یینی؟
 حصیر دئیته توفانا تاب گتیره بیلهرم می؟
 سن بو سۆزۆ اشیتجک
 ووروب او گۆناه سیزی هۆرۆمجه ته دؤندر دین.

سن اۋنو آغىر، چىتىن ايش دالينجا گۇندردىن.
 او داھا اۋز تۇرۇندىن قورتولا بىلمەيەچك.
 منى دە سۈتەرك سن، بو حالا سالاجاقسان!
 ايشتار قولاق آساراق بو دىئىلن سۇزلەر،
 قىزىلنرک اوچوب قالخىدى انگين اوجا گۇنلەر.
 اۋز آتاسى آفونون قارشى سىندا آغلادى،
 آناسى آفونۇدا گۇزىاشلارنى آخىتىدى.
 سۇتەلەدى كى، «بىلقامىس منى رۇسۇنى ائەلەدى،
 بۇتۇن عىتىبلىرىمنى منىم اۋزۇمە دىدى.
 دىدى گۇناھلارنىمنى، سايىدى نۇقصانلارنىمنى».
 آفونۇدا جاۋابىندا قىزى ايشتارا دىدى:
 «يەقىن بىلقامىس شاھى سن تحقىر ائەلەتىب سن،
 او دا عىتىبلىرىنى سىنىن اۋزۇنە دىتىب،
 سايىب گۇناھلارنىمنى،
 سايىب نۇقصانلارنىمنى».
 ايشتار اۋز آتاسىنا- آناسىنا سۇتەلەدى كى:
 (آردى وار)

انتشارات ارک تبریز
مرکز چاپ و پخش کتاب

نمایندگی‌ها و فروشندگان مطبوعات در آذربایجان در صورت تمایل به فروش نشریه آذری، پوسترها و کارت‌های حماسه‌سازان از تبار آذربایجان و دیگر نشریات آذری به آدرس تبریز، انتشاراک ارک و یا مطبوعاتی ملازاده، تلفن ۵۵۵۴۲۶۹ مراجعه فرمایند.

فئنی کیتابلارین سیناهیسی

■ ترتیب ائدن: یوسف فرزانه

- ۱- نغمه داغی، حیدر عباسی (باریشماز)، نشر اوحدی.
- ۲- چاغیریلماشیش قوناقلار، حیدر عباسی (باریشماز)، نشر اوحدی.
- ۳- ادملو دیرک، حیدر عباسی (باریشماز)، نشر اوحدی.
- ۴- (آذربایجان دموکرات فرقه‌سی) فرقه دموکرات آذربایجان، صمد پورنظمی. ناشیر: مؤالیف.
- ۵- بیزی یاشادان تاریخ، (لاتینجا) آغشین آغ‌کمرلی، ناشیر: مؤالیف.
- ۶- عاشیق قشمین یاشایش و یارادیجیلیغی، مظاهر جعفری - گونئیلی، ناشیر: مؤالیف.
- ۷- من سنی آتمارام اورگیمده سن، اصلان زاهدی، ناشیر: مؤالیف.
- ۸- کتاب درسی (ترکی)، جلد اول، مهدی عباسی. ناشیر: مؤالیف.
- ۹- فرهنگ قاضی، فارسی به ترکمنی، مراد دردی قاضی، گنبد کاوس، انتشارات گل‌نشر مشهد.
- ۱۰- کور اوغلو، پروفیسور محمدحسین طهماسب، کؤچؤرن: م. کریمی، نشر اندیشه‌نو.
- ۱۱- یار ایله صحبت، علیرضا تیانی خیابانی، انتشارات فخرآذر تبریز.
- ۱۲- آذرشهر (توفارقان) دکتر حسن م. جعفرزاده، مؤسسه ارشاد.
- ۱۳- دنیالار بیر یانا، آنا بیر یانا، م. قلی‌زاده مهاجر، انتشارات یاران.
- ۱۴- قانلی گونش، بابک پوئماسی، میرخلیل حسینی (سید)، انتشارات آذرسیلان.
- ۱۵- ناظم حکمت سنچیلیمیش اثرلری، کؤچؤرن: احد واحدی، نشر نخستین.
- ۱۶- منیم آدلاریم (رومان)، صالح عطایی، انتشارات کلاغ سفید.
- ۱۷- دون‌کیشوت لا دلی دومرول...، صالح عطایی، انتشارات کلاغ سفید.
- ۱۸- اورهان ولی‌نین سنچیلیمیش شعرلری، صالح عطایی، انتشارات کلاغ سفید.
- ۱۹- بیر سالخیم دان یتلی، اسماعیل اولکر، ناشیر: مؤالیف.

اُتل دیلی و ادبیاتی

۱۲

همکاران ثابت:

سرپرست تحریریه	بهزاد بهزادی
مسئول بخش ادبیات شفاهی مردم	علیرضا صرافى
مسئول بخش واژه‌های محلی و لهجه‌ها	اسماعیل هادی
مسئول ادبیات آشیقی	جواد دربندی
مسئول بخش قصه‌ها و افسانه‌ها	محمدرضا کریمی
مسئول بخش امثال و حکم (آتالارسوزو)	اُتل اوغلو (صدیاری وظیفه)

ویراستار: م. رزاقی
حروف‌نگار: کاوس نصیری

بو سایی ئین ایچینده کیلر

صحیفه

۱۳۱	فریدون محمدی	یئرلی سۆزلر - اردبیل - چاناق بولاق کندی
۱۳۴	ثریا بخشی	آتالار سۆزۆ - زنجان
۱۳۷	ابوطالب اللهیاری (توتقون)	آتا - بابا مثل لری شاعیرلرین شعرینده
۱۴۱	فریدون محمدی	توسابه
۱۴۴	محمد عابدین پور	کند آنا - بالا اویونلاری - مرند - چای هرزند
۱۴۸	جواد دربندی	اوستادنامه
۱۵۵	محمد رزاقی	محمد و اوزوک
۱۵۹	قالیبه حاجی ئیثوا	نخچیوان، ایران تورکلری و...
۱۶۴	صمد چایلی	نوزوز بایرامی
۱۶۷	علی برازنده خلیلی (تورک)	شاه و تلخک
۱۶۹	عسگر کریمی	لعلی گوهر
۱۷۲	محمد عابدین پور	مرند شهرینده اوشاقلارین اویونلاری
۱۷۶	عباس مهبیار	شبهه چیخارتما گاواندا (۵)
۱۸۵	محمد عبادی	آشیق علسگرله آروادی آنا خاتیم
۱۸۸	محمد علی نقابی	معجز یارادیجیلریندا موسیقی آلتلری
۱۹۱	عزیز محسنی	آلغیشلار

ئىئولى سۆزلەر

اردبیل چاناق بولاغ كندی

• توپلایان: فریدون محمدی

ساوماق Savmaq سۈيۈ آرخ دان
دۈندرمك، يىخماق.

سر ككش Sərkeş يىر امجە ئى كۈر اولان
حئىوان. باخ: تائى يئلين.

سۈت تىكان Süt tikan آلاق تۈۈۋ.
سۈزە گلەك Söze gəlmək ساۋاشماق.

سۈمە Sümə قۈيۈنۈن ايلەك دفة
قيرخيلميش يۈنۈ.

سيتال Sital نادىنج اوشاق.
سىزماق Sızmaq قۇرخماق ائرىندە
قىيىلماق.

شادارا Şadara نۇخود الەين قلىير.
شئلەنمەك Şellənmək گىنلەك.
شۈت تۈرەمەك Şüt torəmək رۈشد
ائلەمەك، بۈيۈمەك.

شۈت دۈرۈمەك Şüt dörümək مات
دۈرۈب باخماق.

شۈتۈمەك Şütümək اۈزۈنە مېۈپ
اولمايان ايشلرە قارىشماق.

داريشقانلىق Darışqanlıq يئرىن
تنگىلىگى، دار اولماسى.

دئيتلشمەك Deyitləşmək يىر-
يىرىنە آچىقلى دائىشماق.

دمروۋ Dəmröv (قا. دمل).
دۈبۈلنمەك Döbülənmək بۈش
بۈشۈنا دۈلانماق.

دۈدۈلانماق Dodulanmaq باخ:
دۈبۈلنمەك.

دۈردقولاغ Dörd qulağ آلاق نۈۈۋ
دۈر.

دۈر دۈر Dor dor گۈي رنگلى يىر
گۈل.

دېرەشمەك Dirəşmək زۈرسوز
آدامىن، اۈزۈندىن زۈرلۈسونون اۈستۈنە
جومولماسى، چكىنمەسى.

دېشدان Dişdan دۈۈشان كىمى قاباق
دېشى يئكە اولان.

دېلغىر Dılğır ھىكللى.
زامباغ Zambağ آربا- بوغداين گۈي
بېچىلمىش سۈنۈۈلۈ.

شولکۆمک Şülkümkək زویۆمک. باخ: سۆمچۆمک.

شیرتو Şirto (۱) موندار آدام (۲) آشغال سویون قویوسو.

فیندیلى findılı (فا. بشکن) [کنفی سازدیر، فیندیلى وورور]. باخ: چیرتمیق.

قابسانماق Qabsanmaq آریقلاماق.

قاخورد Qaxurd (۱) آغاجین قابیغی و قیریغی (۲) قانقالین (بیر نوو تیکان) چوپو (۳) بالدير غاتین چوپو.

قارایاخا Qarayaxa (فا. لباس شخصی).

قارغا دىلى Qarğa dili یتمهلى بیر آلاق.

قانجالماق Qancalmaq آریقلاماق.

قایتا ق Qaytaq هانائین اوهلینه باغلانان آغاج.

قایساوا Qaysava خورما ایله ئمورتاتین بيشمیشی. [آتالار سۆزو: ایته باخ، قایساوا دان پای اومور].

قاییرماق Qayırmaq بوغدانئ و... قلبیر ایله آئیرد ائله مک. [بوغدانئ قاییردیق]. قورشانماق Qurşanmaq قوشولماق.

قویماق quymaq اون ایله شکرین و ساری کۆکۆن بيشمیشی تزه دوغان آروادلارا بيشیره لر.

قیرمیزی qırmızı آغ داتیشان، روک داتیشان.

قیرو Qırov تۇرپاغین بوز دۇنماسی. [تۇرپاق قیرو باغلائیپ].

کان Kan تۆنۆل، کۆهۆل.

کپنک kəpənək تۆیوغون، قۆیونون و قوزونون، بوغازیئین آلتین شیشیردن مریض لیک.

کرتیک kərtik نازیک [آتالار سۆزو: اوتوراق چووال، کرتیک باش].

کم kəm بوغدانئ و آرپائی آریدان بیر وئسيله.

کمچیگ kəmçig آغزی پارق، کم چنه.

کوبر köbər (۱) تۆلون قیراغی (۲) لیباسین قیراغی.

کوز سیچان Kor siçan چول سیچانی. کۆفدان کۆف küf - Küfdan نابود [آلاه کۆفدان کۆف ائله سین].

کۆله مک küləmək اینسائین یا حنیواتین قول قیچین باغلاماق.

کۆوهن Kuvən ایکی چینیئین اورتاسی. کیشگیرمک Kişgirmak ایتی جومماغا تحریک ائله مک.

کیلیمک kilmək دۆیۆن نۆوؤدۆر. باخ: هیلمه ئ.

گودان bucaq بوجاق Godan داغیشیق، سپه لنمیش.

گۆرنش وورماق gürnəş vurmaq قۆیونلارین توبالانماسی. [قۆیونلار گۆرنش ووروب یاتیب لار].

گۆلۆر gülür خاشائین، یونجائین، و... اووونتوسو.

گیزیلیتى Gizilti دمشک آدام.

هوژرتوم Hortum بوغازین آلتی نین
ساللانمیش اتی.

هوژالاماق Hüzalamaq اووماق،
اووکلمک.

هوشو قارا Huşu qara آغلی، آز.
هوژر hövr محبت. [فیلان کسه هوژر
سالیب].

هیلایی چیخماق Hılifi çıxmaq
میوانین خراب اولماسی.

یال Yal آلچاق داغ، تپه.
یالان Yalav آلا، اود.

یانیشماق Yanıxmaq گۆنۆنۆکمک،
حسرت یتمک.

یاولا yava پیس.
یای آرینی Yay arığı آریق ایت.

یئلیکمک yelikmək یئل ده ییب
قوروماق.

یئنگی Yengi تزه. [ائله یئنگی
گلمیشدیم کی سن گلدین].

یئل لی yələl li آغیل سیز، یانشاق.

اھرین یئرلی سۆزلری

گای Gay باشا دۆشمز، آنلاماز.
بشش تون Beş ton مینی بوس یا

اوتوبوس.

ایسکوپ İskop سانجاق.

لوتوک lütük تۆکۆ گتمیش حنیوان.
لیم تاش limtaş کۆهنه پارچا و لیباس.
مئترۆ Metro بۆیۆک اندازده بیر فرش.
مربود məbud ایگید [فیلان کسین
مربود اوغلو وار].

موخهی muxəy عطیرلی دنه. (فا. هل).
موشا muşə موفته، پول سئیز. [فیلان کس
پول و ثریب غذا یا شریک اولمادی، ائله
موشادان یئدی].

میرروۆ Mirrov پیشیک لیرین
جۆتلمه یه شهوّه تی.

مینییوف miniyof نئی، بالابان.
نفته nəftə بدنه نین اییی گلن یئری.
[نفته سی قۆلتوغو دور: قۆلتوغوندان ایی
گلیر].

نیر Nir مۆستطیل شکلینده اوزون آغاج.
باخ: نال.

واختلی vaxtlı تئزدن [صوب
واختلی دوروم].

ویزیتماق vızıtmaq یئل چیخارتماق.
هاچان Haçan هاواخت؟ نه واخت؟.

هاماو Hamav شریک، اورتاق.
هفدن - سفدن وورماق həfdən-

səfdən vurmaq باخ: دارتان - پارتان.
هلیم سویو həlim suyu دۆیۆنۆن
سۆزۆلمۆش سویو.

هن - هون ائله مک hən- hün
چالیشماق eləmək.

هوجشمک höcəşmək بحث ائله مک.

آتالار سۆزۈ

• زىنجان ئريا بخشى

ث

- ئاۋاب ائله دىم، كاباب اولدوم.

- ئاۋاب تۈكۈلۈپ ئىرە يىغىشىدىران يۇخ.

- ئاۋاب لارا قالىپ.

ر

- رىئىخان زمىسىندىن گىتمەيىر، خارابا

دېزەتە گىندىر.

- راجىلر باشىن اوئىنادار، سۈيۈدلر دىئىر

مىندە مىندە.

- راحاتچىلىق اىستەين، چىتىنلىك چىكر.

- رحم ائله ئىن، رحمە قىلار.

- رىنگىمە باخ، حالىمى سۈرۈش.

- روزى آللاھ اليندە.

- روزىسى اۈزۈندىن قاباق گلىر.

- روزىسىن اۈزۈ ايلن گىتيرىر.

- روزىمىز دۈشۈپ، كۈر نىگار ئىن الينە.

- روزىنىن دلىگى آچىلىپ.

- روفى وئىرە، وئىرە، چىخار مىس باھاسىنا.

ز

- زاهىد نە بىلىر شراب قىدرىن، ائششك

خۈرەئى ساماندى قارداش.

- زىمىت چىكىن بال يىئەر.

- زىرگەر دىدىلر ايشىن نىدىر؟ دىدى

آرۋادلار ئىن آغلى اولسا ھىچ زاد.

- زىرگەر دىدىلر ھاجان ايشىن كاساد

اولاجاق، دىدى نىچەكى آرۋادلار وار،

ايشىم ايشىدى.

- زىرناچىش اۈز تۈيۈدۈ.

- زىرىنگ جۈجە، تىز تىدىرە دۈشر.

- زىرىنگلىكدە نىچە قارداش سان؟.

- زىمىستان گۈرمە ئىن بۈلبۈل، باھارىن

قىدرىنى بىلىمىز.

- ضررين قاباغئين هر يثردن آلسان
منفعتدى.

ط

- طاباغدا چۆرهك چوخ اولاندا، قدرى
بيلينمز.
- طاباغيندا چۆرهئين بير اولماسين.
- طام بيلن، طام آرزىلار، بيلمهين نه
آرزىلار.

- طاماح ايتدن ده مئنداردى.
- طاماح ديشين چكيشم.
- طاماحدان مئندار طاماحدى.
- طاماحكار آدمئين ياتيندا گۆت قاشيسان،
بئله بيلر اونا بير ضاد وئريس.
- طرلان يثرين سار دوتماز.
- طلبهين اولى، ظلمهين آخىرى.
- طۆلده ياتيب، بالاخا يوخوسو گۆرۆر.

ظ

- ظالمئين ياتماغى، اوناقلئغيندان
ياخشىدى.
- ظۆلم عرشه داياتيب.
- ظۆلم يثرده قالماز.
- ظۆلمه باش ائنهين، نه بو گۆنۆ وئار نه
صباحى.
- ظۆلمۆن آخىرى اولماز.

غ

س

- ساه آرمود ساپيندان دۆشمز.
- ساه باش آغرىماز.
- ساه باش گۆزا آپارا بيلمز.
- ساه باش ياسديغا گلزمز.
- ساه باشينا ساققىز ياپيشديريز.

ص

- صاغير مالى، ايت پوخوندان مئنداردى.
- صبر ائلهينهنى آلاه ايستر.
- صبر ايلن حالوا پيشر ائى قورا سندن،
بسلهسن اطلس اولار توت يارپاغيندان.
- صفر آيئين اون اوچۆ.
- صلوات گۆجه باغليديز.
- صويع سالامى آدمى جاوان ساخلايار.
- صويع گۆنۆندن ياريمائان، آخشام
گۆنۆندن ده ياريماز.
- صوبحون گۆتۆ آچيلماميش، ايمامزادا
قايىشين كسير.
- صوفى سوغان يئمز، تاپاندا قابيغيندا
قويماز قالا.

ض

- ضرر ايچينده نفع آختاريز.
- ضرر زههردن آجىدى.
- ضرردن قورخان آرتماز.

- غىيىرتىن چۈخى بى غىيىرتلىق گىيىرتىر.

- غذا بىلە شۇردى ئاشپازدا دىيىر.

- غملى آداما، اۆزگەنن گۆلمەنى آجىق گىر.

- غملى دن غم اسكىمز.

- غوربتدە كىچىن عۆمۆر، نە دىمىردى، نە كۆمۆر.

ف

- فاطى ئا پانى كۆر قاپىر.

- فاطى ئا تومان چىخماز.

- فالاسىز تۇيۇق، بالاسىز تۇيۇق.

- فرهاد اولوب كۆلۈنگۈنۈن سسى گىر.

- فىرغونلوقدان دۆشەسن.

- فىل ايلن فىنجان دىلار.

- فىلن بورنوندان دۆشۈب.

- فىندىق فىندىق ايله گۆت گۆتە وئرسەلر،

گىردە كاتىن بترى داغىلار.

ق

- قۇرا اولمايش، مۈيزدى.

- قۇرا ئىقدا مۈيز اولوب.

- قۇرا ئىقدان چىخىب.

- لىنلاچ تۈندە ياتار.

ل

- لات و لوت، زۆۋەر ايمام رضا.

- لارى خۇروز بانلامايش، بانلاماز،

قانماز آدام آنلامايش، آنلاماز.

- لائىن دىلن نەسى بىلر.

- لائىن قولاغى ائشىدە، باغرى چاتدار.

- لپە تائى گۆتۈرن كىمى، زىققىش.

- لپەنى دىمە، دۆيۈنۈ دىمە، دۆنى دىمە،

بۆيۈنۈ دىمە.

- لىدى سارالمىش، گۆتۈندە ھىيۈ

قالمىش.

- لەلە كۆچۈب، يوردو يۇخ.

- لۆتۈن سودان نە باكى (نە قۇرخوسو).

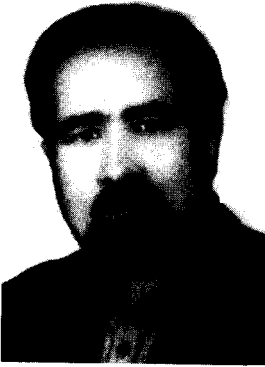
- لۇطى ياتىندا ماينلاق آشىر.

- لۆتىن آفتا يىرىن گۆرر، سۆز گىرۈ

قۇيانداير.

- لۆتىن گۆرمەن گۆت آفتا گۆرندە

خۇرىلدار.

آقا بابا مثل لرى شاعىر لرىن شئىرىندە

• ابوطالب الھىارى «توتقون» - تېرىز

بىر چۆخ دوڭغولو چاغداش شاعىر لىرىمىز او جۆملەدن رحمتلىك اوستاد شەھىيار، رحمتلىك سەند، ساحر، وئورغون، سلیمان رستم، خورشید بانو ناتوان، نبى خىزرى، مدینه گۆلگۆن و... حیاتىدا اولان شاعىر لردن اوستاد یحیی شیدا، سۇنمز، حیدر عباسى «بارىشماز»، سحر خانىم، ائلچىن، سخامەر و... شىفاهى ادبیئاتىمىزىن آغیر و مضمونلو قولو اولان آقا بابا مثللىرى، مثل لىر، دئىم لردن و سایره دن اولدوقچا فايدالانىپ، اوز يارادىچىلىقلارنى زنگین لشدیرمیشلر. حۆرمىتى اوخوجو و ادبیئات سئوهرلەر همین زمینه ده نمونه لر وئره جه تیک. بیلدیشیز کیمی آقا بابا لاریمىزىن حیکمتلى سۆز لرىدن رحمتلىك اوستاد شەھىيار و بولود قارچورلو «سەند» باشقالاریندان داها آرتیق فايدالانمیشلار. اۇنجه اوستاد شەھىيارین «اىل سالنامە» سى سائىلان (حیدر بابایه سلام) مجموعه سینه نظر سالاق:

داھى شاعر یۆزه ياخىن دۇنيا دىللىرینه چئوزىلمیش بو مجموعه ده فۆلکلور ياخود شىفاهى ادبیئاتىمىزدان اولدوقچا فايدالاندىقدا، اۆلمز بىر اثر يادىگار قويموش، اۆزۆ دئمیشکن:

تۆركۆ دندىم، اوخوسونلار اۆزلىرى بىسىنلەر كى آدام گئدر، آد قالار

ياخشى، پىسدن آغیزدا بىر داد قالار

او ائل لرینىن دوروملارنى، حاقلارنىن مظلوم جاسینا تالان اولماغىنى دۆيدوقدا،

دئمیش:

گۆز ياشىنا باخاسان اولسا، قان آخماز اينسان اولان خنجر بئلىنه تاخماز

«آما حائىف كۆر توتدوغون بوراخماز»

يا:

آغا اۋلدۇ تىغاغىمىز داغىلدى قۇيۇن اولان ياد گندىن ساغىلدى
 آتابالاريمىز دىمىش لر: «ياد گىدن قۇيۇنو ساغلارلار»

اوشاق دىنمە، ايپىن قىر مىش دانا دىء بىر دانا دا دىنمە، اللى دانا دىء
 آتابالاريمىز شولوق و شىتتان اوشاقلار دىمىش لر: «ايپىن قىر مىش دانانا بنزەيىر»
 كندلى گلېن كىمى دۇنيانى بىزەر اۋز عۇرتى، ياماق-ياماغا دۆزەر
 اينىنە بىزەر خلقى، اۋزۇ لۇت گزەر
 اولو بابالاريمىز تاپماجا دىئىر كىن، دىمىش لر: «اۋ ندىركى، هامىنى بىزەر، اۋزۇ لۇت
 گزەر؟»

عشىيى يۇخدور، كىچىر گىندر عۇمۇردۆر

قىش دا چىخار اۋزۇ قارا كۇمۇردۆر

آتابالاريمىز الدن توتمايان ائلەجە دە قۇنشوسونا اۋلدوغو بىر حاجاتى قىزىرقانان
 كىمىسە يە دىمىش لر. «قىش چىخار، اۋزۇ قارالئىق كۇمۇرە قالار»
 ھىء اۋىدوم، ھىء آيىلدىم، تا اۋىاندىم ايلان كىمى بىر قىيۇر ئىلېب داۋىاندىم
 بوسۇرسۇمۇك ائۇجىك قوردوكى ئىخماز كىنكىن دىئىر: ايپ
 قىر ئىلماز جان چىخماز

«صنعتى مملكت»

چىن لىكلر دۇلايىنىدا، كىمىسە دن سۇرۇش دوقدا، روزىگارلا نىجە كىچىنير سىن؟ او،
 دىئىر: «نە ايپ قىر ئىلېر قورتارام؛ نە دە كى، جانىم چىخىر ياخام قورتارام»

گۇز باخ دىقجا، ھىء ماشىن دىر، ھىء گاراج

آما دىبەدە جىبىم دۇلو، قارنىم آج

«صنعتى مملكت»

آتابالاريمىز بو مىلى وارىلى خىسىس و قىتىمىرلار، ھىم دە، يۇخسول و ال ايلە
 چالئىشانلار حاققىندا دىمىش لر: «الى خىمىردە، قارنى آج» يا خود «جىبى دۇلو ايسە، قارنى
 آج دىر»

باخ خىزەر، ھىوز قىمى درىن گۇر قىش چىخمايىپ، روزىگار سىرېن گۇر

ایلك باهارین آنجاق سۇزۆن شیرین گۆر اۆمید پیلۆن، پیشه گۆزەل بیر

شنى دیر

اۆمید کی وار، دئمک، یئمک ده یئنی دیر

اولو بابالاریمیز داردا قالان کیمسه یه دۆزۆم و اۆمید وثریم دئیته، سؤیله میشلر:
اۆمیدینی آلاسه تعالایا باغلا، چون کی، «اۆمید اولماق، یئمک دن یئنی راق دیر.»

دوئیته، بو شاه دئی، بو گدا قانما یئیب ایندیته دهک، بیر کسه آلدانما یئیب

هیچ بیر چیراغ، صویحه قدهر یانما یئیب

«اثل بولبولو»

آتا بابالاریمیز کیمسه یه قادا بالا اۆز وثره رکن توختاقلیق وثره لیم دئیته، دئمیشلر:
«هیچ کسین چیراغی سحره دک یانما یئیب»

یامان گۆنلر کئچیب گئدیپ ایتن دیر بیر یاخشیشلیق مۆرادینا یئتنن دیر

اوتای، بو تاي فرقی یوخدور، وطن دیر

«اثل بولبولو»

گۆردۆیۆنۆز کیمی، بیرینجی میصرع آتابابالار سۇزۆ اولان «یامان گۆنۆن عۆمرو آز
اولار» مثلینی خاطیرلا یئیر.

بیز میلتن وار هاراسی هاردان، ساغالسین یاراسی

اۆز شئیتانی، اۆز باراسی بونا دئییر: قاج چاپاری

اونا، دئییر: وور شیکاری

«قارداشیم سلیمان رستمه»

مین اۆزلۆ آدمالار حاققیندا دئییلیمیش مثل دیر کی اونو، بابالاریمیز بله سؤیله میش:

«تولایا دئییر: قاج، تازی یا، دئییر: توت»

هر قاب سینئر، اۆز باینداسی

میلته وارمی فایداسی

ددهم منه کۆر دئییدیر

بو شئیتانین اۆز قایداسی

هر گلنه وور دئییدیر؟

«قارداشیم رستمه»

گۆردۈيۈنۈز كىمى، اولو شەھىيار تام اوستادلىقلا آتا بابا مىللى اولان سۈن بىتى
نەجە گۈزەل ۋە مەھارتلە يىثرىندە ايشلە دىيدىر. اۈز دىلى، كۆلتۈرۈنۈ دۈشۈنۈپ، باشا دۈشەن
ھابىللە، اۈز ۋارلىغى، آتا بابالارنىنا عاق اولمايان، آيدىن فېكىرلى اوستاد «تۈرك دىلى»
عۈنۈنلى قزەلىندە دىيىر:

تۈركۈن مىلى، فۈلكلۈرو دۈنيادا تەك دىر خان يۈرغانى كەند اىچرە مىلدىر اولماز
مىل اولماز

مقالەنىن باشلانىشىدا قىيىد ائىدىيىمىز كىمى آتابابالار مىلىندەن ان چۈخ فايدالانان
شاعىرلەردەن بىرى ايسە ائىل شاعىرى «سەند» اولموشدور. بو باجارلىقلى آشتىق شاعىرىن
يارادىجىلىغىندا ائىلە بىندىر ۋاردىركى، اۈچ ۋە حتتا دۈرد مىصرع ايسە بۆتۈنلۈكەدە آتا بابا
مىلى دىر، باخىن:

«كەل دۈيۈشۈنە، كەل دۈزر دىمىشلىر» «دۈيۈش آسان گلر گىنىدەن باخانا» «اىپىن، نە
چەكەيىن، دوغاناق بىلر» «يۈل گىتمەسە، چاتماز مقصدە اينسان»

«سازىمىن سۈزۈج ۱»

يا:

ھەر دىردىن داۋاسىن آختارماق گرەك نە چىخار، يىخىلىپ، زارىلداماقدان
تلاشسىز قوللارنى قۈۋەتى اولماز يۈل گىتمەسە، چاتماز مقصدە اينسان

«سازىمىن سۈزۈج - ج ۱»

آتالار دىمىشلىر: «آللاھ تەئالا دىردە ۋەترمىش، دىرمان دا»، «مەلمەتەنە، سۈد ۋەترمىزلىر»،
ياخود، «ايشلە مەسەن، دىشلەتە بىلمەسەن»، «دولانان آتاغا داش دىر».

توس ابه (Tos Əbə)

• توپلایان: فریدون محمدی

اردبیل چاناق بولاغ کندی

گۆزل و چوڭ قایدالی بیر اویوندور. ایکی، اوچ و یا دؤرد نفر ایله اویناماق اولار. ابهلری ردیفنن قازدیقدان سونرا هر نفر ایکی یا اوچ ابه گۆتورۆب و هر اوز ابه سینه یئددی دنه نوخوددان بیر آز بوۆک داش آتار. داشلاری آتанда بئله سایلار: بیرنجی و ایکینجی آتیلان داش «دای» (اتکده دئییلیر)، اوچونجو و دوردونجو آتیلان داش «جوۆتک» و یئددینجی داش «بیتک» دیر. ابهلره داش آتیلاندان سونرا، هره اوز ابه سینین یاتیندا اوتوروب اویناماغی باشلارلار.

«قۆرره» یا «امه کۆمه کی»

اویونو کیم باشلاشین دئیهن قۆرره آتارلار، یعنی بیر نفر الین قوئار ابهلرین اورتاسینا و دئیهر: «انۆره باشلیم» و یولداشلاریئین بیریده ابهلرین بیرینی سئچر و دئیهرک «بوردان باشلا، [میثال] اون بئش دنه سای». آخیر شوْماره هانسی ابهیه دۆشه او ابهنین ییشه سی اویونو باشلایاجاق. ایکینجی و اوچونجو نفری تعین ائلمک اوچون ده ایش تیکرار اولور. هر دن بو ایشین عوضینه (امه کۆمه کی) گلرلر.

اویونون باشلانیشی

اویونو باشلایان، هانسی ابه سینه قۆرره چئخیب، او ابه سینین داشلارینی الینه گۆتورۆب و ردیفنن هر ابهیه بیر داش آتار. آخیر داشی هانسی ابهیه دۆشه، او ابهنین داشلارینی گۆتورۆب، یئنه ده بیر و ردیفنن ابهلره پایلایار. بو ایشن او یئره جک داوالم تاپاجاق کی الینده کی آخیر قالان داش، بۆش بیر ابهیه آتیلستین.

نچه قاید

۱- هره ائلهیه بیلر آخیر داکی آتدیغی داش اوز ابهلرینین بیرینه دۆشه و او ابهنین داشلاری دا سککیز و یا سککیزدن آرتیق اولسا، او ابهنین داشلارینی داها گۆتورۆب

پايتلاماسىن. ۋە ئۇ ئابەنى قۇرۇن ئىلەسىن. ئۇ ئونون ئۇز ايسطىلاح ايله دىسك؛ تۇس ئىلەسىن. بو ايشى گۇرسە نۇۋىسەسى ئانار ۋە ئۇ بىرى نەر ئۇ ئىناماغا باشلاپار.

۲- ھىچ كىمىن ھاققى ئۇخىدور ئۇزگەنىن تۇس اولان اىسەسىنە بىر داش آتسىن ۋە اگر بىردن كارىخىب داش آتسادا، گرەك اليندە اولان بۇتۇن داشلارنى ئۇ اىسەتە آتسىن.

۳- ھر كسىن اىختىيارنى ۋار داش پايتلاپاندا ئۇز تۇس اولان اىسەسىنە داش آتسىن ئىا آتماين ۋە آخىر داشى دا تۇس اىسەسىنە آتسا، ھاققى ئۇخىدور ئۇ اىسەسىنەن داشلارنى گۇتۇرۇپ پايتلاسىن.

۴- ھر كىم ئىلەتە بىلر، بۇتۇن اىلەرنى (داشنى ئىدەيدىن آرتىق اولسا ۋە آخىرا قالان داشنى دا ئۇ اىلەرنە دۇشسە) تۇس ئىلەسىن.

۵- ئۇ ئون ئۇ ئىرە قەدەر داۋام تاپاجاق كى داشلارنى ھامىسى تۇس اولان اىلەلرە گىئە ۋە داشلار قوتاراندىن سۇنرا، داشلارنى سايتماغا باشلارلار. بۇتۇن داشلار سايپاندىن سۇنرا ئۇ ئون اىكىنچى مەرھەلەسى باشلانار.

اىكىنچى مەرھەلە:

بىرىنچى مەرھەلە كىمى ھرە ئۇز داشلارنى اىلەرنە آتار (داى، داىلاق، جۇتك، بىتك) ۋە اىلەلرى دۇلدوقدان سۇنرا، داشلارنىدىن آرتىق قالسا، ئۇلداسلارنى داشنى اسكىك اولاننا بۇرج ۋىرەر. بىر نەرە بۇرج ۋىردىگى داش، ئىددى داش اولسا، ئۇ بىر نەرىن بىر اىسەسىنى اودوب، ۋە ئۇ اىسەتە ئىتەلىك ائدر. بو ئىتەلنىش اىسەتە، اىستىلاھن «قاتىر» دىئىلەر. بو اىلەلرەن ئۇزۇنە گۇرە ھاس قانداقلىرى ۋار. بو قاتىرلارنى قانداقلىرى بىلەدەر:

۱- ئۇ ئونون اىكىنچى مەرھەلەسىندە كى ئۇ ئونون بىرىنچى دىفە كىمى قۇررە ۋىئا امەكۇمەكى اىلە باشلاپ ۋە ئۇ ئىنارلار. قاتىر اولان اىلەلرەن قانداقلىرى ئىلە ھامان تۇس اولان اىلەلرەن قانداقلىرى دىر. ھىچ كىمىن ھاققى ئۇخىدو بو اىلەلرە داش آتسىن ۋە بىردن آتسادا، گرەك اليندە قالان داشلارنى ئۇ اىسەتە تۇكسۇن.

۲- قاتىر ئىتەسىن ھاققى ئۇخىدو، بو اىسەن داشلارنى گۇتۇرۇپ پايتلاسىن.

۳- قاتىر اولان اىسەن ئىتەسىن اىختىيارنى ۋار، ئۇ اىسەتە داش آتسىن ئى آتماشنى، ئۇنچە دندىك كى قاتىر اولان اىسەن قانداقلىرى ھامان تۇس اولموش اىسەن قانداقلىرى دىر، آمما تىكجە بىر فرقلرى ۋار، ئۇدا بوندىن عىبارت دىر:

اۋتونون اۆچۈنجۆ مرحله سىندە، قاباكى مرحله دە قاتىر اولموش ابە يئەندە قاتىر دىر
ۋە ھامان قايدالار انعمال اولونور، آنجاق تۈس اولان ابە، گلەن مرحله دە تۈس لوغدان
چىخىر.

اۋچۈنجو ۋە... مرحله لر

اۋتونون ايكىنجى مرحله سىندە دىيىلەن ايشلر گۈرۈندۈكەن سۈنرا، بىر نفرين
اۋىناماغا داشى اولماسا (يەنى يا ابەلرى تۈس ۋە يا قاتىر اولسا ۋە يا داكى ابەلرى نىن
داشلار بۈتۈن بوشالسا) نۆۋەسى ياتىر ۋە گرەك اۋتونو يۈلداشى داۋام ائتىدسىن. بو
مرحلە دە قورتاردىقدان سۈنرا يئەندە قاباق كى كىمى داشلار سايالار. ھەرەنن آرتىق
داشى قالسا، اولنلار داشى اسكىك اولانلار بۇرج وئەرە. يئەندە بىرى نىن بىر نفرە بۇرج
وئردىكى داش، يئەندە دنە اولسا، اونون بىر بە سىنە يئەلىك ائدەر. ويا قاباقكى مرحله دە
بىرىنە بۇرج وئردىكى داش نان، مرحله دە وئردىكى داشىن سايى يئەندە دنە اولسا يئەندە بىر
ابە سىنە يئەلىك ائدەجك.

اۋتونون سۈنۈ

ايمكانى وار، بىرىنجى مرحله دە ابەسى قاتىر اولان ۋە يا بۇرج آلان كىمسە، ايكىنجى
مرحلە دە داشلار آرتىق قالسا بۇرجونو وئرسىن ۋە حتا قاتىر اولموش ابەسىنى دە
قايتارسىن.

بو اۋتون او يئەرە قەدەر دوام تاپاجاق كى نفر بۈتۈن ابە لرى قاتىر ائلەسەن ۋە داھا بىر
كىمسە نىن اۋىناماغا بىر داشى دا قالماسەن. مۆمكۈندۈر اۋتون نىچە ساھاد اوزانسەن
اۋتونون ھەر يئرىندە تۈفۇق ائلەسەلر. اۋتونو قورتارا بىلرلر. اولدە دىدىگىم كىمى بو اۋتون
چۈخ شىرىن، دۈزگۈن قايدالى ۋە گۈزەل بىر اۋتوندۈر. اومودوم وار گلەجكە بۈتۈن
اۋتونلار تاتىماغلا، فۇلكلۈر موزون بو گۈزەل قۇلنو ايتىپ، باتماقدان قۇورئاق.

کند آنا بالا اوئونلاری (۲)

سوئله ین: آنام حوری خانسیم

یئر: مرندین چای هرزند کندی

• توپلایان: محمد عابدین پور

(۳)

آنا کۆرپه بالاسینین دینقیلی بارماقلاریندان بیر- بیر ووروب بئله دئیهر:

«ایینه-ایینه

اوجو دویمه

بی- بی- بی- ینجه

برکی ینجه

شام آغاجی شاتیر گنجی

قوز آغاجی قوتور گنجی

هاپان-هویان

یاریل-ییرتیل

سواچ، قورتول.»

الینین اوستونو قیدیقلازار، یا دا بارماغینی باسیب دئیهر: جیز.

(۴)

آنا یا آتا زارافات اوچون کیچیک بالالارینین قولاغیندان یا پیشیب سؤروشار:

- قولو- قولو! انششه یین سووارمیسان؟

- یوخ، یوخ.

- ائی وای، ائی وای سوسوزوندان اؤلدو.

یئنه چکر:

انششه یین سووارمیسان؟

- سووارمیشام.

- هانکی سوئونان؟

- سوئوق سوئونان

بیر آز برک چکیب دئیهر:

- ائی وای، ائی وای، آغزی دوندو.

یئنه چکر:

- قولو- قولو! انىشە يىن سوۋارمىسان؟
 - سوۋارمىشام.
 - ھانكى سۈيۈنان؟
 - ايسسى سۈيۈنان.
 - ائى ۋاي، ائى ۋاي، آغزى ئاندى.
 بىر آز بىر چكىب سۈرۈشار:
 - قولو- قولو! انىشە يىن سوۋارمىسان؟
 - سوۋارمىشام.
 - ھانكى سۈيۈنان؟
 - ايللىق سۈيۈنان.
 ائى ۋاي، ائى ۋاي اۋرى بولاندى.
 ئىشە بىر چكىب سۈرۈشار:
 - قولو- قولو! انىشە يىن سوۋارمىسان؟
 - سوۋارمىشام.
 - ھانكى سۈيۈنان؟
 - آناسىنىن سۈتۈيىن.
 - ايندى اولدو. (قولاغى اۋتۈرر).

(۵)

سايلاى شىعر ايله اۋىرنىمك:
 بىر- ايكى بىزىمكى
 اۋچ- دۈرد قاپىنى اۋرت
 بىش- آلتى باش آلتى
 ئىددى- سىگىز فرنگىز
 دوققوز- اون قىرمىزى دۈن
 اون بىر- اون ايكى ئىزىدىن بۈركۈ

(۶)

اوشاق انلە كى چۈخ ئىشىپ قارىن سانجىسى توتسا آناسى اونو قوجاغىنا آلىپ نەلر
 ئىشدىگىنى سۈرۈشار سۈنرا قارىنىن ال چكىب او سايان ئىمىكلرى چۈخ ايفراق ايله سايىپ توختاق
 وئىر. اۋرنىك اۋچۈن بىلە دىئەر:

«بالام سحر صوبحانه اون دنە ال چۈره ئى، بىش كۆپە پىرى ئىشىدى؛ سۈيۈن گل!
 اون چاي نىك چاي اچىدى؛ سۈيۈن گل.
 ناھارا بىش قازان آش اچىپ، اون بۇشقاب ارىشتە پىلۈۋى ئىشىدى؛ سۈيۈن گل.

آلتی گوږم سو ایچیدی؛ سیوزین گل.
 بیر تاي جوړیز یثیب؛ ایکی تولوق سوزمه یثیبیدی؛ سیوزین گل.
 شاما اون ستهین شوربا یثیب؛ ایثیری چاناق اثیران ایچیدی؛ سیوزین گل.
 یثیدی قلیبر یثیدی لوین، یوز کیلو مئوه یثیبیدی؛ سیوزین گل. و...!!!
 (۷)

حامام - حامام ایچینه

نقل ائدن: آتام (عابدين عابدين پور)

ثبت ائدن: محمد عابدين پور

مړندین چای هرزند کندی

حامام - حامام ایچینه
 قلیبر سامان ایچینه
 دوه دلکلیک اندیردی
 کوهنه حامام ایچینه
 قاریشقا شیللاق آتدی
 دوه نین قیچی سیندی
 گلدیک دوه نین باشین کسک:
 هدی بیچاق
 هودو بیچاق
 دندیلر بیزده بیچاق یوخدو
 دندیم: بیزده بیرى وار تینه سی یوخدو، ساپی وار.
 اونان دوه نین باشین کسدیک.
 اتینی دوغرا دیق دریسى نین اوستونده تل ائله دیک، گلدیک بونو بیشیرک:
 هدی قازان
 دندی: یوخدو
 هودو قازان
 دندی: یوخدو

دندیم: بیزده بیر قازان وار، گوٲو یوخدو قشراقلا ری وار.
 گتیریب اوجاق آس دیق بیشیردیک، اتی گتندی سونو قالدی. سونو یثیدیک الیمیز یاغلی
 اولدو. سیلدیک باشماغین اوزونه، باشماق آجیق ائله دی گتندی میل * دوزونه! (یا دا الکی دوزونه)

۱- میل: یثکانات ماحالیندا چول آدی دیر.

دوردوق، ھدى، ھودو، من، گىتدىك باشماغى گىتىرك. گۆردۆك باشماق اوتوروب قەدە دىدىك: «آنان ياخشى، آنان ياخشى باشماق! گل گىتكى». باشماق دىدى: «من رىنجىرچىلىك ائدىم، دارى اكىشىم». بىزدە اورتاق اولوب قالدىق اورد. بىر گۆن قەدە اوتورموشدوق گلىب دىدىلر: «دارى ئىتتىشىدى». دوردوق گىتدىك، گۆردۆك دارى توتوب نە توتوب، زمىنى دۆلدوروبىدو: ھدى مىنگلە، ھودو مىنگلە.

دىدىلر: ئوخوموزدو.

دندىم: بىزىم ائودە دىرەنىن آراسىندا بىرى وار تىيەسى ئوخ ساپى وار. قاچىب گىتدىك دارىنى بىچدىك، جىلە ائلەدىك.

اوتورموشدوق گىلدىلر كى، دۆنوز داراشىب جىلەنى ئىشىير. گىتدىك گۆردۆك دۆزدۆ دۆنوز داراشىب دارىئا.

- ھدى وئورا!

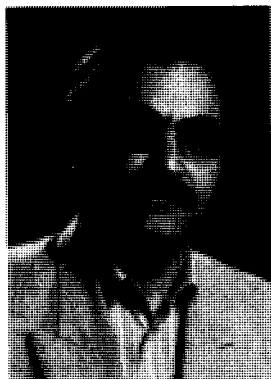
- دىدى: «منىم ايشىم دىئىل».

- ھودو وئورا!

- دىدى: «منىم ايشىم دىئىل».

الىمى آتدىم جىيىمە بىر چاخماق داشى گىلدى اليمە، ووردوم دىدى دۆنوزون دىشىنە، اود قۇپىدو. جىلە اود آلدى. سۆندۆردۆك قالانلار دۆندۆك، ئىغدىق تىل ائلەدىك. چووال گىتدىك توتمادى. خارال گىتدىك توتمادى. مۇشۆك گىتدىك توتمادى! دندىم: بو جور اولماز اوتوراق بىر فىكر ائلەنىك. من بىر فىكر ائلەدىم: بىر كۆركۆم وار ايدى، اؤنو سردىك ئىشە گۆن ووردو بىر بىرە چىخدى انشىيە. بىرەنى اۆلدۆردۆك. دارىنى ئىغدىق بىرەنىن درىسەنە، آت گىتدىك بىلى سىندى، قاتىر گىتدىك بىلى سىندى، كل گىتدىك بىلى سىندى! آسىلى قالدىق. دندىم قۇتون من بىر فىكىر قىلدىم. اليمى ووردوم آلىشما فىكر ائلەيىب دندىم: «كىمىد گۆتۆرۆن گىتكى ئۆلۆن قىراغىنا ايندى آتلى قارىشقارلار چىخار».

كىمىد آتلىق بىرىنى توتدوق، دارىنى ئۆكلەدىك اونا. ئوخوشا ئىتتىشىندە گۆن ووردو بىرەنىن قايشى چاتدادى. دارى ئۆكۆلدۆ ئىشە باشلادىق ئىغماغا. گۆردۆك ئىغماغىنان قورتولماز. گىتدىك كىدە بىر قارىنىش بىر آغ تۇيۇغو وار ايدى: اؤنو گىتدىك. دارىنى ئىغدى! ھدى دىدى: من آتلى قارىشقاننى مەنە جەنەم ھودو دىدى: من. من دە دندىم: من مەنە جەنەم. سىرائىنان مەنىب گىلدىك چىخدىك خرمىن ئىشەنە. كوللىرى دىرتدىك اچىند بىر پالان چىخدى. پالانى سۆكدۆك اچىند بىر قولان چىخدى. قولانىن اچىند بىر كاغاذ چىخدى. كاغاذى اؤخودوق بو سۆزلەرنى ھامىسى يالان چىخدى.

آشیق‌لیق و آشیق حاققیندا بیر نچه سۆز:

اوستادنامه: یا باجاریلیق

اوستادنامه‌لر سئوگی داستانلارینین ایلکینده اوخونان حکمت آنلاملی قوشمالاردیر:

دلی کونول مندن سنه امانت

دئمه بو دؤنیادا، قالدیم یاخشیدیر

محشر گونۆ قوهوم، قونشو تاپیلماز

دئمه اولوسوم وار، ائلیم یاخشیدیر.

(خسته قاسم)

اوستادنامه‌لرین چوخو قوشما ورنینده و ۱۱ هنجالیدیر کی مضمون و مؤحتوا جهتندن

مؤختلیف نؤولره بؤلونور. شاعیر، خشیردن، برکندن، یاخشیلقدان، علمدن، فضیلت دن،

نصیحتدن سۆز آچیب و بۆتون صنعتکارلیقلا، مثل لردن اوزنک گتیریر.

بو نظمه چکیلیمیش سۆزلرده بۆیوک معنالار واردیر.

بو قوشماجالار آشیقین باجاریغینی، شعرین مؤحتواسینی، عکس اتمکله اونون شعر

گۆجونۆ گۆسلتریر. باخین:

فؤرصت اله دؤشسه، یاخشیللق ائیله

همیشه الینده ایختیار اولماز.

گل، گۆنمه دؤولتینه-مالینا،

مال دا گئدر، عؤمره ائعتیار اولماز.

حقیقتده اوستادنامه، اوستاد سۆزۆ، اوستاد اوئودۆ، اوستاد وصیتی دئمکدیر. بو نؤو

اوئودلرده مصلحت، اتالیق، بۆیوک لۆک قایغیسینی، فلسفه باخیمیه عۆمومی لشدیرمه، دؤنیا،

کاینات، جمعیت، عایله، مشققت، اینسانی کئیفیت ایله، یاخشیللق، یامانلیق، معرفت، عاغیل،

کمال، ئا، ریتا، تزویر، پاخیللیق، ئالتاقلیق و سایره عمل لیرین تانیئتدیئریب، گۆز اؤنونه چکیر، اونلارین حاققیندا و پیس عمل لیرین تاپدالانماغیئندان سۆز آپاریر.

بیلمه لیئیک کی، آذربایجاندا اوستادنامه ایله باشلانان سئوگی داستانلاری، فولکلوروموزون اساسی - اسکی دؤزۆنۆ، وۆجودا گئیره ن بیر ایرث دیرکی، آتا- بابالاریمیزدان بیزلره قالئییدیر. بوداستانلار بیر سحیته؟ کیمی اولو اجدادیمیزین سینه لرینده بوگۆنه دک، ساخلانیئیدیلار.

بابالاریمیزین، دۆزلۆیۆ، کیشیلیی، اینامی، ایجتیماعی یشایشی، ناموس قۇروماغی بۆسبۆتۆن بو داستانلاردا، عکس اولونور و بو داستانلارین دا باشلانیشی و آچاری هامان اوستادنامه دیر.

اوستادنامه لرده، آشیق لار اۆز شعر، صنعت ایقتیدارلارینی و شیرین دانیشیق لارینی قولو و حد دینده گۆستریرلر ده اۆز لیرینی اۆیۆرلر ده دئمه لی او اۆز لیرینی تعریف ائله مک دئییل. بلکه آشیقین اصل هدفی، یاخشیشی ترننۆم اتمک و یامانالیغا قارشى دورماقدیر. اوستادنامه لرین کی مؤحتواسیندا وۆقار، جومردلیک تمیزلیک، گۆرۆنۆر بو سۆزلر و آشیقین ایستدیشی، آچدیغی سۆز اوستادنامه لرین ماتریاللاریدیر. باخین:

اۆلفت قیل مرد ایله قوی عالم دئسین،

آج یات، قابی سینا گئتمه ناکسین.

قوی سنی داغیدیب آسلانلار یشسین،

تۆلکۆ دالدا سیندا یاتماغا دیمه ز. (آشیق عزیز شهنازی)

گۆرۆنۆر کی، داها آرتیق حیات فلسفه سینی آچماقدیر.

البته «اوستادنامه» سۆز و مضمون باخیمیندا اؤنملی دیر. مۆمکۆن دۆر، اوستادنامه دیوانی یا آیری وۆز لره یازیلا.

اوستاد نامه خوصوصن غربی آذربایجاندا آشیق صنعتی نین اۆره یه یاتان بۆلۆملریندن بیریدیر. بو بۆلۆم ده دندییمیز کیمی یاخشى اۆتوروب دورماق - دانیشماق، یاخود جاوان آشیق لارا، آشیق لیک عنعنه لرین و رسملرین اۆردیب اونلارا اخلاق درسی وئرمک دیر.

عۆمومیته، غربی (قربى)؟ آذربایجاندا اوستادنامه تاجیری تجنیس، امراهی، اکبری، روحانی هاوالاریندا اؤخونار. داها آرتیق: دیوانی هاواسیندا سؤنرا باشلانار.

اوستادنامه نین باشلاماسیلا، آشیق بیر مۆرشید کیمی مجلس اهلینی بابالاریمیز کیمی یاخشى عمل لره دعوت ائدیپ، سؤنرا ایلش نلری داستانین انشیتمه یینه ماراقلاندیرار.

داستان نچه گۆن چکسه ده آشیق با جاردیقجا تامام هاوالاری چالیب اؤخونار... او جور کی، اوستادلار و صنعتکارلاریمیز دئیرلر آشیق هاوالاری، یۆزدن آرتیق دیر.

اؤخونان و الیمیزه چاتان هاوالار ۷۱ یا ۷۳ هاوادیر. بو هاوالار اۆچ یشره بۆلۆنۆر.

بیر بۆلۆمۆ، حیماسی بخشی دیر کی، قهرمانلار و پهلوانلار، قوچ ایییدلره مربوط اولور. آشیق بو هاوالاردا مجلس اهلینی اوز وطنیندن، دینیندن و اونلاری قوروماقدان سوز آچار. آشیققلار قهرمانلارین دلیجه دانشییب اوخونارلار مثلن بابکدن(؟)، نبی دن و یا...، بو هاوالار (میسری کوزاوغلو، طبل جنگی، شاهسونی، دویمه کرمی) معمولن جاوانلار مجلسینده اوخونور. مخصوصن حیس اولونا کی، یورد یا وطن خطرده دیر، یا دوشمن فؤرصت دالیجادی؛ کی، بو واختدا و بو مجلسده آشیق کتچن قهرمانلاری یادا سالیب و اونلارین نجه دوشمه نه قلبه چالماغیندان شعرلر اوخویوب، جاوانلاری وطنین و ناموسون قوروماغینا تشویق ائدهر.

ایکینجی بۆلۆم سنۆگی بۆلۆمۆدۆر. بو هاوالاردا، آهنگلر شادلیق، و شنلیک یاراتماق اوچون داستانین آراسیندا و یا توی مجلسینده اوخونور. مثلن گوزهللمه، جلیلی، قهرمانی، نخجوانی، گوئیجه گۆلۆ، مۆخممس، قوربانی و...

اوچونجۆ بۆلۆم ده اخلاقی، ایجتیماعی، حادثه لر و سایره ته گۆره دیر. آشیق اونلار بیر اویغون هاوا سنجیب اوخویار. یادیمدادیر، اردییل زلزله سینده، کندلرین دربه در اولماغینی تلویزیون اعلان ائتدینی حالدا، بیر ساز هاواسی «منصوری» یائییلدی، کی باخانلارین چۆخو آغلادی. و ایران- عراق مۆحاربه سینده گنج و اختی، کنده بیر مجلسده ایدیم کی آشیق کوزاوغلو هاواسیلا، صدامین علثیه نه- اونون تجاویز کارلیغینا شعر اوخود و مجلسده اولانلار چۆخ اثر باغیشلادی.

آرتیرمالیتام کی:

بو ۷۲ هاوانشین هر ماحالدا، اوزونه بیر آدی و اردیر. شاید هاوالارین چالماستیندا، مۆختلیف سلیقه لر یا گۆللر ایشله نه، آنجاق اساس و تمل بیردیر. بعضن ده بیر پارا هاوالار وار کی، آیری منطقه ده یۆخدور، اونون دا عیللتی قونشو اولدوغوموز، اولکهنین موسیقی سینی اثر باغیشلاماسی دیر. غربی آذربایجاندا، باکی آشیققلارین، ایزی گۆرۆنۆر. مثلن: قره عثینی- سییاستاپول.. هاوالاری.

غربی و شرقی آذربایجان آشیق هاوالارینین آدلاری، موقایسه اوچون آشاغیدا یازیلیر. بو هاوالار صمد چایلی و سلیمان هاشم زاد جنابلارینین یازدیقلارینا گۆره بئله دیر.

شرقی آذربایجان ین ساز هاوالاری:

اولو خالقیمیزین ایستکلرینی ترنۆم ائدهن آشیق سازی، ۱۰۰ دن آرتیق «هاوا»نین جوشغون موسیقی پیناری، دالغالی آهنگ دیزی دیر.

سازدا چالينان ھاوالار موختليق مۇوضولار اۆستە دستەلنپ، دۆرلۆ- دۆرلۆ بۆلگۈلرە بۆلۈنە يېلرلر. ھاوالار، شنلى - سئۈنچ، كدەرلى - قىلى، مۆباريزە- قهرمانلىق اساسىنا گۆرە دە رديفە دۆزۈلۈرلر.

ھابىلە، ھاوالار سازىن كۆكۆ اساسىندا آلتى بۆلۈمە بۆلۈنە يېلر. لاکين ساز ھاوالارنى ھانسى شئعر فورماسىنا گۆرە دە مۆھۈم بۆلگۈلر يارادىرلار.

«گرايلى»، «تجنيس»، «باياتى»، «خالق ماھنىسى»، «قوشما»، «ديوانى» شئعر نۇوتلىرى اۆزرە، ساز ھاوالارنى آلتى اۋنملى بۆلۈمە بۆلۈنۈپ، ھر ھاۋا اۋزۈنە مخصوص شئعرى ايله يېرلەشیر، ساز ۋ سۆزۈن ۋحدىتىنى نۆمايش ائتدیریر.

۱۸- پيشرو

۱۹- ساللاما گرايلى، جىغالى گرايلى

۲۰- صينادى

۲۱- ترس گرايلى

۲۲- تجنيس

۲۳- حيجاز گۆلۆ

۲۴- شيرين قالا

۲۵- شاهسئونى

۲۶- شمكير سارائى

۲۷- يورد يشرى، گۆلى - گۆيچەلى

۲۸- يۆنگۆل شريلى

۲۹- كرم كۆچدۆ، اۋپرا كرمى سى، ارس بر

كرمى، اصلى - كرم

۳۰- كرم گۆزەللەمسى، احمدى كرم، كرم

شىكستەسى

۳۱- كۆراۋغلو بوزوغو، شاه اسماعىلى،

بوزوغو كۆراۋغلو

۳۲- كۆراۋغلو قايتارماسى

۳۳- كۆراۋغلو رۆباعى سى

۳۴- كشيىش اوغلو

۳۵- كۆھنە گۆزەللەمسى، آران

گۆزەللەمسى، شمكير گۆزەللەمسى

الف - «گرايلى ھاوالارى»

۱- آلتى كۆراۋغلو

۲- آياق جليلى

۳- آزافلى دۆبشيتى، تۈۋۈز دۆبشيتى

۴- باش سارئ تئل، گۆرى

۵- باغداد دۆبشيتى

۶- بۆرچالى دۆبشيتى

۷- ۋان آغزى، فخرى، توراجى، لاجينى

۸- قازاخ دۆبشيتى، زۇلفقارى، ميرزە دۆ

بشيتى

۹- ايران دۆبشيتى

۱۰- محمد حۆسشيتى، كۆردۆ گرايلى،

حئيدرى

۱۱- موللا جوما دۆبشيتى، شكى دۆ

بشيتى

۱۲- نخجوان گۆلۆ

۱۳- اورتا سارئ تئل

۱۴- پاشا كۆچدۆ

۱۵- كۆراۋغلو بحرى سى

۱۶- گرايلى

۱۷- مينا گرايلى، ايمران گرايلى

- ۳۶- گۈللۈ قافىيە
۳۷- گۈنچە گۈلۈ
۳۸- گۈنچە قايتارماسى
۳۹- گيلە نار، قازاخ سېزەسى
۴۰- مىصرى
۴۱- منصورى
۴۲- ميخەنى، قازاخ يورد يىثرى
۴۳- ميرزەجانى، كىسمە گۈزەللەمە
۴۴- محمد باقرى، شقائى، بۇرچالى ھاۋاسى
۴۵- نجفى
۴۶- نىجىزان
۴۷- عۇثمانلى بۇزوغو
۴۸- اوۋشارى، (افشارى)
۴۹- اورتا جىلىلى
۵۰- ساللاما كرمى
۵۱- سولطانى
۵۲- سىئىرانى
۵۳- سىمىندى، سوسىنبىرى
۵۴- سارى تۇرپاق
۵۵- عرفانى، روحانى
۵۶- ھىجران كرمىسى
۵۷- جىنگى كۇراۋغلو
۵۸- شىروان كۇچرىسى
۵۹- شىروان شىكىستەسى
۶۰- شىشىنگى
ب - «تەجنىس ھاۋالارى»
۱- تەجنىس
۲- جىغالى تەجنىس
ج - «باياتى ھاۋالارى»
۱- ائىل باياتىسى
۲- كۈچ باياتىسى، آت اۋستۇ
۳- چۈيان باياتىسى، قايا باشى
د - «خالق ماھىيىسى»
۱- واقىف گۈزەللەمەسى، واقىفى
۲- قاراباغ شىرىلىسى
۳- گۈدك دۈنو، آندىنى
ھ - «قۇشما ھاۋالارى»
۱- اغىر شىرىلى، گۈنچە گۈزەللەمەسى
۲- عابباس شىكىستەسى
۳- آشىق حۈسەيىنى، داستانى
۴- بېھمنى، بۇزوغو
۵- بايرامى، گۈلايى، گۈنھىرى، قارا كھىرى،
پىردەسىز
۶- بادامى شىكىستە
۷- قوبا كرمى
۸- قۇربىتى كرم
۹- قھىرمانى
۱۰- قافىيە
۱۱- قارا گۈز
۱۲- قاراباغ قايتاغى
۱۳- قىمىرجانى
۱۴- دۈشمە كرمى
۱۵- دۈشمە كۇراۋغلو
۱۶- دۈل ھىجران
۱۷- دىلىقى
۱۸- دوراخانى
۱۹- ائىل ھاۋاسى، قاراچى، درۋىشى، آللى
خان قايتارماسى.
۲۰- زارنىجى، كۈھنە زارنىج
۲۱- ايران كرمىسى

اوخو آشیق اوخو، «جنگی کؤراوغلو»
سولدوزو، جاوادی، خاچا خالدارى
يانئیق کرم، قارصی، دستان، دوشه مه
پاشام کؤچدۆ، نصر-واللاهی، افشاری

اوخو آشیق، خان چوبانی، زارینجی
قلندری، دوراخانی، دیک دابان
ایره وانی، شاه ایسماعیل، نمدی
لشلی مجنون، گؤنچه گؤلۆ، قمرجان

اوخو آشیق، تره کمه، شیکسته
شکریازی، نخجوانی، سماهی
قهرمانی، حربه زوربا، مؤحترم
شاهسونی، قره باغی، ایمراهی
اوخو آشیق اوخو، دره دولدوران
روحانی، قوچانی، شاقی، شیروانی
سارئ تلی، کشیش اوغلو، قجری
هراتی، جلیلی، ائلئاز، عورفانی

اوخو آشیق، اوخو آغزین وار اولسون
«شامی» یم شاعرم سؤز عاشیقی یم
چال اوخو دینله یم سازلا سؤزۆنۆ
من آذربایجانین اوز عاشیقی یم

۲۲— ایروان چوخورو، چوخور اویا
گؤزه لله مه سی

۲۳— یانئیق کرمی، نؤروزو کرمی

۲۴— تاھاری، ایبراهیمی، قاراتللی

و — «دیوانی هاوالاری»

۱- آتاق دیوانی، عوٹمانلی دیوانی، مثیدان
دیوانی

۲- باش دیوانی، شریختائی، مجلس دیوانی
ه — «مؤخممس هاوالاری»

۱- باش مؤخممس

۲— کؤراوغلو مؤخممسی، کؤراوغلو
گؤزه لله مه سی

۳- اورتا مؤخممس

۴- جیغالی مؤخممس

غریب آذربایجان دا آشیق هاوالاری نئین
آدی:

ارومیه نین دیرلی شاعیری شامی جنابلاری
بو ۷۲ هاوانی شئعده بئله گتیریب.

اوخو آشیق اوخو شرقی، تاجری

گؤزه لله مه تجنیس، دیوان هاواسئین

میسری، سیناستاپول، دلقم، حلبی

بهمنی، قۆربتی، هیجران هاواسئین

اوخو آشیق، قره عئشین، پناهی

جمشیدی، گرائلی، سئگاه، اکبری

قره چی، چیندوار، شرور، ائل کؤچدۆ

دوبئیت، آرازباری، موقام، هشتی

ناشی اوونچو وئورا بيلمز شیکاری
 آخیر اوو الدن چئخار اینجیده
 بنفایدا دیر بیتابانی دولانماق
 یوزقونلوق جانینی یوزار اینجیده

هر فصیل یئتیرمز باهار فصلینه،
 هر شیکارچی اوو سالانماز دستینه
 ناشی طیب گلسه مریض اوستونه
 ددی بيلمز ائیله یهر زار اینجیده

نا اهلی نه بلیر درده درمانی،
 یارانین اوستوندن ووزار یارانی،
 اوره یی سیندیرار بيلمز چارانی،
 داییم آهی زارا سالار اینجیده

منیم بو سوزلریم یادگار قالار،
 بالوزلو میسکینی سوز یادا سالار،
 ختیر عمل صاحبی رستیگار اولار،
 بد عملی قییر سیخار اینجیده

قاینقلار

- ۱- آذربایجان آشیقلاری، ائل شاعیرلری، چاپ باکو ۱۹۸۳
- ۲- دیللن سازیم - صمد چایلی، چاپ ۱۳۷۷
- ۳- موسیقی سنتی آذربایجان - سلمان هاشم زاده، چاپ ۱۳۷۷، جهاد دانشگاهی ارومیه

رېۋايەت ئاتىدىن: مقصود على رزاقى / راۋىيە كرىمى

ئىت ئاتىدىن: محمد رزاقى. ادبىيات دىپلومۇ.

زىنگان. دۇغۇم: ۱۳۶۰

ئىت زامانى ۱۳۸۲/۱۰/۲۱

محمد ۋاۋزۇك

يېرى ۋار ايدى، يېرى يۇخ ايدى. كىچىن زامانلاردا بىر كىشىنىن محمد آدېندا ۋاغلو ۋار ايدى. بىر مۇددەتدن سۇنرا كىشى دۇنيادان گىتىد. محمدىن نەسى محمدە دىئىر: ۋاغلو! دور بازارا گىت بىر مىقدار ئىمك-يىچمك آل گىتىر. ئودە ھىچ بىر زاد يۇخدور. محمد دىئىر نە جان من بو ايشلرى گۇرە بىلمەرم آنجاق بىر نۇكر تاپا بىلرم بو ايشلى بىزم چۇن گۇرە. محمد بازارا گىلىب بىر ۋاغلانى گۇردۇ ۋاغلاندان سۇرۇشدو آدىن نە دىر؟ ايشلرسن؟ ۋاغلان جاۋاب ۋتردى: منىم آدىم اىبراهيم دىر. ايشلەرم. محمد دىئىر: اىبراهيم ايشىمىز آغىر دىئىل فقط سن سحرچاغى، ناھارچاغى بازارا گىدىب بىر مىقدار ۋر-ۋسائىل آلىب گىتەرە جىكسن. نە دىئىرسن؟ اىبراهيم دىدى: ھىچ عىشى يۇخ آنجاق منىم بىر آنام دا ۋار، محمد دىدى: آناندا گىتىر بىرلىكدە بىزىم ئودە ياشايتىن.

بو قارالا اىبراهيم محمد گىلىن ائحتىياجى ۋولان شىلرى آلىب گىتىرىدى. بو ايشە گۇرە اىبراهيم آناسى اىلە بىرلىكدە محمد گىلىن يانېندا قالىردىلار. بو شەردە بىر يەھۇدى آدام ۋار ايدى. بو يەھۇدى شەردە خۇروز ساۋاشدىرما مۇسابىقەسى قۇيۇپ، ھەر ياندىن گلن آدمالارنىن خۇروزلارنىلا ۋوز خۇروزونو ساۋاشدىراردى. يەھۇدىنىن خۇروزو ۋوللارنىن خۇروزلارنى ۋورۇپ يارىشى اوداردى. يەھۇدى خۇروزلار ۋستۇندە قرار كىلىن پوللارنى آلاردى.

محمدىن دە بىر خۇروزو ۋار ايدى. اىبراهيم ۋولۇتۇنە دىدى: نە ۋولار محمدىن خۇروزونو آپارام مۇسابىقەتە. گىزلىنچە اىبراهيم محمدىن خۇروزونو مۇسابىقەتە آپارىر. اىبراهيم آپاران خۇروز يەھۇدىنىن خۇروزونو ۋورۇر. اىبراهيم مۇسابىقەنى اودور. نىچە گۇن بو سائاقلا گىتىد. ھەر گۇن اىبراهيم مۇسابىقەنى اودور. گۇنلرىن بىر گۇتۇ يەھۇدى اىبراهيم دىئىر: اىبراهيم خۇروزونو ساتىرسان؟ اىبراهيم جاۋاب ۋترىر: ھن يەھۇدى سۇرۇشور نىچەتە ساتىرسان؟ اىبراهيم دىئىر مېن تۇمەنە. يەھۇدى تىز پولو ۋترىب خۇروزو آلىر. خۇروزو آلىناركن يەھۇدى امر ائەلەتير خۇروزو كىسىب، پىشىرسىنلر. سۇنرا خۇنچاچا قۇتسۇنلار، ھر

كىمىسە اولىن قالدىرسا اونا وثرىب گتىرسىن يەھودىنىن ئانىئنا. بو ايشىدىن اىبراھىم دويۇق دوشۇر. ئۇل گۈزلۈر انلە خۇروزو پىشىرىپ خۇنچاينا قۇتاركن الين قالدىرىپ اىچەرى گىرىر. خۇنچاننى اىبراھىما وثرىرلر. اىبراھىم خۇروزو گتىرىپ اۈز ائولرىندە باشلايۇر ئىمەيە. بو خۇروزو ئىشەركن خۇروزون بوغازىندان بىر اۈزۈك چىقىر. اىبراھىم اۈزۈگۈ سىلىر سالىر بارماغىنا. اۈزۈكدن سس گلىر: نە امرىز وار. ھەر نە اىستەسز اولايىلر. بىر نىچە زامان بو ايشىدىن كىچىر. بىر گۈن اىبراھىم محمدە دىئىر: آغا سىن نە دن فلان شاھىن قىزىنا انلچى گۈندىرىسن؟ محمد جاۋاب وثرىر: آخى اىبراھىم منىم نە ئىم وار؟ نە ئىمە قىز وثرەرلر؟ اىبراھىم دىر: انلچى نىن بىر ضررى يۇخدور كى، گل منىم انامى سىنن اۈچۈن انلچى گۈندەرك. محمد قبول انلەيىر. اىبراھىم ئىن اناسى شاھىن قىزىنا انلچى گىدىر. شاھ دىئىر: بىر شرطى وار، ايكى قاتار دۈە، يۈكلرى قىزىل سحر چاغى قاپىمىزىن قاباغىندا حاضىر اولاي. اىبراھىم ئىن اناسى ائولرىنە گلىب، شاھ دىئەن سۇزۇ اىبراھىما دىئىر. محمد جاۋاب وثرىر: آھ گۈردۈن! منىم بىر بىلە قىزىل بىر بىلە دۈە يۇخومدور. اىبراھىم دىدى: ھىچ فىكىرىن پۈزۈلماسىن.

اىبراھىم اۈزۈگە دىئىر: ايكى قاتار دۈە، يۈكلرى قىزىل سحر چاغى شاھىن قاپى سىندا اىستىرەم. سحر شاھا خىر يىتىشىر: شاھ ساغ اولسون دۈەلر قاپىدا. شاھ دۈروخسونور. انلچى ئە ،اىبراھىم ئىن اناسىنا، دىئىر: بو قبول آنچاق بىر عىمارت منىم عىمارتىمدن اۈستۈن اىستەيىرم. انلچى قايتىدىب گلىر ائۈە سارى. اىبراھىم سۇروشور آنا بو دۈە نە اىستەدى؟ اناسى دىئىر: بىر عالى عىمارت شاھىن عىمارتىنىن اۈنۈندە. اىبراھىم ئىشە اۈزۈگە باخىب دىئىر: اۈزۈك! بىر عىمارت شاھىن عىمارتىنىن اۈنۈندە. بو عىمارت دە تىكىلىر. انلچى شاھىن ئانىئنا گلىب دىئىر: داھا نە اىستىرسىز؟ شاھ دىئىر بىر دىست پالتار اىننە، قاچى دىمەمىش. بونودا گتىرسىز قىزى وثرەرم. شاھ دىدىكى نە نىشاندا پالتارى دا اونا آپارىلار. شاھ چارەسىز قىزىنى محمدە وثرىر. بونلار بو گىدىش لە نىچە مۇددت ياشايشىرلار.

بونلار بوردا! سىزە خىر وثرىم يەھودى دن. يەھودى بۆتۈن يىلىجى، دۈنيا گۇرمۇش اداملارنى بىر ئىرە تۇپلايىب اۈز باشىنا گلىنى اۈنلار دىئىر. اۈنلاردان بو ايشە بىر قاقچاق ئۇلۇ اىستەيىر. آنچاق ھىچ بىر كىمىسە چارە تاپايىلمەيىب يەھودى ئە دىئىرلر: سىنن ايشىن چارەسى فقط بىر قۇجا قارىدادىر. يەھودى گلىب آختارىر دىئىلن قارىنى تاپىر. قارىنى اۈز سۇزۈنۈ دىئىر. قارى جاۋاب وثرىر: سىن منى آپارارسان بىر ئۇلۇن آيرىجىندا قۇتارسان. من او اۈزۈگۈ سە گتىرەم. يەھودى قارىنى دىدىكى ئىرە گتىردى. محمد، اىبراھىم لا بىرلىكىدا شىكاردان

قايىيدان چاغى ئۇلۇن ايچىندە قارىنى گۇرۇرلار. محمد دىندىئىر انى قارى بوردا نىئىلىرسىن؟ قارى جاۋاب وئىردى انى اۋغول كارۋانلا گىدىردىك دۈە مىنى ئىشرە سالىدى. قاچىدى خالق دۈەنى توتا، مىنى اۋنودوب گىتىدىلار ايندىسە مىن بورادا قالماشام. محمد دىئىر ھىچ ھىچى ئۇخىدور بىز سىنى اۋنومىزە آپارىپ بىرلىكىدە ئاشارىق. اىبراھىم دىدى محمد بو قارى شر داغارچىغىدى بو بىزىلن گىلمەسىن. اىبراھىم چۇخ دىئىب محمد آز انشىتىدى. قارىنى اۋزلىرىلە اۋە آپاردىلار. بىر نىچە گۇن بو ايشىدن كىچىدى. بىر گۇن قارى محمدىن آروادىنا دىدى: سىنىن ھىچ قۇلباق، اۋزۇك، سىرغا ئۇخوندور؟ محمدىن آروادى دىدى: نىئە؟ بس بو قۇلومداكى قۇلباقلار نەدى؟ قارى دىدى: بونلار دا بىر زاد دىئىل. بو سۇزلىر قىزىن ھالىنى پۇزدو. محمد اىبراھىم اۋە گىلىپ قىزىن ھالىنى پۇزغون گۇردۇلار. اىبراھىم قىزدان سۇرۇشودو: باجى نىئە پۇزولوبسان؟ قارى دىدى: مىنى ھىچ قىزىل مۇزىل ئۇخومدور. مىنە بىر مىقدار قۇلباق، سىرغا و ... آل. اىبراھىم فىكىرلەشەپ اۋز اۋزۇيۇنۇ قارىنا وئىردى. قارىن آلىپ اۋزۇيۇ تاختىچا آتدى. قارى دا بونلارنى گۇدۇردۇ اۋزۇيۇنۇ ئىرىن دىتلىەيىپ نىچە ساعاتدان سۇنرا اۋزۇيۇ گۇتۇرۇپ گىلدى يھۇدىنىن ئانىنى. يھۇدى اۋزۇيۇ آلىپ سالىدى بارماغىنا. اۋزۇك دىدى: نە اىستىرسىن؟ يھۇدى دىدى: اىبراھىمنى آپارىپ گۇئە، ائە ئىشرە وئىراسان ھىچ سۇمۇكلرى دە تاپىلمىنا. محمدى دە گۇئە آپارىپ آتاسان قۇيۇنۇن دىيىنە. اۋزۇك بو ايشلىرى گۇردۇ. بو چاغ يھۇدى كۇچۇنۇ چاتىپ شەردن آئىرى اۋلكەتە گىتتى.

سىزە خىبر وئىرىم قۇيۇنۇن دىيىندە محمدىن. بىر كارۋان گىلدى محمد اۋلان قۇيۇنۇن ئانىنى ئىشتىدىلار. بو كارۋاننىن باشچىسى محمدىن عىمىسى ايدى. كارۋان قۇيۇدان سو چىخارتماغا قۇيۇنا دۇل سالادىلار. محمد دۇل ساللاماغى بىلىپ دۇلدان ئايشىدى. محمدى قۇيۇدان انشىگە چكىپ، داۋا-دەرمان ائەلىپ، محمد اۋز ھالىنى تاپدى. اۋز باشىندىن كىچەنى عىمى سىنە سۇئەلەدى. عىمى سى دىدى سىنىن چارەن دۇللىرىن بۇيۇگۇنۇن اىندەدى. گىت اۋنۇن ئانىنى. محمد دۇللىرىن بۇيۇگۇنۇن ئانىنى گىدىپ. اۋز باشىنا گىلى اۋنا سۇئەلەدى. دۇللىرىن بۇيۇگۇ دىدى بىز بىر ايش ائىلەتە بىلمەرىك. سىن قارا دۇللىرىن ئانىنى گىت. محمد قارا دۇللىرىن ئانىنى گىلىپ. اۋنلاردان كۇمك اىستەدى. قارا دۇللىرى دىدى لىر سىنىن ايشىن آغجا سىچانلارنى اىندەن گىلر. قارا دۇللىرىن بۇيۇگۇنۇن ايكى سىچاننى چاغىردى بىرى قۇيۇرغو كۆلە، اۋ بىرى سى قۇيۇرغو اۋزون. دۇنۇ سىچانلار دىدى: محمدىن اۋزۇگۇنۇ تاپىپ گىتەرەك سىز. سىچانلار آختارىپ يھۇدى اۋلان ئىرى تاپدىلار. يھۇدىنىن اۋنىنى آتاقىدان باشا آختارىپ آنچاق اۋزۇيۇ تاپمادىلار. قۇيۇرغو كۆلە سىچان دىدى: دۇزك گىچە چاغى اۋزۇيۇ تاپارىق.

گنجە يھودى اۆزۆيۆ يىغلارينا دۆيۆنلەيىب آغزىنىن ايچىنە قۇيۇپ ياتدئ. بونو سىنچانلار بىلىپ فيكىرلشدىلر. قوئروغو كۆلە قوئروغو اوزونا دندى: من يھودى-نين آغزىنىن يانىندا دايتانىم، سن قوئروغونو اوزات بورنونون ايچىنە اۆ آغزىنى آچاركن من اۆزۆيۆ گۇتۇررم. قوئروغو كۆلە سىچان يھودى-نين آغزىنىن يانىندا دايتانىب يھودى-نين يىغلارنى دىيدن كىيىپ ساخلادى ايندە. قوئروغو اوزون سىچان قوئروغونو اوزاتدى يھودى-نين بورنون ايچىنە. يھودى آغزىنى آچاركن سىچان اۆزۆيۆ گۇتۇرۇپ قاچدىلار. گلىب دريايا چاتدىلار. قوئروغو كۆلە سىچان دندى. يولداش من اۆزۆيۆ قۇيئارام آغزىما سن قوئروغونلا منىم بئلىمى سارى. من سىنن دالان مېنىم گندەك. قوئروغو اوزون بو ايشى گۇردۆ ۋ اۆزۆيۆ محمدە يىتىردىلر. محمد اۆزۆيۆ سالدئ بارماغىنا. گلدى اۆز اۆلكەسىنە اۆزۆكدن ايستەدى: يھودىنى آپارا گۇتە ۋ انلە يىترە چىپرا كى ھىچ سۆمۆيۆنۆن اونو دا تاپىلمايتا. اۆزۆك بو ايشى دىيىلمىش كىمى گۇردۆ. سۇنرا قارىنى تاپىپ شىھرىن مېيدانىندا گۇيدن آسدىرىپ تاپشىردئ دىرى-دىرى اتىنى دۇغراسىنلار. بو ايشىلردن سۇنرا شاھ اۆلۇپ محمد اۆنون يىترىنە اۆتورور. آنجاق ابىراھىمىن اۆلۇم ياراسى ھىچ زامان اۆرەيىندن گىتمىر.

قالیبه حاجی یسوا
 فیلولوکیا علملر نامیزدی
 نخچیوان دوولت اونوئورسیتی نین
 «آذربایجان دیلجیلیتی» کافندراسینین مؤعللیمی

نخچیوان، ایران تورکلی و شرقی آنا دولونون اورتاق لهجه سی و قوومی مدنیتی

کؤچورن: کاوس نصیری

بو گۆن آذربایجان تاریخی نین اؤیره نیلمه سینده ان زنگین منبع خالق دانیشیق دیلی دیر. بو منبع اۆزه رینده قول- بوداق آتیب شاخه لهنن، گئتدیکجه جیلانلیب مؤعین چرچیوه داخلینده قرامئر اوصوللاری ایله محدودلاشدیریلان ادبی دیل بعضن ییزی قدیم خالق دانیشیق دیلیندن مؤعین معنادا اوزاقلشدیریر. نتیجه ده دیلیمیزین اینجه لیکلرینی، خالقیمیزین میلیلی منطقیی تفکوروونو، بۆتۆلۆکده مدنیتی نی و معنویتینی عکس ائتدیرن ایفاده و دئیملر ادبی دیلدن اوزاق، خالق ایچریسینده قۇرونوب ساخلاتیر، نسیللر دیشدیکجه بعضن اونودولوب تاریخ صحنه سیندن چیخیر. محض بونا گۆره ده دیلیمیزین اؤیرنیلمه یئن، قارائلیق قالمیش قاتلارینین آچیلماسیندا بۆیۆک رۆل اوینایان خالق دانیشیق دیلی اۆزه رینده آراشدیرمالارا جیددی ائحتیاج دوئولور.

سۆن واختلار آپاردیغیمیز لهجه شۆناسلیق آراشدیرمالار گۆستریر کی، عۆموم تۆرک مدنیتی نین ترکیب حیصه سی اولان ایران آذربایجانلی ایستهر قافقاز، ایستهرسه ده شرقی آنادولو آراسیندا اورتاق تۆرک مدنیتی نین مرکزی اولاراق قالماقدادیر. بو گۆنه قدهر تدقیقاتلاردان کناردا قالمیش ایران آذربایجانلی زنگین فۆلکلورو خالقیمیزین قدیم مدنیتی نین قارائلیق قالمیش صحیفه لرینین آچیلماسیندا، سۆن دؤورلرده اونودولماقدا اولان قدیم عادت- عنعنه لریمیزین اؤیرنیلمه سینده عۆضسیر قاینق و زنگین خزینه دیر. یالنیز خالق دانیشیق دیلینه منصوب ایران تۆرکلری اۆز میلی-

معنوی مدنیته لړینی، سوئ- کوکوموزله باغلی قدیم عنعنه لری شیفاهی شکیلده خالق دئیملرینده قوروئوب ساخلائیب بو گونه دک گتیریب چیخارمیشلار.

تأسوفله قنبد ائتمه لیئیک کی، بئله دئیملرین بیر چوخو معیشت یمیزده، دائیشیغیمیزدا اوزونه مخصوص یئر توتسا دا، بعضن اونلارین منطیقی ماهیتی اساسی شکیلده تدقیق اولونما میشدیر. بو دئیملرین چوخو معیشتیمیزله، قدیم عادت- عنعنه لریمیزله باغلی اولدوغوندا اونلارین عئلمی جهتنن اویرنیلمه سی ده واجیب ماراقلی مسله کیمی قارشیدا دایانیر. محض بونا گوره ده خالقیمیزین دوتیا گوروئوشو، ایناملاری، معیشت ایله باغلی اولان ایفاده لری برپا ائتمک چوخ ضروریدیر.

حاضیردا ایران آذربایجانیندا چوخ ایشلک اولان بیر ایفاده وار: «یاریاق حنا»، یاخود «الین یاریاق حنادا دئییل کی» بو ایفاده نین یارانماسی قدیم لرده خالقیمیزین معیشتینده مشهور اولموش، تاریخی قومی مدنیته ده اوزونه یئر قازانمیش عادت- عنعنه لریمیزدن بیر کی قالماقدا اولان حنا ایله باغلی دیر. قدیم دؤره لرده ایران آذربایجانیندا نه نه لریمیز موختلیف شکیلی گوللر، یاریاقلاری «قوران» آراسیندا قورودار، سونرا همین یاریاقلار و گول لچکلرینی تونلاردا گلینین الینه، بارماقلارینین اوجونا یاپیشدیریب اونون اوستوندن حنا یاخارمیشلار. ال اوزرینه دوزولموش یاریاق و گول لچکلرینین ترپنمه مه سی و حنانین سوزوب آخماماسی اوچون الین ایچینه و آرخاسینا تاхта قاشیق باغلائیئر میشلار. ائله کی، حنا تامامیله قورودو، اوندان سونرا آچیب یونارمیشلار. حنالی الین اوستونده دوزولموش موختلیف یاریاقلار گلینین الینه خوصوصی بزه ک وئردییندن بونا «یاریاق حناسی» دئیئر میشلر.

محض بو تاریخی- قومی مقام سونرادان چاغداش دوزوموزده بئله ایران آذربایجانیندا «الین یاریاق حنادا دئییل کی» ایفاده سی نی ایشلک بیر مقامدا ساخلامیشدیر. مثلن، بیر دیگرینه موزاجیعت اندیب هر هانسی بیر ایش گورمه یی خواهیش ائدرسه، قارشیشیندا اونا ائعتراض علامتی اولاراق «الین یاریاق حنادا دئییل کی» ایفاده سیله «اوزون اوز ایشینی گور» دئییر. هر هانسی بیر ایشی گوره رکن خالق آراسیندا تمثیله چتوریلیمیش بو ایفاده نین دیگر ماراقلی شکیلرینه ده راست گلیریک.

حاضریدا ایران آذربایجانیشدا تارىخى بىر نىچە يۈز يىللارلە اولچۇلن، قىدىم قۇۋمى مدىنىتى مېزلە باغلى يارانمىش بو ايفادەنىن واقىئى ياشامىنىن چاغداش دۇۋرۇمۇزدە تۈركىيەنىن شرقى آنادۇلو بۇلگەلرىنىن بىر چۇخوندا مۇۋجود اولماسى مارقلى فاكىت كىمى اۋزۇنۇ گۇستىر. بىلى دىر كى، شرقى آنادۇلونون بىر چۇخ بۇلگەلرى تارىخى - قۇۋمى باخىمدان چۇخ زىنگىن دىر ۋ بو گۇن دە قىدىم تۈك عادت - عنعنەلرىنى، معىشىتىنى جانلى شكىلدە قۇرۇتوب ساخلايان مدىنىت مركزى دىر. بىلە كى، مۇعاصىر دۇۋردە شرقى آنا دۇلونون بىر چۇخ بۇلگەلرىندە تۇنلاردا گلىنى كۇچۇرمۇزدن اۋنجه اللرىنى عىتىنى قايدادا مۇختىلف چىچك ۋ يارپاقلارلا بزهىب حنانىن قوروماسىنى گۇزلەيىرلر. حنا قورودوقدان سۇنرا يۇيولموش حنالى اللردە يارپاق گۇللر بىز كىمى گۇرۇنۇر. گۇرۇندۇيۇ كىمى، ايران آذربایجانیشدا دىلىمىزدە قۇرونوب ساخلانىلان «الین يارپاق حنادا دىئىل كى» ايفادەسى ایلە شرقى آنادۇلودا معىشىتدە ياشانان بو عنعنەدە اورتاق تۈرك مدىنىتىنىن تارىخى كۇكلىرى بىرلىشیر.

محض بو باخىمدان ياناشدۇقدا مۇقائىسەلى تارىخى دىلچى لىتىن واسىطەسىلە قىدىم دىلىمىزە مخصوص مارقلى فاكىتلار بىر یشرە تۇپلايىش اۋنلارۇن اورتاق شىرحىنى وثرىمك اولدوقجا واجىب دىر. چۈنكى دىل اينسان حىاتىنىن بۇتۇن ساحەلرىنى احاطە ائدىر ۋ مۇختىلف عىلم ساحەلرىنىن ياردىمى ایلە مارقلى فاكىتلارۇ اورتايا چىخارمىش اولور. بورادان بىلە بىر نىجەتە گلىرك كى، اىستەر آذربایجان جۇمهورىيتى، اىستەر ايران آذربایجانى، اىستەرسە دە شرقى آنا دۇلودا ياشانان تۈركلەر مخصوص بىر چۇخ سۇز ۋ ايفادەلرىن، افسانەۋى اوسطوروى گۇرۇشلىرىن ياشاماقدا داۋام ائتمەسى عىتىنى كۇكە مالىك واجىد بىر مدىنىتىن بارىز نۇمۇنەسى كىمى اۋزۇنۇ گۇسترمىكدە دىر. ايران آذربایجانیشدا بعضى فۇلكلۇر نۇمۇنەلرىندە، خۇصوصىلە باياتىلاردا دا حنا ایلە باغلى دىنىملر ياشاماقدادىر.

قالانىن دىيىندە بىر سۇرۇ قۇتۇن،

حنالى اللرىن قۇتىنوما قۇتۇم.

نىشانلىمدان آخى من نىچە دۇيۇم؟

آتما داش، تۇكمە داش، من يارالىنام

اوچودان قورتولان داغ مارالینام.

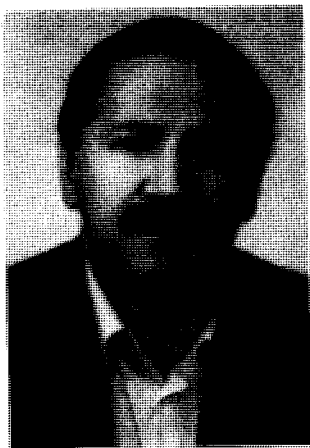
ایران آذربایجانیندا راستلاشدیغیمیز «الین یارپاق حنا دا دئشیل کی» و یاخود «الی حنادا» ایفادهلرینین دیگر شکیللری ده مؤوجوددور. بو ایفادهلر اول کی معناسی ایله یاناشی، هم ده یثنی منطیقی معنا کسب اندیر کی، بونلار دا ایران آذربایجانیندا، همده آذربایجان جومهوریتینده مؤوجود دیگر خالق دئشیملرینین مؤترادی کیمی چیخیش اندیر. حنا ایله باغلی دیگر بیر روایتده دئشیلیر: «بیر ائوه اوغورلوق ائتمهیه گئدن اوغرو دول بیر قادینین ائوینه دوشور. ائو صاحیبه سی ائوه کیمین گیردیینی اؤیرنمک ایسته رکن اوغرونو گؤرؤب قورخور. اوغرو قادیندان ائوده آدام اولوب- اولمادیغینی سؤروشور. قادین سا جاواب وئیرر کی، من تک یاشایمیرام، هئچ کسیم یؤخدور. اوغرو سؤینیر کی، چوخ یاخشی اولدو، ال - آباغیما دولاشان اولماز. ایندی ائو- ائشیین هامیسینی یئغیشدیرب آپارارام. قادین سا جاوابیندا اوغرویا دئیرر کی، من اوزومه یولداش آختاریردیم، آلاسه سنی منه یئتیریب. بو قدهر وار - دؤولتی پایلاشاجاق بیر کیمسه یؤخدور. «گله سنه ائولنک، سنده بی اولاسان» - دئییه قادین اوغرویا ائولنمک تکلیف اندیر. اوغرو فورستی الدن وئرمک ایسته مه ییب راضیلق وئیرر و سؤروشور کی، حاضرلیق اؤچون من نه ائتمه لیتم. قادین سا جاوابیندا - هئچ نه، بیر آز حنا ایسلادیب الینه، آباغینا قویاق، سونرا باشلا یاق توی حاضرلیغینا.

قادین حنائی ایسلادیب گتیریر، اولجه یارپاقلا اللرینه، سونرا ایسه آیاقلارینا حنا یاخیب باغلا ییر. باخیر کی، آرتیق ایش تامام دیر، نه ال بیر ایش گؤره بیلر، نده آتاق. باشلا ییر قیشقیرماغا کی، بیزه اوغرو گلیب. اوغرو نه قدهر چابالای یبقاچماغا چالیشسا د اگورؤر کی، الی ده، آباغی دا باغلی دیر. اونا گؤره دئیرر کی، «الی حنادا دیر»، یعنی ال - قولو باغلی دیر، هئچ بیر ایش گؤرمک ایمکانی یؤخدور.

بو روایتدن توره نمیش باشقا بیر معنا کسب ائدن «طرفین الینه حنا قوئدو» ایفاده سی ایسه اینسانی آلداتماق آنلامیندا ایشله نیر کی، بو دا آذربایجان جومهوریتینده اولدوغو کیمی ایران آذربایجانیندا دا تئز - تئز راست گلدییمیز «طرفین باشینا بؤرک قوئدو» ایفاده سینین مؤترادی کیمی چیخیش اندیر.

حنا ايله باغلى خالق آراسىندا راست گلىنن ايفادهلردن بىرى ده «بو حنا او حنادان دئىيل» ايفادهسى هم ايران، هم ده آذربايجان جۆمهورىيىتىنده ايشلك بىر مقامدا ضربى مثل كىمى قالماقدادير. قديم زامانلاردا دىنى عادت - عنعنە يە گۆره دۆنياسىنى دئىشمكده اولان قۇجالارين الينه و آياغىنا حنا قۇيماق ئاواب ايش سايىلئىردى. بو همىن آدمىن او بىرى دۆنيايا اوزۆيله آپاردىغى جنت نىشانەسى كىمى قبول ائدىلىردى: «بىر قۇجا هوشونو ايتىرمىش حالدا اولدوغو زامان عادت - عنعنە يە گۆره الينه حنا قۇيۇرلار. قۇجا گۆزۆنۆ آچىر آيىلاندا الينى حنالى گۆرۆب تعجبۇلئىر، ائله بىلىر كى، اونو بى چىخاردىرلار. دئىير كى، آى بابا منىم بى اولمالى زامانىم دئىيل كى... ائله بو واخت بىر قارى قۇجانى اوخشايب دئىيركى آى يازىق، بو حنا او حنادان دئىيل». ايندى خالق آراسىندا موقايىسە آنلامىندا ايشلەنن «بو حنا او حنادان دئىيل» ايفادهسى ائله بورادان قالىپ. بورادا داها بىر مقاما دىققەت يئتيرمك يئرینه دۆشر. حاضىردا نخبىوان شيوەسىندە بىرىنن دىگرىنن سئوېنجىنە و يا دردينە شريك اولان مۇبىت و تا منفى معنادا مۇناسىيىتىنى بىلدىرن «گىت ال - آياغىنا حنا قۇي» ايفادهسى ده اورتاق تۆرك مدنيتىنىن قديم تارىخى قۇومى كۆكلىرىنە اساسلانئىر.

آراشدىرمالاردان گۆرۆندۆيۆ كىمى، بو گۆن بۆيۆك ائحتىياج دويۇيلان لهجەشۇناسلىق آراشدىرمالار ئالنىز دىلچىلىك عىلمى اوچۇن دئىيل، هم ده تارىخى قۇومى باخىمدان چۇخ بۆيۆك اهمىيەتە مالىك دىر. محض بو باخىمدان معىشتىمىز و مدنيتىمىزله باغلى بو دىل واحىدلرىنن آيرى - آيرى بۆلگەلر اوزره موقايىسەلى شكىلدە اۆيرنىلمەسى هم ده خالقىمىزىن تارىخى حاققىندا دا بىر چۇخ مارقلى فاكىتلار اورتايا چىخارمىش اولور. دئىكلرىمى ب. واهابزادە م. عادىل اوتون «قانادلى سۆزلر» كىتابىندا يازدىغى «اۇن سۆز» دكى بىر فيكىرلە تاماملماق ايستەيىرم: «سۆز فيكىرىن ايفاده واسيطەسى اولدوغو اوچۇن اۇنون دا فيكىر كىمى معنا درىن لىنى، مضمون رنگارنگلىنى حۆدودسوزدور. سۆز مۆختلىف طرفلردن مۆختلىف رنگدە گۆرۆنە بىلر. هر ايفاده تارىخىن بىر صحيفەسى دىر. بىر بۆيۆك كىتابىن، ياخود باستانشۇناسى قازىنتىنىن وئره بىلمەدىنى، آختاردىغى تارىخى حقيقتى بىر كلمە سۆز، بىر ايفاده اوز باغرىندا قۇرۇيۇب ساخلائىير».

نۆۋروز بايرامى

• صمد چايلى

آنا طبعىتى يىنى دىن دۇغولان گۈنۈ، ايلين ايلك گۈنۈ، نۆۋروز گۈنۈدۈر. دۇغولان گۈنۈ دىمك، اۇ دىئيل كى، اۇلن طبعىت يىنى دىن دۇغولور، يۇخ! آنا طبعىتىن يىنى دىن گىيىنمەسى، ياشىللىغا چىۋرىلمەسى منظور دۇ.

نۆۋروز گۈنۈندىن، قىش چاغلار يىنىن حىتاتى قورتاراركن، ياز— باھار گۈنلىرى اۆلكە يە آياق قۇيۇر. اوجا داغلار يىن قارى ياۋاش— ياۋاش چكىلر، گۈللر— چىچكلر باش قالدۇرۇپ، گۈي چمنلر تۇپراغا يىنى بىرەك وئىرىر. آغاچلار يارپاقلانىشۇر. سولار گۈرلايىشۇر، گۈللرە خۇش گلدىن دىئەن قوشلار— بۆلبۈللر اۋخوتا— اۋخوتا بو داغدان— بوداغا اۋچماغا باشلايىشلار.

آنا طبعىتى بىرلى— بىرەكلى گۈرەن اينسان، اۋز ياشايىش يىنىدا دا يىنى لىك آختارۇر. اۋ، نۆۋروز گۈنۈندە تىزە پالتار گىيىنىپ، ائۇ— ائشىگى سھمانلايىپ، يازىن كىلمە سىنە سئۇيىنچك قۇل آچۇر. قىش يىنى ياۋاش— ياۋاش كۈچمەسى ۋ اۋز يىنىن ياز آيلار يىنى تاپشۇر ماسى اينسان دۇيغولار يىنىدا دا اۋز تائىرىنى قۇيۇموشدۇر. ھلە نۆۋروز بايرامىنا بىر آي قالمىش يىنىدا ياۋاش— ياۋاش حاضىرلىق ائىن يوردداش، اسفند آيى يىنىن چاغلار يىنىدا دۇرد چىرىش بىرەن— مراسىم قۇيۇپ بىللە لىكلە دە نۆۋروز تۇرەن— مراسىمىنە حاضىرلانىشۇرلار.

ايل آخىر چىرىنبەلەر، اسفند آيى ئىن، دۇرد چىرىنبە سىندىن عىبارت دىر. بو چىرىنبەلەردە توتولان تۇرەن لىدە خالقيمىز اساطىرى گۇرۇشلىرى اولدوقچا گۇزە چارپان و گۇزەلدىر. ھەر بىر چىرىنبە تۇرەنىندە، دۆرلۆ—دۆرلۆ مۇۋەزىلەر اۋزۇنۇ گۇستىرىكن، خالقيمىزىن دۇنيا گۇرۇشۇ، چىشىدىلى ايناملارنى نۇمايشىش ائىدىرىلەر.

دۇرد چىرىنبەنىن ايلكىن چىرىنبەسى، سو چىرىنبەسى، ايكىنجىسى، اۋد چىرىنبەسى، اۋچۇنچۇسۇ ئىل چىرىنبەسى، دۇردۇنچۇ ايسە تۇرپاق چىرىنبەسى دىر. بو چىرىنبەلەر سىرا ايلە خالق طرفىندىن ايجرا اولونوب، سۇنرا دا نۇزۇز بايرامىنا قىد قۇيۇلور. بىرىنجى چىرىنبە، سو چىرىنبەسى دىر. بو چىرىنبە، اول چىرىنبە، گۇزەل چىرىنبە، گۈل چىرىنبە ادىلارنى ايلە دە ادىلانىشىدىر. خالقيمىزىن اينامىنا گۇرە، سو چىرىنبە گۇنۇندىن سولار تىزەلەنەر. سۇئا اينام ايسە خالقيمىزىن اسكى چاغلارنى ايلە سىسلەشىر. چاى سۇيۇتۇن اۋستۇندىن ائىلان كىمىسەر، ائىل—ماتىل چىرىنبە، باختىم اچىل چىرىنبە، يا ائىلىم باختىم اچىلىشىن دىئە، سۇئا اينامى اۋزە چكىب، بىر—بىرىنە سو چىلەرلەر. خالق بونا اينانىرمىشلار كى، سو ايدىنلىق گىرەر. سو چىرىنبە تۇرەنى ايسە گلەجك گۇنلرىن سولو اولدۇغونا ياردىم ائدەر.

ايكىنجى چىرىنبە، اۋد چىرىنبەسى، اۋسكۇ چىرىنبەسى دىر. اۋد چىرىنبەسىندە، خالق تۇنقال قالايشىب، اۋد ياندۇرماقلا گۇنشى يادا سائىرلار. اۋدۇن تىمىزلىك گىتىرمەسىنە اينام و اۋنۇن اىستىلىك وئرمەسىنە حۇرمەت، اۋد چىرىنبەسىندە ارتىق اۋزە چكىلەر.

اۋچۇنچۇ چىرىنبە، ئىل چىرىنبەسى و يا كۆلكلى چىرىنبە دىر. ئىلە اينام اسكى گۇرۇشلەر باغلى دىر. دۇنيانى گزەن ئىل، سۇيو، اۋدو، اۋىناغا گىتىرىر و تاخىل دۇيۇلۇن زاماندا ئىل اينسانا ياردىم ائدىر.

دۇردۇنچۇ چىرىنبە، تۇرپاق چىرىنبەسى يا ئىر چىرىنبەسى دىر. تۇرپاق چىرىنبەسىندە ئىر ائىلماسى نىزدە توتولاراق تۇرپاق تىمىزلىنىپ اكىنە حاضىرلانىر. تۇرپاق چىرىنبەسى، نۇزۇز بايرامىنا ان ياخىن چىرىنبە اولدۇغونا گۇرە ارتىق تام—تارقلى توتۇلور. تۇرپاق چىرىنبەسى «ئىل» ين، «سو» يۇن، «اۋد» ون تكمىللىشمەسىنە گۇرە، دۇرد

چىرىشەنەن بىر اۋلۇب گۆجلەنمەسى نىزە ئاينىر. ائىلە اۋنا گۆرە دە، تۇرپاق چىرىشەنەن آخىشامى، دۆرلۆ تۇرەن- مەراسىم لىر كىچىرىلەر. سودان آتىلان آيدىنلىق ايسىتەيىر، اۋددان آتىلان تەمىزلەنمەك فەكىرىندەدەر، يىلى عزىلەين ھاۋانىن ياردەمچى اۋلدوغونا اينانىر، تۇرپاقى دا تەمىزلەين، يىرىن آرتىق مەھسۇلدار اۋلدوغون دىلەيىر.

دۆر چىرىشەنەن سۇنرا، نۆۋروز بايرامى اۋلكەتە قەدەم قۇيۇر. تازا پالتار كىيىن نۆۋروز، ائىل طرفىندەن قارشىلانىر، اۋنا خۇش گەلدىن دىيىلەر. «نۆۋروز» و ايسىتەقبا ائىل يوردداشلار يىنى احوال- روحيەتە، يىنى گەنىم لىرە يىنى ايلە داخىل اۋلورلار. بايرام توتولۇر، ھامى بىر- بىرىن آلفىشلاماق اۋچۇن ائۇنە گىلەر. اۋلسون كى، بىر- بىرىندەن خەبەر توتۇپ، دۆنن ۋار اۋلانلار يىن بو گۆن دە ۋار اۋلدوغوندىن خەبەر توتما، عادەت- غەنەنەسى چۇخ اسكى خالاق ياشايشى ايلە باغلى دىر. سۇيۇقلۇ، شاختالى قىش گۆنلەرنى چىنىلىكلە باشا ۋىرەنلەر، خاقلى اۋلاراق، اۋزگەلەرنى دە ساغ- سالامەت يازا چاتماقلار يىندان سۇنەنچەك دۆشمىشلەر.

ائىلى ساغ تاپىب يىنى احوال- روحيەتە گۆرەنلەر، گۆلر اۋزلە، اۋز آغىزلار يىن شىرىن اندىب، ساغلىق، شىرىنلىكلە باھار- يازا آتاق قۇيۇرلار. اۋنلار يىن، نۆۋروز بايرامىنا گۆرە شىلى تۇرەن مەراسىم لىرى ئالنىز بىر گۆن يۇخ، بلكە دە يازىن اۋن اۋچۇنە كىمى داۋام ائىلەيىر. اۋن ايكى گۆن چاللىب- چاغىرماقدا، گەندىب- گەلمەك دە اۋلان ائىل اۋن اۋچۇنچۇ گۆن اۋزەل بىر تۇرەن- مەراسىم لىر نۆۋروز مەراسىم لىرىن سۇنا چاتدەيىرلار.

ھەلە نۆۋروز گۆنۈنە نىچە گۆن قالمىشدىن بۇشقا بىر بىر دىلەن بوغدا گۆيۈ، بۆتۈن نۆۋروز گۆنلەرىندە ائۇن بىرە گى اۋلور. لاكىن، بايرام يىن، اۋن اۋچۇندە چۇلە تۇكۇلۇرلەر. بايرام مەراسىم لىرىن سۇنۇن چۇل- بايىشدا كىچىرەن ائىل، بىجەرتەدىكلىرى بوغدا گۆيۈنۈ دە ائىشەكە آپارىب، بو گۆنۈن اۋزەل مەراسىم لىرىندە سۇنرا دا «گۆيۈ» چۇلە آتىرلار. سۇزسۇز كى، گۆيۈ بىجەرتەمە دىبى ۋ اۋنۇن بايرام يىن اۋن اۋچۇنچۇ گۆنۈ ائىشەكە آتماسى اسكى گۆرۈشلەر باغلى دىر. ايلەن بىر آيى ئىن، نۆمادى كىمى نىزە توتولان بايرام يىن اۋن ايكى گۆن اولى، ايلەن سۇن، بىش گۆنۈن نۆمادى دا، اۋنۇن اۋچۇنچۇ گۆن نىزە توتولا بىلەر.

شاھ ایلە؛ دلخک

راوی: آقای بهروز اصولی زنوز

• یازان: علی برازنده (تورک)

بیر گۆن وار ایدی بیر گۆن یۆخ ایدی. تانرئین بندهسی چۆخ ایدی. بیر شاهین سارائیندا عاغلی- باشلی بیر دلخک وار ایمیش کی اونون ایشی شاهین افکاری تلخ اولان چاغ اونی گۆلدۆرۆب ائیلندیرمک ایدی. گۆنلرین بیر گۆنۆ شاه گۆردۆ کی دلخکین چۆخ افکاری پوزغوندور، بیر بوجاقدا اۆزۆنه دالیب فیکرلشیر. درحال شاه دلخکی چاغیریب ناراحتلیغین سوآل ائلهدی.

دلخک دئدی: قبیله-ی عالم ساغ اولسون؛ سۆزۆن دۆزۆ، دۆزۆن سۆزۆ خیلی زاماندا بیری وئردییینیز آیللق منی گۆرمۆر. من ده اهل و عیالیم یانیندا باش آشاغی اولورام.

شاه دئشیر دیء گۆرۆم آیدا نچه آلیسان، نه جور خرج اندیرسن؟ دلخک ده جاوابدا دئشیر کی قبیله-ی عالم ساغ اولسون آیدا مین دینار آیلغیمدیر کی اوندان ۲۰۰ دینارین بۆرجوم وار وئیریم، ۲۰۰ دینارین بۆرج وئیریم؛ ۲۰۰ دینار دا سويا آتیرام؛ قالان ۴۰۰ دینار دا ائویمه خرج ائیریم. گۆرسن کی بۆیۆردن چیشما خرج اولان زامان داردا قالیرام.

شاه بیر آز فیکرلشیب سؤنرا دئشیر: بو قبول، ۲۰۰ دینار بۆرج آلیسان وئرمه لیسن. آمما سنین کی آیلغین سنه چاتمیر ندن بۆرج وئیرسن؟ اوندان ماراقلیسئی ۲۰۰ دینار دا دئشیرسن کی سويا آتیرسان! مگر باشیوا هاوار گلیب؟

دلخک گۆلۆب دئشیرکی: سیز منیم سۆزلریمی باشا دۆشمه دیز. منیم ۲۰۰ دینار بۆرجوم آتامدیر کی منی بۇئا باشا یئتیریب ایندی من اونون بۆرجون وئیریم؛ ۲۰۰ دینار بۆرج وئردیم ده اوغلامدئی کی ایندی اونا خرج ائله تیرم تا من ده قۇجالاندا او دا منی ساخلاستین؛ ۲۰۰ دینار دا کی سويا آتیرام او دا قیزیم دیر کی اونا دا جاهاز آلیب اۆزگه لره گنده جک منه بیر خئیری یۆخ؛ قالان ۴۰۰ دینار دا منی و آروادیم اینانین کی گۆرمۆر.

شاه دلخکینین بو جور گۆزل سۆز آندیرماسیندان خوشو گلیب؛ امر اندیر آیلغین ابکی قات آرتیرسینلار.

شاه، وزیر، قوجا کیشی

راوی: آقای بهروز اصولی زنوز

پازان: علی برازنده (تورک)

بیر گون وار ایدی، بیر گون یوخ. سیز تانیمایشیب من گورمه یین اولکه لرین بیرینده بیر عاغیللی شاه وارمیش. گونلرین بیر گونو شاه وزیر و سارای آداملاری ایله بیرلیکده گردیشه چیغیب یوللارینین اوستونده بیر قوجا کیشی یه راست گلیرلر. شاه یانینداکی لارین ان عاغیللی سینی تاتماق اوچون بیر آز فیکیرلشیپ سونرا قوجانین یائینا گئدیر و دئییر کی: آی دوتیا گورموش کیشی سندن اوچ سوالیم وار سؤروشسام جاواب وئرسن؟

قوجا دئییر: بیلسم جاوابینی وئررم، بیلسمم اؤرگه شرم.

شاه دئییر: آ قوجا دیء گورؤم ایکنی اوچ ائله میسن؟

قوجا دئییر: بلی، قوربان!

شاه دئییر: اوزاغی یاخین ائله میسن؟

قوجا دئییر: البت کی!

شاه دئییر: نئجه یول تالان اولوسان؟ نئجه یول تالان ائله میسن؟

قوجا دئییر: اوچ یول تالان اولموشام ایکی یول تالان ائله میشم!

شاه قوجایا احسنت دئییب، بوللو خلعت وئریپ یوللارینا داوام ائدیرلر. اوتوراق ائله یین یترده شاه آداملارین بیر آرایا ییغیب دئییر کی: کیم دئیه بیلر کی من قوجادان نه سؤروشدم، اودا منه نه جاواب وئردی؟ هنج کیم جاواب تاپمادی، هامی هوئوخوب قالدیلار کی نه دئسینلر.

شاهین وزیر ی آرادان چیغیب تتر قوجانین یائینا گئدیب دئییر کی: آ قوجا آتا شاه وئرن خلعتلرین تایشین سنه وئررم دیء گورؤم شاه نه سؤروشدم؟ سن ده نه جاواب وئردین؟ قوجا بیر آز گولوب دئدی: من خلعت ایسته میرم یاخشی قولاق آس... اوند کی شاه مندن سؤروشدم ایکنی اوچ ائله میسن من ده دئدیم هه! شاهین بوئوردو کی ایکی آیاغین اوچ اولوب! من ده دئدیم ایکی آیاغیما بیرده چلیک (عصا) آرئییب. اوند کی شاه دئدی اوزاغی یاخین ائدیسن من ده دئدیم البت! شاهین منظورو بو ایدی کی اوزاغی داها گورنمیسن چون قوجالعیسان. اوچونجو سوالین جاوابی دا بو جور دو کی شاه دئدی نئجه تالان اولوسان؟ نئجه تالان ائله میسن منظورو او ایدی کی نئجه دفه قیز اوغلان ائولندیرمیسن؟ من ده دئدیم اوچ قیز اره وئریپ اوچ یول تالان اولموشام، ایکی اوغلان دا ائولندیریب ایکی یول تالان ائله میشم. وزیر در حال شاهین یانینا دؤنوب جاوابلاری شاه دئییر.

ناغىلئىن آدى: لىلى گۆزەر

رىۋايىت ئىدى: سىكىنە كرىمى

ئىت ئىدى: عىسگر (رضاعلى) كرىمى، خرداد ۱۳۸۳

ئىش: چىلاندار (شىلاندر) كىندى- زىنجان

لىلى گۆزەر

بىرى ۋار ايدى. بىرى يۇخ ايدى. آلاھدان باشقا كىمسە يۇخ ايدى. بىر كىندە بىر كىشى ناخىرچى ايدى. بو كىشى ھر گۆن ماللارى چۆلە آپارىپ يايىدۇ. بىر گۆن قورد گىلىب بونون ماللارنى ئىش اۋن دۇردۇنۇڭ اۋلدۇرۇر. كىشى ائوۋە گىلىب آروادىنا دىئىر دور آروادا بو كىندە قالماق بىزىم چۆن مۆمكۆن دىئىل. بونا گۆرە گىجەلىكچە ئىغىشىپ كىندى چىخدىلار. بىر زامان كىندە بىر سۇنرا بىر سۇنرا آغاچىنى دىيىندە اۋزلىرىنە مسكن توتدولار. بىر مۇددەت سۇنرا آرواد بوئۇلۇپ اۋلۇب ۋ ئىچە آيدان سۇنرا بىر قىز دۇنياغا كىتىر. اوشاق اولاندىن سۇنرا اۋ سۇنرا آغاچىنى ئانىنىدا اولان بىزدەن ئىشلىر گىلىب بو قىزا آد قۇتماغا. بونلار بىرلىكچە قىزىن آدىن لىلى گۆزەر قۇندولار. اولاردان بىرى قىزىن قولاغىنا دىئىر سىنن آدىن قۇندوم لىلى گۆزەر، ئىشلىندە آياغىن آلتىنىدان قىزىل كرىپچ چىخىش. اۋ بىرىسى دىدى سىنن آدىن قۇندوم لىلى گۆزەر، گۆلىندە آغزىنىدان گۆل تۆكۈلە. اولار آد قۇندان سۇنرا كىتىلر.

لىلى گۆزەرگىل بىر مۇددەت اۋ سۇنرا آغاچىنى ئانىنىدا اۋتوردولار. بىر زامان كىچىندىن سۇنرا بىر آيرى كىندە كىتىپ اۋردا ئاشادىلار. گۆنلرىن بىر گۆن لىلى گۆزەرنى ئاناسى چاينا قاب يوماغا كىتىدۇ. بو حىشە كىندە بىر درۋىش كىلىشىدۇ ھرە بىر شى اۋنا ۋتۇرىدىلر؛ ھر ئىش گزىندىن سۇنرا درۋىش لىلى گۆزەرگىل قاپىشنىا كىلدى. لىلى گۆزەر آياغىنىن آلتىنىدان چىخان قىزىل كرىپچلردن بىرىن درۋىشە ۋتۇرىر. آما درۋىش آلمىر. لىلى گۆزەرە دىئىر: مە بو گىجە ئىش ۋتۇرىن قالىم. لىلى گۆزەر اۋنا دىئىر: ئىش يۇخوموز. آما درۋىش قالماغا اىصرار ائدىر. بو چاغدا درۋىش بىندەن آغاچ گۆتە سارى كىندە لىلى گۆزەر قۇرخىدۇ. آغلادى ئاغىش باشلادى ئاغدى. بو آندا لىلى گۆزەرنى ئاناسى چايندا دىدى لىلى گۆزەر آغلادى چايندا اولان آروادلار دىدىلر قىزىن آغلاندا ئاغىش ئاغار لىلى گۆزەرنى ئاناسى جاۋاب ۋتۇرىپ يۇلا دۇشۇدۇ. كىلدى گۆردۈ درۋىش اۋتۇرىن قاپىشىندا دا ئانىپ. لىلى گۆزەرنى ئاناسى دىدى: درۋىش قارداش، قىزى سىن آغلادىن؟ درۋىش دىدى: بلى، مەن قالماغا ئىش اىستەدىم آما قىزىن دىدى: ئىش يۇخوموز ايندى دە آغلايىر. لىلى گۆزەرنى ئاناسى درۋىشى ائوۋە آپارىپ اۋنا چۆخ حۇرمەت ائەلەدى. درۋىش گىجە نى اۋردا قالىدۇ. سۆيۈچ دوروب اۋز اولكەسىنە گىلىب. بىر زامان كىچىندىن سۇنرا كىتىپ پادىشاھىن ئانىنىدا. دىدى بىر ئىشە بىر قىز گۆردۈم آى پاراسى كىمىن. اۋردا اولان ايشلىرى دىدى. پادىشاھ ۋزىرىنە دىدى: دور بىر قۇشون گۆتۈرك كىندى اۋ قىزى مەنم اۋغولما گىلن كىتىر. ۋزىر دوروب پادىشاھىن ئانىنىچا اۋ ئىشە سارى يۇلا دۇشۇدۇ.

ګلیب قیز اولان کنده چاتدیلار قیزیڼ آتا-آناسیڼین ګویلون آلیب. ایسته دیلر قیزی ګلین آپارسینلار. بو سۆزلردن سؤنرا قیزیڼ، لعلی ګوهرین، خالاسی اونیو حاماما آپاردی. اوردان اؤز ائولترینه ګتیردی. لعلی ګوهر اؤچون آش بیشریدی آما آشی چوخ شور ائله دی. لعلی ګوهر آشی ایشدیکجه دندی: خالاجان آشیڼ چوخ شوردو. خالاسی اونا دندی خالان اولسون، ایچ یول ګنده جکسن. سؤنرا خلوتده اؤز قیزیڼا دندی: یز لعلی ګوهری آپاراند هر قدره سنی سؤیسه، دؤیسه سن ده بیزیم دالیمیزجا ګل. لعلی ګوهرین کاروانی یولا دؤشدو و لعلی ګوهرین خالاسی قیزیڼ دا اولنلارین دالیمیزجا یولا دؤشدو هر قدره ننه سی سؤیدو، داش آتدی قیزیڼ قاییتما دی. بیر آز یول ګندندن سؤنرا لعلی ګوهر خالاسیڼا دندی: خالاجان سوسوزام. خالاسی دندی: خالان اولسون بوردا بیر قورتوم سویو بیر ګوزه وئیریرلر. لعلی ګوهر قبول ائدیب خالاسی بیر ګوزون چیخاردیب اونا بیر قورتوم سو وئردی.

بیر زامان ګندندن سؤنرا یئنه ده لعلی ګوهر خالاسیڼدان سو ایسته دی. خالاسی اؤ بیرسی ګوزون ده چیخاردیب اونا سو وئردی. یئنه بیر زامان ګندندن سؤنرا لعلی ګوهر خالاسیڼا دندی: ایسته بیرم ال سووا یئتیرم. خالاسی دئیر: ګلین ایسته بیرم ال سووا یئتیرسین کاروانی ساخلا یئین. کاروانی ساخلادیلار. لعلی ګوهرین خالاسی اونیو دره یه آپاردی توی پالتارلارین چیخارتدی، بیر داشین دیبینه قویدو اونون قیزیڼل کریچ لرینده بیر خورجون ییغدی قیزیڼا وئردی، اونا دندی بونلاردان هر دن بیر دنه یئره سال اولنلار بیلمه سینلر. لعلی ګوهر ګلدی. پادشاه یئشددی ګون، یئشددی ګنجه توی توتدو.

ایندی سیزه کیمدن خبر وئیریم؟ لعلی ګوهردن. ګونلرین بیر ګونؤ بیر وزهک قازان کیشی ګندیب چوله وزهک قازماغا. بوجاقدا لعلی ګوهر، قازمانین سسین ائشیدیب چاغیردی اینسن، جین سن، هر کس سن آلاها ګوره ګل منیم یانیم. وزهک قازان قولاق آسمادی. آما ایکسی اؤچ یولدان سؤنرا ګشتدی ګوردؤ بیر کور قیزدی. باخدی ګوردؤ دؤوره سی دولودو قیزیڼل کریچجندن. قیز باشینا ګلنی اؤ کیشی یه دندی. وزهک قازان اونیو ګتیریب اؤز ائونه؛ آما کیشی نین آروادی، قیزلاری کیشی نی ایلک ګورؤشده سؤیدولر. کیشی اولنلار دندی شایب وار. آلاها خوش ګلمز. اوندان سؤنرا تایلاری آچیب قیزیڼل لاری تۆکدو یئره؛ آروادی، قیزلاری سئویندیلر، هر بیر دئشیردی منیم باجیمدی.

ګونلر بو جور سؤووشدو. بو کیشی بیر آزدان سؤنرا چوخ ثروتملی اولدو. بیر ګون لعلی ګوهر دندی: آتا بو قیزیڼلاردان آپار فیلان یئره ایکسی ګوز ساتین آل. آتاسی ایکسی تایی قیزیڼل آپاریب لعلی ګوهر دئین یئره ایک ګوزه ساتماغا. لعلی ګوهرین خالاسی اؤ زامانندان اونون ګوزلرینی ساخلامیشدی. بو چاغدا لعلی ګوهرین خالاسی بو کیشی نین ګلمه ییندن خبردار اولوب، اؤ ګوزلری ګتیریب وئردی ایکسی تایی قیزیڼل آلدی. لعلی ګوهرین آتاسی ګوزلری ګتیریب لعلی ګوهره وئردی. لعلی ګوهر آتاسیڼا دندی آتاجان منی آپار فیلان آغاچین یانیندا قوی ګینان آما اؤزون بیر داشین آرخاسیندا ګیزلن. کیشی داش آرخاسیندا ګیزلندی. بیزدهن یئنیلر ګلدیلر بیر بیرلری ایله دانیشدیلار. بیر آزجا زامانندان سؤنرا آغیزلارینین لوقا ییندان قاتیب لعلی ګوهرین ګوزلرینی یئیرینه قویدولار. آما لعلی ګوهره دندی لر ګوزلرین آچما بیز ګنده نندن سؤنرا آچ. لعلی ګوهر اولنلار

گئىندىن سۇنرا گۈزلىرىن آچىپ آتاسىن چاغىردى. آتاسى گىتىدى گۇردۇ قىزى گۇرۇر چۇخ سۈيىندى. لىلى گۇۋەرى گۇتۇرۇپ اتۇ گىلدى. لىلى گۇۋەر بىر آز زامان اۇنلارنىن ائوينىدە قالىدى سۇنرا آتاسىنا دىدى: آتاجان من گرەك بوردان گىدەم. آتا-آناسى، باجىلارنى اغلانغا باشلايدىلار آما لىلى گۇۋەر اۇنلارنىن ائوينىدەن چىخىپ يۇلا دۈشۈد. بىر زامان گىدەندىن سۇنرا داغدا بىر چۇبانا توش گىلدى. او چۇبانا بىر آزجا قىزىل وئردى. اۇنون داوارلارنىدان بىرىن آلىپ كىدى. چۇبانا دىدى: سن گرەك بۇنون درىسىنى ساه (سالىم) چىخارداسان قالان هر شىئى سىنىن. چۇبان درىنى سۈيۈپ لىلى گۇۋەرە وئردى. لىلى گۇۋەر درىنى گۇتۇرۇپ بىر زامان يۇل گىدەندىن سۇنرا او پادشاھىن مەملىكىتىنە يىتىشىدى كى، اۇنو گىلىن گىتيرىدى.

يىتىشىدى بىر داشىن دىيىندە درىنى اۈزۈنە گىتىدى. او پادشاھ اۈز اۈلكەسىندە اۈلان هر كىمىسە يە كۈمك ائەدەردى. بو ايشە گۇرە گىدىپ لىلى گۇۋەرى دە چۈلدەن تاپىدىلار. او درىنىن ايچىندە ايدى؛ بىلە بىلدىلىر كى، او دا حىيۈاندى. اۇنو گىتيرىپ پادشاھىن داوارلارنىن يانىنا سالدىلار هر گۈن لىلى گۇۋەرى دە بو داوارلارنىن چۈلە بۇشلارنىلار. داوارلار بىر مۇددەت سۇنرا يامان كۈلكىمىشىدىلار. پادشاھ بو ايشە حىيۈان قالمىشىدى. بىر گۈن پادشاھىن اۈغلو داوارلارنىن دالىجا چۈلە گىتىدى گۇردۇ درىن بىر قىز چىخىدى دۈۋرەسى گۈل، چىچەك، اۈت-غىلغىن دۈلدۈ. يىشە درىە گىردى. پادشاھىن اۈغلو گىلدى قىصرە. ناھار وختى دىدى: مەن گرەك درى گىتىن ناھار گىتيرە. آروادى دىدى: من اۈزۈم سە ناھار گىتيرم. قبول ائتمەدى دىدى: گرەك درى گىتىن گىتيرە. درى گىتىن پادشاھىن اۈغلو ناھار آپاردى. ناھارنى ئىشە قۇندۇ دۈندۈ گلە پادشاھىن اۈغلو اۈنا دىدى: درىنىن ايچىندىن چىخ. او باخمادى. اۈچ يۇل بو سۇزۇ دىدى. داۋاندى. پادشاھىن اۈغلو دىدى: بو شمشىرى مىنم البىدە گۇرۇرسىن درىن چىخماسان سىنى ايكى پارايتا بۇلە جەيەم. بو چاغدا لىلى گۇۋەر درىنى اۈزۈندىن آيىرىپ هر ايش باشىنا گىلمىشىدى پادشاھىن اۈغلو دىدى. بو ايشلردىن سۇنرا پادشاھ يىشە بونلار اۈچۈن يىتىدى گۈن-يىتىدى گىچە تۈي تۈتدۈ.

بىر گۈن پادشاھىن اۈغلو لىلى گۇۋەرە دىدى: من تىدىر يانىنىدا كۈينەيىمى تىدىرە سالاجام. سىن ائىلمەيە سىن خالان قىزى ائىلەر. بو سۇزلردىن سۇنرا بىر گۈن سۈيۈچ تىدىر باشىندا اۈغلان كۈينەيىنى چىخاردىپ تىدىرە آتدى. دىدى: هر آروادىم مىنى چۇخ ايسىتير او كۈينەيىمى چىخارتىن. بو آندا لىلى گۇۋەرىن خالاسى قىزى ائىلىپ كۈينەيى چىخارداندا اۈغلان اۈنو ايتەلەيىپ تىدىرە سالدى.

او ياناندىن سۇنرا تىدىردىن چىخاردىپ بىر مەجمەعە ايچىندە آتاسىنا سۇۋغات آپاردىلار بو چاغدا قىزىن آناسى چۆرەك ئاپىردى سۇۋغاتا باخا بىلمەدى. آما بىر آزجا زاماندىن سۇنرا اۈشاقلارنى گىلدى سۇۋغاتىن آغزىن آچىپ گۇردۇلر باجىلارنىدى مەجمەعەنىن ايچىندە. آنالارنى دىدىلر: بو باجىمىزدى. آرواد دىدى: لال اولون باجىزىن سۇۋغاتىدى. آغاچىنان اۈشاقلارنى بىر بە بىر ووردۇ اۈلدۈردۈ. آرواد چۆرەك ئاپاندىن سۇنرا، دوردۇ مەجمەعەنىن اۈستۈن گۇتۇردۇ باخىدى گۇردۇ اۈنلار دۈز دىشىرمىشلر؛ اوردا اۈزۈنۈ دە سالدى تىدىرىن اۈتونون ايچىنە ياندى كۈل اولىدۇ.

مړند شهرينده اوشاقلارئين اونیونلارئيندان

بیر نئجه سۆز و نئجه اونیون

توپلایان: محمد عابدین پور

اوشاقلار اونیونلارئيندا، اونیونچولاری بللتمک اۆچۆن، اونیونو هانکی سئی باشلاماق اۆچۆن، بۆلۆنمک اۆچۆن و ھا بئله بو کیمی بللندیرجی ایشلرده کی، ایندیلیکده شئر - خط ایله گۆرۆنۆر، آشاغیداکئی سۆزلری دئییب، ایشلری گۆرۆدیلر و گۆرۆرلر.

۱- اۆرنک اۆچۆن «قوۋالا قاچدی» یا «گیزلن پاچ» اونیونلارئيندا قوردو سئچمک اۆچۆن، اۆینایانلار بیر یشرده ییغیشیب اللرینی گتیره-گتیره بئله دئیهرلر:

کوم پا نی یهس

کۆمه کی یهس

اللرین هامئیسئ بیر جۆره گتیریلسه (الین ایچری اۆزۆ یا ائشیک اۆزۆ) اوندایشنی دن گلرلر. بو ایشی نئجه یۆل-بیری قورد اولاناجان-گۆرۆرلر.

۲- اوشاقلار کوملاشیب قوردو بللندیرمک اۆچۆن اۆنلارئين ایچیندن بیر نفرکی معمولن اۆبیریسى لردن بۆیۆک اولار بارماغئ ایله اوشاقلارا ووروب بئله دئیهر:

«لپه-دۆیۆ-نۆخود-نال-میخ-چئخ»

و یا «دره-تپه-دۆز-یۆز-ایخ-میخ-گیلاس-چئخ»

و یا «قیزیل آفتافا-گۆمۆش آفتافا-اؤخ آتدی-اؤخ توتدو-بو قالدئ-بو

چئخدی»

اوشاقلار ال-اله وئریب سئوینج ایله لئی-لئی گئدیپ بئله جه اؤخوئارلار:

ال-اله دۆیمه بله

آتام گئدیپ باشماق آلا

بیر تائی سنه

بىر تاي مەنە

ھۆپىلان قوش (بىرلىك دە ھۆپىشارلار گۆتە، اۆتورارلار يىثرە)

قۇتۇلا قاجدى

بو اۆتۈنو ايكي جۆرە اۆتۈنارلار:

۱- بىرىسى قورد اۆلار او بىرىسىلر قاجارلار.

اۆنلار كى ايسىتىرلر بو اۆتۈنو اۆتۈنسىنلار بىر يىثرە يىغىشىب «كومپانىتەس» گلەرك يا دا «ايىخ-مىخ-چىخ» دىئەرك بىرىسى قورد اۆلار. قورد او بىرىسىلر قۇتۇلايىب الى ھانكى سىنا دىسە او قورد اۆلار. بىللەلىكلە گۆتۈللرى چكەنە قەدەر اۆتۈنو داۋام اندرلر.

۲- تىمى اۆتۈن (بىر نىچەسى قورد اۆلار بىر نىچەسى دە قاجار)

اوشاقلار ايكي يىثرە بۆلۈشندىن سۇنرا شىرىم- خىط يا دا ائلە دىدىيىمىز يۇللاريلان قوردو بللندىرىب بىر يىثرى (باغدا اۆتۈنسالار بىر آغاجى كۆچەدە اۆتۈنسالار بىر دىستەيى يا دا بىر قاپىنى) «مايا» ائلەرلر. قۇتۇلايان اوشاقلارلر بىرى «مايا» دا دوروب او بىرىسىلر قاجانلارلر قۇتۇلايار. ھانكى نا ال دىسە او يانىب اۆتۈندىن چىخار. بو خىتىن دە قاجانلارلر بىرىسى گلىب «مايا»نى آلسا (الىنى «مايا» يا ووروب دىسە مايا) بۆتۈن اۆنلاركى، ووروب ائشىگە چىخىشىدىلار سۇنىنجلە ماينانى آلان يۇلداشلارلرنى آلقىشلاپاراق مەيدانا گىررلر.

ايندى ايسە قۇتۇلايانلار قاجانلارلر ھامىسىنى ووروب يالنىز بىرى قالسا، اۇندا گرر او كى «مايا»دا دوروموشدو مايدان چىخىب ھامىسى بىرلىكدە اۆنو قۇتۇلايىنلار. اگر او بىر نفر ائلەتە بىلسە ھامىسىنىن لىندىن قاجىب مايايا چاتىب دىسە «مايا»، اۇندا يىشنە دە اۆنلارلر تىمى قاجىب او بىرىسىلر تۇتاجاقلار.

آمما اگر قۇتۇلايانلار قاجانلارلر ھامىسىنى وورسالار اۇندا اۆنلار قورد اۆلاجاقلار. بىللەلىكلە اۆنلار يوروب آتاقدان دۆشەنەجن شىلىكلە اۆتۈنلاجاقلار.

گیزلن پاچ

بو اویون دا ائله «قووالا قاچدی» کیمی او اویونلارداندیر کی، کند و کیچیک شهرلرین اوشاقلاری اونی چوخ سئویب، اونا چوخ مارق گؤسترلر.

بو اویونو دا هم تیمی اویناماق اولار (اوشاقلارین سائی چوخ و منیدان گنیش اولسا) هم ده کی، بیرسی قورد اولوب او بیرسی یا او بیرسی لری تاپار.

بو اویوندا دا «قووالا قاچدی» کیمی بیر یئری «مایا» اوچون بللندیرندن سونرا اوشاقلار ایک یئره بؤلوشوب بیر تیم گیزلنر، بیر تیم ده تاپار. تاپانلار مایادا ییغیشیب گوزلرینی یومارق اوانجان ساینارلار. سائی قورتارانندان سونرا باشلاپلار تاپماغا. آختارانلارین هانکی سی او بیرسی لردن بیرینی تاپسا اونون گیزلندی یی یی ایله آدی نی دئییب قاچار الینی «مایا» یا یی تیریب «شوبه» دئسه یا دا گیزلن لرین بیرسی تاپانلارین گوزوندن اوزاق میسا- میسا اوزونو مایا یا یی تیریب «شوبه» دئسه اوند او تیم یی ندن گیزله نه جکلر. ایندی ایسه اگر هامی سی تاپی لیب بیر قالسا او سونا قالانی تاپانندان سونرا گرک بیرلیکده مایادان چیخیب اونی توتسونلار. اگر بو شخص ائله یه بیلسه مایا یا چاتیب «شوبه» دئسه اوند اودوب یی ندن گیزله نه جکلر. اگر وورولسا اوند اونلار قورد اولارلار.

ننجه آیری اویون

یئره قالان قورد:

۱- بو اویوندا بیر قورد اولوب او بیرسی لر قاچیب اوجا یئره چیخارلار. اونلار گرک چیخدیغی یئرلریندن قاچیب آیری یئره چیخسینلار. بو حثینده اگر قورد اونی وورسا او قورد اولاجاق.

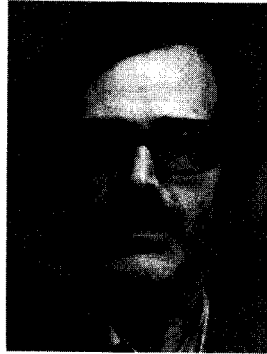
۲- قورد اولان دئییه: «یئره قالان قورد» اونون سوزو قورتارامیش او بیرسی لر گرک بیر یئر تاپیب چیخالار اونون اوستونه. هانکی یئره قالسا قووالا یییب اونی وورار او قورد اولار. اگر هامی سی گوی ده اولسا دئییه: «گؤی ده قالان قورد» هر کیم گوی ده قالسا قورد اولار.

آرادا ووردو: بو اۆيۈندا اۆيۈنچولار ايكي ئىترە بۇلۇشۇپ، بىر تىم آرايا گىرىپ اۆ بىرىسى تىم دىن ايكي نفر بىر- بىرىنىن توشوندا اولاراق تۇپ ايله اۆنلار ئۆرۈرلار. اىچرىدە اۆنلار ئۆرۈن ھانكى سۇنا تۇپ دىسە اۆ ئىشىگە چىخار. اۆرتادا كى اۆيۈنچولار ئۆرۈن اىچرى بىرى تۇپو گۆي دە توتسا اۆنا «قىست» دىيەرلر. بو قىستلار ئۆرۈن بىرى ايله بىرىنى دىرىلدە بىلر (ئىشىگە چىخىمىشلار ئۆرۈن بىرىنى اىچرىدە گىتەر). قىستى اۆلان اۆيۈنچو اىچرى وورولسا اۆندا بىر قىستى ئانار (ھر قىست بىر جان حىسابا گلر). اىچرى ھامىسى وورولوب بىرى قالسا اۆندا تۇپلار ئۆرۈن قىچا ساينارلار اىچرى اۆن تۇپ آتلسا، ھىچ بىرى اۆنا دىمەسە اۆندا اۆ بىرىسى لر دە اىچرىدە گىرلر (دىرىلرلر)، اىچرى دىسە اۆ بىرىسى تىم اىچرىدە گىرەجك.

تۇپ اربى (تۇپ انە بىر): بو اۆيۈندا ايكي دايرە (اۆ) بىرىن مۇئەددىن بو باشىندا، بىرىنى دە اۆ بىرىسى باشىندا چكىپ، سۇنرا بىرى تۇپو آتىپ دايرەنىن اىچرىدە كى اۆنو آغاچ ايله وورار (اىچرى تۇپ ئىشكە اۆلسا اۆندا ئۆمۈرۈق ايله وورار)، اۆ بىرىسى دايرەدە سارى قاقار اىچرى تۇپو آتانلار تۇپو گۆتۈرۈپ اۆ اۆنە گىرمەمىشدىن قاقار اۆنو تۇپنان وورسالار اۆندا اۆ ئانار. تۇپو ووراندا گۆي دە توتسالار دا اۆ ئانار. قىشلىق (قايىش) قۇندۇ: بىر دايرە چكىپ نىچە نفر اىچرىدە قىشلىرىن باشىندا دورار. قىشلىرىن باشى دۆز دايرەنىن جىزىغىندا اۆلار. ئىشكىدە كى لر چايشىلارلار اۆنلار ئۆرۈن قاپىشنىلار. اىچرىدە كىلر اۆنلار تىپك ووروب قۇندۇلار. اىچرىدە اۆنلار ئۆرۈن بىرى اۆلەتە بىلسە ئىشكىدە كى لرىن بىرىنى تىپكە وورسون، بو شرط ايله كى بىر آياغى اىچرىدە اۆلسون، اۆندا اىچرىدە كى لر ئىشىگە چىخىپ اۆنلار قىشلىق قاقارلار. ھاندا- ھاندا كى، قىشلىرىن بىرى اۆنلار ئۆرۈن اۆلەتە كىچىپ اۆندا اۆ قىشلىق ووروب اۆ بىرىسى قىشلىرى دە ئىشىگە چىخارداراق نىچە ئاندىن اىچرىدە كىلر ووراجاقلار. اىچرىدە كى لر اۆرتادا كۆرەك- كۆرەك ووروب قۇندۇلار قىشلىق اۆنلار وورماق اۆچۈن اىچرىدە گىرسىنلر. اۆندا اىچرىدە بىلسە لر اۆنلار ئۆرۈن بىرىنى تىپك ايله وورسونلار قىشلىرى ئىترە قۇندۇپ اۆنلار قىشلىرى قاقارلار.

ھوقۇقلۇ قۇشا: ايكي نفر بىر- بىرىنىن توشوندا دورارلار بىرى دە اۆرتادا اۆلار. اۆنلار تۇپو بىر- بىرلىنە آتارلار اۆرتادا كى تۇپو اۆنلار ئۆرۈن ھانكى سۇندىن آلسا اۆندا ئىشلىرى دىشىلر.

شبته چيخار تما گاوگاندا بشيني جي بولوم

عباس مهييار

فرياده بابان احمد-ي مختاري چاغيرما
ايمداده گليب احمد-ي مختار يثتيشمز
جعفر چاغيريب باغريوي قان ائيله مه بي خود
گلمز بو چوله جعفر-ي طيار يثتيشمز
تك زاده-ي سفياندي بو گون پوشت و پناهين
يوخسا سنه بو چولده هوادار يثتيشمز
سونرا شمرين لحنين ديشيب و ايمام قيص له دئير:
گر اولسا مدد حضرت-ي سويحان دن ايسته
ايسترسن آمان ، خنجر-ي بوران دن ايسته
آلاشه الين يثتمه سه يوخ اوزگه علاجين
گل حاجتيوي زاده-ي سفيان دن ايسته
ايمام اوزون تماشاچيلارا توتور ويير ديرلي و جانان تيكان چيخادان مرثيه اوخويور سونرا

دئير:

كومك لريم قييرليتب دوشموشم بلايه بوگون
هانئ كومك ائله ين حوججت خودايه بوگون

بو حالدا حضرت-ى قاسم ، ايمام حسن اوغلو و كرىلا دامادى الدە شمشير ايمامىن قوللوغونا گلير و دئشير:

كى ائى قىرىب دىلفكار، عمو سلامون عليك
 قىرىب و بىكس و بى يار عمو سلامون عليك
 جاوانلار ئى قىرىلئىب يار و ياۋزى داغىلان
 قالان بو چۆلدە گىرىفتار، عمو سلامون عليك
 كۆمك سىزم دئمە ياندىردى آھىن افلاكى
 بو گۆن منم سەنە قەمخار، عمو سلامون عليك
 ايمام كى او گۆن اۋز اليلە قاسمى داماد ائلەمىشدير. اونون اولۇمۇنە راضى اولمايان حالدا

دئشير:

جاۋان-ى نوۋرس-ى گۆل پشېكرىم عليك سلام
 بو قەملى چۆلدە منىم ياۋزىم عليك سلام
 قاسم ائحتىراملە دئشير:

بودور جنابىۋە عرضىم ايا ايمام-ى حرم
 بو قەملى كۆنلۆمۆ ئىك سر توتوبدور ماتم و قم
 سەنەن يانئىندا بئلە بىلمە خوۋش كلامم من
 اوغول خىيال ائلەمە كەمترىن قولامم من
 ايجازە وئر منە ائى پادشاه-ى؟؟؟ مۆستەحسن
 منە ايجازە وئربىدور آتام ايمام حسن
 سەبب نەدور سائىب آھىم جەھانە شىۋن و شىن
 قبول-ى عرضىمى ائتمەز عىمىم ايمام حسين
 سۇنرا حضرت-ى قاسم آناسىنىن خوۋرۇنا گۇدور و دئشير:
 دۆشن عمو نظرىندن قىرىب جانئىم وئى
 اولان زمانەدە مەحتەن نەسىب جانئىم وئى
 ايمام كى، بو سۆزلرى قاسم دىن ائشىدور آھ و نالەلى سەرلە دئشير:
 مەندىن او فاطمە قىزئىما تئز ئىشتىر سلام
 دئشەنە كى، بىر تدارۆك-ى بزم-ى وۆصالى وئار
 بىر عەھد ائلەمىشدىم يۆز شوق و دۆۋقەلە
 كىرەب و بىلادە توتماغا بىر تۆى خىيالى وئار
 تا حضرت-ى قاسم تۆى صۇحبتىن ايمامىن دىلىندىن ائشىدور اۋرە كەند بىر آھ چكىر و

دئشير:

اۆز ئىمىدە ۋار ھىراسىم

آلا گۈزۈلۈ فخرى ناسىم

بىلە تۇي مۇبارك اولسون

بىلە تۇي مۇبارك اولسون

سۇنرا ھىزىرتى قاسىم اۆزۈن جنابى زىنبە توتور ۋە دىئىير:

فدا اولوم سىنە منى ئاتى باشى قارارلى بى بى

آپارما تۇي آدىنى ، باشىما مىنىم كۆللىر

ايمام ھىسنى كى ، ھىزىرتى قاسىمى ناۋمىد گۈرۈر دىئىير:

فدا اولوم سىنە ئاتى دۆررەسى يىگىنە اۋغول

اگر چى خار ائىدىدېر منى زمانە اۋغول

بو گۈن گرەك اولاي بىر تۇي بو دىشتە بىر پا

بىلە تۇي كى ، اولاي عالمە نىشانە اۋغول

بو ھالدا اھل سى ھىرم ، كىچىك بۇيۇك ، ھىشىمەلردىن ائىشىيە تۈكۈلۈرلەر . آغلار گۈزۈلرە

سىس سىسە ۋىزىپ ۋە ھائى چىكىپ اۋخوئورلار:

گۈرۈم ئاتى جۋان قاسىم

بو تۇيۇن مۇبارك اولسون

آلا گۈزۈلۈ فخرى ناسىم

بو تۇيۇن مۇبارك اولسون

ھىزىرتى قاسىم دىئىير:

فدا اولۇم سىنە ئاتى پادىشاھ بى لىشگر

منى چىۋىر باشىۋا ائىگىلەن تىصدۇق سى سر

منى مۇرخىس مۇئىدان كرىلا ائىتلە

بو اۋتلا نەن جىيىرىم دىردىنە داۋا ائىتلە

ايمام ناچار ھىزىرتى قاسىمە ايجازەسى مۇئىدان ۋىزىر ۋە دىئىير اۋغول گىت . ساقى سى

كۈۋىر سىنە مۇنتىزىدېر ۋە دىئىير:

توتوبدو ساقى سى كۈۋىر لىندە جام سى بۇلور

عيجالتىن يۇلا دۇش مۇئىل قىل شىراب سى طھور

ھىزىرتى قاسىم ەلى اكبر كىمىن نۇۋىحە آھىگىندە ھىمىن شىئىرلىرى اۋخوئور:

خودا ھافىظ ئاتى بى كسان سى ھىرم

خودا ھافىظ ئاتى نۇۋىرسان سى ھىرم

خودا ھافىظ ئاتى زىنب خار ۋ زار

خودا حافىظ ائى عمە-ى دىلفىكار
 خودا حافىظ ائى اوغلو اولموش آنا
 گۆلىستان عششى پوزولموش آنا
 خودا حافىظ ائى سئىد-ى ساجدين
 ايمام الاؤم قىلە-ى العارىفين
 حضرت-ى قاسم اهل-ى بئىت ايمام ايلن وىداع ائله يىب و مئىدانا گئىدیر. دۆشمەن
 قوشونونون قاباغىندا دايانمىر بىر حالتدە كى اوزون و اصل و نسبىن اونلار تانىتىدۇر، رجز
 اوخوتان حالدا دئىير:

بىلین ائى قوۋم-ى دنى قاسم-ى شەزادە منم
 مرتضى گۆلشېنېن سرولە شېشماد منم
 نوۋ عروس باشى آچىق، يالین آياق شامە گئىدیر
 شمر بى رحىمىن الېندن ائوى بر باد منم
 عىشرتى ياسا دۆنن حسرتى جانئىندا قالان
 ظۆلم و بىدادلە تۆى مجلسى ناشاد منم
 سۇنرا رجز لحنېن عوض ائله يىب و آغىر آغىر ئىنجا سۆزلىرىنە ايدامە وئىریر:
 منم بۆرج-ى احمددە ماہ-ى هېلال
 ولى زادە-ى حضرت-ى ذوالجلال
 منم كېم شە مۆمتحن اوغلوئام
 نجېم ايمام حسن اوغلوئام
 عزيز-ى جهانم كى شەزادە یم
 نجف شاهینە بېردە نوادە یم؟؟؟؟
 وئىرىدیر اوغولسوز عمیمە قۇلام
 بو گۆن حشیدرانە بئله جنگ ائدم
 جهانى جفا اهلینە تنگ ائدم

حضرت-ى قاسمىن رجز اوخوماغى قورتاراركن دۆشمەن قوشونوندا، شمرىن ايشاره سى
 ايله طبل و ششپور چالئىندى قاسم اوزون دۆشمەن قوشونونا وئردى. نەچە نفرى اولدۇرئىن سۇنرا
 صفىلرېن قاباغىنا گلدى و دۆشمەن دن مۇبارىز اېستەدى. نفس لىر سېنە لردە حبس اولدو. بىر
 سالت دان سۇنرا ازرق-ى شامى قاباغى چىخىدئ. قاسم ین رىشادتېندن قانى باشىنا چىخىدئ.
 دئىەرلر ازرق-ى شامى یتىددى دئیرمان داشىن، شمشىرىنېن باشىندا الى اۆستە گۆتە قوۋوزادئ.
 اونا گۆرە چۆخ چتىن گلېردى كى، او يال يوبالدا پهلوان بىر تازە جاوانلا توتوشسون. كىچىك
 اوغلون قاسمىن جنگىنە گۆندردى بو سىفارشى ايله كى قاسمىن ال قولون باغلا بورايا گتیر،

جاوان مښدان-ی جنگه وارید اولدو. حضرت-ی قاسم ایله توتوشدو. قاسم اونو شمشر ابداریلن ایکی بولدو. ازرق اوندان بوټوک اوغلون گوندردی. او دا قاسمین الینده جهنمه واصل اولدو. تا اوچونجو و دوردونجو اوغلو قاسمین الیندن اجل زهرین ایچدیلر. قاسم ازرق شامی ته دندی: من اوشاق دنیلم کی منیم جنگیمه اوشاق یوللایئیرسان. ازرق بیر حالدا کی گوزلریندن اوت پارلائییردی و حیرصدن گوزو آیاغینین آلتین گورموردو حضرت-ی قاسمین جنگیمه گلدی و دندی:

الا ائی مجتبی اوغلو منی درد و قمه سالدین
 آلیشدیم نار-ی هیجرانه، یشتشدیم جانه ائی قاسم
 یشتیردین قتله دورد اوغلو الیمدن ایختیار آلدین
 منی بو قوصه دن ائتدین دلی، دیوانه ائی قاسم
 حضرت قاسم رجز اوخویا- اوخویا جاواب وئردی: ائی ازرق منی تانیئیرسان؟
 منی بو لشگر بی شرم و حیادان خبر آل
 گند وفا صاحبینی اهل-ی جفادان خبر آل
 ضربت-ی بازومو گوردو هامیسی دورد اوغلون
 گنت جهنمه او اولاد-ی زینادان خبر آل
 نوټیندیر گنده جکسن بیلیم نیرانه
 آتش-ی پور شرر-ی قهر-ی خودادان خبر آل
 ازرق دیوانه لیک حالیندا اوجا سسی ایله دئییر:
 سنی بو چولده ساغ قوئسام
 منه دیریلیک حرام اولسون
 توتوم بیر ایش سنه عبیرت
 بو خلقه پند-ی عام اولسون
 اوشاقسان جنگیمه دوزمک
 چتین سنده داوام اولسون
 سونرا الحنین دیشیب اوژون بیلیمه مک حالیندا دئییر:
 دئمهم کی، کافرایدین رحمیوه نه گلدی سنین
 گوزوم باخا- باخا هر دوردو وئردی جان قاسم
 حضرت-ی قاسم میتانت یله ازرقه دئییر:
 یوم آغزین، آچ الین، فاسیق! دانیشما بلله هذیانئ
 منی خیردا اوشاق بیلیمه، گوز آچ یاخچی منی تانی
 ازرق دئییر:

بھار-ى عشيشيم انتدين بو گۆن خزان قاسم
 خراب اولوب باشيما طاق آسمان قاسم
 يئيغيلميش حوۋصلەمى طيفل-ى شيرخار پوزوب
 دايناميشام كى قوپوب باشيما خزان قاسم
 دنمەم كى كافرايدىن رحميوە نہ گلدی سنين
 گوژوم باخا-باخا هر دوردو وئردى جان قاسم
 حضرت-ى قاسم دئثير:

كيچىك بو سينمه باخما دانيشما بئله افسانه
 سنين تك مين نفر ازرق قدم قويسا بو مئيدانه
 ووجودون مرد-مردانه باتيئرام قانه ائى ازرق
 خيال ائتمه اوشاقدئر مرتضى اوغلو جاوان قاسم
 سوسوزدور ، خيردادئر ، يوزغوندو بو عطشان قالان قاسم
 گركدئر يوللايام بو گۆن سنى نيرانه ائى ازرق
 ازرق قئيض حاليله دئثير:

سنه بير ياره من وئورام تاپيلماس بيرده درمانئى
 دوائى-ى درد اوچون گلسه اگر لقمان ائى قاسم
 قاسم اونو اله سالماق حاليله دئثير:

اجل توتوبدور سنى ائى ناكس-ى زينازاده
 گرک دئيئل بو قدهر قيل و قال دعواده
 سونرا طبل و شئييور سسى اوجاثير. قاسم ازرق شامى ايله داعوايتا گيريشير . ايكى اوچ
 ضربت اويتان بويتان اولاندان سونرا ازرق اوخويور:

ائى طيفل رحم ائت جانيوە

گيرمه منيم مئيدانيمه

من بير پلنگم شيرلر

باغرين يارئب قان ائيلهرم

گورسه نريمان سطوتيم

بو شه يتم؟؟ بو قودرتيم

زعشه دوشر اعضاسينه

چون بيد لرزان ائيلهرم

قاسم بير حالدا كى، رجز اوخويور ازرق شامى يە بير قئيئينج وورور كى ازرقى آت اوسته
 ايكى بولور. هر ايكى طرفدن احسنت سسى اوجاثير. قاسم ازرقين باشى اوسته چاتئير اونون

باشین بدنیدن آیشیر و او باشی بۆرکنن و شالنان خشیمة گاهه گتیریر و ایمام حسینین آباقلا رینین قاباغینا آتیر. اوتورانلارین گوزلرینین یاشی قورو یوب . سئوینجک حضرت-ی قاسمه باخیرلار . ازرقه لعنت، یزیده لعنت مشیدانی بۆرؤیؤر. حضرت-ی قاسم شاد حالدا اوخویور:

آچیب فتح شهبازی شهیر عمو
شکاریم اولوبدور قضنفر عمو
بو گۆن سن سن ائی کان جود و کرم
هؤنر قیلیمیشام جایزه ایستهرم
پؤزوب صفلری یئخیمیشام بیرقی
شوجاعته اولدۆرمۆشم ازرقی

ایمام حضرت-ی قاسمین اۆزۆندن و گۆزۆندن اوپؤر و اونون جایزه سین آلاهیئن بئهیشتین وعده و ثریر. قاسم امامین بو محبت ائیله مه ییندن سؤنرا مشیدانا قائیڈیر . شمر نا آرام و عصبانی حالدا قوشونا دستور و ثریر قاسمه حمله ائیله سینلر و اونا مجال و ثرمه سینلر . شمر دئشیر:

حؤکم-ی یزید الیمده، شمشیر-ی کین بئلیمده
قیرخا یاخین ایالت؟؟؟؟ طبال چال نقاره

طبل و ششپورون سسی، شمشیرلرله و نئیزه لرین سسی له قولاقلا ری کر ائیله ییر . بیر ایکی سالت دان سؤنرا قاسم ده تاب و توان قالمیر . شمشیر یارالارینین اثرینده آتدان یثره دۆشۆر . یئنه ده کؤفار دۆزه سین آیرلار و نئیزه و شمشیر قاسمین جنازه سینه هر طرفدن یاغیر. ایمام چیلپاق شمشیر ایله قاسمین جنازه سی اۆسته گلیر. کؤفار داغیلئیشیر. ایمام قاسمین نعشین خشیمة لر قاباغینا گتیریر. اهل-ی حرم دۆزه سینه یئغیشیر و نؤوحه اوخورلار و سینه لرینه وورورلار. ایمام دستور و ثریر قاسمین خشیمة سینه قارا پارچا چکسینلر. ایمام قاسمه مرثیه اوخویور. هامینین اۆره یی درده گلیر . اۆره کدن حضرت-ی قاسمه آغلائییرلار. دؤغروسو ایمام حسین - اۆره کلری یانئیر.

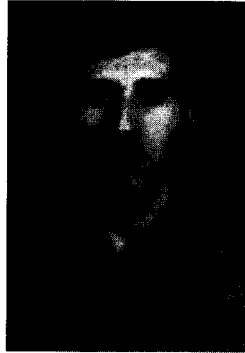
آغلاماق سینه وورماق قورتارانا یاخین سکینه کی، سوسوزلوغوندان گۆل کیمی سۆلوبدور. ابوالفضلین خشیمة سینه اۆز قویور. ابوالفضلین خشیمة سینین قاباغیندا صئحه چکیر آغلائییر و دئشیر:

سوسوزدان سولدولار گۆل لر عمو جان
اولوبدور لال بۆلبۆل لر عمو جان
بیزه سو تاپگشینان اولدۆک سوسوزدان
به حق-ی ساقی-ی کؤوثر عمو جان

ابو الفضل خىتىمەدن چىخىر. اۆرەنى دردلى و گۆزۆ نىملى. سىكىنەن سۆزلىرنە قولاق
 آسىر و اونا تسكىنلىك وثرير و دئىير:
 بو قدرى ائىلەمە افغان سىكىنە
 منى چوڭ ائىلەمە گىرئان سىكىنە
 گتىرم سو سەنە يا اينكە وثررم
 بو قوللارنى سەنە قوربان سىكىنە
 ابو الفضل اورادان ايمامىن حۆصورونا گلير و اۆز قارداشىنا توتور و دئىير:
 كى ائى- حىمايتە مۇحتاج اولان سلامون علئىك
 وصى-ى صاحب مئعراج اولان سلامون علئىك
 آتاسى ساقى-ى كۆوثر، برادرى سقا
 هامى اۆمىدلرى تاراج اولان سلامون علئىك
 ايمام آه و نالەلى سىرلە ابو الفضلە جاواب وثرير و دئىير:
 كى ائى- عزيز-ى دىل-ى لافتى علئىك سلام
 گۆل-ى شىكۆفته-ى باغ-ى وفا علئىك سلام
 اولان سلامىو قوربان بلا چكن جانئىم
 دىء مطلبىن سەنە عالم فدا علئىك سلام
 ابو الفضل بىر حالته كى شىمردن شىكائىت ائىلەئىر ايمامە دئىير:
 بو شىمر طەنەسى قارداش بئلىمى سىندىردى
 قىيور قارداشىن عباسى قشىرت اولدوردى
 مۆرخىس ائىلە منى بىر اولوم عۆقابە سوار
 گۆرۆم بو چۆلدە قالار بىر نغردە صبر و قرار؟
 ايمام نۆوحە آهنگىندە ابو الفضلە خىطاب بئلە دئىير:
 ترحۆم انت مەنە ائى- يار و ياۆزىم قارداش
 قىرب قۆئىما منى ماە-ى انۆزىم قارداش
 ابو الفضل ايمامىن فرمائىشنىن جاوايىندا بئلە دئىير:
 فدا اولوم سەنە ائى- پادشاه-ى مۆلك-ى عراق
 بو ال ، بو قول ، بو قىلئىنج بس نە وخت ضرور اولاجاق
 سىكىنە بو حالدا آتاق يالئىن ابو الفضلئىن قاباغىنا قاچىر و نازىك سىرلە اوخويور
 نە كرىلادى بو وئىرانە ائى- مۆسلمانلار
 دۆشۆبدۆ بىر ئانار اوت جانە ائى- مۆسلمانلار
 تاپىلمىرى بىر ايچىم سو بو قىملى صحراە

مگر فرات دۇنۇب قانە ائى مۆسلمانلار
 ابوالفضل العباس كى قشیرتده شۇهرتى دۇنيائى توتوبدور سكهينه نين ناله سين تحمۆل
 ائيله ته بيلمير و آوز ايمام حسين - توتوب دئثير:
 بو يان سكهينه نين آهى، او يان دا گۆز ياشين
 آماندى گۆز نئجه بى هيمنت اولدو قارداشين
 ايمام ابوالفضله ايجازه - ي جنگ وثرمير. آما دئثير اگر اولسا خيىردا اوشاقلار
 سوسوزلوقدان گۆل كيمى سۆلوبلار اونلارلا بير آز سو گتير. بونو هامى بيليركى، سو يۆلون
 دۆشمىن قوشونو توتوبدور. ابوالفضل گرک دۆشمىنلر ايچيندن سونا يۆل تاپا. ايمام دئثير:
 مۆيسر اولسا فراته اوزون يشتير قارداش
 بو تشنه لبلره بير مشك سو گتير قارداش
 ابوالفضل بو فرمانى ايمامدان آليىر. بير حالدا كى جنگ مئيدانينا گئدير دئثير:
 كى ائى شهنشە - ي لب تشنه جان خودا حافىظ
 اولان منه آتادان مئهر بيان خودا حافىظ
 داهى جماليوى گۆرمك قيتامته قالدى
 حلال قئل گئديرىم باغرى قان خودا حافىظ
 سؤنرا لحنين ديشيب پهلوانلار ساياغى اوزو اوچون اوخوتور و مئيدانا سارى گئدير:
 كى ائى شاه - ي فرد - ي احد يا حسين (اوتورانلار اوجا سسله دئثيرلر: يا حسين)
 كۆمك يۆخ قوشون بى عدد يا حسين (ئشنه ده يا حسين سسى مئيدانى دولدورور)
 ابوالفضل مئيدانه گئدير. اهل حرم گۆز ياشى تۆكۆر. ايمام حسين - ي آغلاماق قويمور.
 ابوالفضل ايمامين قوشونونون و اهل - ي بشيتيينين دايتانا جاغئدير. هر كس هاردا قالاندا ابوالفضلى
 چاغيرار. ايندى ابوالفضل مئيدانه گئدير. ساه - ساليىم قايئيتمايتاجاق.

عاشىق علسگر له آروادى آنا خاتىم

تۇپلاتان: محمد عبادى قارخانلى «أشيق»

دئىتىرلر عاشىق علسگر گۆيىجەلى بىر وارلى آغاتىن قىزىنا تعريف دندىگى اوچون آغا
عاشىغا بىر دست باھالى پالتار بىر جوت ياخشى باشماق و بىر گۆمۆش خنجىل باغىشلايىر. عاشىق
علسگر تۇتۇقورتارىپ داتىشدىغى پولو آلبىنە قايىدىر.
عاشىغىن آروادى آنا خاتىم علسگرىن آتىنىدە تزه پالتارى آياغىندا تزه باشماقلارى
گۆرەندە باشلايىر دىننەمەتە.

- آى بو نه ياشايش دىر تۇى دان نه آتىرسان اوز اوستۇ باشىنا خرچلەيىرسن بودو قاباق
دا بايرام گلير اوشاغىن بىرىنە بىر دست پالتار آلانمايىچاقسان و...

عاشىق علسگر دئىتىر: آرواد تۇى دان آلدىغىم پولون هامىسىن گتىرمىشم بو پالتارى بىر
آغاتىن قىزىنا تعريف دندىگىم اوچون آغا اوزۇ منە باغىشلايىدىر. آرواد دئىتىر: ھە سىن دە ايشىن
اولوب اونو بونو تعريفلەمەك ھىچ گۆرمەدەم كى منە دە بو نىچە ایلدە بىر تعريف دئىتەسن
بىلە اولاندا عاشىق ال ائىلەيىب سازا زىلىنى زىل، بىمنى بىم ائىلەيىب گۆرەك نه دندى:

آلا گۆزلو نازلى دىلبر،

ائلىندىن خبرىن وارىمى؟

دۇرد بىر ياتىن باغچا سۇئود،

گۆلوندن خبرىن وارىمى؟

علسگر باخدى گۆردو ائۇ زىبىللى دىر آرواد نه واخت دىركى بىر سۆپۇرگە چكەيىب

آلدى سۆزۆن او بىرى بندىنى:

او زامان كى گلدىم سىزە،

مايىل اولدوم قاشا گۆزە،

زىبىلىن چىخىدى دىزە،

كۆلوندن خبرىن وارىمى؟

بونو ائشىدن آرواد باشلادى ئىننەدە دئىننەمەتە آلدى علسگر:

او گوڼدن کی گلین اولدون،

قائیرغاسی قاتین اولدون،

قائنانا ظالم اولدون،

دیلین دن خبرین واری؟

بئله اولاندا. آرواد بتردن آجیقلائیپ دندی من سنده بیر ساعات دا اوتورمارام دور منیم
جاهازیمی چات آتا آپار ددهم ائوینه کینیمی وئر اوژوموده بوڤا.

او زاماتین دا جاهازی نه اولاجاغیدی بیر ایکی فارماش بیر ایکی چووال بیر آزدا میس
قاب قاشیق آنجاق آنا خاتیمین بیر تاواسی واریدی اونودا پاخیئر یشیب دلمشیدی عاشیق علسگر
بو سوزو ائشیدهنده آلدی سوزون تاپشیرماسین:

علسگرله چکمه داوا،

عریف لر باخشین حنساوا (حسابا)،

جاهازین بیر یشریق تاوا،

مالین دان خبرین واری؟

بو سوزو دن آنا خاتیم پرت اولوب دندی: من سنه دئدیم منه تعریف دی یا آجیق آتینا
میندیر.

عاشیق علسگر دندی: آخی آی آرواد من سنین نهینه تعریف دئیم؟
آنا خاتیم دندی: اوژگه لرین نهینه تعریف دئیرسن بودو باخ اوچا قامتیمه گوزه للیگیمه
تعریف دی.

بئله اولاندا آلدی علسگر:

سنه دئیم آنا خاتیم،

قددین چیناردان آرتیق دیر،

دوداغین قارپیز قابیغی،

بورونون خیناردان آرتیق دیر.

شه نه کیمی بارماقلا رین،

قاشیق کیمی دیرناقلارین،

اوبالاجا آتاقلا رین،

خرمن ده وئدن آرتیق دیر.

بئله اولاندا آنا خاتیم علسگردن کوسوب ائوین بیر بوجاغیندا اوژون دینوارا دؤنده ریب
کؤنده لن یاتدی آلدی علسگر سوزون تاپشیرماسین»

«علسگر» قاش آتماغىن،
 عيشۈە ايله غمزە ساتماغىن،
 سنىن كۈندەلن ياتماغىن،
 خرمن دە كل دن آرتىق دىر.

سحر اولجاغىن آنا خائىم دۆرۈب ددەسى ائوئىنە چىخىب گىتتى آمما اۈز قلىبىندە دئدى
 علسگر سەنە من تعريف دئدىرتمەسم ددەمىن قىزى دئىلىم. بلى دئىەرلر آروادىن يۈز فئلى اۈلار
 بىرىلە بىر سو دەيىرمائىن ايشە سالار.
 بىر گۈن بو ايشىن اۈستۈندن كىچدى سۈنرا آنا خائىم دۆرۈب سحر صۈبىچدن قاش
 گۈزۈنە بىر صىغال وئرىپ ياشماغىن چكىب دوداغا تائىنماز حالتدە سەنك الئىندە گلىب
 چىشمەئىن باشىندا دوردو. علسگر يۈخودان آيلىب گلدى چىشمەئە كى ال اۈزۈن يۈسون گۈردو
 بىر گۈزۈپلە علسگرە آنا دى كى مەن تعريف دى بئلە اولاندا آلدى علسگر:

آخشام صاباح چىشمە سنىن باشىنا،
 بىلىرسىمى نئچە جانلار دولاتىر؟
 بوللور بوخاق، لالە ياناق، آى قاباق،
 شاهمار زولفۇ پرىشانلار دولاتىر.

گۈردۈم گۈزەللىگىن بىزە بىلدىرىر،
 قاش اۈتندىر خستە كۈنلۈم گۈلدۈرۈر،
 عيشۈەپلە ناز ايله آدام اۈلدۈرۈر،
 غمزە سىندە ناحاق قانلار دولاتىر.

آدىم «علسگر دى» گۈنچە ماحائىم،
 دولاتىم باشىنا قادان آلىم،
 حوسنون شعلەسىنە خستە خىتائىم،
 پروانە دى شمع ستانلار دولاتىر.

بو تعريف سۈنا چاتاندا آنا خائىم بىردن اۈزۈن آچدى علسگر گۈردۈ بو گلین اۈز خائىمى
 آنا خائىم دىر ھر اىكى سىندە گولمك توتدو دئدى علسگر گۈردۈن من سەنە تعريف دئدىردەرم؟
 سۈنرا عاشىقلا آروادى ائولترىنە گلدىلر.

معجز یارادیجیلئیندا موسیقی آلتلری نین آدی.

محمد علی نقابی

آذربایجان موغاملاری: «راست»، «شور»، «سنگاه»، «شوشتر»، «چارگاه»، «بایات شیراز»، «هوماتون».

بالابان: توتک، نفسله چالئنان، قمیشدی، آغاجدان قایرئلمیش ساده چالغی آلتی. «بالاباندا قاندرماق» قئیر مؤستقیم و دولائی باشا سالماق.

بئیت: مین بعد گرەک سسلنه قارنون بالابان تک.

یونجانی آجوندان با ساسان باغریوا جان تک. (م. س. ۶۵)

تار: میضرابلا چالئنان آذربایجان موسیقی آلتی، ۱۱ سیمی اولوب، دسته سی اوزون و کاساسی داردیر. توت آغاجیندان قایررارلار. خاورمینانه، ایران، اثرمینستان، داغیستان و گورجوستاندا ایستیفاده اولونار.

بئیت: نه تار وار، نه کمانچه، نه دف شبیسترده

آماندیر ائیلمه عومرون تلف شبیسترده. (غ/ ۱/ ۵۶)

چغانه: آلات موسیقی دن، قاشیغا بنزەر و بیر نچه زینقیر و و و، ال ایله چالئنا.

بئیت: دولو چغانه چالیر، اؤینورو یاتاغیمدا

یاغیش دا، هنج بیرسی ائیلهمیر حیجاب، اولوره م. (غ/ ۲/ ۳۱۹)

چنگ: معروف سیملی موسیقی آلتی، فرانسیزجا آدی «هارپ» دیر.

بئیت: جام و بیناله، موطریب و میضراب، چنگ و عود

حاضیرلا تیر بو بزمده هرزادی جتین. (برانی ۵۷)

دایره: قاول.

بئیت: بو، سوکناری، بوگولشن، بومئی، بوئار، بوتار
بودف، بو دایره، سئیر ائیله جئتی ساقی!
(شیدا ۱۳۰)
دف: قاول.

بئیت: آمترکا عالمی خلق^۲ ائتدی بیر دسگاه آهندن
گهی دف چالدئ آهن، گهی نئی، شام و سحر خلقه.
(غ/ ۱/۱۳۸)
دف قیزماسا چالینماز، پولسوز چوڑک آلینماز.
تسییحی قوی کناره تا رفع اوللا ملائین.
(غ/ ۱/ ۱۸۴)

دۆنبک: دۆنبه‌لک، آغزی، گرلیمیش دری ایله باغلی، کاسا شکلینده بیر موسیقی آلتی کی
معمولن دگنکله وورولاراق چالینار. (مج: قارین)
بحر-ی طویل دن بیر میثال: بۆلبۆل گۆله باخیردی، جهجه ووروب اوخوردو، قومی
دئیردی: به- به! بویو دئیردی: هوپ- هوپ! قجله دئیردی: ساغ اول، ائی عندلیب-ی خورم!
قارقا اوخوردو شرقی^۱، قونئاق ایچیردی قیرقی، طوطی یئیردی پشمک، دورنا چالیردی دۆنبک،
اوینوردو حاجی لئیلگ، به صد هزار چم- خم!
(غ/ ۲)
(۳۲۵)

زورنا- سورنا- زفرنا: کسکین و آجی بیرسس چیخاردان و ان چوخ طویل ایله برابر
اولاراق پؤفله‌مکله چالینان دلیکلی معروف موسیقی آلتی کی قمیشدن، ایچی بوش فیلیزدن و یا
نایلوندان قایرارلار.

بئیت: الی مین زرنشان هوڑوک دالدا، هم کنار-ی لبینده یۆز مین خال
سئحريله دسته‌لر اندیپ ترتیب، خالقئ مشغول اندیر به زورنا قاول.

(م. س ۹۹)

ساز: میضرابلا چالینان، آرمود کیمی چاناغئ اولان سیملی خالق چالغئ آلتی.
بئیت: خوش اولزمان کی، سیماور چالاردی ساز و کمان.
گیردی مجلسه، اویناردی ایستیکان گۆنده.
(غ/ ۲/ ۲۸۸)
سه‌تار: سیملی موسیقی آلتلریندن بیرین آدی، تارین بیر نوؤ.

بئیت: چنؤیردیم اوزو چرخ-ی نیلوفره، دئدیم: ائی نا اینصاف، ائی ناییکار!
چو بش گۆن اوزوم گۆلدۆ، ائتدین حسد، گتیردین منی درده میئل-ی سه تارا!
(غ/ ۲/ ۲۹۵)

۱- ایلک رادیو وثریلیشی / آ. فسندن طرفیندن ۱۹۰۶/۱۲/۲۴ ده ترتیب وثریلدی.

۲- ماهنئ، ترانه.

۱- شاعیرین باجاناغئ حاج خلیل مهدوی نادر (مدیرالمنظاره)نین خسته‌لیگینه ایشاره دیر.

طوطک - قوتک: قمیشدن و سائیره دن قاتیرلمیش نفسلی خالق موسیقی آلتی.
بئیت: بوندان اول خلق چالاردی طوطه نی، چوخ وئوردی حاصل باغی، پته نی.

(م. س. ۲۳)

عود: بربطه اوخشار موسیقی آلتی.

بئیت: یئدیک شامی «حشمت» سرائینده بیز

به آواز-ی چنگ و دف و عود و تار.

(غ/ ۱/ ۲۳۰)

قوتال: دف، دایره.

بئیت: واعظ دئیرکی: سئومه جمالی!

توک قاش قاباغین، چالما قوتالی.

(شیدا ۱۶۱)

اله آلدی قوتالی اول دوختر

اوخودو چم - خم ایله بیر شوستر. (سید عظیم شیروانی)

کمان: آلت طرفی دیز اوستونه قویولوب کمانه ایله چالینان ۳-۴ سیملی موسیقی آلتی.

بئیت: «صمد عمی» کیمی، گورکان سؤخار مزاره سنی

(شیدا ۲۰۵)

قوتالی، دؤنگی، ساز، کمانی بوشلا گنده.

نه قده دردی دیر او قیریق کمان. شیکایت ائتله تیر اوز دؤنیاسیندان

(صمدوورغون)

کمانچا - کمانچه: آلت طرفی دیز اوستونه قویوب یای ایله چالینان موسیقی آلتی، ۳-۴

سیملی اولوب، کاساسی تاردا داها کیچیک و اوستونه دری چکیلیمشدر.

بئیت: مۆطرب، کمانچه ناله سی «آغانی»^۱ پرت اندیر.

(غ/ ۱/ ۴۴)

قویمور ائشیتسین آه و فغانین رعیتین.

میضراب: بعضی تئللی چالغی لارین تئللرینه وئورماغا مخصوص سؤمۆک و یا پیلاستیک

پارچاسی. باخ: چنگ.

میزمار: نئی، زیرنا.

بئیت: جهت نه دیر، گؤره سن خالقی-ی منی و میزمار

(شیدا ۱۲۹)

حرام ائدیبدی یزه عئیش و عیشرتی ساقی؟

نئی: باخ: زیرنا، زورنا.

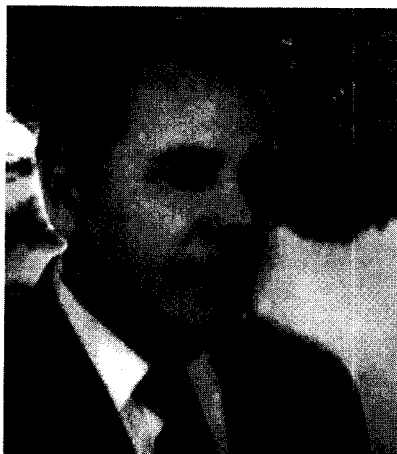
بئیت: قویون - قوزو قاریشیر بیر - بیرینه صحراده،

(غ/ ۱/ ۲۱۵)

نئی چالار، سؤد ایچر، کئف چکر چوبان گؤنده.

۲- شاهرود اطرافیندا «صالح آباد» کندینده ساکین اولان ادیب شخصه ایشاره دیر.

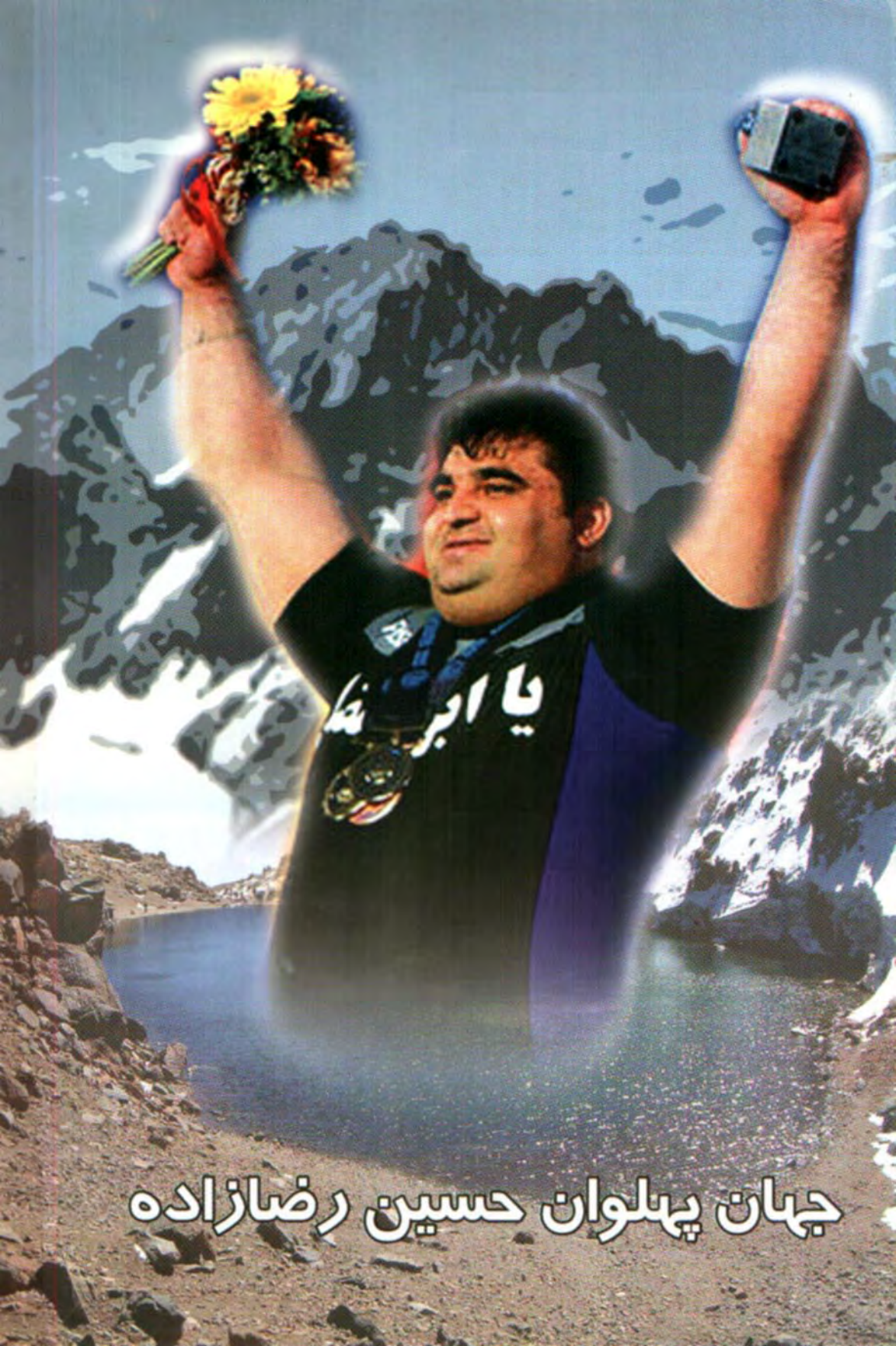
۱- شییسترلی واعظ و ناطیقه ایشاره دیر.

آلقيش لار

• توپلايان: عزيز محسنى

- آدينا قوربان اولوم.
- آغ بخت اولاسان.
- آغ گونلو، آغ چوركلى اولاسان.
- آغ گونه چىخاسان.
- آغزىن شيرىن اولسون.
- آلاله آتاوا رحمت ائله سين.
- آلاله امانىندا.
- آلاله انونىن چىراغىنى كىچىرتمه سين.
- آلاله اليندن توتسون.
- آلاله اليوى بركتلى ائله سين.
- آلاله اوره يىوه گوره وئرسين.
- آلاله اوزووه بير ياخشى يىردن قاپى
آچسىن.
- آلاله ايشيوه فرج وئرسين.
- آلاله ايمدادىنا چاتسىن.
- آلاله باشىندان بير توك اسكىك
ائله سين.
- آلاله باشىندان توكسون.
- آلاله بالالارنى ساخلاستىن.
- آلاله بركت وئرسين.
- آلاله بوتون قىزلارنى بختىن آچسىن
بىزىمكىلرده ايچىنده.
- آلاله تاعالا باشا جان وئرسين.
- آلاله جانشىنا ساغلىق وئرسين.
- آلاله جىيوه بركت وئرسين.
- آلاله خىتىر وئرسين.
- آلاله خطادان بلادان ساخلاستىن.
- آلاله دادىنا چاتسىن.
- آلاله رحمت ائله سين.
- آلاله روزيوى باشىندان توكسون.
- آلاله زىنارت قىسمت ائله سين.

جهان پهلوان حسین رضازاده